

CARTE DE CETIRE

PENTRU MESERIAȘUL ȘI
LUCRĂTORUL ROMÂN

Un meșter de la Hurez.

ALCĂTUITĂ

PENTRU

SOCIETATEA NAȚIONALĂ
DE CREDIT INDUSTRIAL

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

* 1927 *

CARTE DE CETIRE

PENTRU MESERIAȘUL ȘI
LUCRĂTORUL ROMÂN

ALCĂTUITĂ

PENTRU

SOCIETATEA NAȚIONALĂ
DE CREDIT INDUSTRIAL

DE

N. IORGA

Un meșter de la Hurez.

BUCUREȘTI

* 1927 *

I.
N A T U R A

I.

Cerul

Ce poate fi mai interesant, bunăoară, pentru tânărul tată, sau pentru tânăra mamă, sau pentru institutor, decât a arăta copilului cele mai strălucitoare stele ale cerului, într'o frumoasă seară de vară, sau chiar de iarnă; a-l face să recunoască numai decât cele șapte stele celebre ale Carului cel mare, a găsi Steaua polară cu ajutorul unor simple linii închipuite și a se orienta exact, așa ca, mai târziu, fiind pe drum noaptea în întunec, să știe încotro să meargă? Ce e mai ușor decât a învăța pe din afară numele celor douăzeci de stele mai strălucitoare și acelea ale constelațiunilor, de a recunoaște zodiacul și de a găsi pe cer drumul pe care parcă-l descrie soarele, din cauza învârtirii anuale a pământului împrejurul lui? Ce poate fi mai simplu decât a vedea stelele răsărind la orient, ajungând la punctul de culminare (cel mai înalt), care reprezintă sudul și meridianul fiecărui loc; a le vedea scoborându-se la occident, oglindind astfel mișcarea diurnă a pământului, căreia i se datoresc toate aceste aparențe? Ce poate fi mai interesant decât a

căuta planetele ce se mișcă de a lungul zodiacului și cu ajutorul unei mici lunete să vezi sateliții lui Jupiter, inelul lui Saturn, fazele lui Venus? Nu e oare o oară plăcut petrecută aceia pe care o treci examinând cu ajutorul unui telescop, chiar mai mic colțurile ciudate produse pe marginea Lunii de către lumina solară în primul pătrar, broderii încântătoare, care par atârinate în azurul ceresc ca argintul fluid, lumini neregulate a căror formă și cauză le cunoști mai târziu și care ne transportă pe terenurile așa de accidentate ale acestei lumi vecine? Se zăresc adânci cratere albe, pline de umbră, imense circuri cu malurile dărâmate și vaste câmpii luminate pieziș de astrul zilei, oferind priveliștea unor imense catifele cenușii ; puțin câte puțin lumina se ridică și asiste la răsăritul soarelui pe acești Alpi îndepărtați, la ridicarea ei din oară în oară și luminarea treptat-treptat a diferitelor meridiane lunare.

În lipsă de telescop, observația luminii cenușii în interiorul secerei lunare, în primele zile ale lunației, se face cu ochii liberi și poate servi ca folositor subiect de reflecțiune, dacă vrei să-ți explici cauza acestei lumini secundare, dacă vrei să cauți cum e produsă de lumina pe care pământul nostru o primește de la soare și o reflectă în spațiu, dacă vrei să găsești care sânt părțile pământului întoarse atunci spre lună, trimițându-i lumina «pământului plin». O eclipsă de soare sau de lună nu ar trebui lăsată să treacă fără să nu-ți dai socoteală de mișcarea lunii împrejurul pământ-

tului și de conul de umbră ce însoțește orice glob luminat. Astfel, pentru cel care voiește să se instruiască, orice lucru este un obiect de curiozitate și de explicație, mai ales la copil, ale cărui impresii sînt nouă, proaspete și care fixează în creier urme de neșters.

Mișcarea pămîntului, înclinarea axei lui, cauza care produce anotimpurile, variația zilei și a nopții, schimbarea înălțimii soarelui pot fi foarte ușor explicate pe un glob pămîntesc, inclinat cum e în realitate pămîntul, și un asemenea mod de predare, direct, pus supt ochi, are și norocul de a liberă spiritul de greșeala simțurilor și de ilusia vulgară, care ne face să ne naștem și să ne mărim cu convingerea că pămîntul e nemișcat ; sistemul de mai sus ni arată izolarea globului pămîntesc în spațiu, situația sa față de soare și modul cum se învârtește, arătînd unul după altul toate meridianele sale astrului radios, producînd succesiunea zilelor și a nopților, anotimpurile și anii. Cîteva tablouri lămurite și precise și experiențe simple, bine înțelese, pot fi mai folositoare progresului unui elev decît lungile lecții, adesea plictisitoare. Printre cetirile cu voace tare, apoi, este vre-o mai bună alegere decît aceia a scrierilor asupra naturii, mai cu samă asupra ordinii și mărimii universului, asupra frumuseții cerului, asupra organizației lumilor, vaste și nobile subiecte care ridică sufletul, mărind în același timp spiritul!

(Flammarion, *Ce e cerul*, tradus de Victor Anestin.)

II.

Infinitul

Pe pământ, chiar noi suntem în veșnicie, în infinit.

Puternicele telescoape construite în acești din urmă ani au pătruns adâncimile imensității destul de departe pentru a descoperi stelele de a 15-a mărime, al căror număr nu e inferior cifrei de 100 milioane.

Cifrele devin așa de enorme, încât ele ne strivesc supt greutatea lor, dar ele nu ni spun nimic, căci ce însemnează 100 de milioane, 1000 de milioane în fața infinitului: un grăunte de nisip în adâncimea unei mări.

Căci de aici înainte ne găsim în infinit. Să urmăim cu gândul săgeata luminii răpede ca fulgerul, alergând 1000 de ani cu iușeala de 300.000 de kilometri pe secundă. Ce drum a străbătut oare ea în infinit? Un zero.

Sistemul nostru solar e pierdut de multă vreme. Acum ne găsim în stele. Ne aruncăm spre oricare punct din spațiu cu aceeași iușeală a luminii și fără a ne opri un moment,

să străbătem aceste înstelate regate, toate aceste domenii ale spațiului: toate aceste sisteme multicolore, sori, lumi, comete, astre minunate, dispar în urma noastră și noi plutim mereu. După un veac după zece, după o sută, după un miliard de veacuri, în care am înaintat cu același veșnic zbor, cu aceeași fantastică răpeziciune. Dacă în sfârșit voim să ni dăm seama de punctul und ne găsim, dacă voim să căutăm cu privirea marginile acei tui orizont care fuge tot mereu, dacă voim să ne oprim pentru a măsură cu gândul drumul ce l-am străbătut, orbiți de farmecul splendorii, spăimântați de puterea de nepătruns a infinitului, ne vom simți tot odată încântați și amăgiți, zăpăciți și descurajați, văzând că, în realitate, nu am înaintat nici cu un pas în infinit.

Nu ne aflăm decît în anti-camera infinitului, tot așa de puțin înaintați, cum eram și în momentul cînd am plecat!

Spațiul nu are margini. Oricare ar fi limita ce i-am da-o în mintea noastră, numai decît închipuirea zboară până la dînsa și, privind dincolo de ea, se ciocnește de aceeași veșnică imensitate.

Și, cu toate că nu putem să pricepem infinitul, totuși fiecare din noi simte că e mai ușor să-l închipuiască fără margini decît să-l închipuiască ținut și pricepe că e peste putință ca spațiul să nu existe pretutindeni.

Concepțiunea imensității ni impune infinitul.

Cât de mult transformă și măresc aceste contemplații ideile obișnuite pe care omul și le formează în general asupra lumii! Cunoașterea acestor sublime adevăruri n'ar trebui oare să fie temelia oricărui instrucții, care are ambiția de a fi serioasă? Nu este oare ciudat a vedea imensa majoritate a oamenilor trăind și murind fără să bănuiască existența unor astfel de splendori, fără a-și da socoteală de măreața realitate care-i înconjoară?

Noi, cel puțin, să păstrăm cu sfințenie în fundul sufletelor noastre, depositul sacru al acestor adevăruri sublime, dobândite prin munca intelectuală a atîtor veacuri, să înțelegem după cum merită splendoarea naturii și să trăim totdeauna prin curățenia sentimentelor noastre, în aceste sfere superioare, de unde poți să domini cu mulțămire neajunsurile și vulgaritățile vieții materiale.

(Același, *Tainele Cerului*; trad. de Haralamb G. Lecca.)

III.

Atomi și Corpuri.

Corpul e o asociație de molecule, formate și ele din grupuri de atomi. Atomii sunt inerți, pasivi, și nu se pot nici schimba, nici distruge. Întră în organism prin respirație și prin alimentație, reînoind într'una țesăturile; schimbându-se prin altele și ducându se, când le gonește viața, să treacă într'altc corpuri. În câteva luni, corpul omenesc e cu desăvârșire înnoit, și nici în sânge, nici în carne, nici în creier, nici în oase, nu mai rămâne nici chiar un atom din cele ce constituiau acel corp, cu câteva luni înainte. Mai ales prin mijlocul atmosferei, călătoresc atomii dintr'un corp într'altul. Molecula de fier este aceeași, fie că s'ar găsi rătăcită în sângele care bate supt tâmpla unui om ilustru, fie că ar aparține unei verigi ruginite. Molecula de oxigen este aceeași, și când sclipește în privirile amoroase ale unei logodnice, și când se unește cu hidrogenul ca să aprinză becurile ce luminează orașele, sau când cade în picături de apă din

adâncul văzduhului. Toate corpurile astăzi în viață sânt formate din cenușa morților, și, dacă ar învia toți morții, celor din urmă veniți li-ar lipsi multe părți din cele care aparținuseră odată celor d'întâiu. Chiar în timpul vieții, câte schimburi nu se fac și între amici ca și între dușmani, între oameni, între animale, între plante, schimbări care ne-ar uimi pe toți. Aceia ce respiră oamenii, aceia ce mănâncă, aceia ce beau, a mai fost respirat, mâncat și băut de mii de ori. Iată dar ce e corpul: e o reunire de molecule materiale, care se înoiesc într'una.

Energia vitală, viața, e principiul mulțămii căruia moleculele se grupează după anumite forme și constituiesc organismul. Forța e conducătoarea atomilor pasivi, cari sunt incapabili de a se conduce singuri; ea le chiamă, ea le aduce, și le iea, și le așează, și le pune după anume reguli, și formează acel corp organizat ca o minune, la care anatomistii și fiziologii se uită surprinși. Atomii nu se pot distruge, — pe când forța vitală, da. Atomii n'au vârstă, — pe când forța vitală se naște, trăiește și moare. Un octogenar e mai vârstnic de cât un tânăr de douăzeci de ani. De ce? Atomii cari-l constituiesc sunt în el cel mult de câteva luni, și, la drept vorbind, nu sunt nici tineri, nici bătrâni. Dacă le-ar analiza cineva, elementele constitutive ale corpului său n'au vârstă. Ce-a îmbătrânit atunci în el? Energia vitală, care nu e altceva decât o transformare a energiei generale din univers. Viața se trans-

mite prin generațiune și întreține corpul instinctiv, fără să aibă conștiință de ea însăși. Are și început și sfârșit. E o forță fizică inconștientă, organizatoarea și în același timp păstrătoarea corpului.

(Același.)

IV.

Lumina și simetria

Știi că lumina nu străbate distanța între un loc și altul instantaneu, ci succesiv. Trebuie să fi băgat de seamă că, aruncând în apă o piatră, se nasc o multime de ondulații, care se succedă împrejurul punctului în care căzuse piatra. Tot așa se întâmplă și cu lumina: se transmite prin ondulații succesive.

Astfel fiind, lumina unei stele are nevoie de un anume timp pentru a ajunge la Pământ, și acel timp depinde, bine înțeles, de distanța care desparte acea stea de Pământ.

Sunetul străbate 340 de metri pe secundă. Cu alte cuvinte, o bubuitură de tun e auzită chiar în momentul plecării ghiulelei de către cei din prejurul tunului, o secundă mai târziu de către cei ce se găsesc la o depărtare de 340 de metri, trei secunde mai târziu de către cei aflați la 1 kilometru, și așa mai încolo.

Lumina se transmite cu o iuțeală mult mai mare, însă nu instantanee, după cum credeau cei din vechime. Ea străbate 75.000 de leghe

pe secundă,—așa încât într'o secundă ar face de opt ori înconjurul globului, dacă ar putea ocoli. Îi trebuie o secundă și un șfert ca să ajungă dela Lună la Pământ ; 8 minute și 13 secunde ca să aducă Pământului o rază dela Soare ; 42 de minute ca să arate unui pământean unde e Jupiter ; 11 oare ca să-i arate pe Uranus și 4 ore ca să-i arate pe Neptun. Așa dar, noi vedem corpurile cerești, nu așa cum sunt ele în chiar momentul în care le vedem, ci așa cum erau în momentul în care a plecat dela ele raza luminoasă pe care ni-au trimes-o. Cu alte cuvinte, dacă, spre exemplu, un vulcan ar face erupție în Lună la oarele 8 fix, noi n'am vedea începutul acelei erupții decât la 8 și o secundă și ceva.

Dincolo de sistemul planetar, distanțele sunt cu mult mai mari și lumina vine cu o mult mai mare întârziere. Așa, bunioară, unei raze care ni vine dela Sirius îi trebuie 16 ani ca să străbată abisul dintre el și noi.

Sunetul e format din vibrații care, străbătând aierul, vin să izbească membrana timpanului, dând impresia a diferite tonuri. Omul n'aude toate sunetele. Când vibrațiile sunt prea încete (mai puține de 40 pe secundă), sunetul e prea jos ; urechea nu-l mai poate auzi. Când vibrațiile sunt prea răpezi (mai multe de 36.000 pe secundă), sunetul e prea ascuțit ; urechea nu-l mai apreciază. De-asupra și dedesuptul acestor două limite ale organismului omenesc, sunetele nu încetează de a

fi, însă nu sunt auzite decât de alte ființe, bunioară de insecte. Același raționament i se aplică și luminii. Diferitele ei aspecte, nuanțele colorilor sunt datorite tot unor vibrațiuni, care opresc nervul optic și dau impresia diferitelor intensități ale luminii. Omul nu vede tot ce e vizibil. Când vibrațiile sunt prea încete (supt 458 de trilioane pe secundă), lumina e prea slabă și ochiul nu o poate vedea ; când sunt prea răpezi (peste 727 de trilioane pe secundă), lumina depășește facultățile organice de percepțiune și devine invisibilă. Ca și pentru sunete, de-asupra și dedesuptul acestor două limite, colorile nu încetează de a fi, dar nu le mai vede omul, ci alte ființe.

Astfel fiind, gândește-te puțin cât de numeroase sunt lucrurile neperceptibile pentru cei de pe Pământ. Toate mișcările ondulatorii din univers, cuprinse între cifrele 36.850 și 458.000.000.000.000, nu pot fi nici auzite, nici văzute de oameni. Știința contimporană a început a cam pătrunde în această lume invisibilă și a izbutit a măsură atât vibrațiile inferioare cifrei de 438 de trilioane, — vibrații care constituiesc razele calorifice, invisibile, — precum și pe cele inferioare cifrei de 727 de trilioane, — pentru a descoperi fazele chimice, tot invisibile și ele. Metodele științifice însă nu au altă putere decât să întindă oarecum sfera perceperei directe, fără însă a se depărta prea mult. Cu alte cuvinte, îl lasă pe om izolat în infinit.

Mai există în natură o mulțime nesfârșită

de alte vibrațiuni, care, nefiind în legătură cu organisația terestră și omul neputându-le percepe, *rămân necunoscute lui, pentru totdeauna*. Dacă lira organismului omenesc ar avea mai multe coarde, armonia naturii s'ar traduce mai complet; oamenii ar percepe o mulțime de fapte, care se petrec în jurul lor, fără măcar să li bănuiască existența. Dar, oricât de sărace ni-ar fi simțurile, tot ni sunt de ajuns pentru a ni arăta existența altor simțuri, și mai puternice, și în același timp de o speță diferită. Prin pipăit, de pildă, putem, ce e drept, să recunoaștem senzația căldurii; aceasta nu ne împiedecă totuși să recunoaștem posibilitatea existenței unui alt simț, *special*, asemenea aceluia cu ajutorul căruia lumina ni dă aspectul obiectelor din afară. Acest simț special, și încă alte multe, există în alte lumi.

(Același.)

V.

M a t e r i a

Lumina, colorile, dimensiile, sunetele, zgomotele, parfumurile, gustul, calitățile aparente ale corpurilor, etc., nu sunt decât niște *forme*. Aceste forme vor pătrunde în cugetare prin nas și prin gură, înfățișându-și niște aparențe, iar nu însăși esența lucrurilor. *Spiritul omenesc nu poate prinde realitatea și, prin urmare, universul e pentru el un ce neînțeles*

Nici materia nu e aceea ce credeți. Nu există nimic *absolut solid*. Și corpul unui om, ca și o bucată de fier sau de granit, sunt tot așa de puțin solide ca și aierul. Toate sunt formate din atomi, cari nu se ating și cari sunt veșnic în mișcare. Pământul, atom al Cerului, aleargă în spațiu cu o răpeziciune de 643.000 de leghe pe zi ; în raport cu dimensiile sale însă, fiecare atom din corpul unui om aleargă cu o răpeziciune și mai mare. Dacă privirile unei ființe pământesteți ar fi desăvârșite, când s'ar uita la o piatră, n'ar vedea-o, pentru că ar străbate prin ea.

(Același.)

VI.

Moartea lumilor

Știi de unde are să înceapă moartea lumii noastre? Dela Soare.

Petele acestui astru se vor înmulți, se vor mări, și se vor întinde în amândouă părțile ecvatorului cu două zone întunecoase, iar meteorologii vor constata scăderea căldurii și a luminii. Încet-încet, răceala va amenința organismele planetare și le va omorî, înlocuindu-le cu altele, făcute să trăiască în frig. Pe urmă, Soarele se va roși; după aceia, se va întuneca, va înceta de a fi focarul sistemului căruia i-a dat atâta timp magnetism și viață — nu va mai rămânea din el decât o frumuseță sinistră. Zilele vor deveni nopți; primăveri și veri nu vor mai fi; munții se vor rostogoli în neguri... O noapte neagră, neagră ne va înfășura!

În acest timp, vor apărea alte astre. Constelațiile își vor schimba forma. Ursa mare, dacă nu i se vor stinge stelele, nu va mai forma un car cu oiște, ci o simplă linie frântă.

Orion, splendida constelație din spre miazăzi, se va desmembra ; Cei Trei Regi se vor despărți. Rigel se va stinge, Aldebaran va fugi în Pleiade, Sirius își va pierde sceptrul, stelele lui Hercule vor deveni de mână întâia, iar Pământul va cădea în bucăți, care vor continua a se învârti în jurul Soarelui mort, ca niște schelete pitice în jurul unui schelet uriaș. Întâlnindu-le apoi o cometă hiperbolică, le va lua, le va târi cu ea, pentru a le presăra într'un alt sistem, pe o planetă necunoscută, ai cării locuitori le vor culege și le vor pune în vitrinele vr'unui muzeu, cum punem noi aerolitele culese, fără a găci ce au fost și de unde vin.

Iată ce va deveni Pământul.

(Același).

II.

RELIGIA

I.

Nașterea Domnului

Când Domnul nostru Isus Hristos a simțit că nu mai poate trăi lumea de atâta durere și s'a coborât în lume 'n trup de om, el nu și-a ales mamă dintre femeile cele bogate și mândre, nici palat în care să se nască, ci s'a ivit între oameni, prunc nevinovat, ca fiu al Maicii Domnului, care era doar o femeie săracă, și cea d'întâiu sălășluire a lui n'a fost măcar în casă de om, ci în ieslele dobitoacelor.

De aceia nu râvniți la cei mari și bogați. De câte ori nu se așează Satana la masa lor și nu veghiază la căpătâiul lor! Atunci vai de mâncarea și de somnul lor! Ci țineți-vă casa așa de curată și cinstită, încât orișicând Dumnezeu cel bun să-i poată călca pragul!

II.

Serbători fericite...

Serbători fericite, cetitorilor !

Cât pot să fie acuma serbătorile fericite. În grijile de azi, înaintea primejdiilor de mâni.

Dar, tocmai pentru aceasta Crăciunul din asemenea vremuri trebuie serbat altfel decât odată.

Până atunci era o zi de ospătare și de veselie zgomotoasă. Și cel mai bătrân dintre acei ce stăteau la masa cea mare se gândia că poate va mai apuca o zi ca aceasta.

Îndată ce a venit însă războiul și cel mai tânăr dintre bărbați și cel mai sănătos trebuia să se gândească la aceia că poate pentru cea din urmă dată prăznuiește între ai săi iubiți ziua Nașterii Domnului.

De aceia ceream atunci să fie mai multă liniște, mai multă evlavie, mai multă înfrânare de sine, mai mult simț de ceaia ce este viața cu adevărat: împlinirea unei datorii după voia lui Dumnezeu și spre folosul oamenilor.

În acest înțeles spuneam odată cetitorilor meniți a fi ostași ai României pentru desrobirea Românilor: fericite serbători !

Iar acum ne întoarcem iarăși la grosolanele petreceri ale cărnii, când lacrămile abia s'au uscat și în văzduhuri scapără săbii?

III.

Anul Nou.

Cât am trăit până azi și de când ni dăm sama de ce este viața, ni s'a spus tot de anul care vine și ni s'au tot făcut urări ca el să vie cu bine și cu fericire. Fiecărui ca om poate să i se fi împlinit și multe din dorințele acestea de mai bine. Dar țerii, adecă nouă tuturor, luați împreună, nu-i venise delaniciun An Nou, de multă vreme, sporul și norocul pe care i l-am dorit cu toții mai mult decât toate darurile dumnezești pentru slaba noastră ființă trecătoare.

Pe urmă a venit un An Nou de silenți și de încordări, de multă suferință și de multă înfrânare, de vitejie, de supunere, de așteptare și de nădejde. Ni ziceam: „Unii îi vor apuca sfârșitul; pe mormântul altora vom pune florile primăverii stropite cu lacrimi. Căci, pe lângă cei cari se vor duce dintre noi, nu va fi unul care să nu plângă în bucuria lui și să nu se bucure în mijlocul lacrimilor“.

Și ne închinam așa solului de viitor, neștiind ce ni aduce:

„An Nou, tu nu ești, ca atâția alții, un copil blând și bun. Ești un aspru ostaș îngândurat, dar hotărât. Ne vei prinde de mână și ne vei duce în locuri unde e foc și sânge, unde nu e cântec și nu sunt zâmbete. Vom merge cu tine, An Nou, oriunde ne vei duce, vom merge ca și tine, îngândurați, dar hotărâți. Prin zăpezi și râuri umflate, prin para focului și prin valul sângelui, vom merge. **Așa trebuie, și așa vom face.**

„Și noi știm că tu ești drept, An Nou, și cu cei mici, nu numai cu cei mari, că ochii tăi se opresc numai asupra tablelor de aramă pe care Dumnezeu a scris biruința și căderea neamurilor după vrednicia și după îndreptățirea cererii lor. Și vom merge cu tine orice ar fi, împotriva oricui, cu câtă vlagă este în noi, și pentru aceasta!

„An Nou, te așteptăm ca să întemeiem de-a lungul zilelor tale stropite cu sânge veac nou pentru această Țară și pentru acest Neam!”

Și Anul Nou ne-a găsit în mari suferințe, apăsări sau încunjurați de dușmani. Și alt An Nou a fost stropit cu aceleași lacrimi. Până a ieșit Anul Nou de bucurie al lui 1919.

De atunci ce dar am adus noi Țerii pentru că ne-am învrednicit să apucăm tot un alt An Nou?

Înțelepciunea lui Isus.

IV.

Săptămâna Patimilor

De peste 1900 ani creștinătatea amintește în zilele acestea de primăvară patimile Domnului, ale lui Dumnezeu făcut om, nu ca să se împărtășească de plăcerile pe care le-a dăruit ființei omenеști, ci de toate suferințele care sunt legate de dânsa, de această biată carne a noastră, ca să nu ne credem și noi una cu Dumnezeu, către care dumnezeiasca noastră minte se poate ridica. Om s'a făcut Isus ca să plângă lacrimi amare ca ale noastre și ca să curgă din trupul său sângele nostru.

Creștinii se întristau de povestea cea veche, și totuși neconținut nouă, a bătăii cu vergile și a răstignirii. Dar ei înșii nu simțiau asupra lor decât doar pe alocurea, în zilele săptămânii de jale, patimile de amintirea cărora se zguduiau.

Anii trecuți, mai grozavi decât toți anii ce i-a trăit omenirea, au adus însă pe toți înaintea dumnezeirii chinuite de calăi odată cu chinurile pe care și le dau oamenii unii altora,

fără încetare și fără milă. Nimeni nu venia de la bielșugul, dela sănătatea și dela liniștea lui. Ci rănitul zăcea în patul lui de durere, schilodul își târa trupul neputincios, văduva își plângea soțul, copiii orfani strigau după pâne. Iar, unde n'au fost pornit încă șivoaiele sângelui tânăr, acolo grija urmăria pe fiecare, zi de zi, ceas de ceas, cu ochii la suferința care va veni, care **trebuia** să vie.

Și atunci înțelegeam mai bine cu toții slujba săptămânii de jale. Sângele picura și din vinele noastre când Dumnezeu sta întins pe cruce, în giulgiu și morții noștri se înfășurau, și plângeam și noi împreună cu mironosițele.

Și, ca și apostolii, și noi așteptam Invierea Dreptății noastre.

A venit acuma, și de ce nu suntem vrednici de dânsa? Ori se cer alte patimi spre a ne pedepsi și învăța?

V.

Învierea

Mormântul Dreptății se deschide și în lumina biruitoare asupra umbrelor nopții se vestește Învierea Domnului, a celui Drept care a pățimit și pe care Dumnezeu îl chiamă iarăși sus la gloria din care s'a desfăcut pentru suferință.

Prăznuind pe Mântuitorul, noi înfățișăm bucuria celei mai mari serbători a legii creștine cu cea mai călduroasă rugăciune, cu cel mai desnădăjduit strigăt către cerurile milostive și răsplătitoare.

Am suferit, Doamne, și noi așa de mult, tot neamul acesta muncitor și credincios, blând și răbduriu peste samă! O, cât am suferit, și dela cine nu? Creștin și păgân și-au pătat mânilor în sângele nostru, cari niciodată n'am pornit noi cei d'întâiu cu price împotriva nimănui. Pe cruce ne-au văzut toate neamurile, și cine a vrut a bătut piroane în mânilor și picioarele noastre. Și în zădar am cerut și să treacă dela noi păharele acestea...

Ieri giulgiul ne lega și ne apăsa piatra.

Trupul nu ni se putea mișca încă, dar sufletul se zbătea în noi. În el erau toate chinurile așteptării unei izbânzi datorite.

Nu-ți ceream, Doamne, Ție atotputernicule, să răstorni lespedea. Știam că-Ți place numai omul care se ajută pe sine: mila Ta nu vine decât unde se oprește cea din urmă opîntire a puterilor noastre.

O făgăduiam și pe aceasta. Până la urmă am încordat trupul nostru deprins cu suferința.

Și rugăciunea noastră. Doamne, era numai aceia de a adăugi silinților noastre binecuvîntarea Ta. A doua zi după ce Însuși ai biruit suferința, o spuneam cu cutezare, ea ni se cuvine.

Și am înviat. Dar pentru a cădea oare din nou în noaptea greșelilor?

VI.

Hristos a înviat !

Solia învierii Celui ce pentru răscumpărarea păcatelor omenirii a fost pus pe crucea tâlharilor vine an de an în urechile tuturor, și ea face să bată inimile tuturor aceluia cari au suferit și ei dureri pentru alții și au avut și ei nădejdea învierii, neapărate, a Dreptății !

Ca om a suferit Isus, ca să se arăte că nici Dumnezeu nu poate să ajute omului ce suferă decât după ce a suferit alături cu dânsul, de cea mai adâncă durere omenescă. Dar el a înviat ca Dumnezeu.

Să caute suferința săracilor, s'o împartă în ce are mai amar, mai umil și mai hulit, e datoria oricui se pregătește să li facă bine. Aceasta **se poate**. Dar se poate oare să aduci în mijlocul oamenilor acea dumnezeire prin care a înviat Isus ?

Se poate. Domnului slavă că se poate !

Doar ce este în noi, ulcioare de lut menit să se facă țernă iarăși, ce e acest zbucium spre bine, această sete de lumină, această în-

credere în dreptate, această nădejde a nemuririi? E pământul? Nu! **E cerul!**

Să-l ținem larg, și senin, și curat! Și atunci noi, cu credința noastră, cu așteptarea noastră, cu dreptatea noastră, vom învia aici, jos, și sus, acolo.

Căci, **nu vom fi murit, nu vom putea muri!**

VII.

Invierea nevinovăției și a dreptății.

Dacă și-ar schimba creștinii legea pe care o țin astăzi și o lege nouă și-ar pune stăpânirea pe sufletele lor, o serbătoare nu s'ar clinti din locul ei nici atunci: serbătoarea Învierii Domnului, pentru care și acuma, atâția ani după răstignirea celui nevinovat pe dealul dela Golgota, s'au aprins luminile cele fără de număr ale bucuriei.

Pentru că lumea e clădită pe multă suferință și se ține cu nedreptăți grozave. Câțiva au mai mult decât li se cuvine, după viața lor de lene, de plăceri putrede, de lipsă de iubire și de milă pentru alții; cei mai mulți oameni nu se bucură de agonisita lor, iar pe unii dintre dânșii, cari adesea ori sunt mai buni, după ce-i despoaie făcătorii de nedreptate, apoi îi și urmăresc toată viața cu prigonirea lor cea crudă, îi amărăsc, îi istovesc, îi aduc înainte de vreme la sfârșitul în durere al zilelor lor. Și în zădar plâng și se tânguiesc, în zădar aduc învinuirile lor cele întemeiate, în zădar îngenunche pentru dreptate, pentru cruțare și pentru milostivire. Cei mari și tari

își râd de strigătele lor, și parcă și cerul stă închis pentru rugăciunile celor săraci și bătuți de nevoi.

Suflete bune caută să schimbe lumea cu gânduri nouă; brațe vitejești se luptă pentru a smulge mai multă dreptate. Bucuria se revarsă asupra mulțimii când se pare că vre unul din turnurile apăsării a căzut, că vre unul din steagurile batjocurii s'a închinat. Dar nu trece multă vreme și se vede că sămânța păcatului n'a perit și că buruiana lui copleșește iarăși câmpul vieții.

Multora, mai nerăbdători, li-ar veni să puie mâna pe ce-ar găsi și să lovească în cruzimea apăsătorilor. Se aud urlete de mânie, și se văd mâni încleștate pe armă. Ai crede că toți se vor lua după acești răspătitori cu sila pentru silă.

Dar, vezi, cei cumiți n'o fac. Din legea iubirii de oameni, a cumpenei cele drepte, s'a oprit în mintea omenirii ceva: că nedreptatea pierе și dreptatea se acopere numai cu țernă ori se închide în piatra mormintelor, dar, când vine ziua cea de-a treia, ea învie. Învie, și se înalță, și stăpânește lumea.

În clipa când pe crucea tălharilor Dumnezeu cel blând și drept, care luase trup de om, își dădu sufletul în mâinile Părintelui său celui veșnic, mii și mii de vieți omenești se stângeau în largă întindere a lumii. Mulți din cei ce muriau fuseseră bogați și rămășița lor peritoare se înfășa în in, curat și în mătasă, se stropia cu miresme și se cobora cu cinste în

locuri de odihnă împodobite. Dar piatra cea săpată rămânea să apese peste mormântul în care toată mărirea lor încăpuse, și pentru totdeauna.

Dar iată că mânilor câtorva femei sărace, frânte de durere, așează într'un mormânt dăruit, care se gătise pentru un altul, trupul, desfăcut de pe crucea rușinii și al pedepsei, al Unuia care în viața lui n'avuse nici câmp, nici casă, nici grâne în hambare, nici aur în lăzi. În toată cetatea nu era nimeni care să se gândească la Acela care a ispășit pentru tulburarea poporului.

Și iată că ziua a treia a proorociei sigure vine, mormântul se deschide, piatra se dă în lături cu zgomot, și de acolo de unde se înmormântase tulburătorul, osânditul, un Dumnezeu se înalță și trece drept la măririle Cerului.

El singur înviase, fiindcă fusese drept, fiindcă suferise pentru alții și pentru că moartea lui fusese fără nicio vină. Ca Dumnezeu, n'avea nevoie să moară ca să arăte că e fără de moarte. Dar oamenilor li trebuia dovada că mormântul nu poate cuprinde suferința nerăz-bunată și nedreptatea neispășită.

Ele au înviat atunci, și, cât va fi lumea, — s'o știți, apăsătorilor, și s'o știți și voi, cei apăsăți! —, vor învia.

VIII.

De Paști

În fiecare an Creștinătatea serbează amintirea Învierii lui Hristos Mântuitorul. Sună clopotele asupra orașelor celor mari ca și asupra celor mai mici sate de oameni săraci și bătuți de nevoi ; făclii de bucurie, care arată biruința vieții asupra morții, a luminii asupra întunecului, a dreptății asupra nelegiuirilor și a binelui asupra răului se țin în mână și de cel d'întâiu om dintr'un loc și de cel de pe urmă, și ca un vânt de încredere, de nădejde, trece asupra frunților celor mai trufașe ca și asupra celor mai plecate de suferinți și de năcazuri

Este o învățătură în această bucurie, care e a tuturor și nu e în deosebi a nimănuia, cum sunt bucuriile noastre osebite, în plămădeala cărora intră mai totdeauna și lacrima altuia și care se coc prea adesea ori în focul blestemelor. Dar mai este și o învățătură.

Cu ce se pregătește bucuria? Cu un lung post de înfrânare și cu șapte zile de plâns

pentru durerile dumnezeiești, care n'au fost decât semnul sângerat al durerilor omenești, strânse în multe mii de ani. Vra să zică nici din strigăte de nemulțămire, nici din lovituri de ură nesățioasă, din vărsare de sânge, din dare de foc, din răsbunare Nu, ci din muncă și pocăință, din ridicarea sufletului către cele de sus și din desfacerea de aburii grei ai patimilor pământului.

Și până la învierea voastră mai e mult, fraților, cari stați ca morții în sicrie, cufundați în adâncul pământului, ce râde de-asupra pentru alții, iar pentru voi e numai o povară, mucegaiu și viermi V'ar putea scoate din temnița voastră cea veche duhul rău pe care l ați chema: el ar prăvăli în prăpastie iarba tânără și floarea ce se bucură de lumină, iar în locul lor ar ridica bieteale ciolane umede și scânduri putrede de cosciuguri. Ci nu așa se cuvine să înviați: nu osul vostru străbătut de apă și lemnul ce s'a înnegrit de vremuri, ci **sufletul vostru**. Sufletul să vi-l pregătiți cum trebuie, făcându-l curat, bun și luminos. Și atunci veți ieși la un loc cu lumina cealaltă, fraților, fiindcă toate le poate cuprinde pământul, de la cărnurile stricate ale îngropaților până la bulzul aurului celui mai curat, dar un singur lucru nu: o rază. Raza iese și din cellalt capăt al lumii, și, înfrățindu-se cu câte raze mai sunt, se pierde în lumina cea sfântă și veșnică.

IX.

Și voi veți învia!

Când învie din morți tot ce se hrănește din pământul care a stat aproape o jumătate de an în urgia iernii, Biserica noastră serbează Învierea Domnului și Mântuitorului nostru Isus Hristos. În noaptea de Duminecă se aprind în bisericile cele mari, unde se strâng cei mai bogați, ca și în cea mai săracă din bisericile satelor uitate de oameni, dar de Dumnezeu nu, căci el e oriunde suferă și se bucură făptura lui omenească, lumânările de bucurie. Și de pe toate buzele același strigăt se desface care s'a desfăcut de pe buzele părinților, ale moșilor și strămoșilor noștri: Hristos a înviat!

Învierea lui Hristos nu e numai o învățătură a Legii, într'însa se cuprinde și o pildă, un îndemn și o mângâiere.

Într'o lume rea fără samăn, în care fiecare se gândia cum să-și înestuleze mai bine poftele și să-și strângă comori pe care, cum zice Evanghelia: «rugina le strică și hoții le fură»,

într'o lume blăstămată și vândută Dracului, vine Dumnezeu. Nu între fulgere și zgomot de tunete, ca un grozav judecător al tuturor, osebînd pe cei vrednici spre a-i chema la răsplătirea lui, de cei nevrednici spre a-i pierde cu para focului veșnic. Vine smerit și sărac, blând ca un miel. Împotriva celor ticăloși, mulți ca frunza și iarba, nu luptă cu arme tăioase, și nu curge pe urmele lui sângele cel înveninat. Puterea lui e numai graiul, dumnezeiește de pașnic și plin de iubire. Unii, când îl aud, cred că i-a strămutat o putere nevăzută în ceruri, unde îngerii cântă din alăute: aceia sunt cei buni, celor răi li se pare că fiecare zâmbet al lui arde ca o vargă de fier înroșit, că fiecare binecuvântare din mîna lui îi lovește mai greu ca o măciucă ghintuită.

Merge așa pe pământ învățînd, cum merge lumina, care nu **ucide** întunerecul, ci numai **îl tăgăduiește**. Și cei răi, turbați de mânie, se scoală împotriva lui. Ai crede, după câți au plâns la cuvintele Învățătorului și s'au lecuit trupește și sufletește, s'au curățit, s'au înseninat, s'au împăcat cu dânșii și cu lumea, ai crede că s'ar grămădi să-l apere toți ologii cari au umblat prin minunea lui, toți orbii cari au văzut, toți cei cari s'au ridicat din sicriu la chemarea lui, toate femeile care i-au spălat picioarele cu părul lor udat de lacrimi. Ți-ai închipui că vine o nesfârșită oaste, cu săbii și topoare, ca să-l smulgă de la judecătorii cei părtenitori ai Evreilor, dela călăii cei fără milă, dela ostașii ce-l duc la cruce

ca să fie răstignit, în vederea tuturor și să se dovedească pentru toți că n'a fost Dumnezeu, căci a murit și el ca oamenii.

Și nu, n'a alergat nimeni, nimeni nu s'a jerfit. Așa e păcătoasa fire omenească. Un ucenic l-a vândut, altul s'a lepădat de el, ceilalți s'au împrăștiat în nopțe. Unul singur a rămas să plângă la piciorul crucii de pe care picura sângele cel scump, unul singur și două femei, dintre care una era mama care născuse pe omul dintr'însul. Și la mormânt a fost dus ca și ucigașul răstignit la dreapta și cel răstignit la stânga lui.

Și acuma ce bucurie în lumea păcatelor biruitoare! Fața celui ce se credea Dumnezeu s'a strâmbet de durere, sânge a curs din trupul lui ca din bietul trup chinuit al oamenilor, ochii lui s'au închis cu degetele morții, un mormânt a putut cuprinde rămășița lui. **S'a isprăvit!**

Nu, s'a început! Mormântul e gol! O părere a fost închisă într'însul, părerea care a stat pironită pe lemnul crucii ca să învețe pe oameni cu cât e mai sfântă durerea decât bucuria. Și, când vin femeile cele cucernice să se închine unui mormânt de mucenic, ele află piatra cea grea răsturnată de mâni care nu știu ce e greutatea și o rază de lumină le îndreaptă sus, tot mai sus, până în naltul cerului, unde s'a dus cel care era Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat. Iar pe pământ a rămas, oprindu-se de suferința dumnezeiască, îndurată la un loc cu săracii și între

osânda tâlharilor, binecuvântarea lui Dumnezeu, care nu va trece niciodată.

Nu vă gâlceviți dela bine, dela săturarea trupului și dela trufia minții cu cei puternici de pe lume cari se par așa de mari și sufletul lor e ca tot întunerecul cel uriaș care nu poate birui la un loc o singură scânteie de lumină. Alegeți drumul celalt: greu, singuratec, plin de răbdări și de suferințe. De vi s'o părea greu, aduceți-vă aminte că și Dumnezeu a mers pe dânsul. Și, când îți crede că s'a sfârșit cu voi și periți în dureri, nu blăstămați. Căci și voi toți cei ce ați răbdat și ați suferit și ați nădărduit totuși, și ați iertat și ați iubit, veți învia ca El !

X.

După Paști....

S'a încheiat săptămâna bucuriei pentru Învierea Domnului care, adesea s'a serbat între pomii bogat înfloriți, făgăduind roadă îmbielșugată. Viața chiamă pe om la muncă. Lumina soarelui de primăvară-i arată fiecăruia ogorul ce-l chiamă. Zilele aspre, harnice, binecuvântate cu spor, ne așteaptă.

Și, față de ele, sunt acum două feluri de oameni.

Pentru unii serbătoarea cea mare a fost prilej de mâncare cu ghiotura, de băutură cu nemiluita, de petrecere desfrânată, de injurături și bătaie, ori de nerușinată destrăbălare. S'au amețit și s'au înjosit. Cu greu li cade acum să se ridice la lucru cu capul tehuii, cu picioarele slăbite, cu mâinile țapene! **Azi ei sunt mai puțin decât ce erau ieri.**

Pentru dânsii u'a înviat Hristos. Nu s'au ridicat cu el în slavă, ci în mormântul părăsit de dânsul s'au coborât!

Alții și-au căutat și de suflet. Bucuria lor

a fost senină, blândă, curată. S'au apropiat de Dumnezeu apropiindu-se de oameni. Au simțit mai multă iubire de tot ce este, mai multă dorință de a folosi lor și tuturor, în același timp. Pentru dânșii a înviat Hristos, **fiindcă înșiși mai vii s'au simțit!**

Și, în clipa când mâna se încoardă la muncă nouă, ei, ca înviați, cu viață mai multă pleacă la osteneala răsplătitoare.

XI.

Să ne înălțăm cu sufletele

În greu zbucium se zbătea, ieri încă, omenirea. Mii de tineri, de bărbați în floare periau în fiecare zi și se nimiciau lucruri minunate la care atâta vreme au fost lucrat cu dragoste și răbdare înaintașii noștri. Atâta nenorocire nu s'a fost lăsat vre-odată asupra făpturii omenеști.

Fără să intrăm și noi în luptă, — căci nu ni venise ceasul —, am suferit destule de pe urma năcazului tuturor. Căci așa sunt oamenii, de nu poate rămânea niciodată unul singur cu durerea lui. Ținusem de doi ani atâta oaste cu banul țerii, ogoarele rămăseseră pe sama femeilor, atâtea familii erau fără munca bărbatului, a tatălui, a fiului celui mare ; scumpețea ne năvălise de pe urma păcatului celor ce au fost vândut hrana noastră peste graniță. În sfârșit pretutindenea vedeam străinul care ne-a fost înșelat și râdea apoi de lipsa noastră.

Unii ziceau : „Să pierdem orice nădejde. Nici-

odată nu ne putem ridica din starea în care am ajuns“.

Greșiau cei cari vorbiau astfel. Și Scriptura, vechea sfătuitoare a neamului nostru, venia și ne arăta greșeala.

A fost prins, închis, osândit la moarte, Domnul Nostru, Mântuitorul Lumii. Piatră grea de mormânt se lăsase peste trupul său lipsit de viață. Dar în mormântul acela zăcea Dreptatea și zăcea Nevinovăția.

Și El a înviat. Iar după scurtă vreme s'a ridicat iarăși către lumina de unde venise și al cărei părtaș era.

Drepți și nevinovați sunt cei mai mulți din această țară. De aceia, și astăzi, păcatul **altora** nu-i poate îngropa și pe dânșii. La ceasul lor, ei vor răsări mai sus de mormântul pe cari dușmanii de ieri, și de acum, ni l-au pregătit. Și, izbândindu-și mai departe Dreptatea, acest neam se va ridica spre lumina mult dorită a fericirii, de care în sfârșit va avea parte și el.

XII.

Cum se ține liniștea în biserică

Într'o Duminică am fost la cutare nuntă într'unul din satele Prahovei, sat cu oameni mulți și harnici, strânși în obști roditoare și având una din cele mai vestite bănci din România întreagă. Sunt două biserici: una mare, făcută de proprietar, pe vremea când între curte și sat era legătura sfântă a încrederii unuia în altul și a iubirii unuia pentru altul.

Venise multă lume și se adunaseră și copii. Acuma, prin alte părți, unde legea e mai aspră decât la noi, nu intră copiii cei mici în biserică. La noi se îngăduie, dar cine ar putea să creadă că vor fi lăsați copiii a-și face toate mendrele ca acasă la ei!

Ei bine, aici și le făceau: umblau, vorbeau, strigau, țipau, de nu se mai auzia une ori nimic din slujbă. Și mi s'a părut că mulți din cei mari nu se sfiesc a face tot așa.

Aceasta trebuie să se socotească drept o mare necuviință, fraților. Biserica este casa sfântă unde omul crede că se află mai de-a

dreptul înaintea lui Dumnezeu. Păreții sunt plini de chipurile sfinților, și supt lespezile de piatră se odihnesc morții cei de demult. Și niciun glas nu trebuie să se audă — nici măcar plânsul când se despart ai lui de mortal care e să fie dat pământului — decât numai cântarea preotului și predica.

Cu mintea ridicată către cele înalte ale vieții și către cele de după viața fiecăruia, cu inima aprinsă de râvnă către cele bune, trebuie să între cineva în biserică. Împreună cu dânsul să ducă numai pe acei cari pot înțelege și sunt în stare a se ținea cuviincios. Și trupul frumos așezat în bună rânduială nu trebuie să se miște decât numai pentru semnul crucii și pentru îngenunchere.

Căci altfel casa Domnului ajunge cum e havra plină de larmă a Jidovilor de azi, ori cum a fost a strămoșilor lor, din lăcașul de închinare al cărora a trebuit să vie Isus singur ca să gonească pe vânzători și schimbătorii de bani!

XIII.

O sfințire de biserică.

La Movileni-Bărboși în județul Covurluiu s'a sfințit acuma câțiva ani biserica nouă, frumoasă, încăpătoare și bine zugrăvită, pe care a ridicat-o, pentru cinstea sa și pentru folosul satului, familia Drăgănescu, mama bătrână și cu toți fiii. Episcopul Dunării-de-jos a slujit, și multă lume de pretutindeni venise să ia parte la această serbătoare, care s'a încheiat printr'o masă prietenească, la care ctitorul, al cărui neam e de loc din Brețcul Ardealului, a făgăduit că, de va da Dumnezeu norocul cel mare ca să întrăm acolo în vechile noastre dreptăți, — cum s'a și întâmplat apoi —, cel d'întâiu lucru va fi să ridice o nouă biserică pentru acei Români scăpați în sfârșit de stăpânirea străinului.

Puține biserici se ridică astăzi, a zis, în cuvântarea sa, episcopul. Jalnic lucru, dar foarte adevărat! Și unde se fac, jertfa e a celor săraci, — cari-și pun bănuții lor împreună, mai adesea decât a bogatului, care nu știa decât să stoarcă și pământul și pe oameni fără a-i înfrumuseța și îmbunătăți prin răsplătiri, și pe unul și pe ceilalți,

Mulți zic: ce să mai facem biserici! A trecut vremea lor! Putem trăi și fără dânsule, tot așa de bine, ba poate chiar și mai bine.

Nu este așa. Pe lângă rostul de căpetenie al sfântului lăcaș, care e acela de a strămuta și pe cel mai năcăjit în fața dumnezeirii înseși, biserica, atunci când e des cercetată, luându-se aminte la tot ce se vede și se aude într'însa, mai aduce și alte foloase neprețuite.

Omul singur n'are cu ce să-și ridice decât biata lui căsuță, mai mult goală pe d'innăuntru. Toți împreună pot da clădirea de zid, cu chipuri frumoase de sfinți și săpături înflorite la catapiteasmă. Ea e a tuturor, și toți se bucură de ea. Acasă plâng copiii, și femeia, chinuită, drăcuiește; acasă blăstămuri iese din gura flămândului și nedreptățitului. Dar odată pe săptămână aud cu toții la biserică numai laude și binecuvântări, numai bune sfaturi și îndemnuri îndreptate, cu aceiași grijă și iubire, către toți. Limba, vorbită de cei neînvățați, se strică și se urâtește, dar măcar odată în șapte zile graiul strămoșesc curat și bun asupra tuturor se revarsă din cărțile sfinte. În zilele de muncă haina scumpă trece înaintea cămeșii albe, a cojocului și a opincii: în ziua Domnului toți suntem împreună fiii lui și ne facem iarăși frați laolaltă: făclia unuia ca făclia celuiilalt, rugăciunea unuia ca rugăciunea celuiilalt.

Și, de aceia, nu numai lucru sfințit, ci cel mai folositor lucru pentru oameni, șa oameni, este biserica!

XIV.

Ce ni mai trebuia? Adventiștii!

În părțile Prahovei, pe valea Teleajinului, la Râncezi, la Posești, la Homorâciu și în alte părți ale județului s'a încuibat o **nouă** credință creștinească — sau care se zice creștinească fiindcă se sprijină pe spuse întortochiate din Scriptură—, a adventiștilor, a pocăiților, a creștinilor de Sâmbătă.

De aceștia sunt și pe aiurea. Îi găsești la Români din Banat, unde li se zice în batjocură **mucări**. Prin străinătate își au temeiul lor, fiindcă **eresul** acesta e străin de **țara noastră, de neamul nostru, de firea noastră**.

La noi s'a prins ușor. Cartea sfântă nu e la îndemâna omului sărac, care și el caută să cunoască de-a dreptul — și ce lucru poate fi mai frumos și mai vrednic de laudă! — cuvântul lui Dumnezeu, „solia cea bună“ a Evangheliei, lămuririle pline de credință și de dragoste ale Apostolilor. Predică la biserică nu se prea face, și părintele se gândește prea dese ori, uitând cele de Sus, la cele de jos: câștigul. Iar Administrația este cum o știm cu toții.

Cum, într'o gospodărie rea, unde bărbatul nu trăiește bine cu soția, șoapta vicleană a uneltitorului, care vrea să câștige un suflet pentru dânsul, prinde, așa e și prin satele acestea, unde **legea creștină n'a fost nicio dată vie**, după cine știe ce amăgitor, **fără să cerceteze măcar de unde vine și dacă viața lui se potrivește cu învățăturile ce aduce.**

Sărăcii oameni: unde și-au pus ei dragostea și credința ! **În cine și în ce !**

Căci ce e **legea cea nouă** ? E tot cea veche, dar ciocârtită, strâmbată, lăsându-se la o parte unelc lucruri și puindu-se altele. Scriptura lor nu e Scriptura adevărată.

Și pe temeiul locurilor luate pe sărite din Cărțile Sfinte, la ce sfătuiesc ei ? **Să se lase toată datina, cu biserică, botez, preot, ascultare de cei mai mari, să se lase și Dumineca, și închinăciunea să se facă Sâmbăta, cum, de mult, o făceau toți, dar cum de o mie de ani și mai bine o fac numai Jidanii, Evreii, cu cari se vede că trebuie să ne asemănăm (de ce nu vă și tăiați împrejur, nebotezaților, căci cei de mult o făceau toți ?).**

Eu vă zic însă așa. Cum v'ar părea bine ca de obiceiurile voastre să se fie urmașii, tot așa e bine ca și voi să vă țineți de obiceiurile înaintașilor voștri. Înțelepciunea e lucru greu pe lume, și să nu creadă nimeni că el singur poate să răstoarne ceia ce s'a clădit după multe gânduri în curs de veacuri de atâția oameni mai cumiți decât dânsul.

Botezul, rugăciunea, preotul, ascultarea le-au primit și le primesc oameni pe lângă cari toți pocăiții laolaltă prea puțin plătesc. **Și ele nu împiedecă sufletul de a se ridica singur până unde se poate.**

Căci în toate lucrurile lumii sunt două părți: gând și înveliș, miez și coajă. Ce e mai de samă e gândul, e miezul. Învelișul, coaja, sunt bune ca să-l acopere, să-l ocrotească în afară. **Și, cu cât sunt mai vechi, cu atât sunt mai bune.**

Să nu creadă cine sfarmă coaja cea veche că a schimbat miezul. Și să nu creadă că altă coajă se poate face îndată, și tot așa de bună.

Ci să zică așa: **Cele vechi le păstrez, dar în mijlocul lor întăresc ce e veșnic nou și mai presus decât toate lucrurile din afară: sufletul meu! Și acela nu mi-l dă popa, dar nici Neamțul adventist n'o să mi-l dea. Din mila lui Dumnezeu mi-l ieau singur pentru slava și mărirea lui Dumnezeu!**

XV.

Ce sunt posturile ?

Posturi sunt mai multe pe an după Vechiul Așezământ. Odată oamenii noștri cu adevărată credință creștinească întrebuițau aceste săptămâni înaintea serbătorilor pentru curățirea sufletului prin fapte bune, prin milostenii, prin rugăciuni neconținute. Se gândiau oamenii pe atunci, nu numai la schimbarea unui fel de mâncare cu altul, care, dacă este bine gătit, poate să fie mai gustos decât celălalt, ci la înțelesul acestui post. Dacă ne oprim noi dela unele plăceri ale mâncării, e din două pricini: întâiu pentru că astfel, prin mica noastră suferință, cinștim și răsplătim cât de puțin măcar din milostiva suferință a Dumnezeuului care s'a coborât din cer și a pătimit ca om pentru mântuirea noastră, ori a sfinților mucenici și, al doilea, pentru a ne curăți prin lămurirea gândului în trupul neîmbuibat, în vederea ceasului de bucurie al hramului.

De un timp însă, cei mai mulți fac socoteala cu Dumnezeu cum și-ar face-o cu câr-

ciumarul satului: au o datorie de păcate și cu oprirea dela plăcerile pântecului mai șterg o parte dintr'însa. Iar la furțișaguri, la beții — că doar sfântul rachiu și cuvioasa țuică nu sunt de frupt, — la sudălmii, la bătaia nevestei și a copiilor să te tot ții! Cu asta mai mult îți faci răs de poruncile lui Dumnezeu...

În post toată înfățișarea omului trebuie să fie alta. Să se gândească la greșelile lui și să fâgăduiască a nu le mai face. Să-și socoată lipsurile anului trecut și să se îndatorească față de dânsul că le va îndrepta. Să plângă asupra păcatelor sale și cu lacrimi amare să spele urma lor. Desprețuind ispitele ce-i iese în cale, să caute creștinul a-și face suflet nou și nevinovat pentru ziua ori zilele de veselie nouă și nevinovată ale serbătorii.

Dar ce poate fi mai desgustător decât cel plin cu bucate de post, cel mângâiat cu băutură pentru neajunsul postului, cel spurcat cu alte necurătenii peste necurătenii lui, care așteaptă hramul, nu ca o răsplată ori ca un început pentru cinstită muncă nouă, ci ca un prilej ca să adauge altă băutură la aceia care l-a înrăit și l-a ticăloșit și să-și umple foalele cu carne multă, după ce le-a umplut cu mâncările cele fără de carne!

Lui Dumnezeu nu-i trebuie pântecul tău, omule, ci sufletul tău. Dacă ești bolnav, dacă ai să pornești la muncă grea, dacă n'ai cum îți găti mâncarea de post care să te ție zdravăn, — și preotul te-ar deslega de păcat, și,

dacă nu te-ar putea deslega și cu vorba, în sufletul lui te ar ierta.

Dar nici el, nici ai tăi de-acasă, nici oamenii între cari trăiești, necum Cine stăpânește lumea, nu te pot ierta dacă-ți împovărezi și mai departe ticălosul de suflet, care și așa geme supt povara relelor. Numai înviați și noi, suntem vrednici a ieși întru întâmpinarea celui ce, înviind, a venit cu solie de Înviere pentru omenirea întreagă, și numai după adevărate suferinți putem primi pe sfinții cari și ei au suferit.

III.

ȚERI STRĂINE

I.

Viena.

descrisă de un boier muntean acum o sută de ani
(Dinicu Golescu, 1824).

Acest oraș este Scaunul Împărăției Austriei, unde împărățește prea-înnălțatul Autocrat Francisc al doilea, dela anul 1792, Iulie în 14. Acestui oraș, darurile sunt nepomenite. Nu zic podoaba zidurilor sau alte înfrumusețări, căci este foarte veche, ci zic: orânduiala ocârmuirii cea minunată, și cele dupe împrejurul orașului podoabe, cum grădinile, ce sunt unele împrejurul Vienei și altele cu depărtare de un ceas și două, pe care trebuie cinevași să umble destulă vreme să le vază de multe ori și cu băgare de seamă, ca pe urmă neconținut să poată povesti lucruri vrednice de a le spune. Nu este mai folositor lucru decât a privi cinevași, cu mare băgare de samă, mijloacele cu care stăpânirea și-a adus pe tot norodul, mari și mici, la o așa bună orânduială și liniștită viețuire, încât toți petrec ca niște frați, și mai vârtos a vedea cinevași blândeța celor mari, ce arată către cei mici. Și a acelor de tot

proști viețuire iar este vrednică de pildă. Căci peste puțină este într'un așa mult norod să vază omul doi orășeni gâlcevindu-se sau ocărându-se, fiindcă pe aceștia îi ridică poliția, pe cari întâiu îi ceartă pentru a lor necuviincioasă urmare, cu care aduc defăimare la tot orașul, apoi li cercetează pricina care pot avea. Și, cum, într'un așa mic oraș, pe lângă mulțimea norodului, s'ar cuveni să nu mai aibă cinevași loc să umble de mulțimea carelor ce ar trebui să între și să iasă, cărând cele trebuincioase spre hrana acestor orășeni, și pentru zidirile cele nouă ce se fac și, după vreme, dresurile caselor, dar și aceasta este într'o așa bună orânduială, încât rar se vede car: numai acele cu lemne, care sunt siliți să le descarce înaintea prăvăliilor, unde nu au curți, iar cealalte tot au vreme hotărâtă, foarte de dimineață, între noapte și între zi, și apoi, când orășenii încep a umbla, carele sunt de mult ieșite afară, și drumurile toate udate și măturate de cei orânduși. Un lucru, și numai, este supărător: praful cel mult din pietre, carele să pricinuește din neconținutul umblet al caleștilor, cu toate că nu stau din udat și măturate.

Bez (=afară) de această supărare, nu mai este alta, ci numai obșteasca viețuire veselă și fericită, care se pricinuește din dreptele hotărâri pravilnicești (= legale), ce nu își au puterea urmărilor numai către cei mici, ci și către cei mari, și nu numai către cei săraci, ci și către cei bogați. Și așa fieșcare după a sa avere și

agoniseală răspunde și dreptul Împăratului ; iar nu cel mare și bogat nimic căci îl ocolește puterea, și cel mic și sărac să dea tot, orice are, făr'de a mai rămânea și pe sama lui, ca unul ce el a muncit, și așa în veci să muncească, necontentit să dea, și lui nimic să nu-i rămâie ; ci, cum am zis, plătesc toți după starea care o au. Căci ocrotitorul celui mic și neputincios este chiar pravila cea dreaptă legiuită, care făr'de deosebire în veac se urmează ; iar nu ca pe la noi, unde îmi trebuie hârtie de voiu voi să înșir numele celor trențaroși și cu picioarele goale, sau străini sau pământeni, cari făr'de avere de o sută lei au ajuns în puțini ani milionști cu palaturi și cu moșii întocmai ca familiile ce le agonisesc în vreme de două, trei sute ani ; și nu ajută nici Patria, nici trebuințele orașului, cu niciun mijloc, măcar să dea din averea lui dintr'o mie una, ci strâng numai din averea norodului fără de a se folosi și norodul dela ei. Și, în scurt, după acelea care știu când eu am fost în slujbele patriei, zic că toți acești mulți speculanți : stăpânirea cu toți cei din prin prejuru-i și, fără de deosebire, toate treptele dregătorilor, dela mare până la cel mai mic, necontentit și fără de milostivire sleiesc toată sudoarea norodului, fără de a pricinui niciunul acestui neam, acestor frați, folos măcar cât bobul de meu. În sate, casele sătenilor, adecă a acelor proști birnici, sunt de zid, întocmai ca pe la noi, prin orașe, casele boierilor ; iar orânduielele cele bune ale acestor sate nici că se pome-

nesc pe la noi în orașe: căci acele sate au teatre, doftori, gerahi (= hirurgi), spișeri, școale, preoți vrednici de preoție, și toate săvârșite prin îngrijirea stăpânirii. Apoi, și în casele lor, averea mai cu prisos, după cum am arătat în satele săsești; și acest sătean dă după starea lui, adecă 50 sau 100 florini, iar milionistii vienesi și din alte orașe dau cincizeci sau o sută de mii, iar nu ca la noi unde fără deosebire toți caută numai din spinarea Românelui, din care pricină li sunt și spinările goale, fără a-i face și lui un cât de mic ajutor și bine.

Mult m'am depărtat din descrierea Vienei, dar mult mi s'a și amărât sufletul văzând adevărata fericire a altor neamuri.

Casele cele din cetatea Vienei sunt puține, numai peste o mie trei sute, dar sunt foarte înalte, câte șapte și opt rânduri, și, pe unde sunt ulițele foarte strimte, nici că văd soare în veci: la acest fel de locuri lucrează și ziua cu lumânarea.

Numărul locuitorilor, atât acelor din cetatea Vienei, cât și din treizeci și două de mahalale ce sunt împrejurul-i, trece peste două sute de mii.

Biserica cea mai vestită decât toate este a Sfântului Ștefan, care este lucrată cu mare meșteșug arhitectonicesc, pentru care multe însemnasem, dar, după ce am văzut biserica dela Milan, lucrată cu asemenea arhitectură, însă cu mai deosebită podoabă și meșteșug, ca să nu scriu de două ori tot acelea lucruri, le-am ridicat.

Piețe are cincisprezece, din care cele mai deosebite sunt: a Împăratului Iosif al II-lea, căruia i-au dat această numire pentru cinste și aducere aminte, împodobită fiind și cu statuia Împăratului, făcută de aramă, de două ori mai mare decât un stat de om, îmbrăcat cu haine romane și în cap cu cunună de dafin, călare pe un cal, iar de aramă, cu potrivită mărime, pusă în mijlocul pieței pe un mare temeiu (= pedestal), zidit de piatră. Piața Sfântului Ștefan, unde este vestita biserică ce mai sus am zis. Piața sfinței Troiți, care are în mijloc un stâlp de marmură, înalt ca de zece stânjini, care, fiind făcut în trei colțuri, din trei părți curge și apă în jghiaburi mari de marmură. Și, dela cursul apei și până în vârf, sunt multe chipuri, tot de marmură, din care unele închipuesc Cina cea de taină, altele pe Sfântul Dub, altele zidirea celui d'întâiu om și altele Familia lui Noe ce au scăpat din potop.

Vrednic de pedeapsă este cel ce va fi venit în Viena și nu va fi văzut acea mare zidire întru care este strânsoare de arme (= arsenal), căci aci nu are a vedea cinevași numai aceia ce numirea cuvântului însemnează, adecă că sunt arme multe strânse, ci aceia ce mintea omului nu poate socoti, și de aceia vederea numai îl va mulțumi. Împrejurul acestei curți, pe lângă zidul caselor, poate sunt peste cinci sute de tunuri, mari și mici, obișnuite și deosebite, cum și pive, cu care aruncă cumbaralele (= mortiere de granate). Toată fața zidului de spre curte înșiruită cu un lanț de fier, gros ca pe mână

și lung mai mult de o sută stânjini, luat dela Turci în războiu, cu care vrea să închiză Dunărea dintr'o margene și până în alta, spre a nu putea trece vasele. Iar într'acea mare zidire sunt odăi închipuite și săli mari cu stâlpi, toate numai de arme, făr'de a să vedea nicio bucățică de zid, cum și acei stâlpi tot de arme înșirate: unele din veacul de acuma și altele din vechime, care sunt și cele mai multe, și au mare deosebire din cele de acuma: unele pământești (= indigene) și altele străine, câte au luat dela începutul Austriei, dela câte războaie au câștigat. Apoi mulțime steaguri și felurimi de semne ostășești: paveze, felurimi de sulii din vechime, coifuri de cap, tunuri mici și multe feluri, mulțime și felurimi haine de fer, din creștetul capului și până în degetele picioarelor, care se îndoiesc numai la încheieturile trupului omenesc. Și acestea toate ale acelor Romani cari au fost numiți și mai mari otcârmuitori ostășești. Puști, pistoale, săbii, iatagane și alte felurimi, de mult număr. Cu aceste toate închipuite odăi și săli, întocmai parcă ar fi o zugrăveală. Până și chiar semnul austriacesc, zgriptorul cu două capete, pe un tavan de sală mare, întocmai parcă ar fi zugrăvit: și acesta tot este alcătuit numai de arme, cu așa meșteșug așezate, încât până a nu veni cineva tocmai supt el, crede că este zugrăvit. Și, din cele ce țin minte, penele aripilor sunt alcătuite din săbii, iar fulgii pieptului din cuțite mai mici. Îndestul cunosc că într'un zădar mă silesc, căci cetitorul nu va

putea rămânea mulțumit de aceste descrieri, neputând să socotească cum o așa alcătuire cu arme ar putea închipui un zgrițor, întocmai zugrăvit; de aceea am și zis că acela ce nu va merge să vadă acest minunat lucru, este vrednic de pedeapsă.

Așijderea și altă zidire destul de mare, ce o numesc Cabinet firesc (=natural), întru care au pieile celor mai multe dobitoace duminice și sălbatece, și jigăni, cum și cele ce pot trăi în apă și pe uscat, și cele târâtoare, cele zburătoare, cele de Mare, cele din ape curgătoare și cele ce se închid în cojile lor. Această vedere este nesățioasă, căci fiecare om abia vede dintr'o mie una din care sunt lui cunoscute. Și mai vârtos când vede felurimea și nespusa frumuseță a păsărilor, din care unele sunt foarte mari, și altele iarăși numai ca lăcusta și, cu toată micșorimea, are fețe mai multe și mai poleite decât a păunului, pe care zic că le bălsănesc și le poartă în urechi, cu mai multă mulțumire decât sculele¹. Așijderea și multe bucăți de mărgean, bucăți împietrite și multe alte lucruri pe care anevoie poate cineva a le ținea minte.

La Biserica Augustinilor este mormântul arhiducesei Cristinei, soția lui Albert, stăpânitorul Saxoniei, făcut de vrednicul de laudă și pomenire scobitorul de piatră Canova. Acest mormânt închipuește o piramidă zidită de marmură, într'al căreia vârf se vede icoana

¹ Colibril (N. E.).

Cristinei. La stânga este o statuie, care în mână ține o ghirlandă de dafin. Și iarăși în stânga, aproape de ușa mormântului, o altă statuie, ce închipuește Fericirea, care ține în mână un vas ce are înlăuntru cenușa inimii Cristinei. Înaintea acestei statui și înapoi, două statui de copile mici care într'o mână țin făclii aprinse, iar în celelalte țin câte un căpătâiu dintr'o ghirlandă de flori, ale căreia celelalte două căpătâie se țin dintr'acel vas. Mai în urma acestora este o altă statuie, ce se numește Facerea de bine, care trage de mână pe o altă statuie ce închipuește Bătrâneța, care bătrân de cealaltă mână se ajută de un tânăr. În dreapta ușii piramidei zace un leu, și în grumazul lui răzimată o statuie cu aripi ce închipuiește Vestea. Toate acestea lucrute în marmură și în mărimea trupului omenesc. Pentru care acest lucru al lui Canova zic că au făgăduit Englesii șaptezeci de mii de galbeni, și nu a dat-o, fiind făgăduită.

Are cinci teatre, două în cetate și trei afară, unul în ulița Wieden, altul în Leopoldstadt și al treilea în Josephstadt.

O altă mare zidire unde au strânsoare de mulțime și felurimi de monede, antice, foarte vechi, și alte asemenea de mult preț, statui de marmură, de persoane vechi vrednice de aducere aminte, cum și altele de aramă, mici, și mulțime, felurimi de cuțite din vechime, și coifuri, vase foarte vechi, un lighian lucrat în pietre scumpe și alte multe lucruri, în odăi pline.

O altă mare zidire, ce o numesc Școala a multor meșteșuguri, unde au toate uneltele ce le întrebuințează la câte meșteșuguri până acum sunt cunoscute, cum și cea dintâiu bucată ce a lucrat toată fabrica, așijderea și toate instrumentele matematicești.

Altă zidire unde se lucrează fabrica de farfurii, felurimi de fețe, cu flori, cu chipuri, și poleite, lucru adevărat vrednic de vedere.

Și câte alte multe lucruri sunt mai vrednice de vedere decât acestea care am văzut, pe care nu am avut vreme într'o lună de zile cât am șezut în Viena, vrând să bag sama mai mult la alte întocmiri, ce caută spre buna pază, podoaba, odihna obștii, și în scurt spre toate fericirile, — cum este îngrijirea pentru facerea drumurilor, apoi udatul și măturatul neconținut, felinarele care luminează de cum înserează și până se face ziuă, în toată Viena, în toate ulițile ce sunt afară din cetate și în toată grădina ce este împrejurul Vienei, ce o numesc Clasi. Apoi întocmirea și împărțirea popoarelor ce are poliția spre a îngriji pentru siguranța norodului, pentru întâmplătoarele gâlcevuri, de a le despărți până a nu ajunge într'o așa supărare încât să nu poată a-i folosi; de a avea în fiecare popor un doctor, un gerah, un spițer și o muiere cu bună viețuire, spre îngrijirea săracilor; și mai mult a acelora cari se sârguiesc cu munca spre hrana lor, dar nu pot a și-o agonisi, sau căci au familie mare, sau din alte pricini, care îngrijesc după pönturile ce li au dat poliția. Cum și

slujitorii cari îngrijesc pentru toată siguranța, odihna și buna orânduială a tot orașului, și iarăș, pentru fiecare deosebit, orânduiri cu deosebite ponturi.

Cum și o casă de lucru, unde strâng pe toți săracii, ciungi, șchiopi, orbi și leneși, pe cari îi pun de lucrează la felurimi de meșteșuguri, nelăsându-i să umble pe drumuri despoiați, cerând milă, căci stăpânirea este mai mult datoare de a îngriji pentru aceștia decât fieșcare alt orășan de a-i ajuta cu câte o para. Și iată că au îngrijit cu acest mijloc spre a-i îmbrăca, a-i încălța și a-i hrăni, și ei a munci. Și nu numai pe acest fel de oameni îi s'râng la această Școală de învățătura meșteșugurilor, ci pe câți găsec prin oraș făr'de stăpâni sau făr'de nicio muncă, ci numai petrec viață leneșă și blestemată, din care pricină peste puțină vreme vor fi siliți a se apropia sau la hoție, sau la alte rele urmări. Și care dintr' aceștia, după vreme, învățând vre un meșteșug, și făcând dovadă cu a sa bună viețuire că se va apuca să se străduiască în munca acelu meșteșug ce a învățat, cu care să se poată hrăni, i se dă slobozenie.

Cum și mulțime de fiacere, adecă: carăte, calești, căruțe și alte felurimi mai proaste, stau prin piețe; ca și aceia cari nu au putere să fie calești și să hrănească în veci cai, întâmplându-se trebuință, să poată a și-o împlini,

Și bez (=afară) de poșta cea mare și obișnuită, este poșta orașului, ce-i zic mică, prin care

oricine nu are slugă sau sluga nu știe să meargă acolo unde va să-l trimeată, sau că este străin, și nu știe locuința aceluia pe care va să-l întâlnească, dă fieșcare scrisoare la această mică poștă, sau amanet, și în puține ceasuri își va avea răspunsul

Cât ar fi de trebuincioasă pe la noi această supt poliție poștă, ca să nu mai tremure cei ce vin la răspunsuri prin săli și prin tinzi, și să vie și de douăzeci de ori pentr'o treabă ! Și să nu mai auză trimișii: Vino mâne la cutare vreme, când viind, boierul a fost de mult plecat. (Nu mă dojeni, frate cititorule, unde găsești întocmai adevărul, ci adastă până vei găsi o mincinoasă arătare, sau vre o urmare care se urmează și în alte părți de lume deșteptată, pentru care nu se cuvine să mă ciudesc, căci se urmează și de noi, și atunci singur te rog să mă dojenești.)

La aceste poște în ceasuri hotărâte, de trei ori pe zi, se dau scrisori, și de trei ori se iau răspunsuri ; pentru care scrisoare, de este să se dea în oraș, se plătește patru creițari, iar, de este a se trimite afară, drum ca de două ceasuri, șase creițari.

Și câte alte multe lucruri, ce se împart în trei faceri de bine: spre ușurința scăpătaților, spre paza sănătății norodului și spre luminaarea omenirii, cum sunt veniturile ce au orânduite spre faceri de bine, întru care se cuprinde:

1. Școala, ce-i zic cea pentru săraci, la care nu numai merg de învață un ce prin care să

poată a se hrăni, ci li dau și bani pentru hrana vieții, avându-i în trei stări împărțiți. Și toți îngrijitorii acestei case se numesc părinții săracilor. O! va fi om în lume să nu simtă cea mai mare bucurie când se va învrednici de această slujbă ce-l numește părintele săracilor? O! ce dulee slujbă, o! cât de mult bate la ureche această auzire!

2. Alt mijloc de ajutor pentru cei mai de treabă și cu familii grele. Aceia adesea se cercetează și se ajută, sau la boale, sau la ușurarea soțiilor lor, sau la plata chiriei caselor unde locuiesc, sau la cumpăratul lemnului de foc celor trebuincioase pentru tot anul. Acest chip de ajutoare este cu mult mai cuviincios decât lefii ce se dau dela cutia obștii lor; căci acei bani luându-i în mână, sau bărbatul, ce are vre un rău nărav, cheltuielnic, jucător de cărți, sau nevastă-sa, de va fi iubeață de panglicuțe, în ziua ce-i primesc, îi și cheltuiesc, fără de a simți toată familia acel ajutor.

3. Alt mijloc de ajutor, la oameni ce au mai puțină trebuință, căci și pe aceia nu-i lasă lipsiți de ajutor, ci au case de împrumutare, de unde pe unii împrumută cu dobândă mică, și pe alții fără dobândă, după stare și trebuință.

4. Casă pentru copiii ce se leapădă de mamicile lor, pentru oricare cuvânt.

5. Casă pentru copiii sărmani, pe care, după ce-i hrănesc, îi învață și meșteșuguri prin care să poată a se hrăni, cum și carte. Și care dintr'înșii se vor cunoaște că au cuget de ma

multă învățătură, îi trimit la școalele cele mari.

6. Casă de unde să dai lefi la slugile care au slujit douăzeci și cinci de ani, însă nu au toți acești ani la un stăpân, dar nici la mulți, ci la doi sau trei. Acelora li se dă câte o sută cincizeci fiorini, ca un chip de cinste și ajutor, făcându-se dovada că trebuie să fie oamenii buni, de vreme ce au putut sluji zece, cinsprezece ani la un stăpân. Și celui mai bun trebuie să i se facă răsplătire spre pilda celui rău.

7. Casă cu venituri pentru măritișul fetelor sărace.

8. Adunare de cocoane adevărat vrednice de laudă, care se chibzuiesc și pun în lucrare orice vor socoti că este spre folosul obștii. Lucrul ce, pe la noi, bărbații nici în vis nu-l văd, în alte părți muierile îl săvârșesc.

Cea de-a doua parte, ce am zis că este pentru îngrijirea sănătății orașenilor, este mulțimea spitalurilor, ce au cu deosebită mărime și curățenie, încât fieșcare stare de om poate rămânea mulțumit. Din care:

1. Spitalul cel obștesc.
2. Spitalul săracilor.
3. Spitalul cel ce este spre a învia pe cei după părere morți.
4. Spitalul Mănăstirii Călugăriților Elisavetane.
5. Iar Spitalul obștesc.
6. Spitalul mănăstirii Frații de milă.
7. Spitalul pentru preoți mireni.

8. Spitalul pentru aceia ce au boale nelecuite.

9. Spitalul pentru Ovrei.

10. Spitalul pentru robi.

11. Spitalul acelor muieri care sunt silite a naște făr'de a le ști nimeni și fără a le cunoaște. Oricare, de orice stare, când își cunoaște ceasul, sau ziua sau noaptea, mergând la poartă și trăgând un clopoșel, într'acel minut o și primesc, dându i odaie cu toate cele trebuincioase, și slujnică, și la vreme doftor, moașă, doftorii și hrană, în câtă vreme se va afla aceia. Și pentru toate acestea are să dea pe toată ziua 90 de creițari, și o scrisoare pecetluită în mâna celui întâiu îngrijitor, unde să scrie cari îi sunt părinții sau cele mai de aproape rude, ca, când din nenorocire i se va întâmpla din naștere să i se pricinuiască moartea, să știe la cine să arate pierderea ei. Iar, neîntâmplându-se această nenorocire, își va lua înapoi acea carte pecetluită și merge cu copilul unde va voi. Iar care va pofti să-și lase copilul acolo, lasă și 40 de fiorini în hârtie, și dintr'acești bani îl hrănesc, îl îmbracă și îl învață carte, din care mulți pot ieși oameni mari, după a lor vrednicie și noroc, căci toată învățătura cea bună li se dă. Și aceste muieri pot a intra cu mască la obraz, și, de câte ori le vizitează doftorul sau moașa, iar poate fi cu mască, cu toate că nu este nicio trebuință, căci nici Împăratul nu se va învrednici să afle dela ei un ce, fiind jurați și încercați. Și această facere de bine este tot a

lui Iosif al doilea, care a judecat că va fi mare păcat de a nu scăpa din moarte pe acei prunci ce pe tot anul pot fi hotărâți morții, din pricina fricii sau a rușinii maicilor lor, al căror păcat are a-l judeca Dumnezeu, — cum și chiar păcatul acelui otcârmuitor, căruia fiindu-i prin putință cu acest mijloc să scape din pierzanie pe acei prunci, și nu va vol.

12. Spitalul nebunilor, pe cari n'am avut noroc să i văd, căci nu mi-a dat voie doftorul, cerându-mi destulă iertăciune, pricinuind că sunt îmbrăcat cu haine turcești, și, cum mă vor vedea, toți se vor turbura atât, încât Spitalul se va amesteca. Pentru care adevărat, mi-a părut foarte rău, dar nu căci nu i-am văzut, ci de ciudă, pentru ce numai nebunii să nu poată suferi a vedea Turc, iar cei înțelepți și luminate neamuri în învățături și în cunoștința dreptăților omenirii, își pun trupurile înaintea gloanțelor grecești, ca întâiu ei să le poprească ¹.

Iar cea de a treilea îngrijire spre folosul luminii, sunt mulțimea școalelor din care:

1. Școala ce au pentru învățătura bunelor viețuiri a copiilor.

2. Școala pentru surzi și muți, pe cari îi învață cele trebuincioase asupra datoriei legii, cum și limba nemțească și socoteala unde îi hrănesc și îi îmbracă.

3. Școala pentru copiii cei orbi.

¹ Alușie la fileleni, „iubitorii de Greci“, cari ajutau pe aceștia în lupta lor națională. Frasa e neclară.

4. Școala pentru învățătura a bunii creșteri.
5. Școală unde se învață tot cursul învățaturii preoțești și călugărești.
6. Școalele cele mari și obștești.
7. Școală unde se învață negustoria și economia.
8. Școala Împărătesei Mariei Teresei, unde învață fii nobleței întâiu iubirea de oameni ; al doilea, învățătura filosofică și politică ; al treilea, limbile cele mai trebuincioase, și, al patrulea, cum se cade un fiu de bun neam să știe să încalece bine, să poarte arma și să joace.
9. Academia pentru învățătura doftorilor, a Împăratului Iosif al II-lea.
10. Școală pentru învățătura fetelor, unde învață legea, socoteala, istoria firească (=naturală), geografia, limba nemțească și franțuzească și toate lucrurile cât sunt trebuincioase unei femei.
11. Școala pentru fetele ce au părinți ofițeri scăpătați.
12. Școala pentru fetele cele de mai mare neam, care, după ce învață celelalte trebuincioase, învață aici limbi și jocuri.
13. Școala pentru toate fetele orășenilor, unde învață cele trebuincioase învățături.
14. Școala unde se învață cum să se tămăduiască boalele vitelor.
15. Casa științii pentru aceia care se nasc, mor și se însoară.
16. Însoțire economică, unde se strâng cei

de mai mare neam și aceia care au moși sau orice alt chip de venit, și se socotesc pentru orice lucru folositor, cum pentru economie, pentru depărtarea de lux și înmulțirea veniturilor moșiilor.

II.

P r a g a

(văzută la 1858 de N. M. Fillmon (Philemon))

Orașul acesta este situat pe amândouă părțile râului Moldava. Populația lui se ridică la cifra de o sută cincizeci și cinci mii de locuitori, dintre cari $\frac{4}{7}$ părți sunt Boemi și $\frac{3}{7}$ Germani.

El se împarte în patru părți numite Altstadt (orașul vechiu), Judenstadt (orașul Evreilor), Kleinesseite și Hradschin. Fiecare din aceste părți are interesul lor particular: Hradschinul se mândrește cu vechimea, Neustadt prin forma sa cea modernă, Kleinesseite prin eleganța palatelor sale, iar Judenstadt prin imensele bogății ce cuprinde într'însul.

Praga mai cuprinde în sine și o mulțime de biserici, catolice, protestante și de alte rituri. Are peste trei sute de fabrici de diferite manufacturi, mai mult de o mie șase case de comerț, spitale, casarme și diferite stabilimente publice, dintre care vom nota aci numai pe cele mai principale.

Catedrala Sf. Vitalian.

Această biserică, atât pentru clasicitatea sti-

lului, cât și pentru bogățiile și operele de artă ce cuprinde într'însa, se consideră ca principalul monument al orașului Praga și merită a fi vizitat de toți călătorii pasionați pentru arheologie. Fundamentele ei fură puse în prima jumătate a secolului al X-lea, de Sf. Venceslas, dar în secolul al XIV-lea fu dărâmată și reclădită așa cum se vede astăzi, după planul și sub direcția faimosului arhitect Peter Arler de Gmünd, și, atât prin eleganță, cât și prin spăimântătoarele proporțiuni și fineța executării ornamentelor, trece de cea mai perfectă capodoperă a stilului gotic.

Din nenorocire, ea ca și orașul Praga a suferit foarte mult din cauza războaielor din afară și a luptelor intestinale ale partidelor religioase.

Mai în urmă fu jăfuită de protestanți, de catolici, de husiți și de Maghiari; iar, pe la sfârșitul războiului de treizeci de ani, căzând orașul întreg în puterea lui Gustav-Adolf, regele Suedesilor, el ridică din această catedrală toate obiectele de artă și le duse cu dânsul în Stockholm, unde se văd și până astăzi depuse în muzeu.

Privită din afară, biserica aceasta are o cupolă admirabilă pentru înălțimea ei, ce trece peste 128 de metri, și pentru fineța arhitecturii. Călătorul se poate sui, de va avea voință, dar cată să aibă picioare de capră, căci are să suie două sute șasezeci și șase de trepte.

Pe fațada principală, se află o pictură în frescă, foarte antică, dar admirabilă pentru măestria cu care este executată.

Tot aci se află capela Sfintei Trinități, celebră pentru frumosul mozaic ce represintă ultima zi a judecății, și pe Sfinții Venceslas, Ludmila, Adalbert, Procopiu, Sigismund și Vitalian, patronii Boemiei.

Interiorul acestei biserici se compune dintr'o navă, ale cării bolte ascuțite sunt susținute de șasesprezece pilastri de o grosime și înălțime colosală și formând șase capele pe o parte și șase pe cealaltă.

De spre felul ornamentelor, samănă prea mult cu Sfântul Ștefan din Viena: o zicem aceasta și suntem încredințați că turistul care a vizitat catedrala Vienei, vizitând și pe aceasta, va vedea că și aici pictura joacă un rol foarte neînsemnat, iar aceia ce face pe vizitator să rămâie extasiat, sunt proporțiile gigantice și cutezătoare ale edificiului, ce te face să crezi că te afli într'unul din templele ciclopice ori ale anticilor zei germani.

Între cele mai principale opere de artă enumerăm pe acestea:

I. Mausoleul Împăratului Rudolf al II-lea, sculptat în alabastru de celebrul sculptor Alexandru Kollin dela Nürnberg la 1589, din ordinul Împăratului de care vorbirăm, și costă treizeci și două de mii de ducați austrieci.

Acest monument, pe timpul când s'a construit, era așezat în mijlocul bisericii, mai în urmă însă, clădindu-se o nouă capelă pentru depunerea rămășițelor mortale ale celor mai distinși regi ai Boemiei, fu transformată în acea capelă unde se află și acum.

II. Monumentul Sfântului Ioan de Nepomuk, fabricat din argint de cea mai bună calitate, și stimat de artiștii competenți la două sute de mii de fiorini. La cele patru unghiuri ale pedestalului sunt patru statui de argint ce reprezintă Înțelepciunea, Temperanța, Forța și Justiția ; între dânsule sunt atârinate două zeci și trei de lămpi de argint ce ard neîncetat. Iar, la celebrarea ce se face pe tot anul în memoria sfântului, monumentul acesta se încoronează cu o diademă de aur împodobită cu diamante.

III. Capela Sfântului Venceslas, fondată la 1367 de Carol al IV-lea. Aici se păstrează casca și cuirasa prin ale căror ajutor sfântul Venceslas și-a mântuit viața de pumnalele mamei și fratelui său.

Ceia ce mai atrage curiozitatea, este o mică coloană de aramă fabricată din tunurile luate dela husiți în războiul de religie și vre-o câteva picturi bizantine ce reprezintă scene din viața sfântului, desemnate de pictorul Nicolae Wurmser. Mai este și o Fecioară ce se înalță către cer, desemnată după stilul școlii boeme. Această pictură fu judecată de mulți artiști ca o capodoperă..

Într'o cameră separată, ce face parte din această capelă, se conservă și până astăzi coroana, scepșrul, globul de aur și spada regilor boemi.

IV. Altarul și mormântul Sfântului Vitalian și statuia de lemn a lui Iosif Max, artist boem.

V. Tesaurul acestei catedrale în care se conservă încă limba Sfântului Nepomuk, o mână de copil, ce după tradiție se credea a fi a unuia din pruncii masacrați în Betleem, o bucată din pânza ce acoperia masa pe care s'a celebrat Cina cea de Taină, un cuiu din cele cinci ce au servit la crucificarea lui Hristos și altele mai multe de felul acesta.

III.

Veneția de azi

de N. Iorga

Veneția se împărtășește întâiu de farmecul special pe care-l dă Marea. Dar sunt atâtea orașe italiene așezate la o Mare cel puțin tot atât de frumoasă sau mult mai frumoasă decât aceasta. Așa e colțul acela de Mare, cel mai frumos din lume, cu admirabile grădini de copaci din țările calde, cu cer strălucit unde se duce cineva pentru căutarea sănătății ca și pentru înprosperarea, pentru întinerirea sufletului, locul acela de feerie care e Genova. Este Neapole, al cărui golf e o minune a Sudului și unde Marea oferă icoane schimbătoare după anotimpuri, după ceasurile zilei, după aspectul cerului, după gradul de umezeală sau uscăciune a aierului, unde cerul însuși își schimbă culoarea supt ochi: în calitate de Mare, Marea napolitană e de sigur mai frumoasă decât cea venețiană. Căci Marea, liberă, largă, stăpână, cu caracterul ei grandios, nu se vede din Veneția, ci, ca s'o vezi în toată misterioasa ei putere, trebuie să te duci la Lido, care închide, „barează“ laguna întreagă, cu

insulele principale ale Veneției, și dincolo de dânsa, insulele secundare, Giudecca, San-Giorgio, insula S. Lazzaro: a Armenilor, Murano, S. Michele: a Cimitirului, S. Servolo: a nebunilor, Santa Elena: a grădinilor, Burano, Torcello. Și mărturisesc că nici Marea aceasta nu e extraordinară; nu e o Mare întreagă, pe care s'o vezi frământată adânc de furtuni, ridicând valuri, arătând pânze albe de corăbii în depărtare, unindu se cu cerul în tonalitățile cele mai delicate de albastru. Lido, care niciodată n'a fost un loc prea frumos, e pe cale de a se preface într'un loc banal. Înainte era aici o bisericuță, San Niccolò—și de aceia i se zicea și insulei: Sfântul Nicolae mai mult decât Lido (Lido înseamnă: *littus*, mal), *Sanctus Nicolaus littoris*,—o bisericuță astăzi văpsită în roșu și împodobită așa cum împodobesc preoții catolici moderni, cu un fel de cochetărie de fete octogenare, așa încât nu-ți mai produce nicio impresie. Erau case modeste, erau drumuri singuratece, erau forturi răzlețe, sentinele pierdute în ierburile mării, erau colțuri de câmp sălbatec. De un timp însă s'a așezat aici un tramvaiu cu cai, apoi cu electricitate, s'au deschis șosele nouă, și au răsărit, în acești paisprezece ani din urmă, un număr de speriat de otele, toate moderne până la ascensoriu, în stil secesionist, cu feręsti ciudate sparte în ziduri unde nu te aștepți, cu coșuri enorme de pretenție arhaică, izbucnind din clădiri oarbe ori numai chioare, cu balcoane neimaginabile, răsărind din fațade

în colori care țipă... Și inscripții în toate limbile, — până și firme imense cu ungurescul „Szálloda“ mare de-asupra unor clădiri cu adevărat americane... E înspăimântător! Și toate aceste îngrămădiri de improvisări arhitectonice pretențioase ocupă pustietatea de pe vremuri și copleșesc țărnul odată liber, care-și așteaptă pacienții din cabinele strânse unele de altele, de parcă ar fi niște clocitoare, din otelurile cu cinci și șase rânduri, făcute în cinci-șase luni de zile și care se dărâmă în fiecare an pe jumătate ca să se refacă în grabă, cu cinci-șase săptămâni înainte de „sesonul băilor“, ca să fie „gata“ pentru cele câteva mii de străini prin cari învie Lido în sensul modern. Iar, în față, acolo unde ochiul privia mai fără piedeci spre albastrul fumuriu din zarea căruia se iviau pânzele pescarilor ca niște albe cornuri de lună în iarna rece, se îngrămădesc astăzi un fel de bazare care vând străinilor bibelouri și tot felul de grozave lucruri ieftene.

Așa încât Lido nu e Veneția, iar Marea nu o poți vedea decât din Lido, și ea e încunjurată azi de toate ciupercile balneare, mari și mici, care contribuie s'o facă absolut anti-patică.

Dacă Marea o voiești, mai du-te la acele dumnezeiesc oraș al Ragusei dalmatine, cu ziduri sure înălțându-se, pare că, din Marea de cobalt fără valuri, supt cerul de un nemilos-tiv albastru ca al Africei uscate: porți întunecoase, străzi de palate în jurul domului bă-

trân ; pretutindenii reminiscențe din vremea Republicei, piețe îngrămădite de fructele Sudului, migdale și smochine proaspete ; mari case pustii, pline de diplome și de portrete, fine tipuri aristocratice răsărind dintre florile roșii ca sângele ale oleandrilor, și, afară, câmpii din cari răsar, ca la noi prunii ori cireșii, smochini și portocali, buruienile țepoase ale unei vegetații africane ; iar, după ziua caldă, lină, grea de splendoare, copleșitoare de frumuseță, în răcoarea serii, pe malul de piatră, de cealaltă parte, de către munte, venind călări, în superbele lor costume roșii, violete, cusute cu aur, țeranii slabi și țerancele palide din Hertegovina, cari te întâmpină, străine, cu un *dobr vecer*, o „bună seara“ ca pe vremea Patriarhilor. Frumoasă iarăși Marea la Cattaro, în golful fără păreche, plin de răsfrângerea razelor soarelui în stânca lucie, care, unită cu adâncul albastru de pretutindenii, dă golfului o înfățișare absolut fantastică, cu luntrile de formă veche, în care izbucnește roșul aprins al scufiilor pe care le poartă bărbații și femeile supt cerul cu străluciri metalice.

La Veneția, nimic din toate acestea, și totuși pentru Mare-ți e dragă întâiu Veneția, și fără adâncă, deplina iubire intimă dintre oraș și ape tot farmecul venețian ar dispărea. Deosebirea între Mările care trăiesc, chiamă și domină *pentru ele* și Marea Veneției stă în aceea că Marea de oriunde rămâne totuși, orice înrâurire ar produce asupra sufletului, fie Marea blândă a Sudului, mângâietoare, bogată în

visuri, ori aspra Mare din Miazănoapte, brăzdată de furtuni, în afară de noi: noi de o parte, cu durerile și așteptările noastre; ea, Marea, de alta, cu seninul și chinurile ei. Ne prefăce Marea, dar, cu toate acestea, noi rămânem obiectul meschin atins de atotputernicul subiect. Simți cum o influență străină îți pătrunde în suflet, îmblânzindu-l sau îngrozindu-l, purificându-l totdeauna prin acest mai mare între marile spectacole ale naturii. La Veneția nu e așa. Veneția e singurul oraș așezat în apropierea Mării unde Marea e pretutindeni, unde Marea e împreună cu tine, e deprinsă cu tine; te caută pe tine, te așteaptă; nu te sperie și nu te uimește, ci o ai la îndemână; ea îți vorbește, îți șoptește uneori, indistinct și totuși așa de clar. Se joacă și-ret și duios cu tine, lămurindu-se în unele ceasuri, în altele ascunzându-se, să te vrăjească. Vraja aceasta a tovărășiei neconținute cu apele schimbătoare e unul, și cel mai ales, din secretele frumuseții Veneției în ceia ce privește natura: coabitezi cu dânsa, ești supt același acoperământ de cer cu dânsa; sunteți de o potrivă acasă. Și de o potrivă de străini, tu și ea: veniți cu același dor nemărginit, opriți o clipă cu aceiași iubire și pietate, până pleci cu aceiași hotărâre de a o revedea, ca și apele pe care le trimete Adriatica și le cheamă înapoi. Vrei să te ascunzi de dânsa, nu poți: ea te urmărește pretutindeni, și trăiești prin ea, precum și ea, Marea, așa cum e acolo. Trăiește prin oamenii cari sunt acolo, priu o-

perele lor ce se văd, prin operele lor ce se amintesc. Nicăiri nu se înfrășesc mai deplin aceste două elemente, mai tulburate și mai senine de pe lume: apa vie și sufletul omesc. Marea aici se face mai mică, așa cum e omul, mai blândă, cum i-ar cere omul să fie; ea vorbește la urechea fiecăruia, are desmierdări pentru fiecare obraz. Nicăiri nu se coboară zeul până la ce suntem noi, până la acel puțin care suntem noi, ca aici.

De unde vine aceasta? Să nu ne pierdem în prolixități de frase, și să venim la explicația firească a lucrului.

Întâiu Veneția nu se găsește în Marea obișnuită, ci are un fel de „Mare domestică”; Marea Veneției e proprietatea ei, laguna de apă sărată. Însă această parte din Mare, care se oprește ca să încunjure și să străbată, ca să creeze și să înfrumusețeze, mai mult: ca să *vivifice* Veneția, această parte din Mare se înviește neconținut prin contactul cu apa cea mare. E laguna vie față de laguna moartă; în laguna moartă s'au uitat apele; laguna vie și le trimete și chiamă neconținut, și le primește și le pierde; din oraș ea răpește cu dânsa la ceasurile de maree toate impuritățile vieții omenești și le duce spre purificare în aierul de libertate, de energie, de vioiciune. Parcă sunt anume ceasuri când, obosit cu apele vechi, simți că te înviești cu apele cele nouă, În acest schimb neconținut de înrâurire

între natură și om, omul însuși se preface cu această nouă viață a undelor.

Mi s'a părut și mie, când am călătorit întâia oară — este ceva în ochiul tinereței care vede unele lucruri pe care ochiul mai bătrân nu le mai vede, dar care nu vede la rândul său o mulțime de lucruri pe care ochiul bătrânului a învățat să le vadă—, mi s'a părut, ca multora, că Veneția e un oraș mort, un oraș pustiu și murdar, de tristeță și desiluzie. Nu e murdar. E murdar ce cade un moment din viața oamenilor pentru ca Marea să revie îndată, curățitoare, învietoare, întineritoare, în toate colțurile. Căci nu e colț, cât de departe, cât de ascuns, din Veneția, cât de nenorocit, încunjurat de o viață omenească oricât de miseră, nu e colț de Ghetto — și am pătruns și în Ghetto, în locul din vechea cetate care se dăduse Evreilor și unde singuri aveau dreptul și mai ales datoria să locuiască, am pătruns în acest colț cu casele negre de slin pe toate cele cinci, șase rânduri, de unde se aruncă imundicii ca acelea pe care le cunoaștem din orașele Moldovei și Bucovinei, părându-se că se va astupa canalul—, în care unda pontică să nu pătrundă pe nesimțite răscolind tot ce nu e curat, mânându-l în largul valurilor, care frământă așa de mult și răspândesc așa de larg aceste impurități omenești, încât nu se mai simte nimic dintr'insele, cum nu se va simți nimic din păcatele omnirii în valul nesfârșit al timpului etern.

Prin urmare, întâiu Veneția e așezată în la-

guna aceasta vie care domesticește Marea, dar îi păstrează în același timp toată vioiciunea, toată puterea și toată noutatea, și, al doilea, Marea se răspândește pretutindeni, printr'osumedenie de canaluri-strade acoperite de poduri, mărgenite de case, care și ele-s clădite, parte pe pământul insulei de odinioară, parte pe bărnele acelea, pe piloții cari, întărindu se în apa sărată, pot să susțină clădirile de marmură cu trei rânduri în față și câte cinci rânduri în interior, fațadele grele făcute totdeauna ca să dea o priveliște mai armonioasă, mai nobilă decât cum ar da-o vădirea caracterului practic al unei locuințe

Dar nu e numai atât ; nu numai așezarea în lagune face frumuseța Veneției. Și insulele celelalte sunt așezate în lagună, nu numai insula care se chiuma altă dată Rialto, *Rivus altus*, „Canalul cel Înalt“, prin urmare „Canalul adânc“, iar Veneția se zicea *provincia*, numele aplicându-se insulei Rialto numai dela 1200 înainte: „Civitas Venetiarum“, „cetatea Venețiilor“, și Rialto rămânând acum podul cel vestit din mijlocul orașului, plin de prăvălii, de lume în mișcare, de artă și de viață, de glorios trecut și de un prezent vioiu căruia nu-i lipsește frumuseța.

Dintre toate insulele, numai insula vechiului Rialto se împărtășește de acest caracter de frumuseță unică. Pe celelalte le-am străbătut în cea mai mare parte: n'am fost doar la marea Chioggia, la Torcello, bizantina, foasta

Capitală, umilă azi și sărăcită, plină de ruine supt lutul și pietrele ei; dar insulele mai apropiate le-am văzut de atâtea ori în cursul atâtor călătorii, adesea cu șederi mai îndelungate, în Veneția. Ei bine, Murano nu e o insulă frumoasă; cu casele ei mărunte, locuite de poporul de jos, de oameni săraci, întrebuințați la fabricile de sticlă, de mozaic, de dantelă, așa încât ziua casele sunt pustii și stradele goale, afară de copii cari, la doi ani, vânzându-se pe mal, cu cele mai ascuțite strigăte, știu să se ferească de primejdia canalelor verzi pe care plutesc rămășițele gospodăriei părintești, cu bisericile acelea mici, în care pe răpezeală, mormăind, preoții slujesc liturghii pentru un public de femei singure, ea nu reproduce în mic ceia ce e Veneția în mare. Insula Armenilor, San Lazzaro, ocupată numai de mănăstirea călugărilor mechitariști — vastă clădire din secolul al XVII-lea, cuprinzând un mic muzeu de picturi bune, amintiri, și dela Napoleon al III-lea, și daruri disperate, o vastă bibliotecă, ale cării manuscrise armenesti sunt o comoară științifică și o revelație de artă bizantină-persană, cu o tipografie, în limbi europene și în limba de-acasă, și o școală adausă pe lângă aceasta, cu elevi veniți pe drum de caravane din fundul patriei asiatice, — precum și de deosebitele clădiri necesare vieții a sute de oameni, insula aceasta, numai de piatră și aproape numai cu străini, n'are un farmec deosebit. Tot așa n'are un farmec deosebit insula Sant' Elena, care

se întinde dela grădina publică înainte, — câmp fără niciun fel de frumuseță, bun ca să arăte Venețienilor de baștină ce este un cal, ori insulele în care se găsesc casele de nebuni, Manicomii. Numai cea pe care se sprijină masiva clădire înzorzonată care e Santa Maria della Salute, și cea care aruncă în sus turnul supțire dela San-Giorgio, Giudecca, numai acestea au și ele frumuseța deosebită de care vorbiam.

Deci, cu adevărat, pe lângă farmecul unei anume Mări, e familiaritatea, prietenia, pătrunderea acestei Mări, cu apele ei blânde sau agitate, cu ceața care se ridică de pe dânsa și aleargă pretutindeni, împresoară toate, vrăjind fel de fel de icoane nouă din lucruri așa de vechi, cu lumina ce se joacă strecurându-se prin vâlul de aburi sau se alintă pe fața valurilor ușoare. Numai această legătură a naturii cu sufletul produce impresia neuitată, care te urmărește ani și ani după ce ai părăsit orașul.

IV.

R o m a

(descrișă la 1839 de Ioan Codru Drăgușanu, din Făgăraș.)

Nu în deșert se chiamă „eterna cetate“. A domnit peste lumea păgână, cât era în epoca păgânismului cunoscută ; domnește acum peste lumea creștină, acea lume care e demnă de considerație astăzi, în sens și spiritual și material deodată.

Roma modernă e mare, e memorabilă ; dar nu aceasta atrage la sine cu atâta putere, ci Roma antică. Ce zic? amintirile ei cele mărețe, cadavrul ei, în mare parte inormântat, și, totuși, încă viu și plin de viață.

Un Papă oarecare avu fericita ideie de a consacra toate monumentele antice, transformându-le în biserici creștine. Numai așa fură apărate de răpire și stângere totală, căci cine s'ar atinge de ele, săvârșește fărădelege.

Mai toate monumentele antice și-au pierdut numele și destinația străveche originară, potrivitându-se timpului de față. Fără nicio mirare, sau, cum îți place, cu destulă mirare

vezi Zeii fabuloși înlocuiți cu Martiri creștini, Zânele mitologiei cu Sfintele credinții moderne.

Panteonul lui Agrippa e biserica Tuturor Sfinților, vizuinile fiarelor în Coloseul Flavian sunt atâtea altare ale acelor martiri ai credinții creștine ce oarecând li serviră de hrană. Precista Maria pretutindeni a detronat pe Iuno 1a, Vesta și Minerva.

Dar, ceva trist, faimosul For Roman, sufletul Romei de oarecând, azi se chiamă „Câmpul vacilor“, și, pe lângă tribunele și azi în picioare, pasc, în adevăr, caprele și vițeii.

Aceasta e Roma, de care tremura lumea până în hotarele Asiei? Nu e Roma! Acest deșert e mormântul Romei, e cadavrul ei, și locuitorii de azi sunt viermii ce-l rod, în toată puterea vorbeii!

Nicio zi, să nu se descopere o sumă din rămășițele strălucitei cetăți. Italienii păstrează aceste spolii cu religiozitate, nu însă pentru memorabilitatea istorică, nici din respectul antichității, ci din josnicul interes.

Aceste relicvii desgropate atrag, din toate unghiurile lumii, o grămadă de străini, a căror curiositate de mult hrănește trei părți ale Italiei.

Romanii întrețin ruinele, ca cerșitorii ranele lor, spre a îndemna trecătorii la îndurare. Nu în deșert sună proverbul: „Papa santo, popolo cornuto“¹.

Romagnolii (așa se chiamă locuitorii Sta-

¹ Italia nouă a curățit păcatele Romei Papilor, făcând-o mândra sa Capitală (N. E.).

tului eclesiastic) sunt cei mai aspri lotri și briganzi în lume, iar ce nu e brigand, cu puțină excepție, e cerșitor.

Ședem în otelul „Rusia“, din Piața Poporului, aproape de poarta cetății cu același nume.

Azi dimineată plecăm pe „Via del Corso“, strada cea mai frumoasă în Roma nouă, ajunserăm la Muntele Capitolin, văzurăm, din fugă, mărețe ruine, aici abundente, trecurăm Forul Roman, supt arcul lui Titu, pe „Via Sacra“, alături cu muntele Palatin, leagănul măririi romane, pe lângă amfiteatrul lui Flaviu, ruina cea mai măreață în toată lumea, ne întoarserăm pe supt munții Esquilin, Viminal și Quirinal, în Forul lui Traian, care, laudă Domnului, și azi poartă numele său antic: „Foro Traiano“.

Atâta respect are tatăl nostru Traian, după șeptesprezece veacuri!

În acest for măreț, ridicat de Traian, după ce s'a transportat o parte a Muntelui Quirinal, stau încă bazele și trunchiurile din colonada bisericii acestui erou divinizat, nu de mult descoperite, și în mijlocul forului e o columnă strălucită de marmură albă, care oarecând suporta chipul Împăratului Traian, expus adorației universale. Azi, spre același scop, se află statuia Apostolului Sf. Pavel.

Columna Traiană e toată, întregă și memorabilă, prin proporții, formă și sculpturi. Toată viața militară a divului Traian e descrisă triumfal, din base până în capitel, pe o cale șerpuită, în baso-reliefuri de câte trei

palme. Două mii și cinci sute de chipuri ome-nești, niciuna ca ceialaltă, afară de cai, căruțe, mașine de războiu, arme, steaguri și altele, se află în jurul columnei. Varietatea lor te pune în mirare și uimire. Sunt înfățișate mai cu samă ambele războaie purtate împotriva Dacilor, înaintașii noștri, ale căror chipuri și îmbrăcăminte par a fi ale Țuțuienilor ardeleni din zilele noastre.

Ne suirăm o sută optzeci și cinci de trepte tăiate în marmură pe d'innăuntru-lu columnei, ce formează o scară spirală, puțin luminată prin ferestruicele ici-colo tăiate, până de-asupra.

Ne transportăm, în cuget, pe vârful Bucegiului, de unde ni se înfățișară ca visiuni provinciile Daciei noastre.

— Vezi, — zise d' C. C. — Roma, cu șapte colnice, e icoana Daciei noastre, cu șapte provincii: Ardealul, Maramurășul, Moldova, Basarabia, Istria, Timișoara și Crișana!

— Vezi deșertul acesta? Oh, cum samănă el cu deșerturile nenorocitelor noastre țeri!

Cugetarăm la lepra ce a cuprins poporul roman în Italia și la lepra și râia ce sugă și stoarce sudoarea poporului daco-roman: iobăgia, claca, boierescul, robota, una și aceeași plagă cu patru nume barbare, apoi extrema miserie și abjecție în care vegetează.

O, decadență! o, nenorocire! o, tristă realitate!

Până când, Doamne, vei lăsa vița românească, în Occident și în Orient, să pătimească? Până când ai lungit sorocul ispășirii păca-

telor străbune? Până într'a câtea seminție vei să cerți poporul acesta? Zis-ai, Doamne: „Certa-voiu răutatea până într'a patra seminție, și binecuvântarea o voiu întinde până într'a mia“. Îndură-Te, Părinte ceresc, îndură-Te, că-s șeptesprezece veacuri de amar, de nenorocire! Îndură-Te, în sfârșit binecuvântă-ne numai în patru seminții, apoi, dacă nu-Ți vom merita mila, pedepsește-ne din nou într'o mie, și, cu supunere, vom striga dreptatea Ta în vecii vecilor. Amin!

Aflasem dela ciceronele nostru — e adevăr, sau nu, nu garantez, — cum că statuia lui Sf. Pavel pe columnă ar fi tot cea antică, a lui Traian, numai capul i s'ar fi schimbat. Așa, coborând de pe columnă, — ierte-mă Dumnezeu și Sfântul său Apostol! — cu cea mai adâncă pietate și religiozitate sărutăiu poalele idolului păgân ce înfațșa chipul celui mai bun prinț roman în veacul de aur al Imperiului universal. Apoi, împlinind această dorință, — care cred că niciun adevărat Român nu o ar neglija-o, ducându-l soarta la acest loc sfânt, — veniiu la otel, că era târziu.

Incet, sunt cuprins de cugete, ca pe vârful columnei. Cine ar putea să mai scrie în așa stare a sufletului?

V.

Florența

(văzută în 1863 de Jules Lagerotte.)

Am venit să văd la Florența cum strălucește primăvara italiană în toată zvâcnirea ei; această tinereță a anului, cum o numește un poet, nu este nici într'o țară mai frumoasă ca în câmpiile Arnului și mai mult serbată ca în orașul ale cărui arme sunt o floare. Vechea capitală a Toscanei este admirabil situată. Nenumărate coline acoperite de case elegante, verdeață și arbori mari apleacă în jurul orașului povârnișurile lor grațioase și-i fac un imens brâu de grădini pitorești. De-asupra acestor coclauri pe care le însuflețește o bogată vegetație, se ridică munți sterpi: ei închid din toate părțile orizontul și încunjoară într'un cadru sever cel mai răsător tablou. În această natură cu contraste mari se întinde Florența.

Un fluviu cu ape galbene și rare o străbate și o împarte în două părți inegale. Văzută de pe numeroasele culmi care o domină, Florența presintă, cu clopotnițele ei svelte și cu domu-

rile dârze ale bisericilor, cu turnurile ei vechi crenelate, un aspect plin de originalitate și farmec. Interiorul ei mai ales îi descopere frumusețile: este pavată cu lespezi mari și netede, care dau străzilor o aparență de curățenie puțin comună și de rară eleganță. Ea cuprinde monumentele cele mai diverse, și evul mediu și timpul present se confundă acolo. Aproape de un sprinten și cochet otel modern se ridică un vechiu palat, a cărui fațadă sumbră e de o autică origine.

Monumentele trecutului sunt serioase și tari ca și secolele lor ; ele sunt construite din blocuri enorme, abia suptiate, pare că ar fi ridicate și așezate de ciclopi. Aceste palate sunt mai degrabă fortărețe decât locuințe: totul e pregătit de apărare ; deschizăturile sunt rare și așezate la o mare înălțime, și fereștile garnisite cu grilaje dese de fier.

Această arhitectură, pe care n'o împodobesc nici colonade, nici portice, găsește în materia și forța sa o impunătoare măreție ; ea este expresia energică a veacului său și povestește mai bine decât cronicile moravurile Florentinilor și zbuciumările lor lăuntrice. Aceste citadele-locuinți arată câte bogății și ce putere dobândiseră unele familii, și se înțelege că dintr'una din ele a trebuit să iasă omul care să aservească republica. Cele mai remarcabile din aceste monumente sunt palatele Ricciardi, Strozzi și Pitti Ultimul a fost ridicat de un simplu negustor și deveni, supt Medicisi și dinastia de Lorena, reședința prinților domnitori.

Scaunul guvernului n'a fost stabilit aici decât după distrugerea libertății.

Supt republică, aleșii poporului și gonfaloni-erul ¹ se reuniau în Palatul Vechiu. Acesta e un viguros monument, înalt și încăpător, a cărui basă impunătoare se asemănă cu a unui munte ; el e crenelat și dominat de un turn patrunghiular, în care atârnă încă și azi clopotul care chema pe cetățeni la hotărâri solemne și la apărarea patriei. La temelia acestei mase sumbre sunt așezate statui albe, frumoase ale marilor maștri ai Renașterii. Palatul Vechiu e situat pe piața Senioriei, spațiu îngust, celebru în istoria florentină. Această piață era forul republicii ; poporul ținea acolo adunări, și totul era pregătit pentru necesitățile vieții politice.

Approape de palat, unde delibera Consiliul ales, se ridică un vast și frumos portic unde cetățenii puteau să se ție feriți de ploaie.

Acolo discutau ei afacerile de Stat, și pronunțau ca la Roma discursuri publice. Aceste arcade serviră supt Medicisi de corpuri de gardă lăncierilor luați în soldă ; ele sunt astăzi un muzeu mereu deschis pe care-l împodobesc marmore vechi : celebrul Perseu, de Benvenuto Cellini și Sabinele de Jean Bologne, acest copil din Douai, care a fost unul din cei mai mari sculptori ai celei mai frumoase epoci de artă italiană. Geniul național a întipărit cu pecetea sa piața Se-

¹ Purtătorul steagului, căpetenia orașului (*N. E.*).

nioriei, el arată acolo libertatea și luptele sale zămislind mari opere, și se găsește acolo just și binemeritat numele de Atenă modernă dat Florenței. Într'adevăr, în Toscana ca în Grecia, agitațiile de pe piața publică, obligația de a face acte de bărbat în fiecare zi din viață, pericolele unei epoci mari, dar severe, dezvoltară caracterele și îndemnară pe oameni la fapte nobile și la gânduri tari. Emoțiile puternice și pasiunile energice erau deșteptătoare de suflete și ele țineau treze facultățile creatoare.

Supt influența unui guvernământ liber, al miciei țeri a Florenței, ca altă dată al îngustului ținut al Aticei, crescuseră și șirag de spirite mari, care, în toate ramurile inspirației și muncii umane, luară loc printre cele mai frumoase genii. A fost o minunată înflorire pe care lumea n'a văzut-o după Atena și care nu s'a văzut după Florența. Dante și Giotto țin fruntea marelui cortegiu care străbătu atunci istoria florentină. Michel Angelo, Machiavelli, Leonardo, Galileu și alți o sută pășesc alături de ei. Medicinii strânseseră această glorioasă recoltă în care ei n'au fost aruncat sămânța, și prin ea își împodobiră domniile și numele lor, dar rasa lor lovită încă nu era stinsă când arta nu mai era în Toscana; ea murise odată cu libertatea. Tirania trecuse nivelul său asupra sufletelor și n'a lăsat îndărătul ei decât slăbiciune și mediocritate.

Florența a văzut stingându-se mișcarea intelectuală care-i făcuse gloria, dar ea a conservat cultul și respectul lucrurilor spiritului,

și ea menține și vorbește limba marilor ei scriitori. La ea, limbajul național, acest puternic instrument de unitate, această legătură comună a Peninsulei, a găsit un refugiu sigur. Dialectul nu este cunoscut acolo, și oamenii din popor nu întrebuițează niciunul din acele dialecte pe care nu se înjosesc a le vorbi, aiurea, chiar și oameni instruiți. Toscanii au din nefericire o pronunțare aspră și penibilă; ei au anumite intonații guturale care amintesc araba sau spaniola. Aceste sunete puțin grațioase dau dreptate proverbului care zice că adevărata limbă a Italiei e „limba toscană în gură romană”. În adevăr, nu este niciun graiu uman mai grațios decât cel italian pe buze romane. Asprimea limbajului este singura care-l strică pe Florentin. El e, în toate clasele, grațios și politicos, și demn de numele frumos de Atenian ce i s'a dat și de care-i place să-și aducă aminte. El pune în toate relațiile sociale o gingășie fermecătoare și o curtoasie perfectă.

Florentinul are spiritul vioiu și nobil, și el pare că reunește, moderându-le, calitățile excesive și contrare care semnaleză pe locuitorii din anumite părți ale Italiei. El n'are sensibilitatea extrem de nervoasă a Napolitanului, asprimea romană și receala de imaginație a Piemontesului, dar el posedă forțele contrare, entuziasmul și reflecția, și el are simțul justului și adevărului care armonizează și condensează aceste facultăți diverse. La el, judecata conduce inspirația și entuziasmul nu întunecă socotința. Dante și Machiavelli sunt fiii pământ-

tului toscan, și ei resumă geniul lui în cea mai înaltă manifestație a sa. Aparența exterioară a Florentinilor nu desminte caracterul lor moral. Populația nu oferă un tip bine determinat. Rasa e puțin cam gingașă și șubredă, și nu posedă acea amploare de forme ce se observă la cea din vecinătățile Romei. Femeile sunt elegante și grațioase, dar ele nu au frumuseța suverană și nobleța înnăscută a femeilor romane. Pieptănăturile blonde nu sunt rare aici ca în provinciile meridionale și fisionomia amintește puțin pe acea a raselor Nordului. Costumul este acela care se poartă în toată Europa. Fetele clasei din popor se disting numai prin o pieptănătură originală: ele poartă o pălărie de paie cu aripi mari; ea plutește în vânt pe capul lor și le încunjoară cu o grațioasă și mișcătoare aureolă.

Florentinii n'au energia severă și pasiunile tari ale părinților lor, dar ei onorează și venerază memoria oamenilor cari au făcut din țara lor unul din focarele intelectuale ale lumii. Ei au ridicat în una din cele mai vaste și mai vechi biserici ale orașului monumente cetățenilor iluștri. Acest panteon se chiamă biserica Santa Croce. Acolo odihnește Michel Angelo, Galileu, Machiavelli, etc., etc.; acolo se ridică monumentul gol a lui Dante. Acest templu, care consacră așa de mari amintiri și care fu construit în timpurile cele mai virile ale libertății florentine, nu era terminat; fațada era incompletă ca dela multe alte biserici ale orașului. Toscanii n'au vroit să lase mult timp

neisprăvit un monument dedicat tuturor gloriilor italiene ; ei au organizat o subscripție publică, și darurile voluntare ale simplilor particulari au dat o fațadă bisericii. Lucrul a durat patru ani numai ; e acum terminat. Opera națională a fost, sunt câteva zile, inaugurată cu o mare solemnitate. Victor Emanuel¹ trebuia să presideze această serbare patriotică, dar, obligat să se întoarcă la Turin, el n'a putut asista la ceremonie și s'a făcut înlocuit cu prințul de Carignano, suplinitorul său obișnuit în aceste feluri de serbări reprezentative. Batalioane ale gardei naționale și ale armatei și o mulțime numeroasă erau reunite pe piața vastă care precede biserica ; și, când căzu pânza care ascundea opera nouă și când apăru fațada pe care Santa-Croce o aștepta de cinci secole, fanfarele au izbucnit, clopotele bisericii și bătrânul clopot de alarmă din turnul Senioriei au sunat din răspuțeri, *a festa*, cum zic Italianii. Mai tare ca toate aceste zgomote au răsunat aplausele poporului, bucuros că vede legându-se la un glorios trecut un viitor plin de speranțe. Fațada e îmbrăcată în marmoră de diverse colori care produc un efect frumos ; ea a fost executată supt direcția unui architect toscan, cavalerul Matas, căruia compatrioții săi îi aduc cele mai mari elogii.

Succesul operei și frumuseța ei au făcut să se nască în inimile tuturor Florentinilor dorul

¹ Regele Italiei.

de a vedea terminându-se fațada tot neisprăvită a altei biserici celebre, a catedralei lor S. Maria dei Fiori.

Guvernele cer toate ca omul care a condus la un așa bun sfârșit primul său lucru, să fie însărcinat cu a doua întreprindere, și petiții numeroase solicită punerea în execuție a unui frumos proiect de fațadă conceput de mult de către d. Matas. E de dorit ca lucrul să se execute ; fațada neisprăvită întristează cu zidul său sumbru unul din cele mai frumoase cartiere ale Florenței, și monumentul pe care-l întunecă este o destul de mare operă pentru ca să nu rămâie pentru totdeauna incomplet. Cupola care domină biserica este mai ridicată ca aceea a Sf. Petru¹ și-i este anterioară cu un secol. E opera lui Filippo Brunelleschi. Michel Angelo avea pentru ea cea mai mare admirație. Înainte de a pleca la Roma unde trebuia să ridice domul Sf. Petru, el merse — se zice — să revadă pe acela al Florenței și strigă îndepărtându se : „Adio, amice ; eu merg să fac pe asămănătorul și nu pe egalul tău“.

S. Maria dei Fiori fu începută în primii ani ai secolului al XIV-lea. Consilierii municipali ai timpului ordonară ridicarea lui într'un limbajiu căruia administratorii municipali ai zilelor noastre par a-i fi pierdut secretul ; ei însărcinară pe magistrat să tragă planul bisericii „cu cea mai înaltă și somptuoasă măreție, așa

¹ Din Roma.

fel că industria și puterea omenească să nu inventeze și să nu întreprindă niciodată nimic mai frumos și mai mare, căci s'a zis și declarat în adunare publică și privată de către cei mai înțelepți ai cetății că nu trebuie să se întreprindă lucrările comunei decât cu proiectul de a le face să corespundă cu marele suflet pe care-l compun sufletele tuturor cetățenilor unite la un loc într'o singură și aceeași voință". Oamenii cari au învățat țara lor acest nobil și mândru limbajiu merită, de sigur, ca descendenții lor să nu lase neisprăvită opera pe care ei au întreprins-o într'o țintă de glorie comună.

Tradus de *Filomela Pojoga*.

VI.

Neapole

(descrisă la 1839 de Ioan Codru Drăgușanu.)

Golful napoletan din față sta ca un semicerc mareș înaintea noastră. Mai întâiu, Capul Misen, cu viile unde creștea oarecând faimosul vin de Falerno, lăudat de poeți în cântece bahice, înainte de a fi cunoscut cel de Champagne, tocmai ca acesta. Baia, cu templul Venerei și cel vecin al lui Mercur, ca și cum anticitatea ar fi prevăzut patimile lumii nouă, de ea necunoscute, cum adepții unei divinități, de nevoie, caută să invoace pe cealaltă. Marea Moartă, Câmpiile Eliseene, Muntele Nou, răsărit într'o noapte ca o ciupercă, prin virtutea vulcanică. Pozzuoli, cu templul lui Joe Serapiu, jumătate inundat de apa Mării, apoi muntele Pausilip, sămănat cu vile și grădini paradisiace.

Orașul Neapole, antica Parthenope, ca o regină pe tron, încununată cu castelul Sant' Elmo, muindu-și poalele în Mare la Castelul „dell' Uovo“, cuprinde grațios fondul mijlociu,

și Capo-di-Monte, ca un baldachin, decorat cu pini pitorești, în formă de umbrele colosale, întinse, se ridică d'înapoi.

Mai departe, spre Apus, muntele Soma sau Vesuviul ca din pipă gigantică pururea fumegă, noaptea însă arătând para focului ce scoate din rărunchii pământului, niciodată ostentindu-se. În sfârșit, orașele desgropate după șeptesprezece veacuri, Herculanel și Pompeii, împrejurate de vii și plantații de bumbac, sunt încadrate de Capul Sorentin, de unde până la noi ajungea mireasma florilor de portocali ce-l adumbresc.

În adevăr, Neapolul merită a se chema „grădina Italiei“, și mi-ar fi părut rău să nu fi venit a vedea acest raiu pământesc.

VII.

Geneva

(văzută la 1842 de I. Codru Drăgușanu.)

La Geneva, ce e drept, rosmarinul, maghiranul și levantul nu sunt buruiene, ca în Campania napoletană; mirții și pinii pitorești aici sunt înlocuiți cu fagi și stejari, oleandrii și laurii cei mândri cu prosaice tufe de arin, însă lina unda a Lemanelui cu ușură te îndemnează de Marea Tireniană; Muntele Alb, gigantul Europei, de patru ori mai înalt ca Vesuviul, încununat de gheața cristalină veșnică, cu mai multă mărire impune, și, cu toate că în sensul contrar, dar cu atâta mai mult înfioară și amenință cu distrugere pe muritorul care calcă asupra lui deșerturile pline de restriște, tot așa de lipsite de viață.

Departe sunt: Caprea, cu amintirea cruntului Tiberiu, Pausilipul cu mormântul divinului Virgiliu, Baja cu mormântul Agripinei, fiica, soția, sora și mama domnitorilor Romei, după cum zise poetul; dar aici e Lemantul, cu amintirile sale mult însemnătoare.

Aici a predicat Calvin Reforma, care, prin consecințele ei, făcu din creștinismul rătăcit în labirintul curat dogmatic o adevărată religie umanitară, morală, divină ; aici se născu Jean-Jacques Rousseau, omul naturii și al adevărului. Voltaire, luceafărul timpurilor moderne. Gibbon, nemuritorul istoric al Romei, și Byron, neimitabilul poet al sentimentului, apoi câte alte genii fruntașe ale omenii ilustrează cu memoria reședinții lor malurile acestui lac eminentemente poetic și plin de inspirații.

La Geneva șezurăm într'un otel din cele mai mărețe în Europa, numit „Otelul des Bergues“, din care vezi orasul, lacul și Alpîi, însă șederea ni fu scurtă în măsura însemnătăților din prejur.

La 2 Octobre plecarăm de-a lungul Lemanelui, întins de șapte mile, printr'o pădure romantică în toată podoaba costumului tomnatec de frunză roșie și galbenă, abătându-ne câte puțin în orașul Lausanne, frumos așezat în coasta lacului, la Fribourg, unde vizitarăm catedrala cea măreață și gustarăm producția musicală a orgei celei mai renumite din Europa, cu care se imita bubuitul tunetului și vuietul uraganului, încât tresăriau ferestrele. Poposirăm puțin în Berna, reședința Consiliului suprem al Republicei ce'or douăzeci și două de cantoane elvețiene ; apoi în Thun, oraș plăcut, în Oberlandul bernes.

VIII.

Berlinul (în 1913).

de N. Iorga.

În apropiere de Berlin cele două milioane ale Capitalei germane se vădesc prin mulțimile în haine de zi mare ce se abat ca fluturii asupra verdeții începătoare din aceste nesfârșite păduri de brad și molift, asupra răcoarei lacurilor din margene, asupra drumurilor de țară, în marginea cărora cele d'întăiu flori, albe, galbene au răsărit sfioase. Bătrâne împachetate în șaluri, moșnegi cu genunchii nesiguri, familii tinere mânând înna-
inte cu mândrie gloria căruciorului alb cu dantele, părechi ce-și încetinesc mersul pe gânduri, fete bătrâne care și-au împrietenit două câte două singurătatea desperată... Pe apă luntrile lunecă, pe câmpii de exercițiu cetele de sport se iau la întrecere, ca într'o poiană de codri seculari ai vechii Germanii tineretul «primăverii sacre», iar la restaurante-berării de supt ocrotirea brazilor se așteaptă cu ceasurile după un scaun liber.

Suntem apoi în vastul cuprins negru al stației «Friedrichstrasse», și de acest colț de Berlin, către Universitate, către biblioteci și Musee, către Arhive, sunt legate luni întregi din viața mea de studii, acum douăzeci de ani și mai bine. Amintirile de atunci țin mult, fiindcă sufletul, nou pentru viață, e așa de gata să le primească și așa de bucuros să le păstreze ! Văd, parcă ar fi fost ieri, asprele zile de iarnă curată, albă, foarte rece, cu tăietoarele curente de vânt înviorător care străbăteau adânc prin mâneci, cu mișcarea iute a oamenilor deprinși a sta drept în fața năvălirii gerului, cu fața roșie de sănătate și de luptă ; văd modele naive, purtate stângaciu pentru cine venia din critica fină a Parisului ; văd multă muncă răsărind din orice se întâlnea în cale, perfecta disciplină fără vre-o urmă de supunere sclavă ori de revoltă mocnind ; văd însă mai ales, din toți ochii, de pe toate fețele, bucuria, marea, nevinovata și sfânta bucurie de a trăi din încordarea tuturor puterilor, netulburând însă acea liniște sufletească fără de care ce e mai bun în viață, se pierde. Izvorul rece trecea din fugă, mișca pietre grele, se prăvălia în adâncuri, se rupea în șuvițe luptătoare, se sfărma în mii și mii de stropi zburători, dar unda rămânea de aceiași limpeziciune de cristal. și ca fulgii de zăpadă erau împrôșcările cascadei.

Undeva, într'o casă din Dorotheenstrasse, cu gimnasiul masiv în față, spre care se îndreaptă școlărima bucuroasă, care ar părea

în stare să înghită toată învățătura lumii și s'o mistuie, undeva, într'o «pensiune de familie», pe jumătate plină de Americani mulți, de vioaie și dominatoare Americane, de șireți Iaponesi mărunți, cu strecurările de pisică hoată, privesc lumea aceasta nouă, în clara dimineață de Ianuar, în largul stradei drepte, nouă, aerisite și curățite. O fanfară ciudată răsună, fără alarma vibrantă a trâmbițelor, ci numai cu fluieratul aproape câmpenesc al flautului, cu surdul duruit al tobelor. Clopoței ca la o petrecere de copii sună lângă cozile de cal și tuiurile turcești ale unei ciudate alcătuirii de metal, care samănă cu un pom de Crăciun încărcat de toate dichisurile lui. Și cu ochi tot așa de mulțămiți, de buni și de ascultători trec, încremeniți în uniforma fără un singur fald nereglementar, cu picioarele încordate lovind granitul, soldații cu chivăra ascuțită ai Imperiului victorios. Și mi-e greu să recunosc în acești buni băieți rumeni, căroră vădit li place meseria, așa de împodobită și așa de respectată, pe barbarii cu cari m'au deprins lecturile franceze, pe morocănoșii purtători de *Pickelhauben*, gata să fure ceasornicele din castele și să împuște la marginea drumului pe țerancele bătrâne ale Franței învinse, pentru că au știut să nu ajute înaintarea dușmanului¹.

Universitatea, cu grădinițele ei din față și din dos, ascunzând chipuri de învățați, — zbâr-

¹ Și totuși fiii lor au făcut sălbătăciile din Marele Război.

citurile fine ale lui Hegel, calma demnitate sigură a fraților Humboldt —, cu largul cuprins curat al sălilor așa de bine orânduite, cu perfecta ordine a cursurilor ce se urmau, cu trecerea grăbită a profesorilor — Curtius, Scheffer-Boichorst cu părul de zăpadă, cu ochii așa de oboșiți, von Gizycki strâns în căruciorul lui de infirm —, cu ascultarea încordată, une ori religioasă a studenților, cuprindea lucruri și oameni care se deosebiau cu desăvârșire de ceia ce li corespundea în nervosul, vioiul, plinul de tumult Paris. Asupra taturora se întindea o largă pace religioasă, un fel de obiectivitate ideală, care răsăria și din cel din urmă caiet lipit de nasul profesorului miop care cetia, cu totul indiferent la ascultători, dintr'însul. Cu glasul potolit ca un predicator, rectorul Virchow vestitul fiziologist și dușmanul politic, neînțelegător și nenorocit, a lui Bismarck, primia în cancelaria cu fereștile înalte ca o biserică și dădea îndreptări și recomandații noului venit, noului inițiat, catehumenului. Și această pace se întindea și mai departe: asupra Bibliotecii Regale din față, cu munca îndărătnică a sutelor de oameni de toate vrâstele, de toate situațiile, cari, cot la cot, smulgeau fapte și adevăruri nouă cărților ce păreau a veni dela sine pe mesele lungi, asupra pieții în care chipul, de Rauch, al lui Frederic cel-Mare amintia cum se face o țară, prin silinți neobosite și ascultare perfectă de glasul datoriei, asupra Museelor incomparabile ca instalație largă și metodică, asupra sum-

brului castel imperial cu fața neagră, dreaptă, simplă ca o profesiune de credință calvină și asupra bunului Dom bătrân, ațipit, cu mormintele Hohenzollernilor, supt scufia blajină a cupolei sale, pe care în curând trebuia s'o arunce în aer dinamita unei mari ambiții monumentale. De acolo din castel, în larga piață apărea, la ceasuri știute, pe acea vreme de trăsuri și de cai, careta imperială, care trezia strigăte prelungi, desperate, alergări prăpăstioase pe scări și iuți zângăniri de arme între coloanele corpului de gardă, păzit de marile chipuri de marmură ale vechilor generali ai eliberării din 1813. Palid, mândru, trece Wilhelm al II lea, tânăr, numărând abia zece ani de Domnie, Împărăteasa, pe care abia începea s'o cuprindă vrâsta, zimbi-oare din bunii ochi mărunți: copiii împărătești, afară de Moștenitor, care figură cu un început de serioșitate militară în fotografiile din Pasagiu, erau încă mărunți, și aceleași fotografii înfățișau o fețișă zglobie, cu șireții ochi de alintare, care e astăzi o logodnică. Iute lunecau roatele pe pavagiul admirabil, și privirile de permanentă maiestate voită se opriau asupra bogatelor prăvălii nouă, între care se deosebiau librăriile și magazinele de artă, apoi asupra palatelor dela Poarta Brandenburgului, cu monumentul grec al victoriei, asupra coloanei cu biruitoarea zeiță de bronz, asupra aleilor, pe atunci înguste și umbroase, pline de părechi sfioase, care căutau poesia serilor și a grădinilor, ale „Thiergarten“-ului. Iar între accia

cari-l urmăreau cu ochii se găseau atâtea cari suferiseră ca să se poată ridica acele arcuiri de triumf, acele trofee de bronz, acele palate ale unui nou Imperiu, de care sute de ani visase națiunea lor, și ei păstrau în inimi pe bunul bătrân Wilhelm, de fapt cel din urmă rege al Prusiei patriarhale, — se arăta în Musee populare, ca o relicvie, perina pe care-și odihni-se în agonie capul —, pe acel Frederic „cel Nobil“, răpit de o boală grozavă în mijlocul bărbăției sale puternice, pe care vrâsta o făcuse înțeleaptă.

Era, pe atunci, în Berlinul, doritor totuși de a ajunge, de a întrece Parisul, o atmosferă de idealism, de tradiții respectate, de bucurie a vieții, de liniște cumpătată și de cuminte măsură.

E oare azi tot orașul din 1890, pe care l-am mai văzut doar în treacăt acum opt ani?

Un val uriaș de mulțime se revarsă spre Unter den Linden. Într'un haos s'au confundat toate clasele, toate situațiile de rang și de avere. În anume privinți numai, samănă cu toții: în dorința de a părea, de a se impune, și într'o grabă tristă, penibilă, care se pare a-i stăpâni pe toți. E Duminică, sunt la primblare, fabricile ca și birourile și-au închis ușile pe douăzeci și patru de ceasuri, dar totuși nu e aproape niciunul, care, chiar când se uită la oamenii de ceară, la monștrii, la afișele de cinematograf din pasagii, să nu pară chinuit de frica întârzierii dela o neapărată,

grea și puțin plăcută datorie. Până și copiii cari caută o distracție și-au găsit una care cuprinde iuțeală și risc, senzația de primejdie și de extraordinară grabă: ei lunecă pe patine între toate vehiculele care se urmează, se încrucișează, se evită din fuga lor nebună.

Și din acest defileu de tramvaie, electrice și cu benzină, de automobile, de motociclete se desface, în locul pocnitului de copite din vremuri, un vast sunet monoton, rupt doar de hârșcâiri și de sirene, care nu e așa de tare încât să impuie, să sperie, să zăpăcească, dar care împiedecă orice concentrare de spirit și orice liniște sufletească, în afară de necontenita amenințare a marilor luțeli. În această musică modernă, pentru ascultătorii cari poartă o mască de îngrijorare dureroasă, e chinuito-
rul vâjiit necurmat al unor încordări supraumane către suprimarea spațiului pentru înmulțirea timpului, pentru îngreuiarea muncii, punctuală, exactă, neîndurătoare. Și e așa de mare acest vuiet fără variație, fără culoare, fără sens concret, încât mintea îngrozită își închipuie une ori că a dispărut cruțarea naturii față de slăbiciunea ființei omenești și că urechile noastre plăpânde, sufletul nostru slăbănog se umplu de covârșitorul zvon al mișcării uriașe a lumilor.

Din toate părțile, prin voința Împăratului, a răsărit o lume de statui, mari, autentice și urâte: regi, prinți, generali, câte o femeie, la rând pentru paradă. Asupra lor a căzut praful

negru al fabricilor, pătrunzându-le prin toți porii, batjocorindu-li maiestatea de marmură, ca de atingerea unor mâni înegrite de muncă. E ca o răsburare a celorlalți, a celor de azi, cari murdăresc nasuri de eroi și de potentăți, cari pun mănuși de funingine pe degetele fine ale doamnelor mari, cari-și sprijină brațele pângăritoare pe catifeaua și aurul hainelor grele. Și, într'un astfel de mediu, pare că și acești oameni de piatră ar dori să se coboare de pe socluri și să alege cu limba scoasă, torturându și trăsăturile, apărându-și viața de automobile, către cel d'întâiu tramvaiu de „plăcere“.

Se lasă seara, pe o strălucită vreme de primăvară, caldă, fără vânt. Valul mulțimii trece înaintea, și același patinagiu de automobile se desfășoară fără sfârșit în lungul străzilor largi. De-odată la o clădire, apoi la alta, în curând la toate, se aprind literele electrice care joacă iute, schimbând afișele de săpunuri englese, de hârtii de țigară, de pesmeți à la... Leibnitz. Le vezi întâiu cu oare care curiozitate, apoi cu oboseală, ca să ajungi în sfârșit a căuta să scapi cu orice preț de dânsese. Dar ele te urmăresc ca și vâjâitul necurmat al roatelor de cauciuc pe luciul asfaltului, și, ca și dânsese, ele aruncă în suflet o neliniște, o iritație și ca un fel de nelămurită teamă.

În restaurante se îmbulzesc primblătorii oboșiți ai Duminicii. Într'un colț abia aflăiu unul mai liniștit. Pentru Italiieni, Chianți și

spaghetti pe listă ; între oaspeți, și Francesi. Orașul internațional care a crescut în ultimele decenii a ucis multe din vechile întreprinderi patriarhale, cu caracterul pronunțat german, cu o urmă încă a poeziei veacului al XVIII-lea prusian. În loc, au răsărit restaurantele strălucitoare și pretențioase ale marilor companii anonime, cu portarul uriaș cusut în fireturi grele și ici și colo au venit și aventurieri străini pentru publicul străin, care-și iea tot mai mult reședința statornică sau îndelungată în noua *Weltstadt* recunoscută, pentru splenidele ei Musee, pentru bogatele ei biblioteci — ce masiv se ridică pe Unter den Linden noua clădire fără stil a Bibliotecii Regale!—, pentru iuvățătura plină de originalitate a profesorilor ei.

Dar vin la restaurantele străine și localnici. Pe încetul, mesele se prind de părechi bucu-roase. Nunta se va face când se va face și dacă se va face, dar deocamdată e destul de plăcut să se petreacă fățiș, înaintea lumii, viața de o seară, ca buni gospodari cari se iubesc. Mânile se caută, lunecă pe la spate, ochii se topesc de mulțămire. E ca în vechile *kermesse* ale maștrilor flamanzi, unde fiecare e prea ocupat de lucrul său ca să se poată scandalisa de ce face aproapele. Și, mai știi?, cu schimbarea totală ce se petrece în omenire, poate că acesta e noul ideal de iubire: la capătul celor șese zile de câinoasă muncă, ceasul de după primblarea de Duminică, înaintea tuturor, afișarea frumuseții sau voiniciei

tovarășei, a tovarășului ca exhibarea mândră a unei rochii, a unui mărgăritar, a unei pietre scumpe. Și, pe urmă, viața e grea, și răspunderea mare! Familia deci va cădea, în această risipă a tuturor datinilor și credințelor noastre, în domeniul arheologiei pioase! Iar Erosul american, în a șaptea zi după Biblie, îi va lua locul...

IX.

Münchenul

(văzut la 1858 de N. M. Philemon.)

Oraşul München este situat la marginea râului Isar spre Nordul Alpilor bavareşi, pe o câmpie foarte puţin roditoare, şi se împarte în patru părţi numite Graggenauer, Anger, Kreuz şi Hacken, sunt împărţite şi acestea în altele mai multe.

Populaţia acestui oraş, după ultimul recensământ, se ridică la cifra de 187 de mii şi câteva sute, mai toţi de rasă germană.

Privit din punctul de vedere monumental şi arhitectonic, oraşul München prezintă vederii un spectacol foarte variat şi pitoresc. Aici vezi un palat de arhitectură etruscă, ce seamănă ca două picături de aur cu palatul Pitti dela Florenţa, mai încolo apare un teatru de stil roman pus, cu o faţadă basată pe coloane ioniene lucrate cu o acurateţe superbă ; lângă dansul se înalţă un edificiu mareţ de stilul sever al anticilor Teutoni. Lângă o biserică de stil gotic care prin proporţiunile sale ascuţite

îți impune respect, se ridică alta de stil bizantin.

Aceste panorame încântătoare ce variază pe tot minutul te uimesc, te pun chiar în poziția bizară de a te întreba însuși; cine să fi făcut oare toate acestea? Căci ele nu demonstrează un ordin cronologic variat și întins, ci samănă să fie proiectate de un singur om și executate de o singură mână. Cine să fie dar acel celebru muritor? El este Ludovic Carol August (poetul) rege al Bavariei, este Ludovic al XIV-lea al Germaniei. E unicul rege care puse în lucrare proverbul anticilor eleni ce zice: „numai atunci vor fi popoare fericite când împărații vor deveni filosofi, sau „filosofii împărați“.

El și numai el a făcut din orașul München Atena sau Florența Germaniei. El proiectă și execută toate monumentele ce se văd astăzi. El aduse artiștii din toate țerile Europei, înființă Universități și academii, încât astăzi Bavaria, în arhitectură mai cu samă, dictează legi Europei întregi.

De multe ori acest rege poet și filosof petrecea zile și nopți întregi în oficina celebrului pictor Kaulbach și a marelui sculptor Schwanthaler, cu cari conversa pare că ar fi fost cei mai intimi amici ai săi.

Acest rege prefăcu toată monarhia bavareză într'o grădină delicioasă, iar munții cei răpoși și pădurile seculare, supt bagheta sa magică, se prefăcură în parcuri desfățătoare. Deosebit de marea iubire ce avea pentru arte, el era bun

administrator și părinte al poporului încredințat de providență îngrijirii sale. Aceasta o dovedește atitudinea Bavaresilor, cari pe la 1819, când toate Statele germane cereau Constituții liberale, se mulțămără cu guvernul cel părintesc al regelui lor.

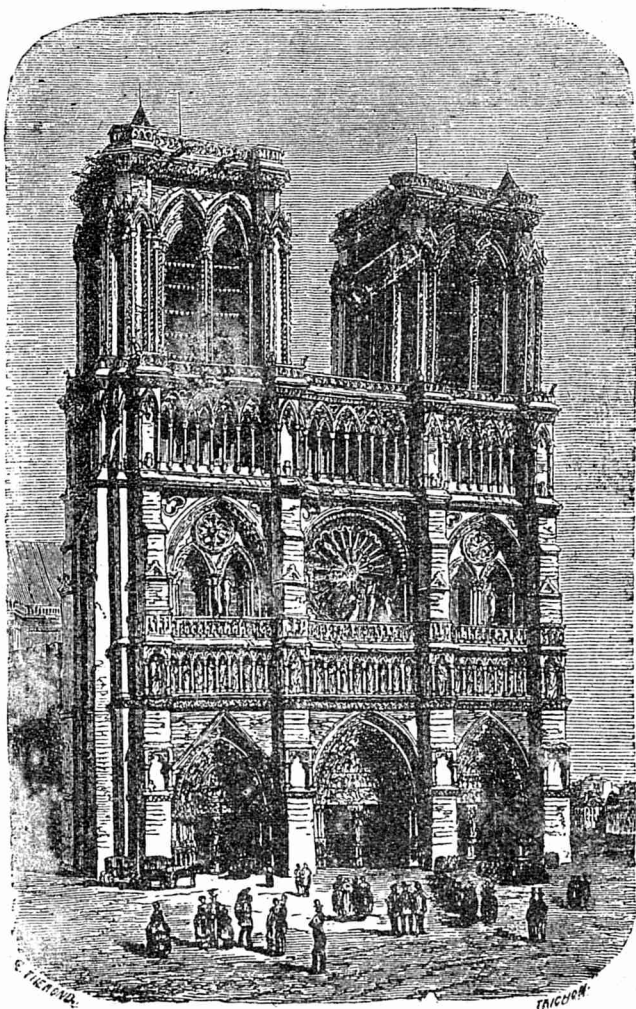
X.

Parisul

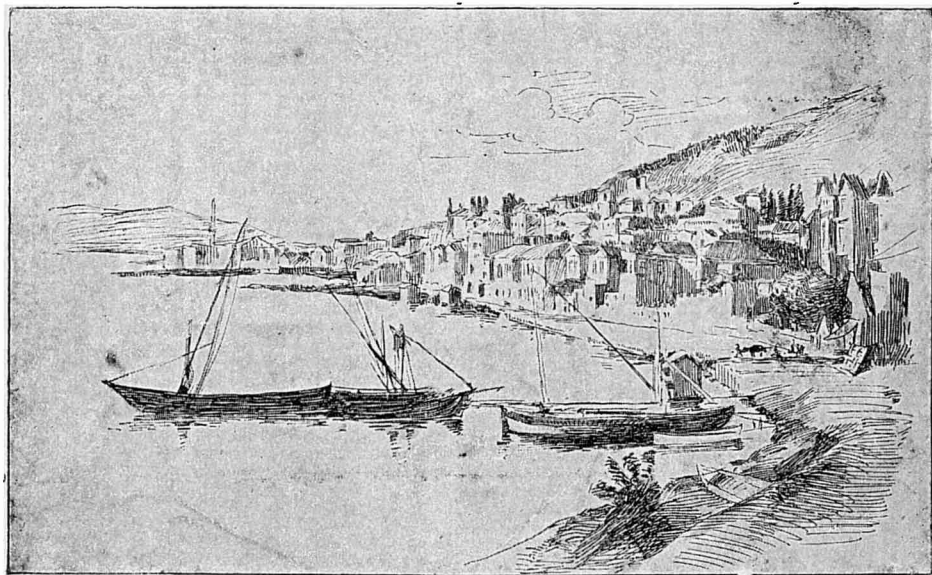
(văzut la 1840 de Ioan Codru Drăgușanu)

Călătorul ce voiește a căpăta imediat ideie încântătoare de Paris, trebuie să între pe bariera numită „A Stelei“ pe supt arcul triumfal al lui Napoleon, la care s'a lucrat treizeci de ani, s'au cheltuit zece milioane franci și e înalt de 152 și larg de 137 de urme! Un arc mai mare ca toate, cum fu și Napoleon!

De aici apoi înaintezi, cașle de o milă, printre minuni continue. Mai întâiu, în linie dreaptă, duce strada pururea plină de echipagii elegante și două cărări de asfalt lătu-ralnice, adumbrite de arbori stufoși, primbla-rea pedestrilor prin lungul Câmpiiilor Elisee. Acestea sunt un spațiu imens, plantat cu arbori stufoși și serbătorește împodobit cu pavilioane sau chioșcuri, fântâni, edificii de paradă, apoi bușghe de paiați, arlechini, polișineli și alți factori serbătorești, se întind ală-țura cu Seina până în Piața Concordiei. Piața Concordiei e una din cele mai cochete în lume,

Biserica Notre-Dame din Paris.

O vedere (mai veche) a Constantinopolului.

dar, c u toate acestea,  i cea mai imposantă. Lu nd de jos, e pardosită cu pietre  i rondsuri, rondsuri prevăzute cu cărări late de asfalt, incrustate cu flori.  n mijloc e un obelisc de basalt, cu ieroglife aurite, adus  i a ezat aici dela Luxor din Egipt,—cel mai frumos din c te am văzut. Din ambele p r i are, la distan e egale, două f nt ni, cu bazine largi, împodobite cu tritoni, naiade, nereide  i alte divinit  i fabuloase ținând animale acvatice de bronz. care pururea aruncă apa în aier, care, arcuri, arcuri, recade în basin. C ut nd, de aici, în dreapta, spre frumosul pod de piatră ce duce peste Seina, vezi Domul Invalizilor, Palatul Bourbon, unde stau deputa ii Regatului ¹  n Cameră,  i m re ul palat al regelui de Roma, mort, în sf r it, ca duce de Reichstadt ².  n stânga e Ministeriul Marinei  i Coloniilor, palate pompoase ; pe Strada Regală, în fund, templul Sfintei Magdalina, cu fronton  i colonadă în stil grecesc antic făcând părechea Palatului Bourbon, care încă are asemenea fronton. Drept înainte e grădina  i, mai departe, palatul  igl riilor (Tuileries); re edin a regală cea mai frumoasă din Europa.

Acestea sunt prospectele acestei pie i mărețe, iar, în c t despre d nsa e de formă octogonală  i are împrejur, pe pedestale gigantice, simetric dispuse,  eisprezece statui a e-

¹ Pe atunci (*N. E.*).

² Fiul lui Napoleon (*N. E.*).

zate, femeiești, colosale, cu coroane murale pe capete. Ele înfățișează cele mai însemnate cetăți franceze, fiecare cu atributele sale, de războiu, de comerț, de industrie, etc. Apoi sunt mulțime de stâlpi de fier auriți, fiecare ținând două felinare toată noaptea luminate cu gaz, ca ziua. Această piață a purtat numele lui Ludovic al XV-lea, apoi al Revoluției, și aici fu decapitat Ludovic al XVI-lea și Maria Antoineta.

Din Piața Concordiei, pe Strada Rivoli, sau pe Cheiu, treci pe lângă Palatul Tuileriilor, așezat vertical către aceste două paralele, alături cu Curtea Regală și Piața „du Carrousel“, până la palatul-museu „Louvre“, o construcție patrunghiulară, cu curte la mijloc, având în partea răsăriteană o colonadă, capodopera arhitectului Perrault, și, piept la piept, apoi, biserica gotică Saint Germain din Auxerre.

Nu mână pe nimeni mai departe. Uite-se, cât poate vedea cu ochii, pe ambele maluri ale Seinei, și spună dacă undeva în lume s'ar putea afla atâtea construcții mărețe și atât de solide, căci toate sunt, de nu definitiv de piatră, pe din afară îmbrăcate în piatră cioplită; apoi atâtea poduri frumoase, tot de piatră și de fier. De aici se poate întoarce orice curios acasă, încredințat că, în toată lumea veche și nouă, asemenea măriri n'a fost, nu e, nu va fi; și, totuși, e numai o mică parte a Parisului, însă cea neimitabilă.

La 27 și 28 Iulie au fost, în Câmpiile Eli-

see, producții populare de războaie maure și regate sau jocuri nautice pe Seina, iar la 29 pe bulevarde, strada cea mai imponentă a Parisului, parada generală a trupelor, a gărzii naționale și a autorităților de tot felul, ca un soi de procesiune cum îți descrieiu din Viena Austriei. Încă n'am văzut atâția generali, atâtea ranguri militare și oaste de tot felul. În amintirea celor căzuți în revoluția anului 1830 se poartă un car funebru gigantic, cu totul aurit și tapetat cu splendoare, tras de-a lungul bulevardelor de șaisprezece cai albi, îmbrăcați cu catifea și împodobiți cu pene albe de struț.

Seara a fost o iluminatie magică pe toată întinderea Câmpiilor Eüsee și foc de artificii pe țărmul Seinei, de nespūsă märeție. La această pompă luă parte tot poporul parisian și vre-un milion de străini și din provincie. Auziiu admirând, mare parte însä criticând și cărtind că toată această manifestație ar fi fost inferioară celei din anul trecut.

Francesii sunt minunați, mai ales proletarii din oraș, atât de născocitori ca plebea oarecând în Roma. Având «panem et circenses» poartă din bielșug sarcinile cele grele, și regimul frances se pricepe de minune a li mulțami setea de festivități prețioase din pungelor.

Țara francesă, pe cât o văzuiu, e frumoasă, fertilă și în cel mai înalt grad cultivată, dar poporul agricol, mai mult ca aiurea, are în

față întipărită grija și asprimea, nedespărțită de această clasă a societății pretutindeni, semne ce contrastează foarte mult cu fina aparență și frivolitatea orășenilor, a căror soartă, oriunde, e mai fericită.

Vița franco-galică constă, în genere, din un soi de oameni mărunței de stat, trunchioși, bruneți la față, expresivi în fisionomie, veseli în purtare, ageri în mișcări și în cuvânt, apoi de mirare îmbuibați de sumeție națională. Acestea toate le observăiu la ostași, căci ei sunt quintesența nației din toate părțile. pe când Parisienii sunt aglomeratul lumii întregi, — după ce aici numai Germanii sunt optzeci de mii, va să zică: cam a zecea parte a populației locale.

În privința moravurilor și a portului, Parisul este sufletul Europei, poate și mai bine. Cu dânsul samănă toate orașele ce văzuiu până acum, mai mult sau mai puțin. Dar se vede că aici e modelul neimitabil, original, nicăiri reprodus cu perfecție („sans chic parisien“). Cel puțin aiurea se vede amestecătura cu ceva naționalism particular, care însă mai a ajuns la agonie.

De și Francesii sunt mândri de nația lor, ferescă Dumnezeu să desprețuiască pe alte popoare! Ca o nație în adevăr mare, au un caracter cu totul filantropic, mărinimos și generos; de aceia și sunt iubiți de popoarele slabe, însă nu în deșert pizmuiți de cele tari, cum, de exemplu, de Englesi.

Un ce particular observăiu la Parisieni. Fe-

meile, pe lângă toată delicateța luxului, sunt mai bărbătoase, voiu să zic mai considerate ca aiurea, căci în toate localurile publice, precum în magazine, restaurante, cafențele și alte ștabilimente, tot damele țin cărțile de contabilitate, nu, ca aiurea, bărbații. Aceste dame apoi sunt atât de frumoase, grațioase și văratece de gură, încât cu plăcere li dai bani mulți pe bagatele. Ele te farmecă cu politețalor, nepregetându-și a te întreținea o oară întregă, când cumperi o cravată sau o păreche de mănuși. În acest mod, afacerile comerciale și industriale înaintează foarte, iar bărbații nu pățimesc nimica, căci Francesele sunt pline de caracter și știu impune cu multă demnitate.

Și bărbații, dar mai ales femeile francese, sunt foarte meștere în arta conversației, dar nici poate fi în lume limbă mai limbută ca acea francesă. Despre lucrurile cele mai copilărești poți să te exprimi cu grație, cu dulceață, cu exactitate și importanță, ca și cum ai trata despre soarta națiilor. De aici atârnă că limba francesă deveni universală, și în diplomatie se primi pentru claritatea și simplitatea construcției ei,

Limba francesă n'are expresii injurioase, ci e cu totul estetică. În cel mai mare năcaz, Francesul zice numai: „Sacré nom de Dieu!“, adecă: „Sfânt numele lui Dumnezeu!“, ca și cum ar voi să zică: „Doamne iartă-mă că stau să păcătuiesc!“.

Se impută, în genere, că limba francesă e

săracă, dar în deșert, căci toată lumea întrebuințează mii de vorbe franțuzești, Francesii însă nespns de puține din alte limbi, căci nu suferă geniul ei adoptarea cu ușurință ; apoi, când într'o limbă poți exprima tot ce voiești, ba încă cu o rară eleganță, aceia e, firește, destul de avută. Bine răspingea un scriitor frances această imputare, zicând: „Limba francesă e o cerșitoare care dă tuturor de pomană !“.

Din atâtea poți vedea, frate, că Parisul și Franța sunt făcute a plăcea oricui ; mie-mi plăcură numaidecât. Dacă mă voiu orienta și mai mult, iară-ți voiu scrie, căci ședem aici opt luni,—însă, deocamdată, facem o excursie la Londra, în Anglia, și-mi rezerv a-ți scrie și de acolo.

Dumnezeu cu tine !

XI.

Londra

(văzută la 1840 de Ioan Codru Drăgușanu.)

Mai înainte de toate, în Londra te surprinde lumea cea multă și liniștea cea mare, apoi îți cade în ochi curățenia cea exemplară a străzilor, simplitatea construcțiilor și portul mai uniform bărbătesc, în genere sur sau cenușiu-mohorât.

Străzile-s toate largi, drepte și, mai ales cele principale, pardosite cu popi de lemn, sau numai macadamisate. Casele n'au arhitectură aleasă, ca la Paris, nici nu sunt așa de solide, pentru că acest oraș e o lume întreagă, cuprinzând mai două milioane de locuitori. Din an în an întinzându-se, Londra a cuprins proprietăți private peste o distanță cât Țara Oltului la noi. Multe cartiere poartă numele de grădina cutare sau cutare. Asemenea pământuri sunt date cu contracte pe câte douăzeci și cinci, treizeci de ani, sau alminteri emfiteutice¹, apoi clăditorii calculează spesele numai pe acest timp și construiesc foarte ușor.

¹ Cu bezmen, cu embatic (N. E.).

Cu excluderea lustrului frances, alminteri, se află în Londra un lux comod aiurea necunoscut; anume: toate scările sunt tapetate până jos pe stradă; las' apoi că, de încăperi, de sine se înțelege. Firește, cere umezeala cea multă acest lux; apoi, înaintea celor mai multe case, pe lângă stradă, sunt grădinuțe de flori. Cuhnilor, tot spre apărarea umezelii sau întâmpinarea igrasiei, sunt în temelia caselor, ca pivnițele.

Niciun oraș nu posedă atâtea pieți ca Londra, și, mai toate, sunt patrunghiulare, de unde numele de „square“. Toate-s prevăzute cu ceva monumente, de și nu toate grandioase, însă, în genere, cu grădini de flori, verdeață și arbori în mijloc. Aceste grădini, de obicei rotunde, sunt închise cu grilaje de fier și servesc de desfătare vecinilor răzeși.

Sunt în Londra și grădini, ba, pot zice, câmpii publice, atât de mari, unde e numai pajiște, arbori înalți tufoși și ape curgătoare sau lacuri limpezi ca cristalul. Numai rar sunt trapeze (straturi) de flori. Asemenea locuri publice, spre desfătarea poporului sunt: Regents-, Green-, Hyde- și Saint-James-Park, căci acestea poartă numele de parc. Dumineca și serbătoarea se plimbă publicul burghes, alminteri numai străinii și aristocrația.

Serviciul divin la biserică ține serbătoarea până la unsprezece ceasuri dimineața. În acest timp nimărui nu-i iertat a deschide uși sau ferestre la magazine, ba nici la case particulare, și tot orașul pare a fi cufundat în reculegere

religioasă. Dacă cineva intră în biserică, apoi, până la sfârșitul serviciului sfânt, nu mai poate ieși, căci eclesiarhul stă de pază la ușă și nu-l lasă.

Acest lucru contrastează foarte cu datinele noastre și mai ales cu ale catolicilor. Aceștia din urmă au ajuns a face din biserică teatru, și impiii intră și iese după plac, întovărășiți de câni foarte des.

Protestanții în genere, dar Englesii în special, sunt mult mai rigizi în cele din afară ale religiei decât ortodocșii. Ei cred mai puțin, dar fac mai mult pentru demnitatea cultului, de și înlătură tot felul de „hocus-pocus“. În Londra nu se lucrează Duminica, cum văzui la Paris chiar și la întreprinderile Statului.

Alaltăieri merseiu la biserica Saint-Martin, în vecinătatea noastră, ca să văd ceremoniile ritului anglican. Sunt de tot simple, cam ca ale luteranilor noștri, Observăiu, totuși, un ce curios: că pastorul foarte des repeți o ectenie scurtă din Liturgia Sfântului Ioan Gură-de-aur, se cetiră moliftele lungi, ca la noi, Răsăritenii, apoi, pe lângă imnuriacompaniate de orgă. urmă o predică foarte rău declamată și adormitoare, — las' că poate unde nu pricepui altele, fără, din când în când, vorbele „Lord God“¹.

Mi se pare că și limba englesă n'are sunetele plăcute cu care suntem dedați în limbile continentale, sau că noutatea mi-o înfățișa

¹ „Domnul Stăpânul“ (N. E.).

așa. Într'acestea, — Doamne iartă-mă! —, îmi petrecuiu două oare și jumătate a numără la pleșuvi, și aflăiu, numai în scaunele de jos — eu eram în galerie —, patru sute cincizeci și cinci ; firește că în parter șed bărbații ajunși în etate, pe când în galerie cei mai tineri, însă și aici erau pleșe destule.

XII.

Oxford (în 1913), (de N. Iorga)

Prin invitația la Oxford a unei părți din membrii Congresului istoric am putut vedea un colț din evul mediu păstrat în toată evlavia, disciplina, frăția și ascultarea sa monastică între zidurile mănăstirii de învățătură din veacurile depărtate, până aproape de vremea când s'a stabilit în Anglia dominația normandă.

Un oraș oarecare, și nu din cele mari, în care după figurile zgomotoase ale Londrei se simte cineva ca la țară, în tihnă, cu inima liniștită și gândurile înseninate. Ea aici curatul, pașnicul patriarcalism engles pe care prîpa, zbuciumul vremilor moderne nu l-au izgonit de pretutindenii, ci care, apărat de turnurile vechilor biserici, primește azi pe străin ca și acum un veac sau două.

Dar, îndată ce ai trecut pragul celui d'întăiu Colegiu, porți bătrâne par să se fi închis în urmă-ți. Vraja altor timpuri te-a cuprins cu

totul. În curtea largă, pietruită sau veselă de pajiștea-i tânără, domnește o pace desăvârșită ca și cum la doi pași n'ar fi strade moderne, o gară, linii ferate ce fac legătura iute cu altă lume, pe care aceasta de sigur că nici n'a prevăzut-o și care, tot așa de sigur, n'ar iubi-o și n'ar putea-o prețui. Ziduri întunecate se ridică, unele din ele cu piatră mâncată de ploile sutelor de ani, fărâmițându-se încet supt lumina caldă a verii; sunt fațade din veacul al XVIII-lea, sunt și din al XVII-lea, al XVI-lea, din evul mediu însuși. Scăriște de întunec, cu înguste trepte de piatră că pentru suișul într'un turn de pază trec pe lângă uși cu orbita adâncă, și ești mirat dacă, deschizând vre una, te găsești în biblioteca de cărți nouă, cu legăturile aurite, ale vre-unui tânăr profesor. Alături cu învățătorii cei mari și cu acei cari-și încep cariera, profesori suplینitori încă, sunt cămărușile studenților: un cuib de piatră în care încape numai bine patul de fier, dulapul de haine cu forme vechi de scrin, simplul lavabò de metal. O fereastă se deschide asupra coperișului de veche țiglă pe care o mănâncă mușchiul de multe colori.

La înălțimea aceia nu se ridică din freamătul stradei decât zgomote confuse. De alminterea, cine s'ar furișă prin aceste ganguri de umbră, din care speriate fug razele îndrăznețe coborâte ca să vadă ce se poate petrece în funduri de neagră știință, de religie severă ca acestea? Apoi de-odată sunete adânci, grave, de o impunătoare armonie zguduie văz-

duhul umed pe care-l strânge vechea piatră. Și atunci ochii urmăresc în desvoltarea lui sprintenă turnul gotic sămănat de ace și flori care aruncă înnainte gurile strâmbate ale balaurilor de granit.

Și ai apoi, după ce s'au închis obloanele, după ce s'au zăvorât ușile de jos, după ce lămpile veghetoare din odăile de studiu s'au stâns pentru câteva ceasuri, o noapte fără păreche de bună, ca și cum adâncurile pământului te-ar fi cuprins în taina lor tăcută. Când, la turnul din față, se mișcă resorturile de fier ale ceasornicului fără moarte, ți se pare că fiecare clopot înseamnă sfârșirea unui veac.

O, e mult „ev mediu“ aici! Îl găsești oriunde, respectat în reînnoirile pe care le impune usura și nevoile, nebănuite altă-dată, ale vremilor noastre. El e în capela de stil normand cu stâlpi îndesați, solizi și simpli în podoabele lor sfioase, cu mormintele celor cari de mult au trecut pe aceste lespezi care, lor, li se păreau nouă și temeiu al luptei pentru idealurile viitorului; îl regăsești în bibliotecile cu bolți joase, în care cărțile vechi, manuscrise și incunabule, par crescute din ziduri, în sălile de paradă, cu chipurile tuturor cărturarilor și oamenilor politici cari au ilustrat Colegiul, în refectoriile unde ți se aduce din penumbră, pe masa de gros stejar secular, vasul de formă veche în care scânteie roșietec berea tare și amară. Era evul mediu și în acele încăperi pentru moștenitorul tronului,

principele de Wales, cu cele trei, patru ferestre de fațadă, cu drumul neted către ușița de sus, pe lângă cabinetul de lucru al profesorului-sentină. Când, seara, am intrat în sala înaltă, prin bolțile căreia treceau fiori reci, scuturând parecă pânze cenușii prin culmile până la care nu ajungeau luminile, tot evul mediu adunase pe lângă fracurile noastre decorate mantiile roșii ale găzduitorilor noștri. Și totul părea aproape ieratic, după un ritual invariabil, până la nobila apariție a lordului Morley, așa de alb, de uscat, așa de slab în glasul cu care expunea, pare-că în joacă, grele teorii contemporane, de filosofie, de istorie, de statistică, așa încât părea că a venit să ne învețe însăși lunga experiență de doctrină a acestor ziduri venerabile, înălțate până la seninătatea îndoielii care nu se poate alipi, dar nu se cutremură. Să ne mai mirăm că, o jumătate de ceas mai târziu, musica zicea arii din vremea lui Henric al VIII-lea și a Stuarților și în alt cavou de știință, cu aceleași adânci unghiuri de umbră, oameni tineri, fete sprintene se învărtiau serios, doar cu zâmbetul pe care-l prevăd izvoarele, în danțuri întocmai și întocmai ca ale strămoșilor?

Dar nu numai prin Oxford am călătorit la „o mie patru sute“. Mi se trezesc în minte, când aud acel melancolic viers care odată rostia bucuria tinereții, lungile coridoare sumbre ale Arhivelor, dând în curți negre ca și acestea, și compar cu acea locuință a arhiepiscopului de Canterbury în care te privesc

înaintașii vremilor de luptă și suferință, fugarii, înjunghiații, decapitații, iar, câteva trepte mai jos de sala în care o curioasă lume internațională și-a luat porția de șase oare din pesmeți și șampanie, masiva, îngusta capelă unde s'au spus vorbe mari de oameni cari și-au stăpânit timpul și peste al căror praf zac astăzi lespezile grele.

Dar la Oxford este și atâta tinereță și libertate și veselie... Vacanța mă împiedecă de a vedea avântul spre știința veșnică nouă al tineretului, energetic și sănătos, hotărât și sigur de sine, care a plecat. Însă urmele lui sunt pretutindeni. Aceste vaste grădini îi văd întrecându-se cu mingea supt ramurile întinse ale copacilor liberi, în aceste biblioteci cărțile par încă a vibra de foiletarea lor grăbită sau entusiastă. Și, iată, bunul meu oaspete, profesorul Robertson, mă duce la cluburile încă pline, în sala desbaterilor unde, la anumite zile, se tratează cu pasiune, cu știință și cu talent nou problemele zilei, de oameni cari, mai târziu, ajunși miniștri, guvernatori de țeri depărtate, șefi ai clerului, prinți ai științei, mari artiști și poeți laureați, vor trimete și ei chipurile lor, în semn de duioasă recunoștință, pentru a fi puse alături de ale predecesorilor, în succesiunea căroră se oglindește însăși desvoltarea spiritului și a conștiinței englese.

XIII.

Bruxelles (în 1913)

de N. Iorga

— — —

Suntem în Belgia. Ce țară de îngrijită muncă omenească, vioie, veselă, liberă, fără amărăciunea invidiei sociale și fără provocarea sclavului liberat! Pentru dânșii viața pare a fi un șir de probleme, atacate cu încredere, rezolvite cu siguranță și lăsând în urmă mulțămirea greutăților învinse. Decât Germanii au mai mult sângele, decât frații lor în dezvoltarea istorică, Olandesii, nervii, iar decât Francesii, acest curaj robust al vieții, care vine, de sigur, din lungile lupte orășeuești, pline de biruinți împotriva baronilor lor și a regilor vecini, care au înscris pe paginile istoriei nume ca acela de Courtrai. Cel puțin așa mi se pare acum, la intrarea în această mică țară de isprăvi mari.

Nu sunt câmpii în Belgia, ci numai grădini, fiecare cu împrejurimea ei, cu șanțurile de apă, cu livezile și heleșteiele ei. Case de cărămidă aparentă, pe care se răstignesc ramu-

rile, schingiuite de un cuțit savant, ale copacilor de împodobire. Geamurile curate scânteie între privazurile verzi, și fețe sănătoase răsar din mijlocul florilor.

Flandria tota continua urbs, „toată Flandra numai un oraș“, spune vechea zicală de admirație a evului mediu. Așa e și astăzi, și mai mult decât pe vremuri, când drumul nu era al unui rege, ci al castelanului celui mai apropiat. Casele se îndeasă, se înalță; curate străzi drepte se furișează printre ele; firme franceze înșiră litere care înjghiabă nume și lucruri cunoscute. Și, cel puțin de unde privesc eu, mi se pare că este aici soare, lumină, veselie, și pentru cei săraci cari muncesc din greu pentru pâinea lor

Starea lor de spirit mi-o vor spune o gazetele din Bruxelles, care oglesc gândurile deosebite cu privire la greva cea mare ce se anunță, acum când se vor deschide porțile Expoziției, mult timp pregătite, din Gand, și tocmai pentru aceia. S'ar aștepta urletele urii, îndemnurile furioase către răsturnare și ruină, nerăbdarea furtunilor pornite spre distrugere. Și nu e nimic din toate acestea. Nația a chibzuit bine și s'a hotărât cuminte, fiecare după ideile în care a fost crescut, după mediul în care se află, după autoritatea căreia i s'a supus și înțelege a-i rămânea credincios. Unii vor asculta și mai departe de „părintele“, siguri că îndeplinesc astfel voia lui Dumnezeu, care nu i va uita, ci-i va răsplăti anume. Asocia-

țiile catolice și-au făcut toate socotelile, ele sunt sigure de oamenii lor, pe cari nicio ispită, nicio amenințare, nicio contagiune nu li-i vor putea răpi. Socialiștii nu merg la predici, nu practică decât doar de hatârul femeilor superstițioase, ei asistă la conferințe în care se recomandă liberarea sufletului de superstiții, dar ei se vor apăra cu pasiune când li se va spune că sunt în stare să insulte convingerile pioase ale altora, să-î împiedece de a-și respecta idealul și de a și urmări povățuirea.

Dacă merg la războiu, ei n'au un program de totală prefacere subită. Nimeni nu i-a întezit în acest sens. Doar șefii lor sunt de o cultură solidă și de un absolut simț de răspundere. Unii erau contra ideii de grevă, dar s'au supus fără murmur majorității: vor căuta să îmbuneze, să îmblânzească măcar ceia ce n'au putut împiedeca.

E vorba numai de cucerirea votului pentru toți: astfel se vor sfărâma dela sine zidurile cetății clericale, oligarhice, în care nu vor să arunce cu pietre răscoalele lor. Li se aduc argumente împotriva, și ei caută să adauge argumentele lor. Și-și dau sama deplin de nevoia ordinii. Nu va fi beție, Guvernul însuși, condus de cinstiți «reacționari», stăpâniți de ideia dreptului și ei, îngrijindu-se ca, la ziua stabilită, cârciumile să fie închise; nu va fi foamete, căci pretutindenii s'a organizat, cu ajutorul atâtor burghezi bogăți, atâtor fruntași intelectuali, distribuția supei de un golo-

gan ; nu va fi vagabondagiul celor fără lucru, căci s'au pregătit pretutindeni frumoase serbări populare, ca pentru o vacanță meritată a muncii, și copiii nu vor plânge, căci și din alte țeri s'a făcut cererea de a-i adăposti în aceste zile de luptă și de încercare.

Nu se strigă: Jos Regele și jos armata!... Albert I-ii e un tânăr simpatic, foarte iubit ; e un socialist al muncii ca și al convingerilor. Iar oastea în vechi uniforme napoleoniene, cu înalți tineri blonzi, plini de viață și de energie, aceia sunt țeranii, sunt lucrătorii de ieri și de mâne, — și acolo aceasta o știe fiecare. Mâne ei vor da exemplul unei splendide răbdări binevoitoare, care, unită cu liniștea sigură de sine a omului din popor, va oferi lumii priveliștea mare a unei demonstrații uriașe în care interese opuse, interese de clase ireductibile vor sta față în față fără a se vărsa o picătură de sânge. A doua zi după pactul care vă amână actul decisiv, Expoziția mult așteptată se va putea deschide fără ca un blăstăm din partea învinșilor, a jertfiților să se amestece în triumfătoarea simfonie a muncii mândre de roadele ei.

*

Din loc în loc ziduri, gratii închid mari parcuri singuratece, dintre copacii în floare ai cărora se înalță castele. Multe din ele, cele mai multe, sunt astăzi reședința bogaților unei plutocrații cu votul plural; ori adăpostul de vară al familiilor doritoare de liniște, care-și

închiriază asemenea vile. Totuși, o aristocrație există, urmașă a familiilor vestite din vremuri, ale căror statui împodobesc parcurile Capitalei belgiene,—jertfe ale tiraniei ducelui de Alva: un Egmont, un Horn, conți amândoi, între alți fruntași de vechiu sânge ales. Dar o aristocrație care nu se închide leneșă și desprețuitoare, cum nu se impune prin singură risipa unui aur pe care nu l-a câștigat și care poate nu-i aparține în adevăr. Înrudirile cu ceilalți, oamenii cari se ridică, nu sunt rare. Și acesta e poate rostul familiei cu care călătorim: socrul cu o lungă barbă albă, uriaș și sprinten—icoană a răposatului rege de veselă amintire—, ginerele gras, rotund la față, trivial dichisit și, între ei, femeia, o simplă față de țerancă sinceră. «Belgiana» lor discretă sună aspru, șters, fără accent și armonie.

*

Acum văd întâia oară Bruxela. De fapt, au creat-o regii Spaniei, prin Curtea Margaretei, fiica lui Maximilian, apoi a Mariei de Ungaria, văduva lui Ludovic cel ucis la Mohács și sora lui Carol Quintul, și guvernatorii spanioli, cei buni și cei cruzi, un Requesens ca și un de Alva. Ani îndelungați, după ce s'a făcut despărțirea necesară de Olanda ireconciliabilă în calvinismul ei, au împodobit orașul cu splendoarea meridională a Curții lor recea și mândra păreche de locțiitori regală, Isabela, fiica lui Filip al II-lea, și soțul ei, arhiducele Albert. Și de aici înainte până la răscoala privilegiilor locale împotriva radicalismului filan-

tropic al lui Iosif al II-lea, a fost aici un colț apusean de viață austriacă, o Vienă în mic pe malurile Sennei, cu același rigorism al etichetei, cu aceeași morgă a familiilor mari.

Din tot acest trecut a rămas prea puțin. Din palate mai nimic în forma originală. Bisericile însă subsistă, întru toate asemenea cu acelea ale Nord-Estului frances, — înalte turnuri ascuțite de piatră cenușie brodată, Miniaturi ale catedralei dela Colonia — azi cu îngrijire închise, *specialisate* în rostul lor religios dela anume zile și dela anume ceasuri. Vandalismul răscoalelor religioase n'a lăsat urme pe pereții lor.

Dar mai ales au rămas din acest trecut distins și nobil tablourile care alcătuiesc azi una din marile galerii ale lumii. Aceiași meșteri au dat într'însele cele două aspecte ale țerii: sătenii, meșterii grași, groși, roșii, voioși, cu păharul într'o mână și cu cealaltă după gâtul iubitei, ca în sensuala Olandă vecină—; toată Scriptura, toată fabula, toată istoria e tradusă în grăsimea ei puhabă, în luciul obrazilor rumeni, în gesturile lacome de plăcere—, și, de altă parte, plete lungi, ochi trufași, nasuri corioiete, țepoase bărbi de cavaleri răsărind din fresele făcute cu drotul, Curte credincioasă care încunjură, lângă desfășurarea de cărnuri, de vânatari, de fasani, de fructe a marilor animalieri și pictori de *genre*, pe stăpâna dela 1600, încremenită în bolnăviciosul ei despreț pentru viață.

Dar mai e o Bruxelă,—și aceia răsare mai des înainte. După trecătoarea unire cu Olanda, ruptă *aici* prin revoluția populară care izbucni la reprezentarea operei «Mazzaniello»,—din vremea celui dintâiu Leopold, așa de sever Germanul—și dulcea lui regină blondă, fiica lui Ludovic-Filip. Erau ambițioși oamenii pe acele vremuri! Dovadă acel palat de Justiție, ca pentru o țară mare, foarte mare, cu enormele ziduri de piatră neagră, în care s'au îngropat atâtea milioane, stâlpi peste stâlpi, terase peste terase, uriașe ferești sumbre peste alte sumbre ferești uriașe. Dovadă acele grădini tăiate în stil mare, acele squaruri în care se îngrămădesc statui istorice. Dovadă Palatul Regal, larg desfășurat ca Tuileriile unui Napoleon al III-lea, așa de sever în stil, de monoton în fațadă, încât nu ți-ar veni a crede că după aceste perdele greoaie, eminentamente respectabile, s'au zbeguit târziile amoruri servile ale unui rege care nu voiă să știe că a trecut de șizeci de ani, ci făcea prin iubirea lui tenace ducese și milioane din fetele portarilor de otele, născute undeva prin Bucureștii noștri, pe când o regină desprețuită se stângea în mândria ei arhiducală și fete creșteau care erau să ducă în locuri deosebite minți curioase și pasiuni în stare să calce orice prejudecăți. Acum cumintea fată a doctorului ducal Karl-Theodor de Bavaria îngrijește copii pe cari cu mândrie îi arată Belgienii în vitrinele papeteriilor. Sprintenii soldați în uniforme roșii se mișcă repede de-a lungul gri-

lei, ștafete descalecă înaintea odăii de gardă: cu toate scandalurile peste orice măsură, această simpatică regalitate tânără pare menită să mai dureze încă multă vreme între atâta republicanism de tradiție și între atâta socialism actual.

Contraste sunt și în acest mare oraș, al unui popor liber. Undeva în margene trăiește o plebe ciudată, plină de originalitate și voie bună, de flăcăi și fete cari nu întreabă legea pentru a petrece: se vorbește acolo, cântându-se cântece de o savoare particulară, o limbă care e un jargon, dar e și un argot de conspirație secretă împotriva bogăției și a ordinii publice. Iar dincoace de Palat, de grădina bătrână, de chioșcuri și teatruri ușoare, după Ministerele negre și țapene, se înșiră, cu câțiva metri de grădini în față, case bogate care-ți amintesc pe cele din Olanda prin rezerva mândră și curată cu care ascund cuprinsul lor de viață socială superioară. Și înaintea lor lunecă tăcute — căci lumea n'are nevoie să fie înștiințată — automobilele care duc dela o vizită la alta, pe când în cafenele și berării se pregătește marea încetare a lucrului.

Seara, restaurantele „bune“ se umplu de domni în fracuri, de femei foarte gătite; șampanie udă mâncările rare. Nu sunt numai aristocrați acești vizitatori, ci și domni ai finanței ori aventurieri fericiți ai banului.

În această lume de sus bântuie o strașnică sete de petreceri, de aur, de stăpânire prin

lux. Ziarele cuprind dări de seamă despre omorârea unui negustor de diamante, atras în cursă la vânatoare de doi frați cari aparțineau clasei bogate; aveau tot ce li trebuia ca să ducă o viață în larg. Ba unul din uci-gași, perfect cavalier, s'a dus să anunțe „nenorocirea“ soției victimei sale, în casa căreia era deprins să vie.

*

Multă lume seara pe străzile largi, în revărsarea crudei lumini electrice. E voie bună destulă pe aici, fără acea dureroasă silință continuă a unei mașini de oțel pornită cu toată putere resorturilor, care se observă în Berlinul americanizat. Vechiul patriarcalism flamand stăpânește încă în micile prăvălii prietenoase. Cinematografe „științifice“, în care se dau priveliști din calde țeri depărtate, pline de lumină — afară plouă cu găleata, — minuni ale creațiunii și ale lucrurilor pline de învățătură, atrag multă lume, foarte atentă. Nu se cer atâta scene de aventură sălbatecă, de desfrâu și patimi sângeroase. Și, în același timp, prinții capitalului își trec vremea într'un chip pe care „cea de-a doua morală“ îl poate scusa, dar toți acești săraci, harnici și cumi-nți nu pot să-l ierte. Și au dreptate!

□ □

XIV.

H a g a (în 1913)

de N. Iorga.

Îndată ce ai pornit din Emmerich, stația de graniță, te simți, în adevăr, în altă țară, cu toată asemănarea pământului și identitatea rasei. De pe perinele portocalii — *orange*, o alusie la Casa domnitoare, de Oranje-Nassau, pe care Olandesii o încunjură de atâta iubire — vezi clasicul peisagiu neerlandes, pe care orice om cult îl cunoaște prin lucrările pictorilor din această țară. Pretutindeni verdeață umedă, cer albastru blând, văzut prin aburi, sau nori groși, cenușii, canale cu apă stătută, verzie, la țermul cărora așteaptă grele luntri de transport, drumuri de cărămidă pusă în lung, cele mai minunate strade de pe lume, mori de vânt cu aripile înalte, negre, ca niște sperietori uriașe, vite albe, grase, frumoase, rătăcind prin ierburile înalte ale pășunilor, case trandafirii, violete. făcute din cărămizi aparente și strălucind din toate geamurile lor convexe, curate ca un păhar. O organizare

aşa de desăvârşită a muncii omeneşti, atâta linişte curată plutind asupra luptelor, osteneţilor şi suferinţilor vieţii, atâta putere în stăpânirea, îndreptarea, întrebuiţarea naturii nu s'au pomenit în alt loc şi în alt neam. E, fără îndoială, o despăgubire pentru sublimele frumuseţi ale stepelor fără de margini, ale înalţilor munţi prăpăstuiţi, ale lanurilor fără de capăt şi pădurilor adânci, bătrâne.

Dacă te uiţi împrejur în vagon, vei întâlni foarte rar femei, foarte rar public ales, călătorind pentru petrecere ; străinii din Anglia, din Germania, din Franţa, cari vin pentru minunatele muzee şi opere de artă ale Olandei, sosesc şi circulă numai în anumite luni ale anului. Lumea trăieşte mai mult închisă în oraşul său, după vechea tradiţie de nemişcare a evului mediu, iar dela un oraş la altul sunt tramvaiele cu aburi, mai comode. Vei vedea însă destui burgheşi graşi — gloria istorică a Olandei — şi destui Ovreiaşi cu limba ascuţită ca un briceag şi neobosită ca un fierăstrău mecanic.

Opririle sunt scurte, la gări mici, fără lux. Mişcarea e puţină, fiindcă trenurile dese sunt ca omnibusurile în această ţerişoară aşa de bine locuită. Ele sosesc, se mişcă, pleacă, fără mare zgomot ; fiecare îşi găseşte locul ca şi cum l-ar fi oprit d'inainte ; alergăturile nervoase lipsesc, convorbiri abia se aud ; restaurantele şi bufetele sunt aproape goale ; negustoraşii de ziare, cari vând enorme caiete după moda englezească, *courant*-ele cu litere mici

și materia savant împărțită, parcă sunt tocmiți anume de cumpărători; șapci strălucitoare, uniforme militărești nu se văd la funcționarii celor două administrații de cale ferată — spoorwegen (drumuri cu șine) —: a Statului și cea olandesă. Și oamenii merg aicea ca o moară, ca un canal sistematic și tăcut.

Să aibi norocul de a sosi la Haga noaptea. Dacă ai intrat în oraș — bine cucuiat în marele landau ca o corabie, pe care-l mână un gras birjar tăcut — chiar și înainte de miezul nopții, vei găsi pacea elegantă a unui salon de bal după ce s'au stins lumânările. Supt verdeța ocrotitoare a bogaților arbori bătrâni, se întind stradele largi, de pe al căror pavagiu de cărămidă, îngrijit ca un parchet, s'a măturat orice fir de praf; alți arbori încunjură, la mici distanțe, liniștite piețe pătrate; canalele dorm, negre ca păcura, în umbra altui frunziș. Treci încet-încet, cu o hurutură moale, printre case cu două, cu trei rânduri, care par vitrina unui bogat magazin: căci aproape toată fațada o cuprind geamurile ce strălucesc la lumina felinarelor cu gaz. O umezeală răcoritoare plutește în aierul tăcut. Nu întâlnești alte trăsuri decât tot birje care vin dela gară încet-încet, ca și cum n'ar voi să turbure pe atâția pașnici cetățeni cari dorm dela ceasul pe care-l hotărăște tradiția oricării familii cum se cade; trecătorii întârziați sunt o raritate; gardiștii se țin cu discreție la o parte, apărând somnul orășenilor, dar

fără să fie văzuți, fără să tropăie și fără să suiere.

La mai toate otelurile luminile sunt stinse, și, când sosesc la acela unde sunt deprins, la bunul otel, vechiu și modest, al Leului de aur — *de goldene lieuw* — ; trebuie să sun îndelungat și să aștept până ce vor scăpăra în întunec cele d'întăiu flăcări de chibrit și, după culegerea neapăratei informații, se va deschide greaua ușă din față, supt chipul de ipsos al leului aurit.

Și, odată ce voiu trece pragul, voiu întâlni același chelner brun, cu gesturile politicoase, care-mi va vorbi franțuzește, cu silințe către un accent curat — fiindcă mă crede Frances, ceia ce e în Olanda un mare semn de cinste, — aceleași coridoare negre, în pâsla cărora se înădușă zgomotele, aceleași scări înguste, aceleași ganguri capricioase și aceleași odăi patriarhale, cu ceasornicul supt sticlă și înaltele paturi de lemn vechiu, în care adormi ca în casa părintească, pe când afară, în curtea pătrată, mai adâncă decât o fântână, vântul fluieră cu desnădejde și picături mari de apă, scurgându-se pe acoperemintele bătute de brumă, se sfarmă jos pe lespezile înverzite.

* * *

Cu cù, cu-cù, cu cù... Ceasurile prind a bate supt scufia de sticlă, pe mesuța de marmură înaintea oglinzii. E dimineața, soarele vesel răzbate prin geamurile fără o pată, fără un punct. Scoală, somnorosule ; chelnerul brun te

așteaptă, cu cafeaua fumegând din ceștile mari, între cornurile hrănitoare și farfurioarele cu unt proaspăt.

Acum în stradă prăvăliile primitive sunt deschise toate și în așa fel încât ți se pare că aceia în care întri a fost întemeiată pentru tine; tramvaiele electrice aleargă fără îngrămădeală și fără strigăte; lumea se mișcă în toate părțile fără încetineală și fără nerăbdare; femeii cu mânecile sumese spală basaltul trotoarelor, pe când lucrători cățarați pe scări fac toaleta zidurilor de cărămidă ale oficiilor publice.

Oriunde ai porni, vei găsi acum același oraș, cu totul deosebit de ale altor țeri. Stradealei, case-vitrine, purtând la ușa de intrare, totdeauna bine zăvorită, numele tuturor locuitorilor, adecă numele de botez, numele tatălui și pronumele; piețe pătrate cu arborii bătrâni, canale cu apă neagră și mirosul greu, ministerii și oficii administrative ce par locuința unei familii bogate și al căror portar samănă cu acela al unui mare nobil sau unui milionar. Puține biserici, dintre care unele vechi: chiar Dumineca, la predica mare, credincioșii vin unul câte unul, cu o seninătate impunătoare, ca aceia cari vor sta înaintea unui Dumnezeu singur, izolat și fără chip.

Strada de căpetenie, care pornește dintr'un mareș pasagiu acoperit, se prelungește strâmtă printre zidurile de case nu prea înalte și astfel potrivite încât nimeni să nu strice și să nu încurce rostul altuia. Dela o vreme se face

loc pentru statuia bătrânului Gulielm — Willem, în olandesă — de Oranje și pentru albul palat al reginei Wihelmina, înaintea căreia se primblă polițiști cu înfățișarea foarte puțin aspră și păzesc soldați în uniforme care au elemente austriece și elemente francese.

Unii suverani au primit numele de părinți ai patriei pe care o mântuiseră sau o acoperiseră cu binefaceri; regina Wihelmina e fiica Olandei. Bătrânul rege Wilhelm se apropia de sfârșitul Domniei sale fără să aibă moștenitori din întâia lui căsătorie. El își căută în Germania o a doua mireasă, pe Emma de Waldeck-Pyrmont. La vrâsta pe care o avea regele, copilul născut din această unire, fetița care fu botezată Wihelmina, era un dar al lui Dumnezeu, un semn de ocrotire cerească pe tru dinastie și țară. Fericitul tată împovărat de ani muri lăsând aproape în leagăn pe drăgălașa moștenitoare a tronului, care rămase supt epitropia mamei sale. Olandesii din Haga, din Amsterdam văzură pe rând fetița albă dusă în brațe, în mijlocul horbotelor, panglicelor, școlărița cu părul de aur revărsat pe umeri, regala domnișoară zimbînd recunoscătoare din izolarea tristă a palatului. Apoi ei admirară pe tânăra suverană, jurând credință legilor, în ziua de strălucire și veselie a încoronării, pe mireasa înflorită care întindea mâna ei stăpânitoare ducelui Henric de Mecklenburg-Schwerin. Ei plânsură de durerile ei neașteptate și nemeritate și priviră cu aceeași jale ca și dânsa leagănul gol, de-asupra

căruia scânteia coroana Olandei. Cu ce bucurie s'au primit până și mărcile poștale și banii cu efigia nouă a micuții, a tinerei stăpânitoare!

— Vine regina, vine regina. Și, ca să vadă încă odată — după atâtea alte dăți — pe „mica Wilhelmină a noastră“, *onze Willemintje*, școlarul își uită de ceasul intrării în clasă, cusătoreasa zăbovește cu pachetul în mână, bătrâna cu capelă neagră amână cumpărăturile și atâția domni gravi găesc un prilej ca să stea pe loc. Nici pierderea de timp, nici căldura nu-i obosește. Dar nu se îngrămădesc și nu fac zgomot: polițistul se primblă pe piațeta palatului ca un proprietar în grădina sa.

Vehiculul sosește, fără pază, fără strălucire, fără graba fricoasă care strică apariția atâtor suverani. Caii merg la trap; trăsura e o trăsura obișnuită; o damă de companie stă lângă delicata regină, care se întoarce dela primblare, înviorată de aierul liber, și zimbește poporului care n'a cunoscut-o altfel de cât în această strălucire de zimbet.

„Strada mare“, înaintează prin cartiere de burghesie foarte bogate, unde casele sunt locuite numai o parte din an și ferestrele strălucitoare au numai rare ori viața florilor în vasele de porțelană, viața figurilor albe, blonde, viața chipurilor zglobii ale copiilor. Mari grădini minunate, cu statui și coloane, se întind pe marginea canalelor.

De aici pornește *Pădurea*, «het busch», care

e pentru Haga ceia ce este pentru Paris vestitul Bois de Boulogne. Prin alei care radiază, lumea pătrunde în marea dumbravă veche, totdeauna umedă și întunecoasă, care duce printre vile la stația băilor de mare, la eleganta Scheveningen.

După vre-un ceas de cale, copacii încetează, lăsând să se vadă albe case de țară, cu obloanele verzi. Ici un început de stradă care se suie, dincolo o piață de biserică. Țerance în rochii scurte, înfoiate, în scurteice fără mâneci poartă pe cap o bonețică albă, împodobită de-asupra urechilor cu oblonăse de sticlă sau cu plăci grele de argint ; saboții lor de lemn sună pe piatra curată.

Iar ceva mai departe Marea creață vine din depărtări, cu fășii de spume albe, ca niște lebede ce sosesc în șiruri, și se lovește slab, supus, de puternicile întărituri de piatră, mai sus de care sunt clădite casinele și otelele pentru marii bogați și marii petrecători ai Europei.

XV.

Copenhaga (în 1913)

de N. Iorga.

După zbuciumul sălbatec al unei nopți de furtună, ajungem dimineața pe coasta Seelandei și pentru întâiași dată natura nouă a insulelor danese se vedește înaintea noastră. Sunt câmpii și sate și târgușoare și pădurici, dar toate la un loc nu fac altceva decât un nemărgenit parc, cu o frăgezime și bogăție a vegetației neuzită, și sămănat pe alocurea de clădiri roșii, care par rumene. Precum rumeni de atâta umezeală, de atâta frig, de atâta vânt aspru al mării sunt țeranii, bogați ce se urcă în tren și cari au înfățișarea unor vechi marinari fără frică. Așa sunt toți, bărbați și femei, dela pescarul simplu până la Cristian al IX lea, octogenarul războinic, care primește parade și stă încă de fapt încă în fruntea unei oștiri ce visează să-și răstoarcă înfrângerea dela 1864.

Copenhaga — Kjøbenhavn — nu e numai capitala, ci orașul, icoana și țința vieții danese. Din viața satelor înverzite, ea are mi-

nunatele ei parcuri și grădini, din viața mării are largul port, cercetat de corăbiile lumii, puternicul port întărit care e lacătul strâmtorii Sundului, din viața reședinților are atâtea și atâtea palate nouă și vechi ale regelui iubit, din viața centrelor moderne are lumina, marile alei ale circulației, tramvaiele electrice și velocpedele.

Dar Copenhaga e și unul din orașele sfinte ale artei. Danemarca n'a produs mari muzicanți, nici pictori vestiți. Dar acel veac al XVIII-lea, râvnitor către armonia vremilor antice, care a dat Italiei dalta lui Canova, a înzestrat pe Danesi cu strălucitul talent al lui Thorwaldsen. O viață întreagă, el a cioplit busturi de oameni mari și scene mitologice; și s'a arătat, în acestea din urmă mai ales, unul dintre cei mai mari sculptori ai tuturor timpurilor, prin gingășia concepției. prin finețea desăvârșită a execuției. Astăzi în jurul mormântului său se adună, în originale sau în copii, întreaga operă pe care a lăsat-o artei. Ea a rămas o învățătură pentru Bissen și atâția alții cari au continuat până în zilele noastre tradițiile glorioase ale sculpturii danese

XVI.

Stockholmul (din 1913)

de N. Iorga.

Stockholmul e un oraș de piatră, clădit pe stânci între lacuri și de-asupra mării. E o Genovă a Nordului, fără marmură în clădiri, dar cu podoaba de oglinzi albastre a largilor ape strălucitoare.

Aici însă cerul nu e totdeauna albastru și el e foarte rare ori blând. În August nopțile sunt de ghiață, diminețile te zghibuie de frig, și zile întregi potopul ploilor mocnite cade asupra țerii nordice; abia prin câte o zgârietură a pânzei cenușii se zărește seninul șters, rece al Miazănoptii. Fructele anotimpului sunt cireșele, încă pe jumătate necoapte; mai sus, e acum iarnă în toată puterea cuvântului și, pe pământurile sterpe, ninge.

Pentru a ținea piept unei clime ca aceasta, trebuie altfel de oameni decât făpturile ușoare și elegante ale țărilor calde. Ce capete mari, rotunde, ce gâturi mușchioase, ce largimi de umeri, la cei mai mulți dintre locui-

torii acestor părți în care traiul e o veșnică și grea luptă! Și în aceste trupuri puternice luptele politice vădesc încă vechea energie de oțel a strămoșilor, înaintea căreia orice alta trebuie să se plece.

Și cerul aspru și trist, întins asupra stâncii și pădurilor, își recunoaște fiii în acești puternici luptători cu viața, cari au smuls naturii celei mai aspre una din cele mai frumoase civilizații, — și o mențin.

XVII.

Petersburgul

(văzut de I. Codru Drăgușanu, la 1843.)

Această Capitală e una din cele mai nouă, dar și cea mai strălucită, în toată Europa, căci, pe lângă gustul cel iscusit european are luxul asiatic de tovarăș, ca niciuna din câte am văzut până aici.

Petersburgul se fundă de Petru-cel Mare numai la 16 Maiu 1703; zace la marginea Ingriei, aproape de Golful de Finlanda, pe Țocirloasele maluri ale Nevei și peste douăsprezece insule; cuprinde o suprafață de două mile patrute. N'are porți, bariere, nici altă închizătură oarecare.

Ploaia fu numai momentană și, în noaptea următoare, atmosfera se asprî de ajuns, zăpada acoperi țina amorțită de trei palme, iar Neva și toate canalele de mai înainte erau înghețate ca tunul. Numai împrejurul Petersburgului e asemenea anomalie în temperatură.

Petersburgul, cu nenumăratele sale proporții pe basă lată, caracterizează Rusia în mi-

niatură: are pieți monstruoase, străzi lungi și drepte, multe largi de o sută cincizeci și nici-una mai strâmtă de șaizeci de urme. De și la întâia vedere acest oraș se pare cam destrămat, face un efect extraordinar prin arhitectura cea aleasă, prin regularitatea construcțiilor și grandiositatea monumentelor, apoi, mai vârtos, prin canalurile sale, de ambele părți, în toată lungimea, încadrate cu granit cioplit în patru unghiuri din temelie și împodobite cu parapete până la brâu. fie de granit, ca dedesupt, fie de fier topit, formând lei, grifoni și acvile imperiale bicefale, bronzate.

Nu e nație în lume mai iubitoare de pompă ca Muscalul, dar nicăiri nu se vede mai mare profusiune spre a și mulțami această pasiune. De unde urmează că aici case, biserici, dar mai ales turnurile, sunt mai toate cu coperișuri aurite. Tot negustorul, până și cel mai nevoiaș sfârnar, are de-asupra ușii magazinului o tablă cu litere de aur monstruoase, care fac să strălucească toată strada, de oare ce buchile rusești, după forma lor, cuprind un spațiu foarte lat.

Ca toată Rusia, mai ales Petersburgul e un fel de castre militare, și, cum am zis de Roma că din publicul străzilor nouăzeci și cinci la sută sunt popi, așa se poate zice în Petersburg că s nouăzeci și cinci la sută soldați; căci în Roma dregătorii publici și slujbașii instituțiilor sunt popi și uniformăți popește,

pe când aici soldați sau uniformați militărește, până chiar și păzitorii de noapte.

Piața Sf. Isaac e imensă, căci are o mie cinci sute de pași în lungime și peste o mie în lățime ; e însă și una din cele mai strălucite din Europa. De o parte e superba biserică a Sf. Isaac, construită cu patru frontoane grecești, așezate pe câte doisprezece stâlpi fiecare, așa dar patruzeci și opt. Acești stâlpi sânt de granit fenician roșu, înalți de câte cincizeci și șase și în diametru de câte șapte urme, tot dintr'un singur trunchiu ; asupra-li se ridică o cupolă măreață și patru turnulețe, ale căror coperișuri rotunde și cruci gigantice, susținute cu lanțuri, sunt cu totul aurite, precum și capitelurile de bronz ale stâlpilor. Împrejurul cupolei, supt streșina acoperișului, încă se află o colonadă de fier topit, cu capiteluri și canèle aurite, apoi toată biserica e îmbrăcată cu marmură vânătă, și pe frontonul dela Răsărit stă versul din psalm ; „Doamne, întru puterea Ta se va veseli Împăratul“, firește în limba antică slavonă. De altă parte a pieții e imponentul Palat de iarnă al Țarilor, apoi Amiralitatea, cu o țepușă de turn aurită care despică nourii, în sfârșit rotunda piață, Palatul Senatului și al Sf. Sinod dirigent, cu colonade foarte grațioase. La Răsărit, Neva, largă de o verstă, și insula Sf. Vasile presintă modernul templu al lui Mercur, adecă Bursa, alt monument remarcabil.

În mijlocul pieții e monumentul lui Petru-

cel-Mare: acest erou e călare pe un cal ridicându-se în două picioare, turnat din bronz, în greutate de cincizeci și patru de mii de funți, și așezat pe un trunchiu de granit întreg, de trei milioane de funți, ajustat pe pedestal cu inscripția: „Petro I-mo, Catharina II-a“¹.

¹ Lui Petru I-*lu*, Ecaterina a II-a.

XVIII.

Varșovia (în 1924)

de N. Iorga.

Cercetat în interior, orașul vădește îndată elementele disparate care-l alcătuiesc. După unitatea absolută a unei fațade care salută pe străin cu un gest nobil și solemn, nu este armonia părților, venite din veacuri și de supt influențe deosebite, care-l alcătuiesc.

Iată, la doi pași numai de monumentele funerare ale aristocrației polone, acolo, la Sf. Ioan, o stradă cotește, se învârte, revine, ca în vechile uliți medievale, strânse între zidurile lor. Casa germană a veacului al XV-lea, al XVI-lea mai ales, apare, cu portalele împodobite, cu stemele și anii de clădire zgâriați pe piatra cenușie. Și, după un scurt drum, ești chiar în mijlocul bătrânei colonii, pe «piața târgului», încunjurată de severe clădiri disciplinate, în pivnițele cărora, ca la Fukier, se păstra hidromelul pentru marii băutori întorși de pe drumuri lungi, în eurțile cărora, cum se vede din stampe, descărcau căruțele țeră-

nești, acoperite cu covergi, ce aduceau marfă nemțească din Nord, marfă răsăriteană din Sud-Vest.

Dar aici, în centrul mercantil al Germanilor, s'a substituit Evreul. Mica lui preocupare stăruitoare a luat locul unui avânt de care nu e capabilă rasa decât în domeniul abstract al finanțelor. Crasa micilor gospodării neglijate unge porțile sculptate; fațadele se cojesc neîngrijite și lemnul decolorat putrezește la ploi și crapă la căldurile verii. Locuitorii cresc și se înmulțesc fără schimbare, fără progres, mușchiu de Asie cu nesfârșita reproducere vegetativă.

Și, ieșind din scoica vechiului comerț de întreprindere, el se întinde necontenit, improvizând case de piatră cu multe rânduri care pentru spiritul seminției n'au mai multă valoare decât trecătorul cort al nomadului.

Nici nu se locuiește în ele, ci toată lumea e afară pe trotuare, îmbulzindu se, înghesuindu-se, învârtindu-se în călcâie, singuri nu știu pentru ce, trecând și retrecând străzile.

Numele nu arată decât o pecete a oficialității, odată, timp de vre-o douăzeci de ani, prusiene: Kaffemann, Strumpfmann pe unele firme sună ca o batjocură.

Și se fac silinți desperate pentru a i transforma în naționalitate. De aceia se păstrează, se cultivă, se afișează caftanul galițian, șapuca cu visiera mică. Vreau să se știe că, așa cum sunt, cum înțeleg a fi și de acum înainte, ei se concep ca stăpâni ai pământului

acestui. Dieta are un partid al lor și clubul zionist scoate la iveală tot ceia ce rasa poate să aibă, ori simpatice, ori nu, dar caracteristice.

Coajă de burghezie germană de o parte, tabără de urmași asiatici de alta. La doi pași însă e altă lume, aceia pentru care teatrul cu cinci rânduri de loji își desfășură programul de piese și de operă, primadone evreiești cântând duo de pasiune cu un oaspete italian, aceia pentru cari sună muzica târziu. Sunt între ei oameni foarte bogați, ale căror hectare de ogor și pădure se socotesc cu sutele și chiar cu miile, sunt nume care smâltează cu scântei de glorie tot trecutul acestei mândre nații. Dacă ar fi aici o Curte, poate s'ar vedea mai des, în orașul aproape fără automobile, trăsurile lor de casă. Dar Curtea s'a dus, de și câte un Czartoryski — mi se spune — ar voi s'o învie, aducând ca aport și originea habsburgică, arhiducală a soției sale.

Castelul de odinioară, acela a rămas, mângălit pe din afară, banalisat, murdărit înăuntru, tăiat în bucăți, închis publicului, care ar fi putut trage rele îndemnuri patriotice, de stăpânirea rusească. Azi el s'a liberat, se curăță, se restituie destinației lui primitive, în ce privește nația măcar, dacă nu în ce privește regele. Și, în partea de sus, acel Versailles al Poloniei, cu terasele lungi dominând orașul întreg, e de toată frumuseța, putându-și înfrunta modelul.

Peste vechiul castel mazur, simplu și aspru,

socolul al XVIII-lea și-a grămădit podoabele de lemn sculptat și de stuc aurit, căminurile de marmură, plafondurile lucrute de Bacciarelli, cu alegorii acoperind iubirile lui Poniatowski cu Ecaterina a II-a, statuile antice de artiști italieni parchetele migăloase. Un pictor de faima unui Canaletto a fost chemat de departe, și maestrul atmosferelor venețiene a adus cu el puterea de a vrăji întinderi largi, cu toată lumea, de multe fețuri, care furnică în ele. Cutare piață a târgului Varșoviei e mai reușită decât chiar colțurile cetății lui de naștere ; o caldă lumină de aur italian scaldă întinderea plină de mișcare, pe când sus nouriși albi acopăr un cer cu vârci de un delicat albastru palid. Alte pânze dau portretele lui Stanislav-August, ale monarhilor prieteni, al Ecaterinei triumfătoare de sănătate și energie. Într'un colț, înțelegerea pe câmpul de luptă a Polonilor cu niște Turci de o foarte pitorească înfățișare. Odăi de paradă, cabinete de culcare și de toaletă, săli de mâncare, vast salon de bal, tot ce trebuie zeului zâmbitor și frivol al secolului.

Poniatowski se înnalță când îi simți urmele în acest grandios lăcaș. Nu e un paj de buduar rusesc îmbătrânit fără maturitate. Gusturile lui adesea rivalisau cu ale mai vechiului Leszczyński dela Nancy. Și, când ți se spune că plafondul cutării odăi a fost coborât ca să se audă mai bine sunetul versurilor desfăcute de pe buzele poeților pe cari i presida, simți trecând peste această pudră sămă-

mată în aier un suflu de Renaştere italiană.

Apoi au venit alte vremi. O parte din nobilimea polonă, neizbutind cu Kosciuszko, a pornit pe drumuri străine. Cu alt Poniatowski, contele Iosif, s'a făcut legiunea napoleoniană luptând pentru libertate,— mândră speranţă şi eroic devotament. Dar această epocă de energie încordată, ajunsă la putere pe câţiva ani în Marele-Ducat al Varşoviei, n'a prea creat. Ultimele urme ale Poloniei în clădiri, artă şi moravuri sunt aici, în locul unde noaptea rătăcesc graţii veştejite, care suspină complimente francese la urechiuşile trandafirii răsărind în colţul perucilor.

Aceasta e Polonia de model Ludovic al XV-lea. Franţa lui Ludovic al XIV-lea a dat casa de ţară dela Wilanów a lui Ioan Sobieski.

Chiar lângă oraşul de azi, la răsăritul celei mai vesele plimbări, din mijlocul grădinii pline de pajişti verzi, răsare primitoarea casă albă, încununată cu statui şi împodobită, sus, cu reliefuri de lupte contra Turcilor acum două sute cincizeci de ani. O păzesc copacii bătrâni, între cari unul a cunoscut secolul al XVIII-lea, când locuinţa, după împărţirea moştenirilor regelui Ioan, trecuse în alte mâni, până la ale Branickilor ce o au acuma.

Slujitor al ultimilor prinţi din Casa de Wasa, ale săror portrete — Vladislav cu peruca vremii lui Ludovic al XIII-lea, Ioan Casimir, ostaş tuns, în haine cu falduri largi umflata ca pentru luptă, în papuci galbeni — se văd încă pe

păreți, soț al uneia din domnișoarele suitei Mariei de Gonzaga-Nevers, care ajunsese, fată cam matură, soție a celor doi regi, Marie d'Arquien, Marysieuca, Sobieski a vrut să dea femeii atât de mult iubite, dela care a avut odrasle numeroase, un colț de țară ca a ei de-acasă. Asprul soldat rotund la obraz, umflat în fălci, cu ochii mari focoși, cu scurtul păr țepos, luptătorul dela Hotin, despresurătorul Vienei, n'a pus perucă și n'a îmbrăcat pantaloni până la genunchi, dar el s'a dumesnicit aici, între copacii bătrâni disciplinați ca niște curteni, în cămăruțele scunde, în care canapele ușoare se îndoiau de sigur supt greutatea lui când se așeza alături de suptiratega femeie din Apus, cu prelunga față și melancolicii ochi negri. Sus, o odăiță cu plafondul plin de alegorii e îmbrăcată încă în faianța albă-albastră a meșterilor din Delft: aici Maria-și înnoia grațiile obosite. Relicvii se înfățișează pretutindeni, și este cine să le păstreze bine. Atâta atmosferă de trecut este aici, încât nici galeria de tablouri, niți dulapurile de admirabile chinezării ale noilor stăpâni n'o pot risipi. Seara, când se golesc câmpiile verzi și tac păsările ce saltă prin ramuri, copacul cel de două sute de ani, apropiat cu vârful de neguri, trebuie să povestească lucrurile vechi când vitejia omului era stăpână pe soarta lui și puterile oarbe nu hotărau soarta neamului.

E curios să se vadă viața politică actuală mișcându-se, zbuciumându-se, cu nesiguranțele

și nedeprinderile ei, în acest cadru de mare și luxos trecut, ale cărui urme de artă sunt pretutindeni. Efectul e mai puțin vizibil în țeri ca Franța sau Anglia care, oricât s'ar schimba, rămân în fond aceleași. Aici, oricât s'ar numi mareșal al seimului simpaticul profesor Rataj, care e președintele Camerei, portretul, de Bacciarelli, al „predecesorului“ său Stanislas Malachowski, înfipt dârz în guleru-i înalt, pare ciudat, cum, la frumosul Museu de războiu, săbiuțele „legiunii polone“ de ieri sau chiar ale corpului napoleonian comandat de Iosif Poniatoski, se potrivesc numai aproximativ cu vechile șele cusute în aur, cu coifurile și platoșele grele, cu săbile damaschinate, cu săhăidacele și ciocanele din vremea Hatmanilor.

XIX.

Liovul (Lembergul). (în 1924)

de N. Iorga.

— — —

Un mare oraş european, o adevărată capitală de Stat a răsărit aici în Lwów, în Liovul nostru, unde după un şfert de veac mi-ar fi greu să mai găsesc o orientare, așa de mult și așa de bine s'a lucrat pentru a da vechiului cuib de exploatare evreiască un aspect de sănătate și de veselie. De aici se poate învăța de orice municipalitate ce trebuie să-se facă pentru a ține un mare centru în curent cu înnaintările vremii.

De o parte, într'un fund, se prindea de colina înverzită oraşul de odinioară, modesta așezare din veacul al XIII-lea. La câțiva pași au început a se tot aduna casele cetății privilegiate, din ale căreia ziduri n'a rămas nicio urmă. Din pietrele celor două biserițe armenesti, îmi spune acela care, după douăzeci și cinci de ani, îmi deschide din nou adâncurile istorice ale oraşului pe care-l iubește atâta

și care-i datorește așa de mult, d. Alexandru Czolowski, s'a făcut cutare căsuță din colț, în suburbia de astăzi, năvălită de o populație muncitoare și săracă, locuind în mari depozite oarecare de umanitate și de o Evreime foarte habotnică, expunându-și cu o asiatică indiferență toate amănuntele gospodăriei și ale îmbrăcăminții. Cu tichiuță pe cap, cu barba răsfirată pe cămașa murdară, cu picioarele în papuci târâiți, *paterfamilias*, solemn, presidează în balcon, privind cu un mic aier de biruință la crucile vechilor biserici.

Cele mai însemnate de aici aparțin lumii rutene dela margine. Nu e una care să nu fie bogat și felurit amestecată cu viața poporului nostru însuși, care, cum se va vedea, s'a întins îndată, și mai departe, până în apropierea pieții centrale. Zidurile lungi, de o sură monotonie degradată, ale mănăstirii călugărilor Sf. Vasile, „Basilitanii”, sunt acelea în cuprinsul cărora s'au tipărit acele cărți liovene cu caracterele grăunțate care au pătruns ici și colo și la noi și a căror slovă mașcată a servit de model meșterilor ieșeni ai Mitropolitului Varlaam și ai lui Vasile Lupu. Trecând pragul porții joase, ai în față o clădire prefăcută și adăugită pe margini cu capete, care într'o chirilică mai pompoasă decât a noastră presintă date dela începutul secolului al XVII-lea. Interiorul e întreg transformat și cu totul fără interes Impresionantă e numai clara voce caldă a preotului care oficiază după ritul răsăritean, de și, după obiceiul uniților de aici,

într'o capelă laterală, și cântarea entusiastă, de o limpeziciune de cristal și de o absolută puritate, a mulțimii. E alcătuită tot din țerani și oameni de rând, cari serbează acea „octavă“ a „Corpului lui Hristos“, strămutată apoi supt steaguri albe-roșii. în sunetul imnului Poloniei eterne, pe străzile centrale.

Când s'a făcut marea reparație fundamentală, sute de pietre de mormânt au fost aruncate și distruse, după știința prietenului meu polon. Altele vor fi zăcând ascunse supt lespedea goală de astăzi. Care să fi fost soarta celei ce acoperia bietul trup decapitat al celui Tomșa care îndrăznise, pe ruinele tronului lui Heraclide Despotul, a lua numele de Domnie al lui Ștefan-cel Mare? În duiosul lui testament din 1564 nenorocitul stăpânitor de o clipă, urmărit de ura lui Lăpușneanu și de prigonirea turcească, atotputernică atunci în Polonia, orânduise ca trupul să i se așeze în acea biserică a Sfintei Marii, singur lăcaș, pe atunci, al legii sale, căci biserica dușmanului său nu pare a fi fost gata și nu era poate dispusă a-i primi rămășițele. Tot acolo se vor fi coborât sicriile celorlalți osândiți Moțoc și Spancioc, credincioși până la sfârșit Domnului lor.

Ioan-Vodă Potcoavă, altă jertfă a unei aspre politici de realism fără scrupule, va fi fost coborât în aceeași gropniță. Dar tânărul istoric P. Panaitescu îmi spune, pe temeiul unei Vieți contemporane a Voevodului, că Iancu Sasul, ucis tot așa, din ordinul regelui,

ca un criminal de Stat, a fost dus de călugării catolici, cari și-l recunoscuseră în clipa ultimelor dorinți, la Bernardini, în marea biserică prefăcută din cetate.

Dar, încunjurând aceeașă clădire greoaie, o mică placă de piatră pare a chema cu un stâns glas din alte vremuri. E pomenirea Ome-lianei, fiica acestui decapitat, pentru păcate reale sau închipuite, a lui Iancu-Vodă, fiul lui Petru Rareș, fată care, trăind, aici, în piață, chiar în dreptul locului unde perise tatăl ei, a fost măritată de „Iançulina“, văduva Maria Paleologa din Rodos, cu un Ponetowski și s'a sfârșit tot în Liov la 1598. Cuvinte de caldă amintire ale soțului amintesc pe această nenorocită odraslă a lui Ștefan-cel-Mare el însuși, fetița fără noroc culcată lângă trupurile însângerate ale morților tragici.

De altă parte formidabilele ziduri de piatră, încununat cu un mai nou turn de cărămidă, ale Sfintei Paraschive, unde altă lume țerănească, supt steaguri multicolore, ascultă predica preotului rutean, unit și acesta, oferă de la prima vedere stema puternică a Moldovei, tăiată dârș în lespedea sură. Vasile Lupu a cheltuit aice, și versuri rutenești stângace, într'o scrisoare cihrilică plină de litere latine, cuprind rugăciunea lui de ctitor. În interior, iconostasul înădit urât în partea de jos are chipuri de sfinți extraordinar de fine, care nu pot veni decât din aceeași munificență dela 1644. Cred chiar că meșterii cari au lucrat

aici sunt cei dela Trei Ierarhi, aduși, cu multă cheltuială, anume din Rusia muscălească.

Spre centrul orașului aceste amintiri dispar. Renașterea a lăsat admirabila capelă a familiei Bojm, niște Unguri veniți cu Ștefan Bathory, care, la începutul veacului al XVII-lea, au dat Liovului acest admirabil mic lăcaș, pe fațada căruia apare ziditorul în mijlocul ornamentelor de gust italian.

Iesuiții au inpus centrului stilul lor monumental și rece. El domină la Bernardini și se desfășură măreț în catedrală, care, lipsită de plăcile și inscripțiile Sfintei Marii cracoviene, goală și aspră, uimește prin avântul coloanelor uriașe.

Acest stil, stăpân pe oraș încă din acel secol al XVII-lea, a strivit pe acel primitiv al bisericii aparținând negustorilor străini de altă confesiune. La Armeni se păstrează totuși, aspectul cel vechiu, cu claustrul umbros, cu micul *cortile* răsăritean acoperit cu lespezi pe care pier amintirile scrise ale morților. O lucrare de pioasă reconstruire arheologică a început în interior, și marii stâlpi poartă linii de un stil absolut exotic, arce de același caracter boltindu-se de-asupra cuprinsului, desbrăcat de podobe.

Altfel cu „biserica moldovenească“, pentru care Alexandru-Vodă cel crunt cheltuise, ajutând obștea rusească, încă din 1558 groși moldovenești și poloni, făcând a se vinde în târg boi, oi, ceară, dar cu hotărâta recomandăție de a ținea femeile în pridvor, de a hrăni bine

pe preot, de a cânta ca la el și ca la Przemysl, unde-și trimesese oamenii, de a nu se trufi cu scumpe ziduri împrejur și de a face ca din sunetul clopotului să iasă numele lui; Alexandru. Aici nu se mai vede urmă din biserica primitivă. Zidurile au fost rase de pictura lór, nu fără a se lua pe pânză chipurile lui Constantin Corniact, alt ctitor, vameș al Moldovei și apoi al Poloniei, și ale celor doi fii ai lui. Inscripția încă unui cheltuitor pentru înălțarea clădirii, Miron Barnovschi, moștenitor prin mamă al Movileștilor, foarte frumoasă rugăciune în mari litere slavone, e prinsă de-asupra corului. Cine a făcut marile jertfe plătind trei Italieni ca să înalțe mândra construcție apuseană de azi, e marele negustor moldovean de aici, asociatul lui Duca-Vodă, care și acela era să moară, ca prizonier, aici, Alexe Balaban, de a cărui familie veche vorbesc și scrisorile lui Lăpușneanu. Inscripția lui din 1672 amintește creștineasca faptă într'o grecească străină de orice ortografie.

Casa lui Corniact, a influentului Cretan, e neatinsă. Două capete rotunde mărginesc frumosul portal. În interiorul curții coloane și arce imită modest pe acelea dela Wavel. Mici scări de piatră leagă cele trei rânduri. Păstrată, după ce a trecut în posesiunea mai multor familii, ca Museu Sobieski, ea merită, nu numai un interes de curiozitate, ci și un gând pios.

Poate prin stăruințele acestúi om dibaciu și cu atâta trecere la rege s'or fi jertfit așa de

ușor capetele fugarilor din 1564. În colțul din dreapta al „ratoșului“, al Rathausului, prefăcut înaintea „Prangerului“ păstrat în bucăți, au suferit Vodă cel războinic și cei doi sfetnici ai lui. Și rupătorul de potcoave, despre care s'a spus mai pe urmă că opria pieptișcocia cu șase cai și spărgea lemnul cu o aruncătură de fier, Ioan-Vodă, a suferit aceeași teribilă moarte, nu însă fără a vorbi mulțimii adunate, care-l plângea cu lacrimi, despre datoria de creștin și viteaz pe care a călcat-o regele de sânge unguresc, Ștefan Báthory, și de a fi încercat el însuși sabia care era să-i cadă pe gât. Lumea de pe lume alerga să-i vadă trupul frumos culcat în sicriu cu capul prins în fire de mătăasă.

Zece ani au trecut și, cum se făcuse crudul obicei, Iancu-Vodă, învinuit că n'a făcut omagiul și a supărat pe negustorii poloni, cules în fugă de Huțului din Carpați, suferia aceeași soartă fără a da același exemplu de tărie sufletească, rămas în amintirea tuturor.

Și ca o chemare vine către noi din această suferință, insultată de cei de sus, plânsă de cei de jos. În curând o cruce se va ridica în acest loc, cufundându-se în pământul stropit cu sânge românesc, pentru a pomeni și în limba ultimelor cuvinte de despărțire ale execuțiilor tragedia lor în locul de exil.

Negoț și cultură, afaceri și școală s'au făcut ani îndelungați de ai noștri aici. Căraușii veniau cu peștele Dunării, cu vinul Cotnaru-

lui, „Bancheri“ greco-români schimbau galbenii de aur. Pribegii încasau mila regilor. Relațiile au fost însă cu Nemții și Polonii și, afară de milele Lăpușneanului și ale Movileștilor, nu cu sărăcimea rusească.

Totuși aceasta ne-a moștenit la biserica moldovenească. Supt oblăduirea austriacă, aici ca și în Bucovina, rutenismul a făcut mari progrese. Un mare castel a fost cumpărat pentru Museul «ucrainian», al unei arte de imitație absolut degradată, în icoane și chiar în portul popular. Școli și societăți răsar pretutindeni. S'a voit, înainte de războiu și în cursul lui, ceva mai mult: regatul Rusiei Mică supt Habsburgul Wilhelm, avându-și capitala în locul unde profesorul Mihail Hrușevski, acum ministru ucrainian la Chiev, predicase mulți ani crezul cel mai aprins al rusismului, la «Lviv».

Orașul era plin de palate, de cel mai bun gust, ale acelei aristocrații polone, din care au rămas puține rămășițe, ca Lubomirskii, cu atât de primitoarea casă. Naționalismul polon, care a expus aici și minunea de exactitate și perspectivă a lui Kossak, lupta lui Koszciusko la Raslavice, făcuse opere mari, vechi fundații dăduseră comorile dela Ossolineum, dela Museul și biblioteca Baworowski. Zelul nesfârșit al d-lui Czolowski așezase în casa lui Corniact și în altă mare zidire, cu frumoase porți de

marmură neagră, admirabile colecții, în care se vede toată desfășurarea nobilimii polone, din veacul al XV-lea, până la acel Ioan al III-lea, rege al „Poloniilor“, căruia mai ales îi e consacrată partea istorică. Prin daruri mărinimoase s'a putut alcătui, într'o țară unde nobilimea cultiva cele mai nobile gusturi, o frumoasă galerie de portrețe aparținând școalelor apusene.

Împotriva acestei opere, Rușii au vrut să se impună cu forța. Așteptând legiunile bolșevice care veniseră, noi Tătari fălfându-și enormele cârpe roșii, ei ocupară Liovul și se începu astfel acea strașnică luptă de mai multe zile care a ciuruit de gloanțe și fațada Universității.

Această Universitate e una din cele mai mari a Poloniei; forțe nouă s'au adăugat la vechii maștri venerați. Și mulți Evrei, câțiva Ruteni cresc în spiritul latin tradițional al Poloniei. O conferință de românește s'a adăugat în ultimul timp la un învățământ variat și solid, care dă, în Seminariile bine înzestrate, și roade pentru știință.

Ca și aiurea, museele și îndeplinesc rolul de mare școală și pentru adulți și pentru necărturari. Iar Teatrul se consacră unei înalte misiuni de educație. Am văzut acolo, cu un mare și dureros artist, un „Iuda“ în care un poet de frunte a încercat să dea interes tragic nemerniciei apostolului trădător. Aceiași

atenție respectuoasă pentru o lucrare de ideologie rafinată, de formă aleasă, în care nu se zgândăria nimic din pasiunile și modelele zilei. O mare faptă de consolidare morală prin educație se face în Polonia.

XX.

Eladele (Ținuturile grecești)

de Jacques Ancel

Centrul ținuturilor elenice, este Arhipelagul. Stânca goală a Delosului fu prima capitală a confederației thalaso-cratice¹, a cărei conducere o avea Atena ; astăzi flota din Andros și din Syra întrece în tonaj pe cea din Pireu.

Totuși insulele acestea nu sunt de loc primitive. De departe ele par pietroase, munți aspri răsărind din Mare, arătându-și în toată goliciunea lor vechile stânci: graniturile, gneisurile, șisturile scânteiază în soare, calcarele cristalizate sunt găurite de cariere de marmură. Puține pământuri mobile. puțin pământ fertil, în afară de tufurile vulcanice din Santorin, ondulațiile flișului cretan, dominate încă de calcarele din Ida, întunecate, masive, rigide. Câte odată pământul se îmblânzește, rodește, dar pe acești vulcani în ruină, urme ale tulburărilor de odinioară, Muntele există încă :

¹ A Mării.

el este, peste tot, ținutul de preferință al caprelor, care se mulțumesc cu ierburile sărăcicioase ale tufișurilor, spinoase, lucioase și mirositoare.

Pământul acesta rar e prețios: pe șisturile desagregate de apele torențiale, pe coastele acestor văi cu izvoarele limpezi, niciun loc nu e părăsit; mici ziduri de piatră, în trepte, despart grădinuțe de maslini și vii, plantații de mastic și grădini de pepeni, câmpii de grâu și, de orz, ori simple pășuni unde oile și caprele păzite de clasicul cioban, ajung cu ușurință la vârfurile goale.

Marea cere însă mai mult decât pământul: pepeni, stafide, vase cu vin, butoaie de untdelemn iau calea continentului. Omul însuși îndeplinește aiurea serviciile sale de pescar de toni, ori de bureți, de tăietor de lavă, ori de marmură, de speculator priceput. Marea deschide insularului orizonturi largite.

Peloponesul¹ este încă o insulă: cei vechi — cari nu țineau de loc samă de strâmtul istm corintian — cu dreptate îl numiseră astfel. Golfurile circulare care-l scobesc în forma unei foi de platan, după asemănarea lui Strabon, deschid efluviilor și valurilor marine stâncile din interior. Spărturile solului au creat gropi care, când sunt năvălite de mare, când astupate cu pământ de aluviunile torențiale, când, iar, umplute cu totul de

¹ Moreia.

râurile interioare: mici câmpii fertile ale Elidei, Arcadiei, Argosului, Laconiei și Mesenei, isolate, separate unele de altele prin trecători strâmte și albe, udate însă, datorită zăpezilor din Cilene, Taiget și Ērimant (Olonosul actual). Pădurile fabuloase au făcut loc unor ziduri strălucitoare, verzi câte odată sau roșii, când, pe coastele Taigetului, serpentinele și porfirele adaugă tonuri mai vii calcarelor marmoreene. Platourile se întredeschid în prăpăstii, eterne butoaie ale Danaidelor, unde dispar apele. Aiurea, găsind scurgerile astupate, apele acestea stagnează în mlaștini pestilențiale, Stimfalul lui Ēracles. Ori puternicele izvoare, țâșnind din calcar, sunt captate, ca hidra din Lerna, învinsă de erou, și alimentează fluvii, acopăr de mâlul lor mai mult rău decât binefăcător, câmpiile Spartei, ruinele Olimpiei, civilizația de odinioară.

Astfel în toate aceste locuri pământul rămâne nemilos ; apa care l ar putea ajuta sosește de odată ca un desastru după furtună, ori rămâne prea mult, pricinuind frigurile. Omul intră în stăpânirea pământului îndată ce o muncă lesnicioasă supt soarele de vară îi ajunge pentru modestele sale nevoi: cioban din Arcadia, cultivator ușor, mulțumit cu recolta sa, trăind cu brânză și cu masline, exportând *strugurii de Corint*. Sobrietatea sa, cu totul încă spartană, provoacă admirația călătorilor. Pe coasta de Nord însă, armatorii din Patras și din Corint îl leagă cu lumea elenică.

Mai puțin răspingătoare decât Peloponezul, încă mai străbătută de golfuri, de limanuri și încunjurată de insule și ostroave mai apropiate, primii stâlpi ai întinsului pod al Arhipelagului, Grecia de mijloc, orientală, este cu totul întoarsă spre Marea Egee. Trei cute lămurite, albele fortărețe ale Parnasului, Oltei, și Otrysului, încântătoare sau feroce, antice ori feudale, se termină în vârfuri ascuțite, oferind vederii marinarilor de pe corăbiile mici de comerț piscurile lor albite. De-o parte și de alta, Marea pătrunde cu jghiaburile sale, ca Euripul, cu golfurile sale ca acelea din Corint, din Atena, din Lamia. Dincolo de capul Sunion vastul golf al Egeei deschide adăposturile sale din Faler, din Pireu, din Eleusis, din Megara și, în față, acelea ale insulelor Salamina și Egina.

După străbaterea litoralului țara nu e de loc primitoare. Golfurile sunt prelungite în vaste câmpii aluviale; spărturile solului au format largi depresiuni. Aceste basinuri însă sunt ori ținuturi mlăștinoase, ca, de exemplu, câmpiile Sperchiosului, Kopaisului, sau pustiiuri pietroase depuse de curenți ca acelea din Elateia, unde curge Cefisul. Cu atât mai prețioase sunt câmpiile nici prea umede, nici prea uscate: *phrygana* acoperită de mărăcini este ușor deștelenită; umbra rară a maslinilor se îmbină în văi cu întunecimea chiparoșilor; pe povârnișuri, scaii și masticul fac loc viilor și câmpurilor de orz, presărate cu anemone, Lângă izvoarele limpezi se ghemuiesc sate în

spatele șirurilor de smochinii: e Beoția sau Atica.

Între tufișurile aromatice ale Himetei, marmura din Pentelic, argintul din Laurion, izvoarele din Licabet, s'a aciuat Acropolea. Atena clasică însă nu este decât ruine. Orașul modern, cu străzi largi și prăfuite, cu fațadele scăldate în soare s'a coborât spre Mare.

Tradus de *Magdalena Iorga*.

XXI.

Belgradul (în 1904)

de N. Iorga

De la o vreme, malul ȕnguresc pară monoton,—ca unul ce e împoporat prin colonisa ie  i nivelat prin civilisa ie. Din potrivă, dincolo, pe lângă co uri de cărbuni  i gropi de piatră, apar semne vii ale trecutului mort, ale trecutului de lupte fr te ti, de împotrivire fa a de un dușman p g n, de cavalerism, apăsare  i stoarcere Rama, Semendria, mărețe ziduri vechi, turnuri puternice închipuind încă cetatea, cuiburi de Crai  i adaposturi de vulturi.  i, cum s'a făcut sară, când  i răsar înainte din ii negri de ziduri cari sf rtec  cenu iul trist, cum în aer plute te încă greutatea  n bu itoare a unei furtuni de August, care a sf siat în valuri spumeg te albastrul Dunării, în acest ceas, în acest loc, în aceste împrejurări de taină dureroasă pare că umbre desnădăjduite trec, ca acum patru sute  i cincizeci de ani, dela un turn la altul,  i că a doua oară răsună, mai tare dec t g f itul

pripit al vaporului, prelungul gemăt al învinșilor, meniți robiei fără capăt, orbirii și măcelului.

Încă puțină vreme, și înaintea ochilor se desface un mal înalt, sămănat de lumini, apoi, în dreapta, altul, de unde se strecoară în noapte o singură rază tristă, de pază și tânguire: e Belgradul și cetatea Belgradului. E Cetatea-*Albă*, în care s'a vărsat atâta sânge sârbesc în luptele feudale, sânge unguesc între Hunyazi și Cilly, sânge creștin în lupta cu păgânul, sânge turcesc și sânge german în războiul de recuperare.

Cu aceste gânduri întrăiu în Belgrad—, ca într'o tainiță, în care până în afund zac, oase lângă oase, jertfele unei Nemesis nesățioase.

* * *

Malul e neîngrijit, sălbatec. Vama, biuroul pașapoartelor par niște cârciume cu faimă rea. Individul cu șapcă roșie care ni se uită la pașapoarte, înțelegând greu și scriind mult, încet, jandarmul acesta cu uniforma murdară, întră bine în cadrul închipurii mele.

Un hamal care vorbește bine românește se urcă, cu geamantanele în spinare, pe o lungă scară neagră, care duce undeva, în întunec, printre case mici fără lumină, tăcute.

Sus, se desface o stradă, destul de largă, foarte bine pietruită, curată. O biserică, al cărei turn înalt abia se poate urmări cu privirea; în față, palatul Mitropolitului. O casă veche, având în față un fel de cafas tur-

cesc. Strada se îndoaie, se întortochiază ; apoi urmează dreaptă, largă, curată între clădiri de piatră, mari, serioase, falnice, neprietenesti, după model american-unguresc. Căci Belgradul de astăzi a şters cu totul târguşorul, *bazarul* turcesc de supt cetate, şi s'a întemeiat după chipul centrelor de colonizare sârbeşti de peste râu, din Ungaria, de unde vine şi azi, exclusiv, tot ce e modern: faţadele de piatră, regulamentele militare, hainele, Evreii, modele, podoabele, ziarele, chelnerii.

Suntem în «Calea Victoriei» a Belgradului ; mult mai mică, mai săracă, mai fără gust decât a noastră, dar mai egal, mai uniform monumentală ; în general—să zic vorba—mai europeană. Ne oprim la un otel desăvârşit de curat, cu o cafenea şi un restaurant de întâia ordine, cu o lumină electrică, găteii secesioniste şi un personal mai mult din Budapesta şi de cea mai internaţională naţionalitate.

A doua zi, un soare vesel pătrunde în odaie. La lumina lui se vede, în faţă, o măreaţă clădire neisprăvită. Strada e veselă, plăcută, — ba aproape prietenoasă. De şi nu sunt opt ceasuri, lumea începe a circula. Gospodine care se duc la piaţă, unde adastă ţerani cu mutre îndobitocite, în haine de abale şi cu aceiaşi tichie ca şi a soldaţilor pe cap ; precupeţe sărace, fără gust în îmbrăcăminte ; ordonanţe în costumul pe care-l cunoaştem: adesea oameni mari, cărnoşi, blegi. Iată o patrulă care se suie la deal, pe o stradă mai îngustă: soldaţi

de cavalerie în mare ținută, purtând costumul infanteriei germane, cu șapca ofițerilor. Sunt curați, au cai buni ; sergentul care-i comandă poartă îmbielșugata și îngrijita barbă națională. Netăgăduit, au înfățișarea bună. Deci Milan și Alexandru n'au pierdut timpul, sau măcar n'au oprit avântul firesc al țerii lor. Și aceasta o arată și acele clădiri monumentale ale Statului, bine grupate pe stradele de căpetenie (acum se lucrează — sau se lucra ieri — la un Credit Funciar).

Prăvăliile sunt deschise numai ici și colo. E serbătoare: a Tăierii capului Sfântului Ioan, și repausul domenical și festiv se observă aici strict, până la închiderea slujbei în cele câteva biserici ale micului oraș.

O stradă la vale, în stânga. În fața clădirii Creditului, statuia de bronz, frumoasă, a unui om călare, cu barbă lungă: e ridicată întru amintirea prințului Mihail, la uciderea căruia, adusă de niște intrigi necurate, Serbia s'a cutremurat de groază și a aclamat apoi cu patimă ispășirea, petrecută peste câteva zile, pe dealul vecin, unde periră ucigașii și complicii lor.

XXII.

Sofia (văzută în 1907)

de N. Iorga

Geamiile s'au dus, afară de aceia una care ne-a primit la intrare. Biserici sunt destule, — unele din vremea veche turcească, coborându-se umil în adâncul pământului, pe când de-asupra o simplă cupolă și pereți șterși arată un lăcaș de închinare. Altele însă, întoarse dela islamism la legea creștină, au mărime și o adevărată frumuseță.

La „Geamia Neagră“, lângă care e închisoarea unde regimul Stambulov a ridicat în spânzurătoare atâta opoziție, se văd aceiași pereți lucrați din piatră cuprinsă în cadre roșii de cărămidă. E un desăvârșit edificiu bizantin, cu mai multe intrări, cu mai multe abside, întregi și trunchiate, ce pornesc de-supt bolta cea mare a Pantocratorului. Pe din afară, ea impune; înăuntru, firește sunt lucruri cu totul nouă și proaste, iar pereții sunt tămânjiți cu un var pe care-l pătează numai sus scurgerile ploii ce mănâncă pe încetul cupola.

Cu totul alt interes are însă străvechea biserică a Sf. Sofii, din marginea oraşului, într'un larg loc împrejmuit cu livezi şi căsuţe. E o ruină în care se slujeşte. Slujba se face adecă într'o aripă din dreapta, împodobită fără gust cu un pridvoraş şi înălbită cu obişnuitul var: dascălul îţi vinde cu cinci bani o cărtică galbenă, apărută la Filipopol, a Minunilor Precistei, de „dascălul Hristo“, — poate el însuşi. Ruina stăpâneşte însă marea faţadă de cărămidă deasă prinsă în ciment împietrit, cu uşa de intrare astupată şi cu fereştile rotunde de sus deschise asupra norilor. În voia ei e lăsat naosul cel mare şi aripa stângă, despărţită printr'un rând de stâlpi groşi, neclintii. Supt marea adâncitură a Pantocratorului, Turcii îşi așezaseră amvonul hogeni şi făcuseră alte cârpeli hâde, şi acum, pentru a răscumpăra profanarea, sunt aruncate în praf, lângă cutiile de strâns banii pomenilor, iconițe de hârtie, lumânările de ceară, flori artificiale. Iar altarul din fund a fost de multă vreme ras, pentru a nu mai fi în apropierea capiștii curate a Islamului locul unde s'au serbat sute de ani tainele înșelătoare ale ghiaurilor.

Căci de multe sute de ani ține această solidă înjghebare de cărămidă, de și n'a fost cuprins de acest lăcaș, în secolul al patrulea după Hristos, când orașul se zicea Sardica și era roman, trei sute de ani și mai bine înainte de năvala Bulgarilor fălcoși dela râul Volga, două sute de ani înainte de coborârea Slavilor stepei, dar într'un timp când tot țe-

rănime tracă era prin prejur, soborul din Sardica, unul din soboarele cele mari ale Răsăritului, supt Constantin-cel-Mare. Căci Constantin însuși a iubit această cetate de supt munte. Și câtă deosebire dela Sfântul Împărat și dela Părinții soborului până la tipări-turile de cinci bani ale dascălului Hristo!

Bulgarilor mândri din 1900 nu li ajung însă aceste două clădiri vechi. Ei au vrut o mare biserică făcută în zilele lor, și, după aceleași norme bizantine, au înălțat într'o mare piață noroioasă, în fața hanurilor negre cu coperișul de țigle prăvălit, cu vânzătorii de chifle și fructe, cu pârpalitorii de cârnați, Mitropolia cea nouă. E destul de bine izbutită și vrednică de un oraș mare. Tramvaiele se strecoară pe lângă dânsa, în contrast cu vechile cocioabe orientale, cu țigăncile turcești în pantaloni de cit înfloriți și cu cârpa neagră fluturând pe spate, dar de sigur că în zece, douăzeci de ani viața modernă va fi biruit și aice cu totul.

Avem o școală românească în Sofia, în mare parte pentru Aromâni. E bine condusă de niște oameni de inimă și de tact, cari știu să cruțe anume susceptibilități și să asigure astfel viața instituției. Un teren cam scump a fost cumpărat pentru o biserică, în dosul celei catolice de lângă Mitropolia nouă. Colonia a strâns 10.000 de lei, pe cari i-au covârșit cei 100.000 ai Statului, absorbiți, în mare

parte, de cumpărarea terenului. Clădirea^r e mare, dar nu în stil românesc, ci în cel bizantin, obișnuit aicea, cu trei altare. Numai unele înflorituri săpate amintesc datinele noastre. Înăuntru, un pictor din München a făcut împodobiri în care stăpânește verdele localnicilor de aici.

XXIII.

Constantinopolul (în 1907)

de N. Iorga.

S'a făcut seară, și serile acestea ale Constantinopolului au o deosebită blândețe. Soarele s'a ascuns, lăsând o mare dungă portocalie în marginea dulcelui albastru deschis. Lumea s'a rărit pe străzi. Moscheile s'au închis la șase ceasuri. Până și podul cel mare, cu veșnicul lui furnicar, s'a golit mai cu totul ; nu mai e nevoie de cei doi paznici cari, la fiecare lature din fiecare capăt, stau cu mâna întinsă după cele zece parale, luând dela unii și lăsând să treacă vre-un biet călugăr creștin sau vre-un biet derviș ce fac semn că n'au cu ce plăti. S'au cărăbănit și cerșitorii, cu fesul înfășurat în turbane murdare de toate colorile, ologii ce-și arată bucățile de picior rotunzite, orbii cu pleoapele închise, ce mișcă neconținut din buze, buboșii cei cu nasurile și buzele mâncate prin cari li răsar groaznic doi dinți d'inainte ; cocoșaii, piticii, albi, cafenii, negri, înfățișând și în ce privește cerșitul babilonia neamurilor ;

s'au strămutat în alte părți vânzătorii de covrigi cu susan, de paste dulci suptiri, de tot felul de turte, negustorii de porumb fiert și prăjit, cei de zaharicale turnate în formă de ramuri scrolejate. Dar pe margene, de o parte și de alta, înhobotate strâns, s'au așezat cadâne, femei din vecinătate, care, cu spatele la trecător și cu fața la Mare, privesc până se întunecă cu totul. Pe vapoarele cu toate steagurile din Europa se aprind luminile ; pescarii din bărci se pregătesc de culcare, iar caicele prin care comunică mai răpede Asia cu Europa, Pera și Galata cu Stambulul trec în lucirea fugare a felinarelor dela cârmă. Prin grădini prind a trece greoii lilioci.

Cafenelele se umplu însă tot mai mult. În cele din Stambul vin toți neînsurații, toți părinții de familie chiar, cari n'au crezut că e mai bine să îmbrace scurteica și giubeaua albă a odihnei și să stea în liniște între ai lor. În Pera, toate felurile de Europeni sau de vorbitori ai limbilor europene se bucură, până la scaunele ce vin chiar în mijlocul stradei, de urletele pe nas ale fonografelor așezate pe prichiciul ferestilcr deschise. Lumea mai aleasă se adună în grădina „des Petits Champs“, unde, pe lângă „jocuri olimpice cu cinematograful“, se anunță „le Petit Faust“, sau „Werther“. Afișe lipite la intrarea gangurilor chiamă tinerimea la cafenelele-șantante, cu „artiste“ străine, care au pentru ce să iubească Pera unde se câștigă ușor și se cheltuiește mult,

unde banul, adesea puțin cinstit, se răspândește în necinste

Până în ziua se tot poartă pe stradă, ca în Italia, oamenii din popor ce stau de vorbă în răgaz sau întorșii de pe la deosebitele petreceri, chefuri și orgii. Dar, dela un timp înainte, tocănitul pe lespezi al bățului pe care-l poartă veghetorul de noapte, strigătul prin care acesta vestește ceasurile sunt în cele mai multe cartiere zgomotele de căpetenie. Și de pe înălțimi neconținut Marea se vede, pătată de atâtea și atâtea lumini, care pare un al doilea cer coborât pe ape.

Dacă nu dormi și vrei să te răcorești cu fereasta deschisă, auzind muzicile, țânțarii vin îndată să-ți ție de urât....

XXIV.

Grenada

(descrișă pe la 1821 de Châteaubriand)

Grenada e zidită la picioarele Sierrei-Nevada, pe două coline înalte, pe care le desparte o vale adâncă. Casele rânduite pe povârnișul celor două dealuri, în adâncitura văii, dau orașului aspectul și forma unei grenade (rodii) întredeschise — de unde i s'a tras și numele.

Două râuri, Xenilul și Duro, dintre care unul rostogolește fire de aur și celălalt nisip de argint, spală piciorul colinelor, se unesc și șerpuiesc apoi prin mijlocul unei câmpii ferme-cătoare, căreia îi zic Vega.

Câmpia aceasta care domină Grenada, e acoperită de vii, rodii, smochini, duzi, portocali; de jur împrejur e încunjurată de niște munți deo formă și culoare admieabile. Un cer vrăjit, un aier curat și delicios pun în suflete o le-nevie tainică căreia călătorul care e numai în trecere abia i se poate chiar împotrivi.

Simți că în țara aceasta patimile dragostei ar fi înăbușit răpede pe cele eroice, dacă iubirea, ca să fie adevărată, n'ar avea în totdeauna nevoie să fie întovărășită de glorie.

(Tradus de Al. M. Rădulescu.)

XXV.

I n d i a

(văzută în 1920 cu prilejul călătoriei Prințului Carol,
de generalul G. Găvănescul.)

Acuma, când am părăsit India, după o plimbare de peste patruzeci de zile, prin ea, dela 10 April la 20 Maiu, în care timp am trecut din Ceylon la Bombay, la Agra, la Delhi, la Simla și apoi în Cașmir și pe toată valea Gangelui sfânt, ni putem da sama, mai mult sau mai puțin, de aceia ce este India, ce se petrece în India, ce viață duce poporul indian și care sunt misterele ce-l încunjură.

Scriu aici tot ce am putut culege cu privire la poporul indian, relativ la obiceiurile locale, la religia lui, la civilizația și la cultura lui, precum și la forța și situația Englesilor în India, ca popor ocupant al unei populații ce trece de trei sute de milioane locuitori. Toate aceste scrise sunt rezultatul observărilor personale, văzute și auzite, reusltatul cercetărilor și rezultatul culegerilor, din diferite părți, a tuturor chestiunilor ce mă interesau.

Le scriu așa cum mi s'au prezentat și în forma cum le-am văzut sau auzit și aproape fără niciun comentariu, fiecare cetitor putând, ușor, face el comentariile și trage concluziile.

Oficialitatea englesă a ținut, pe cât se pare, să ni arăte numai partea englesă sau englesită, ținându-ne cât mai departe de poporul indian real, așa cum este el azi, în toată miseria și în toată sclăvia lui.

În acest mod, ni s'a arătat armata englesă, adusă din metropolă, în companiile de onoare de prin diferitele orașe și localități unde ni s'au făcut primiri oficiale. Soldații, bine înțeleși, sunt perfect echipați și înarmați, disciplinați, rigizi ca și niște statui și, parcă conștienți de puterea lor și de aceia ce ei reprezintă.

Întreaga Indie este presărată cu astfel de trupe engleze, scoțiene, irlandeze, etc., aduse din Europa și din celelalte colonii, ca Australia, Africa de Sud, etc. Ele sunt, însă, relativ, puține la număr, față de o suprafață și o populație atâta de mare cum este în India, însă destul de multe spre a ținea în frâu o populație care, cel puțin la suprafață, pare foarte supusă, foarte docilă.

Ni s'au mai arătat, tot ca trupe englezești, trupe care, de și naționale indiene, sunt însă trupe pe care Anglia poate conta la un moment dat. Așa am văzut trupele Sik ale maharajahului de Patiala, care au arătat, aproape regulat, în decursul timpului, și chiar în revoluția din 1857, multă credință puteri-

lor dominante. De altfel, toate aceste trupe sunt compuse mai mult din infanterie și armate cu arme de modeluri și sisteme vechi.

În regatul Cașmir, care se bucură de privilegii cu totul deosebite, ca și Hayderabad și Mysore, nu sunt de'oc trupe englese, ci numai locale ; însă în vecinătatea frontierei respective, ca regulă generală, sunt mari cantonamente de trupe englese, care, la un moment dat, pot interveni în foarte scurt timp acolo unde va fi nevoie.

Guvernatorii englesi sunt ca niște adevărați monarhi. Ei au casa lor militară și au autoritate deplină asupra puterii militare și civile din guvernământul respectiv. Ei sunt foarte ceremonioși și păstrează, în guvernământul lor, o severă etichetă de Curte.

Vice-Regele Indiei, în special, trăiește pe un mare picior regal ; iar eticheta dela „Curtea sa“ este cel puțin tot atâta de riguroasă ca și aceea dela o Curte monarhică europeană dintre cele mai protocolare.

Vice-Regele nu apare în mijlocul mulțimii decât rare ori, la serbători mari, solemne, dar, atunci, apare încunjurat de un lux orbitor, care face pe toți Indienii să cadă cu fața la pământ, ca în fața unui zeu ; el merge, atunci, pe elefantul regal, pe un tron de aur și de fildeș, și este însoțit de toți rajahii și de marii generali ai săi. Niciodată cei mai mari și mai puternici rajahi nu trebuie și nici nu ar putea egală splendoarea și mărirea fastului unui vice-rege ; abia dacă, pe timpuri, un Mare Mongol,

ar fi putut să fie încunjurat de așa ceremonie, cum este azi vice-regele Indiei.

Căile ferate, telegraful și telefonul sunt conduse în toată India numai de Englesi.

Căile ferate funcționează cu cea mai mare regularitate ; iar numărul trenurilor zilnic, pe liniile mari, nu cred să fie mai redus de cum era în Europa pe timpurile bune dinainte de războiu.

Programele și orariile călătoriei noastre, tipărite din vreme și foarte luxoase, erau ținute și executate matematic.

Ceia ce ni s'a mai arătat, ca : temple, construcții de orașe noi, Delhi, agricultură, culturi diferite, au fost făcute pentru satisfacerea unui program și, în tot cazul, intrau într'un cadru cu totul special.

În afară de aceia ce ni s'a arătat, în mod mult sau mai puțin oficial, am mai văzut și noi alte multe lucruri, și curioase, dar și dureroase ; am văzut copii în plină miserie, supt zece ani, lucrând în fabrici, pentru mâncare. Am văzut marea deosebire ce se face între Europeni și poporul băștinaș : acolo unde sunt Europeni, în trenuri restaurante, etc., nu au voie să între Indienii. În armată, ofițerii indieni sunt cu totul ținuți de o parte, și mult departe de ofițerii englesi. Gradele ofițerești din armata indiană, oricât ar fi de mari, sunt considerate ca mai mici chiar decât ultimul grad al unui ofițer engles. În sălile de popotă, la cluburi, etc., unde merg ofițerii englesi, nu pot merge și ofițerii indieni. Indienii

sunt, deci, considerați ca o rasă inferioară, care ar micșora nobleța și prestigiul engles, când ar sta alături de ei. Aceasta jignește, de sigur, amorul-propriu al Indișienilor și li amărăște sufletul, căci, oricât ar fi ei de inculți, nu se poate să nu simtă o astfel de umilire și să nu gândească la o răsturnare a acestei stări de lucruri.

Poporul indian este ținut în cea mai complectă incultură.

Din peste trei sute de milioane de locuitori, abia sunt, poate, unul la sută care să știe ceti și scrie. Școli primare se feresc Englesii să facă, și nici nu încurajează a se face de alții; fac în schimb Universități. Au până acum vre o cincisecase Universități, unde, întră, în special, tinerii cari sunt dinainte englesiți sufletește și cari, prin cultura lor, ar putea fi folositori stăpânirii englese.

Starea aceasta de stăpânire absolută, însă, se pare că stă pe un vulcan. Ni s'a spus de mulți Englesi, între cari pot cita pe guvernatorul din Bombay, că el nu are prea multă încredere în supușenia poporului indian și că trebuiesc ținuți ochii bine deschiși, căci nu se știe ce se poate întâmpla.

Am văzut la Madras o mare întrunire, de zeci de mii de mohamedani, cari se adunaseră pentru a protesta în contra gonirii Sultanului turcesc din Constantinopol.

Am văzut o mare întrunire la Calcuta, unde, câteva zeci de mii de Indieni aplaudau fur-tunos cuvântările oratorilor lor.

Am auzit de mari greve în cele câteva centre industriale, în special la Bombay ; asemenea și de greve la căile ferate.

Toate acestea sunt simptomatice.

Armata pe care Englesii o au în India este compusă din două mari comandamente, de Nord și de Sud, fiecare cu câte cinci-șase divizii.

Acestea sunt singurele forțe pe care ei pot conta la un moment dat, dar la care, eventual, s'ar putea adăoga unitățile fidele indiene : Sik, Gurka, etc.

Englesii au dificultăți mari la frontiera de Nord-Vest, spre Afganistan, unde se face o vie propagandă bolșevică în contra lor.

S'au ținut acolo, întruniri, cu emisari de ai lui Lenin și Troțchi, și s'a strigat : Jos Anglia ; votând, în unanimitate, moțiunea : „trebuie lovit acest monstru în părțile unde îl doare mai mult, în colonii“.

Frontiera limitrofă cu Rusia, spre Nord-Vest de Cașmir, asemenea este un punct slab pentru Anglia, în India ; iar debarcarea bolșevicilor în Persia i-a îngrozit și mai mult pe Englesi.

Poporul indian nu are voie să-și procure arme de foc, fie ele chiar vechi, fie chiar de vânătoare. Astfel, întregul popor indian se poate spune că este complect desarmat, fiindcă sulia, lancea, sabia, săgeata nu pot fi considerate ca arme alături de o mitralieră sau un tun. În-

introducerea armelor de foc în India, de către oricine ar fi, este o chestiune de importanță capitală, și nu se poate aproba decât ca o rară excepțiune, și numai persoanelor de o absolută încredere. La trecerea noastră din insula Ceylon în India, am avut dificultăți chiar cu armele de vânătoare ale A. S. Regale și a fost îngăduită trecerea numai după luarea tuturor măsurilor de siguranță cerute de regulamentele locale. Din această cauză, și apărarea engleză este mult ușurată față de o populație atât de numeroasă.

Englezii, deși au forțe relative puține pentru stăpânirea unui imperiu mare ca Europa, au, însă, în mâna lor toate mijloacele de legătură: căi ferate, telegraf, telefon; iar armata, cu mijloacele de acțiune moderne: tunuri pe automobile, tankuri, mitraliere, aeroplane, față de un popor care n'ar putea dispune decât de sulii, săgeți, topoare, etc., va putea, relativ ușor, să reprime orice revoltă. În afară de aceasta, rivalitatea dintre diferiții maharajahi slujește, iarăși, foarte mult stăpânirii engleze. Anglia caută chiar să desvolte și mai mult rivalitatea dintre ei, susținând, pe supt ascuns, pe unii în contra altora.

Această stare de lucruri va mai dura încă, dar cred că va veni o zi când poporul își va recâștiga singur toate drepturile, fie, la început, numai supt forma drepturilor australiene sau canadiene, adevărat în forma unei oarecari autonomii.

XXVI.

Zidurile Chinei

de inginerul N. Petrescu.

De multe ori se aude zicându-se că cineva se încunjoară cu «ziduri chinezești», cu alte cuvinte că se desparte de lumea din afară și lucrează după capul lui. Totuși puțini vor fi știind că acest proverb nu este basat pe o simplă legendă, ci pe o realitate. Nu numai atât, dar zidul chinezesc este cea mai mare, cea mai grozavă construcție pe care a făcut o vre-odată mâna omenească.

Piatra, cărămida și pământul care îl formează reprezintă la un loc peste 300 de milioane metri cubi. Spre a ni face o idee de această mărime e destul să ni închipuim un cub masiv de zidărie ale cărui laturi ar fi de câte 600 metri și mai bine.

O astfel de construcție uriașă nu a putut fi executată decât de un popor cu o civilizație foarte veche și cu o organizare socială foarte solidă.

Chinezii sunt azi cel mai vechiu neam de-

oameni de pe pământ și în același timp și cel mai numeros. Trăiesc azi cam 330 de milioane de Chinesi. Adecă la cinci oameni din lume e un Chines.

Istoria Chinei se poate urmări înapoi până la secolul al XXII-lea înainte de Hristos, de când avem dovezi sigure despre existența ei ca Stat organizat ; de sigur însă că începuturile acestui popor sunt cu mult mai vechi.

În anul 237 înainte de Hristos, Împăratul Ci Huang-Te se urcă pe tron, întemeind cea de-a patra dinastie a Împăraților chinesi: dinastia Ming, care a domnit în China până la anul 1644 (adecă aproape nouăsprezece secole). Acest Împărat puternic întruni supt sceptrul său mai toate provinciile locuite de Chinesi. Istoricii vorbesc cu mare groază și în același timp cu mare recunoștință despre faptele lui

Era un om nemai pomenit de aspru și energetic. Pe toți conducătorii dușmanilor lui îi omora fără milă, nimicindu-li în același timp și întreaga familie, spre a nu mai avea urmași. Mai ales așa făcea cu sutele de principii tatari și mongoli, din Nordul Imperiului, cari îi stricau liniștea cu năvăliri repetate.

Era dornic de glorie și spre a-și mări Imperiul trimise primii coloniști în Iaponia.

De asemenea, spre a distruge gloria Împăraților trecuți puse să se ardă toate documentele și toate cărțile care pomeniau ceva des-

pre dâșii, întocmai cum a făcut califul Omar cu biblioteca din Alexandria.

În urma unor lupte victorioase, pe care le duse împotriva hordelor tatare, gonindu-le în munții sălbateci dela Nordul Chinei, hotărâ să pună o dată capăt acestor năvăliri printr'o metodă radicală și simplă: hotărâ să ridice în tot lungul Imperiului un zid atât de puternic, încât să împiedece pentru vecie orice năvălire de la Nord și să-și asigure pacea.

Leacul părea ușor, dar însemna o muncă nemai pomenită, de oare ce trebuia să se întindă pe o lungime de peste 2.000 de kilometri.

Istoricii chinezi spun că Împăratul a trimis la muncă pe fiecare al treilea bărbat și a dat ordine aspre ca orice nesupunere sau orice piatră rău așezată să fie pedepsită cu moartea.

Trei sute de mii de oameni au lucrat, timp de zece ani, la acea întărire grozavă. O generație întreagă a fost jertfită spre a scăpa pe celelalte. Dar Împăratul și-a îndeplinit dorința; Zidul Chinei a fost clădit. Tatarii și Mongolii au fost opriți definitiv, iar avântul lor s'a îndreptat din acea vreme spre Apus, pentru ca mai târziu să arunce groaza în Europa (Hunii și Alanii în secolul al IV-lea). Năvălirile barbarilor au fost o urmare directă a clădirii zidului chinezesc.

Vestitul popor al Mongolilor, în contra căroră a fost ridicat acel zid, și-a împlinit de

mult menirea sa istorică în omenire. De mult, viteazul lor conducător Gînghiz-Han, care i-a condus la cucerirea lumii, nu mai are alți urmași decât păstori nomazi, dar zidul Chinei stă și azi neclintit, aproape în aceeași stare ca și atunci.

În veacurile trecute au trăit la umbra acestor ziduri armate numeroase și puternice. Lagăre și garnisoane nenumărate au fost instalate lângă ele, zeci și sute de ani în șir. Lupte mărețe s'au dat pentru cucerirea lor și multe vieți de comandanți și cuceritori vestiți s'au stins la picioarele lor.

Zidul are în totul o lungime de 3.000 de kilometri. Începe dela coasta Mării Galbene, trece pe la Nord de Peching, se desparte în două, unindu-se apoi din nou și se întinde spre Apus până adânc înlăuntrul deșertului Gobi. Adesea ori are ramificații închise, formând două sau chiar trei linii de apărare acolo unde judecata Împăratului Ci-Huang-Te sau a generalilor lui a hotărât o apărare mai puternică.

Când stă cineva lângă zid nu-și poate închipui de-odată adevărata lui mărime. Îndată însă ce se urcă pe unul din turnuri și privește printre creștăturile lui în lungul zidului, este copleșit de grozava măreție a acestei construcții. Mîntea nu poate prinde starea de lucruri care trebuie să fi domnit pe vremea clădirii lui, când printr'un cuvânt împărătesc s'au pus în mișcare sute de mii de oameni, spre a desăvârși o lucrare atât de măreață. Drumul zi-

dului merge peste văi și dealuri și se ridică fără excepție peste cele mai înalte vârfuri de munți care-i iese în cale. Profilul lui se pierde în negura orizontului și adesea ori dispare în nouri cari acopăr creștetul munților peste care se ridică marea.

Spre a ni face o idee despre mărimea lui, este destul să spunem că așa cum este ar putea fi întins în linie dreaptă dela Dardanele până în Scoția sau din Crimeia până la Marea Înghețată de Nord. De ar fi trăit în Rusia în veacul al III-lea, un Împărat tot atât de puternic cum a fost Ci-Huang-Te și ar fi avut aceiași idei și aceleași mijloace, Europa ar fi fost ferită de năvălirile barbarilor, iar istoria ar fi luat cu totul altă întorsătură.

La coasta Mării Galbene, la „Șan-Hai-Kwan“, zidul este construit adânc în Mare, pe fundament de granit și blocuri de fier, care se văd a fi fost încărcate în corăbii mari și apoi scufundate în apă cu ele cu tot.

În lungimea lui are pe alocurea înălțimea de 18 metri, alte ori mai puțin, dar nicăieri nu este mai jos decât 12 metri. Lățimea lui la basă este de 8-10 metri, iar la partea de sus are 5-7 metri lățime, formând un adevărat drum pavat, cu blocuri de cărămidă arsă, pe care pot merge alături patru care.

Din loc în loc, cam la 200 metri, sunt turnuri pătrate de apărare și observație. Ele au înlăuntru mai multe caturi prevăzute cu deschideri.

La distanțe mai mari se găsesc porți de trecere, iar acolo unde zidul trece peste o apă se află o boltă închisă cu gratii de fier.

Pe din afară este format dintr'o îmbrăcăminte cu blocuri regulate de granit perfect încheiate între ele, atât spre China cât și spre Mongolia. Umplutura este făcută cu blocuri neregulate, cu cărămizi arse în foc și pe alocurea cu pământ.

Interesant este faptul că pietrele de granit sunt încheiate între ele cu mortar, lucru care la un popor atât de înaintat în arta ceramică nu ne poate surprinde.

La partea de sus este pavat cu cărămizi dreptunghiulare, de culoare albastră și mărgenit de o parte și de alta cu un parapet înalt de 1.80 metri. Parapetul din spre China este drept și neîntrerupt. Parapetul din spre dușman are un șir de deschideri la înălțime de jumătate metru și distanțele între ele sunt de trei metri. Acestea serviau trăgătorilor culcați. Alte deschideri, formând crestături, se înșiră la partea de sus a acestui parapet și sunt așezate cu îngrijire în mijlocul distanței între cele dintâi. Acestea serviau trăgătorilor în picioare.

În timpurile mai noi, aceste ziduri au fost apărute chiar cu tunuri, dintre care multe se văd și azi părăsite în găurile de tragere, ruginite și năpădite de buruieni sălbatice.

Dintre toate porțile, cea mai interesantă este aceia prin care se intră în trecătoarea

dela Nancou, pe valea râului Hunho, la poalele de Sud ale munților Chingan.

Această poartă, numită de Chinesi „Pa-ta-ling“, se găsește așezată în drumul caravanelor dela Peching la Kal-gan. Dela Peching nu se poate ajunge în Mongolia decât pe acest singur drum care duce prin trecătoarea dela Hancou și prin poarta „Pa-ta-ling“.

Pe drumul acesta mii și zeci de mii de Mongoli desăvârșesc fără încetare pe spinarea cămیلelor și a catârilor sau în carele lor cu boi uriașul schimb de mărfuri între China și Mongolia. Prin poarta cetății Nancou se înghesuiesc toți comercianții îndepărtatului Răsărit, cari duc mătăsurile, ceaiul și porțelanurile Chinei prin Mongolia în Siberia și de acolo în Rusia și Europa. Schimbările întâmpinate în Rusia prin revoluție și în China prin desființarea imperiului și prin luptele civile vor fi schimbat poate într-o câtva înfățișarea acestui negoț; el însă va lua de sigur forma cea veche, de îndată ce împrejurările o va îngădui.

Dela Apus și Miazănoapte se scurg spre China, pe aceiași cale, cărbuni, blănuri, păr de cămilă, sodă, pâne uscată de grâu și altele, luând drumul Tiensin-ului și Șangaiului. Nu mai e nevoie să spunem că acest punct important a fost întărit de Împăratul Ci-Huang-Te cu cea mai mare îngrijire. Aici zidul este împărțit și are cele mai mari întinderi.

Chinesii numesc acest zid: „Vanli-ciang-

ceng“, adecă zăgazul cel de 10.000 de „li“ (măsură chineză represintând cam 5.000 de metri), ceia ce ar face deci 5.000 de kilometri, adecă ceva prea mare.

.Multe sute de ani s'a împotrivit zidul acesta hordelor tatar. Pentru întâia oară a fost înfrânt în anul 1280 după Hristos, când Mongolii, supt conducerea lui Cublai-Han, nepotu lui Ginghiz-Han și prieten și binefăcător al vestitului descoperitor geografic venețian Marco Polo, au cucerit China și au stăpânit-o timp de o sută de ani.

Supt imperiul lui Cublai-Han, care a fost un Împărat întreprinzător, s'a construit canalul împărătesc în lungime de 1.350 de kilometri între Peching și Hang-ceu. Acest canal este de asemenea una din construcțiile cele mai mari ale omenirii. El a fost făcut în scopul ca orezul, produs din bielșug în China-de-Sud, să poată fi transportat ieften și răpede în provinciile de Nord.

A doua oară zidul a fost forțat în 1044—, când împăratul Șunci, din dinastia Manciù, a cucerit definitiv China, gonind dinastia Ming și stăpânind-o până în zilele noastre, când s'a proclamat republica.

Fiul acestui Împărat, Kan-gi, a fost cel mai mare și mai înțelept Împărat al Chinei.

Odată cu întronarea dinastiei Manciù, a încetat de fapt și rolul istoric al zidului chinezesc. De atunci încoace a pierdut continuu din importanța lui; cauza care-l crease dis-

păruse. Cu timpul nimeni nu s'a mai interesat de el și a început să se dărâme mai ales în partea lui de Apus.

Pe alocurea este acoperit cu totul de nisipurile deșerturilor.

Azi zidul Chinei a rămas o ciudățenie, un document istoric, muncă azi nefolosită a unui popor altă dată înflorit, — un simbol.

XXVII.

Iaponia de azi

de Ioan Timuș.

Veșnic vesel și zimbitor, Iaponesul e un spirit simplu, primitiv, lipsit de curiozitate științifică ; cu toate astea e un mare amator de civilizație, cu accentuate veleități de a se transforma din elev în profesor. De și puțin imaginativ, e totuși spiritual ; spiritual mai mult decât inteligent, cu o acuitate intelectuală înceată și puțin adâncă ; discursiv mai mult decât spontan ; asimilator și executant mai mult decât inovator.

De și frenetic și irascibil, are totuși un suflet închis, bănuitor, puțin sincer, virtuos în stăpânirea și disimularea sentimentelor. Orgolios până la hipertrofie, orgolios de cunoașterea și trecutul rasei sale, și totuși umil în extrema lui politeță. De și vindicativ, are un fond sufletesc bun, milos. Cînstit, desinteresat în viața de toate zilele, are totuși în comerț o ciudată concepție despre corectitudine și despre respectarea angajamentelor. Ateist convins, e

totuși cât se poate de superstițios. De și ca individ e impersonal, poporul a modificat tot ce a adăugat civilizației chineze și europene, iar acestei modificări i-a marcat o puternică individualitate de rasă.

Muncitor, stăruitor și ambițios, dar nu zgârcit, nici rezistent la muncă, iubind totuși odihna. Spirit belicos, curajos și brav, totuși lipsit de cruzime și cu o poetică dragoste de natură. Tradiționalist, cu o tradiție veche și adânc înrădăcinată, dacă e scos din mediul lui, din țara lui, Iaponesul pierde unele calități ale rasei.

Din toate însușirile însă, cea mai caracteristică e patriotismul. Cel chinez privește numai orgoliul rasei și civilizației lui, foarte vechi ; patriotismul Iaponesului privește unitatea politică, vanitatea lui națională. Mai mult, acest patriotism fanatic ia proporțiile unui cult, care merge mai departe decât salutul respectuos al portretului Împăratului. Un singur exemplu, care poate servi drept încheiere întregului volum, va face mai clară această idee.

Acum treizeci și opt de ani. contele Okuma, de mai multe ori ministru și prim-ministru, era în tratative diplomatice cu străinii. Un fanatic patriot; crezând că marele bărbat de Stat voiă să știrbească ceva din suveranitatea Japoniei în profitul străinilor, îi aruncă o bombă și-i sfărâmă un picior. Pe când medicii operau amputarea piciorului, fără narcotic, sosește șeful poliției și-i spune că aten-

tatorul a fost prins, dar că s'a sinucis. Atunci contele Okuma a rostit aceste cuvinte:

— „Păcat! M'a bănuit zădarnic; nu m'a înțeles, dar în fond a fost un patriot care și-a iubit țara“.

Și, unind vorba cu fapta, a făcut o pensie văduvei atentatorului și cu propriii săi bani a pus să se îngrădească cu un grilaj frumos mormântul aceluia care l-a făcut ca timp de mai bine de treizeci de ani să poarte un picior de lemn. Azi, visitorii se opresc tăcuți, respectuoși, depun flori pe mormânt și se depărtează cu sufletul plin de pioasă admirație pentru atentatorul care, în ochii lor, ia proporțiile unui erou: eroul cultului patriotismului.

XXVIII.

Canada.

(descrișă la 1916 de Șerban Drutzu).

Se zice că adevăratul descoperitor al Canadei ar fi fost Leif Erikson, pescar scandinav ce a trăit cam pe la anul 1000. Istoria însă ni spune că Venețianul Giovanni Gabotto, plecând din Bristol (Anglia) supt pavilion engles, a debarcat în Canada la anul 1497. Francisc I-iu, în dorința sa de a extinde influența francesă, a trimis în 1534 pe navigatorul Jacques Cartier în ținuturile de curând descoperite ale Canadei; el e primul care a pătruns în golful St. Lawrence. Curând după explorările lui Cartier, coloniști francesi au început să se stabilească pe coasta Oceanului Atlantic, însă abia în 1620 se poate spune că prima colonie francesă a luat ființă în Nova Scotia, — acolo unde azi se găsește localitatea Annapolis Royal.

Franța însă n'a avut succes în încercările ei de a colonisa Canada, — sau cel puțin atât cât se cunoștea atunci din Canada de azi și căreia i se zicea: „Noua Franță“. Mai mult încă, prin pacea dela Utrecht (1713), ea a

cedat Angliei provinciile Hudson-Bay, Newfoundland și Nova Scotia, reținând numai valea râului St. Lawrence și insula Cape Breton, care domina gurile râului.

În urma războiului de șapte ani, prin pacea de la Paris (1763), „Noua Franță“ a fost cedată definitiv Englesilor. Pe acea vreme, în partea răsăriteană a Canadei de azi nu se găseau decât aproximativ 60 o/100 de coloniști francezi; Englezii și-au închipuit că-i vor desnaționaliza ușor. Au fost însă desamăgiți, având în vedere că și în ultima jumătate a secolului trecut descendenții pionierilor francezi încă se mai agitau contra stăpânirii engleze, iar azi nu numai că toate actele oficiale canadiene sunt tipărite în două limbi, — engleza și franceza, — dar încă mai există în Quebec persoane care nu cunosc altă limbă decât cea franceză. Departe de a se desnaționaliza, Francesii canadieni înlocuiesc pe Canadienii anglo-saxoni în regiunea răsăriteană a provinciei Ontario.

Până în anul 1776 numărul coloniștilor la Apus de provincia Quebec era foarte mic, afară bine înțeles de câteva sătulețe ce se chemau «forturi», stabilite pe marginea marilor lacuri, a râului Ohio și în valea fluviului Mississippi. Manitoba a fost declarată provincie în 1870; la Vest de ea exista teritoriul de Nord-Vest (Northwestern Territory). Abia în anul 1905, ca o urmare a influxului imigranților din Răsăritul și centrul Europei, s'au creat din acest teritoriu provinciile Alberta și Saskatchewan.

Resultă deci că, de și istoricește existența ei e destul de veche, Canada e o țară nouă din punct de vedere al organizării actuale politice, economice și industriale. Destul să amintesc că întinderea ei e de 3 720.665 mile pătrate, pe când populația e numai de 8.788 500 de locuitori, sau 2.35 locuitori pe mila pătrată.

Și, dacă examinăm harta acestui Dominion engles, vom observa că cele mai populate sunt provinciile din Răsărit, pe coasta Atlanticului. Cu deosebirea provinciilor Alberta, Saskatchewan și porțiunea din Ontario cuprinsă între lacurile Huron, Erie și Ontario, în restul Canadei populația e așezată pe o adâncime de 150-250 de mile dela granița Statelor Unite, de-a lungul căilor ferate ce traversează țara dela un ocean la celălalt.

La Nord de această zonă nu mai există drumuri, ci numai poteci ; în unele regiuni și în timpul lunilor de vară se mai găsesc pe alocurea cantonamentele oamenilor ce lucrează la exploatarea pădurilor, însă în general această vastă regiune e complet sălbatecă. Acoperită cu păduri, ea e împărțită Indienilor, fiindcă mulți din ei continuă a trăi complet isoლაți de restul lumii, singurul lor contact cu civilizația mărgenindu-se la inspecțiile jandarmilor călări (Canadian Mounted Police).

Orașele însemnate, — în special cele din provinciile răsăritene, — presintă un aspect interesant. Alături de clădiri cu totul moderne, construite în stilul celor din Statele Unite, au mai rămas încă până în ziua de azi căsuțe

mici, zidite în piatră și încunjurate de ziduri groase de pe vremea coloniștilor. La țară se întâmplă același lucru. Lângă orașele importante peisagiul e asemănător celui din Statele Unite. Dacă însă înaintăm în interior, din ce în ce apare mai evident că, nu cu mulți ani înainte, regiunea era numai codru și sălbătăcie.

Starea înfloritoare de azi a Canadei și mai cu samă avântul ce l-a luat dezvoltarea agricolă și industrială, începând cu a doua jumătate a veacului trecut, se datorește în mare parte politicii înțelepte urmărite de Guvernul engles și continuate de cel canadian, spre a coloniza provinciile centrale. Pentru realizarea planului lor, Canadianii n'au esitat să ofere imigranților cele mai avantajoase condiții. Azi se poate afirma că elementul străin nu a jucat numai un rol important la punerea în valoare și mărirea bogățiilor acestei țeri; el se și asimilează foarte ușor, scutind astfel Guvernul de problemele ce se agită actualmente în Statele Unite, în legătură cu americanizarea imigranților.

Românii, sau imigranții veniți din România au contribuit deci și ei la dezvoltarea economică a Canadei. Cum majoritatea lor se ocupă cu cultura pământului, — fiind coloniști, — prin zelul și munca lor ei au ajutat la popularea și civilizarea regiunii centrale a țerii. Mai sus arătam că Alberta și Saskatchewan au fost declarate provincii numai în 1905. Dar între 1905 și 1908 emigrarea națiunilor din

Europa centrală și răsăriteană, — printre cari sunt socotiți și Românii, — și-a ajuns maximum. În grupuri mai mici, Românii și-au făcut apariția cam pe la începutul acestui secol. Foarte puțini au fost aceia cari au ajuns în Canada pe la 1890.

XXIX.

Statele Unite

de Șerban Drutzu.

Drumurile de fier americane au fost construite și sunt până în ziua de azi exploatare și stăpânite de companii particulare. Că lor li se datorește bogăția de azi a Statelor Unite, asta nu mai poate fi contestat de nimeni. Pentru a se putea menține, ele trebuiau, nu numai să-și îndeplinească menirea pentru care fuseseră construite, dar să funcționeze și cu un profit. Datorită acestei situații, căile ferate americane au fost silit să adopte cele mai expeditiv sisteme de exploatare, tinzând astfel să ajungă la starea actuală, care surprinde chiar pe tehnicienii branșei, Cu ajutorul lor, bogățiile împrăștiate pe întinsul continent sunt puse în valoare, transportate răpede și pe un preț minim dintr'un colț într'altul al ferii, iar de acolo distribuite consumatorilor. Sistemului lor minunat, se datorește posibilitatea grupărilor mari industriale și comerciale, a centrelor ca New York, Chicago, Phi-

ladelphia, a căror populație numără milioane de suflete. Dacă dintr'o cauză oarecare ele nu ar mai funcționa pentru câtva timp, locuitorii acestor orașe ar fi amenințați să moară de foame.

Curând după deschiderea primului drum de fier, Americanii și-au dat sama de importanța lui în legătură cu dezvoltarea viitoare a țerii, și atunci, însuflețiți de cele mai optimiste planuri, au căutat să transforme în material de căi ferate cea mai mare parte din resursele Uniunii. Cum însă în Statele Unite mai mult ca în orice alt colț de pe glob producția e în strânsă legătură cu cererea și consumația (din cauză că totul e extras, lucrat, distribuit și consumat de particulari), acest pas s'a dovedit pripit. În 1873 s'a deslănțuit, din această cauză, o panică ce a rămas istorică. Fabricile s'au închis, oamenii rămăseseră fără lucru, băncile plăteau numai parte din depozite; într'un cuvânt populația muria de foame. Situația aceasta a cauzat mult rău companiilor de căi ferate, ținând în loc atât industria, cât și întreaga prosperitate a țerii. Panicile sunt una din manifestările periodice ale vieții economice americane. Ele n'au putut fi încă înlăturate și e problematic dacă se va găsi mijlocul de a le evita cu totul. Alte panici sau perioade de depresiune economică și financiară au fost înregistrate în anii 1893-1895, 1907-1909 și în fine în 1920-1922. Ele sunt în parte precipitate de însăși febrilitatea ex-

pansiunii generale economice și industriale din perioadele de prosperitate.

După o panică, revenirea la condiții de viață și producțiune normală necesită între un an și jumătate și doi ani. Astfel, începând cu anul 1875, s'a deschis pentru confederațiunea Statelor o nouă eră, al cărei avânt a durat mai bine de zece ani. E imposibil de cuprins în câteva rânduri importanța progresului realizat. Cifrele dau numai o idee generală. Așa, în 1860, bogăția Statelor americane era evaluată la șaisprezece miliarde de dolari. După douăzeci de ani, — deci în 1880 —, ea a ajuns la cifra de patruzeci și trei de miliarde. Nu e vorbă că tot cam la aceeași dată o serie de invențiuni importante (lumina electrică, telefonul, telegraful, tramvaiul, etc.) au ajutat în mare măsură acest elan industrial.

În cursul acelorăși ani s'au înjghebat și primele organizații muncitorești. Mai înainte însă ca ele să-și poată afirma existența și impune programul, câțiva oameni, dotați cu calități superioare de organizare și energie neobișnuită, au organizat industriile principale în trusturi și monopoluri. Până când publicul să-și dea sama de urmările noilor grupări industriale, ele au cules beneficii enorme. Atunci când a intervenit Statul, spre a li legifera funcționarea, înseși masele populației începuseră să beneficieze de pe urma concurenței dintre companiile mari și cele mici ce mai opuneau încă o ultimă rezistență pentru a-și

menținerea independența lor. Programul protecționist, de o parte, iar, de cealaltă, politica liberală a guvernelor americane din această perioadă au jucat un însemnat rol în dezvoltarea industrială, în toate ramurile. Guvernele au cules și ele cu prisosință roadele atitudinii lor. De și ele nu s'au amestecat direct în niciun fel de întreprindere, vistieria federală ajunsese în 1883—1885 să aibă un surplus de trei sute de milioane de dolari. Cum au fost cheltuiți acești bani? Minunatele drumuri și șosele americane, sistemele de irigație, instalațiile din porturi, tot complexul de lucrări de edilitate pe care se razimă confortul american de azi sunt în mare parte datorite programului de îmbunătățiri de tot felul și surplusului bugetar acumulat.

Concurența economică și industrială constituie privilegiul particularilor, și în general numai acela care comandă capitaluri mari sau e înzestrat cu istețime și curaj neobișnuit se poate menține pe câmpul de luptă. Altcum, el e înghițit de industriile mari ori, în cel mai fericit cas, afiliat lor. Companii ce par a fi de sine stătătoare sunt de fapt subsidiarele celor mari, nevoite să accepte această situație pentru a nu fi ruinate și apoi cumpărate de acelea care au destule fonduri ca să micșoreze prețurile într'atâta încât să vândă supt prețul de producție până își ajung scopul. E drept că autoritățile intervin adesea, de și unele elemente continuă să susțină că atitudinea lor e dictată de interesele capitaliștilor.

În raport cu Statele noastre europene, întinderea Statelor Unite e colosală, și același lucru se poate spune despre tot ce se clădește sau produce acolo, — gigantic ca dimensiuni, imens în cantitate. Tot astfel și profiturile realizate. Spre a putea menține producția și deci și câștigul pe care-l acumulează firmele mari, ele cheltuiesc sume fabuloase, clădind laboratorii și suborganizații a căror singură menire este de a se ocupa numai cu noi experiențe, eventual noi descoperiri, îmbunătățirea mașinilor existente, a produselor, simplificarea și sporirea producției, etc. Evident că de pe urma acestor încercări ele trag profituri însemnate, introducând sisteme noi, adesea ieftenind prețul de distribuție. Pe calea aceasta ele introduc schimbări radicale la care o companie cu resurse limitate nici nu s'ar putea gândi.

Efectele acestui program agresiv sunt destul de convingătoare. Ele se oglindesc în bogăția, instalațiunile uriașe și organizația companiilor ca: American Telephone, Standard Oil, Western Electric, Western Union Telegraph, General Electric, Westinghouse Manufacturing, National Tube, Carnegie Steel, Ford și altele. Unele, — cum de exemplu American Telephone Company, — au în serviciul lor sute de mii de angajați. Și să nu se piardă din vedere că, acum cincizeci de ani, multe din cele enumerate abia erau în curs de organizare, și la altele — cunoscute azi în cele patru colțuri ale globului, — nici nu se gândia cineva cu treizeci de ani în urmă.

Progresul Statelor Unite dela 1860 e și mai bine învederat de următoarele date comparative:

În 1860	bogăția națională era evaluată la	16.000.000.000 dolari
În 1880	„ „	43.000.000.000 „
„ 1890	„ „	65.000.000.000 „
„ 1900	„ „	88.517.000.000 „
„ 1904	„ „	107.104.000.000 „
„ 1912	„ „	186.300.000.000 „
„ 1922	„ „	302.800.000.000 „

Dar aceste cifre nu cuprind și valoarea bogățiilor solului și subsolului, care n'au fost încă puse în valoare. Unele regiuni sunt explorate numai superficial și, dacă și asemenea bogății ar fi evaluate, cifrele din tabloul de mai sus ar ajunge cu siguranță la mii de miliarde de dolari.

IV.

ȚARA ȘI NEAMUL

I.

În munții Sucevei

de Gh. Carțaș.

De cu sară făcusem pregătirile de plecare. Când m'am sculat, luna ca o secere, împânzită de o purpură argintie, se înălța pe cer. Comoara cu sfredelul și cu carul cel mare se apropiau de amiază. Boin mergeau înaintea carului, ținând tot țala. Fata împăratului ducea coromâsla cu cofele de apă. Crucea cea mică îl luminează calea. Străjile veghiau spre miezul-noptii. Drumul robilor sclipia mereu. Luceferii străluciau ca pietrele cele scumpe și găinușa se pitula după o pală de nouraș. Am pornit-o amândoi liniștiți și veseli. Prin sat era liniște adâncă. Unde și unde se auzia câte un hămăit somnoros de câne. Am coborât pe ulița satului, ce trece pela orândă tot la vale. Pe zoana râului se zăriau buruieni de rostopască. Am trecut pe lângă un gard de cătină înverzită și am ieșit din sat, dând în bahna boierească la coada beleșteului. Zorile începeau să se reverse. Cocoșii cântau de ziuă, iar dumneata¹ îmi povestiai:

¹ Țeranul tovarăș al scriitorului.

„Zorile, domnișorule, sunt un buhaiu care trebuie să calce de-a lungul pământului de când iese zările și până când dă răsăritul soarelui. Pe care s'o tâmpla să-l întâlnească boul în calea lui, îl preface în duh necurat!...”

Înfiorat de această minune mare, pe care mi-o istorisiai cu atâta credință, eu mergeam tăcut și cu frică în urma dumitale. Pe bahnă aburia un val cald de vânt, aducând o miroznă de flori de calce. Cristeii cu penele castanii roșietice fugiau prin iarbă strigând: „haști, haști, haști!...” Haidăii stârniau vitele din staniște. Pârăuașul cu susurul lui liniștit împrăștia în preajmă-i o răceală plăcută. Din spre iazul Cazacului veniau sunete de tălânci. Florile îmbrobodite în rouă începeau să se desvelească.

Din bahnă am luat o pe supt poala dealului Nispăria Holmului, îndreptându-ne spre heleșteu. Ciocârliile se înălțau la cer, cântând vesele. În iarnă, plugarii, harnici înjugau boii la arat. Codobăturile mergeau pe brazde în urma plugului, purtându-și cu gingășie cozile lor spancilite. Ajunserăm la heleșteu.

Buratecii și broaștele se întreceau din cântece. Cucul broaștelor li ținea hangul. Șuieratul ascuțit al broaștelor țestoase amuțise. Rațele zburau pe de-asupra plăgiilor ocăind, iar rățoii în urma lor; „taci, taci, taci!...”. Cocoșii plutiau pe fața netedă și sclipitoare a apei, făcând tot vâlurile și strigând: „pui, pui, pui!...”. Lișițele cu ciocul roș și cu penele castanii alergau după hrană. Privighetorile de baltă,

sprințare și mănunțele, zburau pe de-asupra pănușitelor cântând:... „chi, chi, chi!, rac, rac, rac; tagan, tagan, tagan!“... Pescărușii iuți se aruncau după pește. Apa, purtată de vânt, făcea valuri, valuri, care se mișcau în fața zărilor roșietece ca o purpură purtată de abureala unui vântișor de sară. Stuhul des și înalt se legăna încet.

Am luat-o la stânga prin livada boierească de vișini și, trecând pe lângă biserica satului, am dat în Grumăzăști. De aici am ieșit din sat. Din Grumăzești ni-am mai prins un tovarăș de drum. Un băietan chipeș cu părul negru și cu ochii verzi, întovărășit de un câne cu părul mișos.

Suim la deal pe o pârlomagă alătura cu drumul. În stânga avem ogoarele boierești din Ghindă, iar în dreapta curătura Ghervasiei cu hagăile și pământul ei ponorit. Din spre piscul Corbului vine miroznă de floare primăvăratică.

Când am urcat coasta curăturii, dumneata ai început să cânți:

— „Cucule cu pana sură,
Am vorbit gură la gură
Ca să-mi cânți la curătură,
Să fac chef și voie bună;
Da' tu-mi cânți pe moșinoiu
Tot a scârbă și-a războiu!...

Mai urcăm încă vr'o două hârtoape și iată-ne în deal la pădure. Faptul zilei se arată. Sătișorul nostru se vede ca în strachină. Văile munților sunt încă împânzite de negura nop-

şilor. Dealurile acoperite cu pajişti şi păduri se întind în faţa noastră. Valea Moldovei, Holmul, Bursucăria şi alte văi din preajmă sunt înecate în negura dimineţii. Fermecaţi de frumuseţa meleagurilor, aşi început a cânta amândoi, într'o melodie veche poporană:

— „Ia-te, ia-te, neguriţă,
De pe văi, de pe culmiţă
De pe apa Moldoviţii,
De pe mugurul răchiţii,
De pe pana sturzului,
De pe frunza stuhului,
Să văd coama murgului,
Şi chica voinicului!...

Melodia cântecului vostru era aşa de duioasă şi cuvintele aşa de potrivite cu priveliştea ce o aveam în faţă, încât eu am crezut că ele au fost zămislite de voi în acea clipă de frământare a sufletului. Intrăm în pădure în mana dreaptă aveam mladă cu smidărie deasă, în mâna stângă, cărpeniş.

Bâtca Zmeilor, ţinta drumului nostru, se înalţă spre zorit ca o căciulă de uriaş. Ajungem în gura şleahului. De aici o luăm spre miezul-noptii pe o şosea nouă, până la podul lui Alecu Mantaca, zis şi Surcică, unde odinioară, îmi spuneai, era velniţă şi tot aici fusese mai de mult lăcaşul haiducilor, cari ieşiau la şleah înaintea drumeţilor, ziua în namiaza mare. Dela podul lui Surcică ne abatem spre dreapta, întrând pe un colnic, în pădurea deasă. Mergem pe drumul căprioarelor.

Din fundul codrului se aude fluieratul mierlelor, și glasul trist a lui Florea, ce tot strigă pe fratele său Cucu' ne-a întovărășit în tot drumul nostru prin pădure. Pe de-asupra copacilor, ciocârliile te fermecau cu cântecele lor din raiu. Privighetoarea amuța câinii să sară la căpușă: „huuiu, huuiu, huuiu, nia, nia, nia!, hâs, hâs, hâs!, Griveiu, Turuzan, ține-măi!...”.

La rădăcinile copacilor se întinde covorul de flori primăvăratece. Viorelele și rășchitorășii albaștri stau tot smocuri ici și colo pe supt tufe de smidării. Brebeneii, pipigioii și topo-rașii unde și unde câte un mănunchiu. Scrada verde ni fură privirea la tot pasul. Poarta raiului și dumbravnicul te îmbătau în cale cu mirosul lor plăcut. Covorul alb și galben al florilor de Paști se împânzia la rădăcina copacilor, presărat din loc în loc cu mămălușcă, alior și mierea ursului.

Într'un luminiș, înconjurat de sulhari de fagi și carpeni, am dat de ciuboțica cucului, coada cocoșului și de florile roșietece albăstriei, numite aișor.

Pe la prânzișor eram în pârâul Mătioii.

Căile cu picioarele galbene și cu aripile întinse se legănav în văzduh, strigând ploaie. Turturica își cânta numele pe-o mlădiță de arin. Cintițele cu gușa roșie zburau în stoluri. Fugăii plutiau pe supt tulpinele copacilor, zărind tot cei din coadă în frunte.

O luăm spre amiază pe matca pârâului, în susul apei. Pe mal se văd lespezi de piatră netede ca masa.

La prânz am ajuns la fântâna lui Bunduc. Această fântâniță, așezată în inima codrului, este făcută ca o boltă, și împrejur are cruci împodobite. De aici o luăm spre Răsărit, pe muchea unei coline de deal. Urcăm prin pripoane, țurâni și desimi de codru.

— „Pe aicea, domnișorule, sunt *locuri tari*, mi-ai zis dumneata. Și într'adevăr, aveai dreptate, căci cale mai bine de un ceas, cât timp am străbătut aceste locuri, am trecut numai prin tihărâi umbrite, hogășe, văgăuni, hagăie și țurâni. Când am scăpătat după un dâmb, iacă în fața noastră o poiană încunjurată de giu-găștri, veniși și paltini, în mijlocul căreia se afla un tău. Din tău își trăgea obârșia un sfârlac, care-și mânâ apele verzui la vale, în adâncul pădurii.

Ciocănitorele cu ciocul lor tare pârâiau prin trunchiurile gorunilor. Tulpănelele cu penele mândre ciripiau prin cături; iar gaițele de colorii albastre găgăiau pe crăcile carpenilor îmbătrâniți de vreme.

Dăm în poala Bâtcii.

De aici o luăm pe un colnic împodobit pe amândouă părțile cu ciufari și sulhari, căzuți de chidia și omățul mare de atunci patru ani. După ce urcăm mai multe dâmburi și pripoare în piepțiș, la prânzul cel mare ne vedem scăpătați sus, pe țiglăul cei mai înalt, pe Bâtca Zmeilor sau Scările Domnului.

Acest pisc măreț așezat în tăria codrului nestrăbătut are înfățișarea unor scări uriașe, de unde și numele de „Scările Domnului“.

Întinderea pe vârf nu este așa de mare, abia de câteva obrațe în lung și în lat. Tot așa și copacii, ia numai niște cârtaci și ciufari. Singurul copac mare este un stejar cu crăcile întinse ca niște brațe, în care ne-am suit cu ajutorul unui prepeleag. Din piscul copacului aceuia mare priveliștea era mândră de tot.

În spre zori se vedea târgul Lespezilor cu casele sale tăbluite și cu fabrica de sticlărie, așezate pe malul stâng al Siretiului. După el dealurile Hârlăului se pierdeau în zarea drumului îndepărtat. Liniile șerpuite ale Siretiului par ca niște fire crețe de beteală argintie. Satul Dolhasca se împânzește pe la poalele dealurilor împădurite.

Spre miezul-nopții, Tătărușii, marele sat de Ungureni corciți, se întinde în toată mărimea sa. De-asupra lui, Pobrata, cu sfânta mănăstire zidită de Petru-Vodă, se ivește numai o leacă de după niște pripoare împădurite.

În spre ocnă, copacii de pe Bătca Rujii, Lac și Descălicătoare se văd ca o perdea verde. Alătura satul Homița, înghemuit într'o poiană încunjurată de trei părți cu pădure.

Dar vederea cea mai măreață o avem spre asfințit.

Piscul Căprienei, cu cei doi copaci din vârf, se ridică pieziș, parc'ar fi vrut să iasă la lumină peste toate colinele împădurite. Drăgușeni, mândru sat de pe apa Moldovei, acopere cu mărimea lui trei coline de deal. Valea largă a Moldovei, cu apa sclipitoare ca o cordică de argint, se întindea dinaintea ochilor noștri

până la Tupilați, dincolo de Morile Zavului. În lungul șesului cu sclipiri aurii, dintre apa Moldovei și streșina Carpaților, se lămuresc satele presărate pe supt crâmpieie de codru.

Dar ceia ce ni a răpit mai mult privirea au fost munții.

Doamne bădiță, frumoase locuri mai sunt pe acolo! De când am plecat din satul vostru, am colindat în fiecare vară toți munții țerii noastre, da' meleaguri ca acelea dela noi n'am mai văzut!...

Și acum îmi apare vie în mine priveliștea aceia. Ceahlăul falnic, mândru rege al munților Moldovei, se înalță în negura drumului depărtat, ca o mănăstire uriașă cu turlele spre miezu-noptii. În preajma lui munții Horaiței, Sihlei, Petru-Vodă și mulți alții se ridicau la nouri, după multe șiruri de halăuci și opcine, ca niște stoguri fără margini. Mai spre miezu-noptii se întindea șira lungă și pădurită a Halăucii. La poalele Carpaților, după dealul dela Boiște se vedea Văratecul, cu mândra-i mănăstire de maice și cu culmea dela Ciungi, așezată ca un parapet în dosul lui.

Târgul Neamțului, cu vestita lui cetate, se arăta numai pe jumătate, fiind pitulat după dealul dela Rucărești.

De pe Bâtcă se vedeau devala cioatele de copaci, ca niște miei culcați.

— „Vezi dumneata colo, spre asfințit, în zarea culmilor, lângă găvănelul acela, un țiglău?”
— m'ai întrebat.

— Văd!, răspunsei eu.

— Apoi acolo, lângă găvanul acela, e muntele cu coama verde, Pleșul, la poalele căruia este mănăstirea dela „Sfântă“...

Dându-ne jos din copac, am dat la tainițe. Acestea sunt niște hrube, trei la număr, săpate adânc în stanele de piatră. La gură sunt stânse și înfundate de pământul risipit și de frunzele copacilor căzute an cu an. Înăuntru, în schimb, erau foarte largi și adânci, după cum am oblicit noi cu ajutorul unei nuiele lungi de alun.

— „Ce știi despre aceste vizunii mari?“, te-am întrebat.

— „Ia numai niște jâtii și povești auzite din bătrâni!“, mi-ai răspuns.

— „Spune-le, spune-le!“, mai grăiiu eu, și dumneata, gata totdeauna la istorisirea faptelor bătrânești, ai început a grăi:

— „Apoi aicea, în tainițele aistea, au fost în vechime, domnișorule, curțile zmeilor. Aistia erau tare răi și îndrăzneți, căci veniau în Uda și furau fetele cele frumoase ale gospodarilor.

Oamenii din această pricină au părăsit satul și s'au așezat în altă parte.

Mai târziu, după zmei, au sălășluit aici haiducii codrilor, cari prădau prin meleagurile noastre. Toți banii și toate odoarele câte le furau le ascundeau în Bâtcă, la cuptoarele aiestia. Dela o bucată de vreme hoții s'au împrăștiat cari încotro și niște oameni din Tătăruși, oblicind de lucrul aista, s'au urcat aicisus. Cu ei era și un Țigan. Oamenii l-au silit pe Țigan să se vâre el întâiu.

Și i-au dat drumul în jos pe o funie Țiga-

nul a ajuns într'o căsoaie unde se afla o ușă cu o lacată cât un ceun de mare și două grămezi de galbeni.

Un marțafoiu în straie nemțești i-a ieșit înainte:

— „Ce umbli pe aicea, măi Țigane?“, i-a zis. Țiganul, speriat, răspunse:

— „Am auzit, boiarule, că sunt bani și lucruri minunate aici și am venit și eu să văd minunea aiasta!“...

Neamțul i-a dat un ban de aur, povățuindu-l:

— „Na-ți acest ban scump, da' să nu-l dai nimărui!“

Țiganul a luat banul, s'a prins de funie și a ieșit la lumină. Afară a spus tovarășilor lui toată pătărană și i-a rugat și pe ei să nu spuie la nimeni istoria aiasta.

Da' nu știi prin ce întâmplare oblici Domnița lui Mihai Sturza de aist lucru minunat și, chemând pe Țigan la curtea ei din Cristești, i-a dat banul.

Și iaca așa cu Țiganul nostru.

Tot pe vremea lui Mihai Sturdza, s'a scos și piatră de aici, atunci când și a clădit Domnitorul palatul dela Cristești. Și minunea lui Dumnezeu, spun bătrânii, cât scotea ziua, noaptea se astupa la loc.

Când trăia beizadea Grigore, feciorul Domnitorului, era aicea foișor în vârful unui gorun cât Ceahlăul de mare. El venia câte odată și se suia sus, ca să privească în tot cuprinsul

moșiei sale întinse : iar în zilele mari stătea chiar la masă.

Mai spun bătrânii că tot aici la Bâtcă și-a făcut Voevodul Ștefan niște scări. Și, din piscul goronului celuia mare, privia în cuprinsul Neamțului și al Sucevei, ca să vadă când vin hoarele dușmane asupra locurilor. De pe vremea aceia i-a ramas dealului și numirea de „Scările Domnului“. Mândrețe de locuri și oameni erau pe atunci prin ținuturile noastre, domnișorule !...“

Când dumneata ai isprăvit de povestit, ne-am așezat jos pe un covor de flori și am scos merindea din traistă. Ni se pusese soarele drept inimă și trebuia să mâncăm. În preajma noastră ciocârlile cântau.

Vântul aburia și făcea ca frunzele codrului să fremete neîncetat.

Tufele de salbă moale și de curpen alb se încâlciau în toate părțile.

Lăicerul de flori se împânzia de pe vârf și până de vale la poale.

Acolo mi-ai arătat dumneata o buruiană cu florile roșii, pe care ai spus că o numiți teletin.

Ne-am ridicat și, luându-ni rămas bun de la stejar, flori și tainițe, am plecat.

Din spre asfințit veniau huiete grele de tunuri în bătaie. Codrul le primia cu mâhnire și le alunga mai departe, vestind căminurilor triste războirile și învrăjmășirile dintre oameni.

Era în vremea bejeniei și răzmeriții celei mari.

Scoborâm pe același colnic împodobit cu co-

paci căzuți. Soarele erà trecut de amiază. Flăcăul Dumitru doinește:

— „Frunză verde peliniță,
Gătește-mă, măiculiță,
De-un cal bun și de-o suliță,
Și de-o biată pușculiță,
Că'n ias' vară-i răzmeiță!...
De-un cal bun de călărie,
Ca să plec în bătălie...

De la poalele Bâtcii am schimbat calea, apucând spre miezul nopții, pe un drum de pădure acoperit cu iarbă verde.

Ciorile cârâiau pe crăcile copacilor. Corbii negri ca păcura croncăniau cerând carne. Ulii se răpeziau după pradă. Dăm într'un pâlteniș. Pițigoi își alcătuiau cuiburile prin scorburile copacilor și prin smidările de sânger. Cap-înturtură își învârtia gâtul, cântând: „tâ, tâ, tâ!..“. Sturzul cânepiu, vornicul păsărilor de pădure, fluiera prin tufari. Trecând printr'un făget, am dat într'o poiană. Aici mult ne-am minunat de frumuseța unui sorb. Era înalt de trecea pe de-asupra tuturor copacilor și drept ca o lumânare.

Din poiană, mai străbatem un aluniș și ieșim din pădure, dând în Mătioaia.

— „Aici mai de mult a fost sat de Ungureni și un fâgădău“, mi-ai spus

Soarele era la ojină. Stoluri de presuri zboară pe de-asupra noastră.

Băieți rumeni și bucălăi la față mână vitele la pășune.

II.

Mănăstirile de lângă Iași (pe la 1900)

de N. Iorga.

Birja străbate, dela gară înainte, străzi prin care se despică praful alb, străzi foarte sărace, în care gospodăria fiecăruia e de o potrivă cu administrația pentru toți: în sate nu se află case de acestea, făcute și acoperite cu cârpeli din tot ce se culege mai ieftin: lemn, șindilă, tinichele văpsite și nevăpsite. Împrejmuirea lipsește; în locul gol și foarte murdar de lângă casă, șoproane se apleacă într'o rână, adăpostind porci slabi cari rătăcesc, grohăind flămânzi, după murdăriile aproapei. Nici livezi, nici porumburi. Țigani păcătoși umblă a lene prin prăfăria secetei. Din Bahluiul aproape cu totul secat, prefăcut unde mai este apă, într'un noroiu verde și negricios, se înalță duhori putrede.

În dreapta însă și în față te mângâie frumuseța trecutului, care n'a perit: revărsarea de biserici și case a Iașului de o parte, iar de alta, dealurile încununat- cu mănăstirile ctitorilor domnești.

Spre Galata, drumul urmează prin șesul arse de soare, unde trăiește numai o iarbă mică, aspră, negricioasă, pe care o caută caii lăsați slobozi și cârdurile de oi lănoase, cu picioarele suptări și ochii de supunere blândă. Șoseaua se înalță pe încetul. Un sergent comandă o ceată de soldați în bluse murdare, cari împing sau se fac a împinge la deal o mare sacă plină. În chiotele de îndemnare, ei intră pe supt un mare turn negru, cu două rânduri, al cărui acoperemânt de tablă a rămas numai pe jumătate. Aceasta e Galata.

Zidul cel tare, acoperit cu vechi țigle prăfuite și sămănat cu bageaguri tot de țigle, închide casele, drese, ale egumenului de până mai dăunăzi și chiliile, iarăși prefăcute, înaintea cărora închișii—desertori și uezupuși—sunt trecuți în revistă de alt sergent. Biserica se înalță în mijloc, căruntă, neîngrijită, dar tare ca granitul. Petru Șchiopul, biet Domn cucernic și bun, o clădi cu dragoste și cu multă cheltuială, luându-se după modele din Constantinopol, care se deosebiau foarte mult de zidirile lui Ștefan cel-Mare și ale celuiilalt Petru, Rareș, îaintașul Șchiopului. Pridvorul e o întreagă clădire deosebită, alipită la trupul bisericii: răzimat pe două contraforturi zimțuite, el are două rânduri de ocnite și e străbătut de trei ferești. Biserica însăși e mult mai înaltă și mai încăpătoare decât cele vechi, dar podoabele, afară de aceleași ocnite, lipsesc cu totul ; fereștile sunt mici și goale ; cele două

turnulețe n'au putere, și eleganța lor e mai mică decât în bisericile trecutului de lupte.

Cetățuia vine aproape în față, despărțită prin valea adâncă pe unde trec liniile căii ferate, vale de spini și de pustiu prin care răătăcesc porcii slabi ai mahalagiilor din apropiere. Dealul se înalță deodată, cu coastele-i pârлите și săpate în gropi risipite. E așa de ușor de luptat aicea, încât trebuie să crezi că în acest loc a fost de la început cetățuia de apărare a târgului domnesc, a târgului de negoț și popas din vale, care se desface din vârful înălțimii mai frumos decât oriunde aiurea, înșirând toate grădinile, tot haosul caselor lui albe, toată cununa veche a bisericilor, de la biserica Lipovenilor din dreapta, cu turnurile învârtite, până la marea Mitropolie gălbuie, cu stilul apusean, de împrumut, până la bisericile mărunte de către Copoul a cărui casarmă masivă se vede limpede la capăt.

Ctitorul bisericii din Cetățuie, astăzi înnoită între zidurile frânte de care fusese încunjurată la început, a fost Duca-Vodă, a cărui Domnie căuta să imite pe a lui Vasile Lupu, ocrotitorul acestui Grec cu noroc. În biserica lui Duca se vede urma Trei Ierarhilor lui Vasile. Pridvorul samănă cu acel dela Galata, dar fereștile sunt lucrate măiestrit în piatră și au caracterul gotic dela bisericile lui Ștefan-cel-Mare; cele de pe laturile naosului sunt în-cadrate fin cu ciubuce însemnate jos cu două rosete. Turnurile sunt iarăși asemenea cu ale

Galatei, dar la mijlocul lor trece un brâu de piatră împletit. Același brâu de ciubuce încinge toată biserica, tivit sus și jos cu câte o horbotă de frunze și flori săpate. El înseamnă și toate nervurile bolții. Ușa de intrare în naos mai are un cadru pe care sunt aplicate frumoase și originale rosete. Până și mormântul Mariei, fiica lui Duca, e o mică lucrare de artă în această ultimă înfățișare moldovenească a frumoasei arhitecturi de țară.

Cele mai multe picturi sunt vechi sau reproduc pe cele de la început. Pe perețele din dreapta, cum întri în naos, vezi pe ctitor, frumos bărbat cu barba rotundă, cu căca pe care sunt împlântate pene de struț, cu haina de brocart verde, peste care e aruncată alta fără mâneci, având guler și margini de blană și șireturi de aur pe piept. Fiul său Constantin are aproape aceiași îmbrăcăminte: coconul poartă o pălăriuță roșie, cu blană jos și pene de struț la o parte. Doamna Anastasia e înveșmântată într'o roche de brocart siniliu, prin care trec mânecuți de mătăasă albă cusută cu fir; din pieptarul de fir se prelungesc bete aurii ce se înfășoară pe mâni. Domnițele Ecaterina, Ileana, care a fost soția lui Nicolae Costin, Ruxanda, Maria au rochii de același fel, rose și roșii. Pălăria tuturor e ca a coconului Constantin.

De la Cetățuia un drum șerpuitor apucă printre porumburi dese, cu frunzele adesea strănse și uscate de secetă. Nicăiri nu se vede o locuință, iar la capăt priveliștea Iașilor e închisă

de dealuri De-odată într'un fund ocrotitor, de vale vezi mănăstirea Hlincii, a lui Zotu Țigară, ginerele lui Petru Șchiopul.

Ceia ce lovește mai mult e negrul zid de împrejmuire, cu totul neatinș: aici Domnul cel rău, răsculat împotriva Turcilor, își va fi gătit tainița pentru apărarea sa și a averilor sale. Biserica e mică, cu un singur turn și un pridvor liber; ea a fost dreasă pe vremea lui Ștefăniță Lupu. Nicio inscripție nu se mai păstrează, dar pe perețele din dreapta se văd încă trei chipuri: două poartă căciula din vremea lui Mihai Viteazul, iar cel de al treilea, îmbrăcat în roșu și cu o pălăriuță roșie pe cap, are o înfățișare care încurcă.

În față cu dealul Cetățuii, Frumoasa se vede adâncită, cu cele patru turnuri de tînchea care sticlesc la soare, clădire cinchită, ciudată, al cărei rost nu-l înțelegi de la început. Drumul la dânsa merge printre case de sat curățele și se mântuie înaintea porții turnului înalt pe care e scrisă întrebuițarea de astăzi a clădirii: spital militar pentru boale de ochi.

Bolnavii cu căutătura tulbure sau cu capu'n cârpe răsar din toate fereștile, alții așteaptă pe bănci prânzul, care se pregătește supt un șopron. Unii dintre dâșii se află în primejdia grozavă a orbirii, dar flăcăii sunt altfel veseli, și sosirea căruții cu pâne neagră, sunetul goarnei de chemare sunt primite cu o mare bucurie.

Biserica se ridică albă, înaltă, clădită într'un stil cu totul neobișnuit la noi. Arhitectul lui Grigore Ghica, din jumătatea d'întăiu a veacului al XVIII-lea, a lucrat după norme apusene, și a făcut o zidire religioasă în stilul Renașterii, cu fronton antic, cu coloane, cu ferești înalte și largi, fără desfășurarea de linii a bisericilor Răsăritului. Frumoasa impune prin proporțiile ei mari, care întrec pe ale oricărei biserici din Țara-de-sus, dar frumuseța ei stă mai ales înuntru, cu atât mai mult, cu cât frontonul disarmonic e rău păstrat, cojit și stricat încă printr'un adaus de lemn roșu și de sticlă. În interior privești e însă în adevăr măreață: turnurile de tinichea, fără zid și croite numai ca acoperișuri, cresc prin boltirea lor întinderea, liberă de orice piedeci, a clădirii luminoase. Opt stâlpi de marmură vârgată cu roșu împodobesc și sprijină, întinzându-se sus, cu capitule de stuc albastru, aurit. Pe păreți se văd sfinți foarte frumoși și chipurile Ghiculeștilor: Grigore-Vodă cu fața rotundă, barba înfoiată, Doamna, fiii, Scarlat și Matei, copii cu privirea blândă, cu toată cuca greoaie și hângerul înfipt în brâu. Icoana de argint, închinată Maicii Domnului de Ecaterina Roset, Doamna lui Constantin Mavrocordat, scânteie în fața catapitesmei, ale cărei aurării par nouă.

Toată această înfățișare nouă și veselă se datorește lui Mihai Șturza, Domnul de înaintea anului 1848, care a ridicat pentru tatăl

său și frumosul mausoleu de marmură albă de lângă biserică. Strălucirea „Frumoasei“, o adevărată Mitropolie, n'a ținut însă multă vreme, și astăzi, dacă ea se bucură încă de o îngrijire care nu se dă unora din vecinele sale, poporenii, pompa oficială, o încunjurime vrednică de dânsa lipsesc puternicii biserici din veacul al XVIII-lea, ultim monument pe care un Fanariot l-a durat pentru ca să amintească trecerea lui prin țerile noastre.

Și acum, pe șoseaua prăfuită, supt soarele de amiazi, care face să scânteie locomotiva harnică a unui tren ce înaintează. În dreapta, o frumoasă casă mai veche, de care birjarul nostru leagă numele lui Cuza. Hanul Socolei dă ieften pâne albă, brânză veche și ouă proaspete, împreună cu bere ieșană de „Zimbru“ și vin limpede din podgoriile Cetățuiei sau ale Copoului: cărți poștale ilustrate și o «Istorie a lui Ștefan-cel-Mare» de acel ce scrie și aceste rânduri, tăiată, dar necetită de domnișoara ce a câștigat-o la premii, împodobesc masa odăii curate, unde se întinde pânzătura pentru prânz.

Mai departe, casa nouă, cu două rânduri, a unui „șef“ politic din vremurile noastre. În fața grădinii întinse, umbroasă ca o pădurice, a lui Rivalet — unde atâtea chefuri s'au dezvoltat fără privitori, pentru trecerea vremii «boierilor veseli» —, o sumă de clădiri gălbii, împodobite cu zugrăveli, cu smalțuri, cu lemnații de vile, se perindează pe înălțime în jurul unei biserici rotunde, gârbove, fără caracter

și frumuseță, care pare să dateze din veacul al XVII-lea. Firma arată că aici e o casă de nebuni, și un anunț adaugă că intrarea fără „autorizare specială“ e oprită.

E Socola, care poartă un străin și eroic nume din vremea Lăpușneanului.

□ □

III.

Mănăstirea Văcărești (în 1905)

de N. Iorga

La tăierea șoselei Ștefan cel Mare, se văd chioșcurile părăsite ale Moșilor. Apoi *oborul* înșiră prăvăliile-i joase, din care năvălesc asupra stradei donițe, lucruri de fier, căciuli, sumane și șalvari, în teancuri, și mobile. Dâmbovița apare lângă clădirile întinse ale turnătoriei Lemaitre. De acum înainte Calea Văcăreștilor se târăște spre barieră: tipuri evreiești se strecoară pe stradă, pânditoare sau trufașe, pe când copii murdari aleargă după trăsură, strigând și arătând cu degetul; o dărâmatură în mijlocul unei curți, împovărate cu tot ce se poate arunca de altfel de oameni, poartă firma, românească și evreiască, de „casă de rugăciune” și arătarea că acolo locuiește un haham. O bucată de vreme vin la rând case mai bune, unde se sălășluiesc, de sigur, creștini. Apoi nu mai vezi decât cârciume de cele mai proaste, prăvălii părăsite, maidate, case fără

niciun fel de împrejmuire și copii lăsați în voia lor.

Pe neașteptate, după o ușoară coborâre— așa încât această jalnică prelungire a Bucureștilor se poate cuprinde de-odată cu o privire care zărește mai mult verdele viu al arborilor—, ai zidurile cetății puternice care e temnița Văcăreștilor.

Poarta greoaie se deschide și înaintezi prin mari curți pustii, dincolo de zidurile cărora se aud comande scurte, pașii apăsați ai trupei și, pe lângă aceasta, un neconținut urlet prelung, în care se amestecă strigătele și râsetele celor cinci sute de întemnițați, cari se închid în salele și chiliile lor pentru odihna, pentru somnul dobitocesc, pentru gândurile rele și mușcăturile de căință ale nopții.

În acest cadru de ticăloșie, — pedeapsă și nenorocire — totuși curat, orânduie, senin în clădiri, ca o școală de fete, — răsare înalta biserică a lui Nicolae Mavrocordat, a cărei fațadă puternică îți cucerește sufletul.

Sunt triumghiul de piatră de sus, un rând de ocnite lungărețe, tivit jos cu brâu împletit; zece suptiri coloane închid un luminos pridvor. Niciodată din vremile lui Neagoe Basarab nu s'au cheltuit un astfel de material și atâtea silinți pentru a împodobi o biserică: stâlpii sunt canelați, împodobiți la basă cu flori și încununăți sus cu strălucite capitule corintice, alți stâlpi corintici împodobesc fațada paraclisului din fund, făcut de Constan-

tin fiul lui Nicolae-Vodă, alții iar se văd ceva mai departe, în fruntea unui cerdac din clădirea încunjurătoare, ale cărui chilii de pace s'au prefăcut în celule de blăstăm. Dar aceia cari nu-și află păreche în țară și cari, pentru vremea când au fost săpați, sunt o minune, se află în pronaos, unde, ca la Cotroceni, ei sprijină arcuirea bolților și despart de naos: de sus până jos, ei sunt numai o sculptură înflorită, un brâu de frumuseță imbielșugată, care se împleticește urcând pe piatra greoaie. Ușa e lucrată și ea după modelul celei dela Cotroceni, pe care o întrece însă ca bogăție și mărime: altfel, sunt aceiași lei, aceleași flori, aceiași serafimi în zbor; sus de tot, de-asupra pisaniei, coroana plutește peste stema îndoită a vulturului și a zimbrului. Și ferestile au același cadru de sculpturi. În planul de clădire, în felul zugrăvelii — care aici e păstrată așa cum a fost la început, și impune tot atât de mult ca la Slatina în Suceava — se vede înrăurirea bisericii ce a slujit de îndreptariu. Însă, precum toate sunt aici mai mari și mai scumpe, nu un singur turn, ci trei: două în față, celălalt în fund spre altar, se ridică de-asupra clădirii, pentru care sunt însă prea mici, dacă nu prea ușoare.

Înăuntru — și tot astfel în paraclis — se văd supt coroane sau işlice de blană neagră părinții lui Nicolae-Vodă, soția, cei patru fii: Șcarlat, Alexandru, Iancu, Constantin, nora; îi acopăr caftane blănite de mătăasă sau catifea obișnuită fără florile de aur ale vechilor

brocarte venețiene. Ctitorul doarme supt înalta placă de marmură din dreapta, cu slovele săpate și acoperite apoi cu un ciment roșu care alcătuiesc versuri eroice, vechi metre clasice, întru pomenirea dreptății și învățaturii Voevodului mort.

IV.

Hurezul (în 1905)

de N. Iorga.

Cel mai bogat și mai străiucitor dintre Domnii români, Constantin Brâncoveanu, a voit să întrecă, prin cheltuieli mai mari decât oricare se mai făcuseră până atunci pentru mănăstiri, pe toți înaintașii săi, clădind un nou locaș fără păreche. Ruda lui de aproape, Pârvu Cantacuzino, a primit însărcinarea de a supraveghia lucrul zidirii sfinte, al cărei loc fusese ales în codrii nestrăbătuți numiți ai Hurezului sau Huhurezului, după pasărea de noaptea ce se sălășluia în ei și umplea singurătatea neagră de bocete. Vărul Domnului dădu gata păreții în 1692, dar zugrăveala nu fu mântuită decât după moartea lui înainte de vreme, supt îngrijirea lui Cernica Știrbei, la 1694. Îndată începea lucrul la paraclis, care se sfârși cu totul peste doi ani, și, ca să fie alături cu soțul ei la fapte bune, Doamna Maria sau Marica făcu, tot atunci, din banii ei, bolnița din deal. Peste amândouă aceste

zidiri, ispravnicul fu Ioan, care avu norocul de a călăuzi timp de treizeci de ani ca egumen mănăstirea de călugări a Hurezului. În același timp, o cingătoare de chilio încunjura biserica, și paraclisul era cuprins între chiliile acestea.

Mănăstirea a avut și timpuri grele și odată, în războiul din 1787, caili Nemților, ai Turcilor, ce se războiau între dânșii pe socoteala și pentru împărțirea noastră, au mâncat fân hrăpit între zidurile bolniței brâncovenești. Peste aproape un veac, călugării plecau, și locul lor era luat de maicele de astăzi.

Dar, ca nici într'o altă parte, toate s'au păstrat aproape cum le-a lăsat întemeietorul. Și astăzi privești cu admirație biserica în care și-a atins culmea meșteșugul de a zidi de pe vremea lui Brâncoveanu. Pridvorul e sprijinit pe zece stâlpi, mai largi la basă și împodobiți la amândouă capetele cu foi de acant fin săpate; în fața lui stă un amvon de intrare, pe doi alți stâlpi canelați, având același fel de capitèle ca și pridvorul însuși. Pe fațada și de jur împrejurul zidirii sunt linii de zimți, apoi un rând de ocnițe rotunde, închizând cercuri împletite. după aceasta două ciubuce simple, alt rând de zimți, un colac mare sculptat, ca acel dela Surpatele, și altă tivitură cu zimți. Pe laturi și la altar se mai întinde un șir de ocnițe pătrate. Cinci ferești de fiecare parte, cu cadrul sculptat; sculpturi, mai frumoase decât în orice biserică munteană, are și ușa, ale cărei canaturi sunt de

lemn lucrat ca o horbotă. Două turnuri cu ferestuici abia crăpate în adâncul ocnițelor se urmează în lung. Printr'un adaus colțurat înaintea altarului biserica dobândește o lungime mai mare decât cea obișnuită.

După aceleași norme de arhitectură, de și mai ieften și în hotare mai mici, sunt făcute paraclisul și bolnița.

Dar îngrijirea înaltă a podoabei nu se oprește aici. Stâlpi de toate felurile se găsesc în cerdace și în salele chiliilor. Cei mai frumoși, împreună cu alte săpături, sus și la scară, se adună în cerdacul stareției vechi, care face parte acum dintr'un spital țerănesc ca vai de capul lui. Aici sunt stâlpi împlețiți, săpați cu stema țerii și cu vulturul bicefal al Cantacuzinilor, sunt lei și flori și pasări și arabescuri, cum nu se poate mai dibaciu și mai elegant întreșesute. Nici Nicolae Mavrocordat la Văcărești n'a dus astfel de frumuseți până în odăile de locuință, mulțămindu-se a sprijini biserica pe stâlpii săi, și mai bogat înfloriți de sculpturi.

Zugrăveala veche e păstrată în toată puterea și vioiciunea ei, și pe pereții din pro-naos al bisericii se înșiră, pe lângă Brâncoveanu, cu Doamna și copiii, în portul răsăritean din vremea lor, toate rudele după tată și după mamă, și chiar «moșii și strămoșii», până la Neagoe și Laiotă, cu pletele în zulf și haina de brocart tăiată la piept de dunga de aur a patrafirului.

V.

Bistrița olteană și Arnota (în 1905)

de N. Iorga.

Când ai văzut mănăstirea, ești chiar la poarta ei. Samănă cu Dealul, fiind și aceasta o cetățuie văpsită în galben, cu un puternic turn modern, cu o cupolă de metal care se vede de departe. Și acum înoitorul e Știrbei-Vodă, dar, fiindcă Domnului îi plăcea să petreacă vara aici, la răcoare, nu numai că s'au înălțat clădiri întinse pentru locuință — odată era în ele școala de sub-ofițeri, iar astăzi orfanii învățătorilor învață clasele primare într'o parte a bogatelor încăperi —, dar și biserica a fost pregătită ca biserică a Curții.

În cei din urmă ani ai veacului al XV-lea, frații Craiovești, stăpâni ai șesului jiiian și Bani olteni unul după altul, întemeiară Bistrița și paraclisul ei: cea d'întăiu trebuie să fi fost, ca bolnița Coziei, care e clădită după vre-o jumătate de veac; celalt păstrează și astăzi forma de căsuță purtând în brațe un pridvor. După stângerea neamului ctitorilor, Brânco-

venii, înrudiți cu aceștia, au avut ocrotirea Bistriței, care păstra acele ziduri de cetate ce siliseră pe Mihnea-cel-Rău a întrebuița tunuri împotriva lor și din care se văd unele urme, alcătuite din bolovani și cărămidă tare, la marginea zidurilor de astăzi. Încă din 1683, cu cinci ani înainte de a fi Domn, marele întregitor al moștenirii de artă religioasă a trecutului, Constantin Brâncoveanu, înoi Bistrița. Ea ținu astfel vre-o sută și cinzeci de ani. Reparația lui Știrbei nu păstrează nimic din clădirea lui Constantin-Vodă, care va fi sămănat cu Cozia. O biserică modernă fu ridicată din temelie; în ea se păstrează astăzi rămășițele Sfântului Grigore Decapolitul, în racla de argint aurit pe care a dăruit-o alt „Constantin Basarab“, Cârnul, în locul celei răpite și a celei de lemn făcută din porunca lui Radu Mihnea. Dar piatra de mormânt a puternicului Ban Pârveu a fost găsită, și ea se păstrează astăzi într'o cameră a clopotniții. Pentru vechiul viteaz și ctitor nu mai era loc în zidirea de paradă a altor timpuri.

La doi pași de mănăstire e stânca, înaltă, goală, aspră; în ea se sapă o peșteră care a scăpat nu o singură dată de tâlhari și de năvălitorii străini și comorile Sfântului și viața egumenului, a călugărilor. Iar sus de tot, acolo unde atârnă negurile, deosebești prin ele, ca o lungă pată albă, Arnota, care strălucește de departe, în noapte, călătorului.

Drumul merge prin cărări de sat sărac, prin

prăvălişuri de bolovani, prin poteci de pădure rară, nouă, căptuşite cu frunze ruginite. A plouat, şi lupţi, urcându-te, nu numai cu răpegiunea coastei, ci şi cu lunecuşul cleiului negru. E o mare tăcere tristă, pe care o rupe numai lătratul harţăgos al vre-unei javre, foşnitul unui Mocan căciular, care se suie pe calu-i mărunţ. Pentru câţiva gologani, un flăcău rupe din pomii livezii crengi mari brobonate de prune brumării.

Am ajuns în sfârşit. Iarăşi turnul şi zidurile din vremea lui Ştirbei, care stătea prea aproape de Arnota ca s'o poată uita ; dar, mai mult nelocuite — căci călugării au lăsat ca urmaşi numai doi bătrâni paznici —, ele cad pe încetul în ruină, abia după cincizeci de ani.

Biseriçuţa, spoită mai duunăzi, are tipul curat al clădirilor lui Matei-Vodă, căci Brâncoveanu a dres aici numai o fântână. Pridvorul e închis ; pe laturi zimţi, câte trei ferestri, ocniţe rotunde, deschise sus, iar în rândul de jos închise ; un singur ciubuc la mijloc, fără săpături. În pronaos doarme într'un mormânt înalt, de marmoră, cu săpături ce înfăţişează tunuri, tobe, semne de războiu şi stema ţerii, — Matei Basarab, iubitul Domn şi părinte bătrân. La picioarele lui stă Danciul din Brâncoveni, ale cărui rămăşiţe au fost aduse din Mitropolia dela Alba-Iulia, unde Danciul pierise pe vremea lui Mihai Viteazul, de fiul său acesta, Matei-Vodă. Tatăl şi fiul odihnesc singuri, în mica biserică de munte,

Mănăstirea Putna, în Bucovina, unde e îngropat Ștefan-cel-Mare.

încunjurată de neguri, bătută de ploi și asigurată, prin greutatea și primejdia potecii ce duce la dânsa, de lăcomia străinilor dușmani. Bătrânul Mocan ce întâmpin la întors, suind călare, pare umbra bunului patriarh ce ră-tăcește încă în această pustietate aspră, prin care Bistrița se izbește ciudoasă, cu iuțile ape de argint.

VI.

Mănăstirea Pulnei (în 1905)

de N. Iorga.

În mijlocul curții înverzite, biserica se ivește acum albă de var și înroșită sus de țiglele acoperișurilor. Abia s'a mântuit o restaurație, îndeplinită de arhitectul Romstorfer, căruia i se datoresc, în bine, săpăturile dela Suceava, iar, în rău, prefacerea prin țigle, schimbare de proporții și zugrăveală nouă a o parte din bisericile bucovinene, așteptând să vie la rând celelalte. Zugrăveli nu s'au adus ca la Mirăuți, în stil mai mult sau mai puțin vienes, dar pe zidurile care și-au pierdut, dacă nu podoaba de sfinți — zugrăveala pare să fi fost destul de ștearsă și era, de sigur, numai din veacul al XVIII-lea, — măcar luciul de vechime sură al veacurilor, s'a așternut în loc o văpseală gălbuie, cu peteci de albstru pe alocurea, care face cel mai urât efect: jos, lespezile grele care închideau mormintele, scotocite pe rând de hoți și de o comisiune învoită de Guvern, prin anii 1850, au fost înlocuite cu plăci de

olane dungate, de aceeași culoare de dovleac proaspăt care deosebește și pereții. Așa, e foarte corect, foarte neted, foarte spălat, dar evlavlia și-a întins aripile și a zburat în cine știe ce colț de clădire bătrână și neagră.

Putna lui Ștefan-cel-Mare a fost cea d'întăiu și mai frumoasă din bisericile lui. Ea avea intrarea printr'o ușă în arce sfărâmate spre un pronaos, iar printr'o a doua ușă, cu cadrul în unghiuri drepte, spre largul naos cu stranele rotunjite și spre un altar în absidă. Patru ferestre gotice dădeau lumina puțină pe care datina Răsăritului o îngăduia unei biserici mănăstirești, menită pentru îngroparea Domnilor. De-asupra naosului se ridica un turnuleț. Patru contraforturi sprijiniau, încordându-se, pereții: podoaba acestuia și a pereților celorlalți erau ocnite în două rânduri. Zugrăveală era numai pe d'înăuntru, ca în toate bisericile lui Ștefan, iar pe din afară cărămida aparentă și rotilele de smalt — ca la Păpăuți, la Dorohoiu, Hârlău, la Sf. Ioan din Piatra, la Borzești — alcătuiau singura împodobire.

În această biserică se coborâra pe rând în mormântul lor, supt lepedea de marmură sau de piatră moale moldovenească, Ștefan-cel-Mare, în acele zile de înălțare a sufletului său, în Iulie 1504. Apoi Doamna sa cea din urmă, cea mai frumoasă și mai iubită, Maria Radului-Vodă Munteanul. Și ei își aflară locul lângă doi copii morți tineri înainte de aceasta, copii din flori cu mame necunoscute, și lângă a doua

soție a Voevodului, împărăteasca Marie din Mangup, pe care un acoperiș de mormânt, țesut din fir de aur pe mătasă, o înfățișează dormind, cu mâinile pe piept, purtând cunună grea pe pieptul supțire, și înfășurată în brocart scump ca într'un giulgiu măreț. Mitropolitul lui Ștefan în aproape tot cursul Domniei lui, bunul părinte bătrân Teoctist, care a stat neclintit cu cârja lui sfințită lângă buzduganul sângeros al luptătorului, și-a aflat și el pacea aice, în gropnița domnească, fiind poate și rudă de Domn, vlăstare din neamul stăpânitor al lui Ștefan. Și Bogdan, fiul ctitoru'ui, și Ștefăniță, fiul ușuratec al acestui viteaz Bogdan, au venit pe rând lângă părinte și bunic, împărțându-i liniștea, ce se putea crede veșnică.

Dar iată că după moartea înainte de vreme și fără-de-lege a lui Ștefăniță, Petru Rareș, om cu gânduri mărețe, iea Domnia țerii. În toate el vrea să facă mai mult, mai mare decât tatăl său, Ștefan bătrânul. În războaie și cuceriri n'a izbutit, în scrieri și clădiri însă, da. Și vezi-l cum își pune în gând să prefacă în mai frumos Putna lui Ștefan, în care la 1529 el înmormântase pe Doamna tinerețelor sale, Maria.

De sigur că atunci s'a clădit pridvorul închis, pe care-l luminează în frunte trei ferestă mari, mai mari și mai îmbielșugate decât oriunde, cu câte doi stâlpușori gotici. Două nși de un gotic mai simplu dau intrare pe amândouă laturile.

După acest adaus dela Putna, care i-a stricat întru câtva armonia măsurilor, încercând-o cu podoaba cea nouă, s'a luat Lăpuşneanu când a înădit cu un pridvor Rădăuţii. Rareş va fi chemat şi aici la lucrul zugrăvelii măiestre pe dulce fond de albastru pe meşterii dela Humor, dela Moldova şi Voroneţ.

Domnii ce veniră după Rareş, şi Rareş el însuşi după ce luă pe Sârboaică Elena, nu mai avură pentru Putna o îngrijire deosebită. Petru Şchiopul dresă Sf. Gheorghe din Suceava, Mitropolia ţerii, şi dură din nou Galata. Movileştii făcură peste munte Suceviţa, pe care o poţi atinge de aici printr'un pietros drum pe de-a-supra culmilor. Ştefan Tomşa al II-lea înălţă Solca, în altă vale, departe. În sfârşit, Cazacii lui Timuş, ginerele lui Vasile Lupu, prădară pentru întâiaşi dată, straşnic, mănăstirea de legea lor.

Atunci bunul boier de ţară ce ajunse a fi Gheorghe Ştefan-Vodă se apucă să dreagă mănăstirea, pe care o ameninţa risipa. El plecă din Scaun şi se stânse în străinătate fără să se fi putut duce lucrul la capăt. De sigur că acelaşi meşter de clădiri va fi lucrat şi mai departe supt Domnii următori, răbdător şi bine, până ce, după vre o zece ani de zile de muncă cinstită, se putu sfinţi biserica cea înoită.

În ce a stat înoitura, se vede lesne. Ferestile, uşile au fost lăsate cum fuseseră. Nimic nu se schimbă în orânduire şi împărţire. Şi zugrăveala din timpuri fu păstrată. Dar, după o datină de arhitectură care se vede dela Dra-

gomirna și Solca până la Cașinul acelniashi Gheorghe Ștefan, ciubuce împletite se întinseră ca un brâu în jurul bisericii, între cele două rânduri de ocnițe, și apoi pe toate nervurile bolților lucrute aici în flo.i și pecetluite cu capete de bouri, cu gât din veacul al XVI-lea sau fără, și înfrumusețate ca în toate stemele. Mormintele nu fură lăsate la locul lor, ci, la înoirea pardoselii de piatră, ele fură cercetate și sicriile puse la un loc, în mijloc, lăsându-li-se podoabele. Astfel trupul lui Ștefan cel Mare, capul despoiat de coroană, pieptul acoperit încă de rămășițele veșmintelor și— se zice—de o cruce, cum o purtau la gât Voevozii—, ajunse în acest timp puțin la dreapta de mijlocul naosului, unde și astăzi pasul oricui calcă, fără să-l cunoască, locul cel sfânt. Închinăciunea cea veche și cea nouă s'a dus aiurea, acolo unde stătea marmura goală, săpată cu slove gotice, și tot așa de goale rămaseră după aceasta, în pronaos și naos, pietrele de mormânt ale Doamnei Maria, în față cu Ștefan, ale copiilor ei vitregi, lăugă dânsa, a lui Bogdan, în pronaos, la dreapta, și a Mariei lui Rareș, în față, având lângă ea piatra de mormânt a lui Ștefăniță. De-asupra acelor morminte care se găsiu lăugă părete, *în orânduirea cea nouă a epitafelor*, sculptorii lucrară baldachine vădit întipărite de spiritul cel nou al Renașterii apusene, cu formele rotunde, pline, cu fel de fel de linii șerpuitoare, și de flori destul de grosolane, și de flacări ridicându se la colțuri ; mormântul lui Efrem de Ră-

dăuți, la Moldovița, arată cum se pregătește acest obicei al baldachinelor, care nu fu urmat multă vreme. La turn se adause încă un rând, făcându-l mai mare, și multe podoabe, mai simple decât la Dragomirna. Pentru a ținea naosul, se înălțară în sfârșit doi stâlpi groși de piatră săpată cu podoabele obișnuite în acest timp.

În această nouă haină apăru Putna după două sute de ani de la întemeierea ei. Nici acum ea nu avu noroc. Peste douăzeci de ani, Polonii cuceriră Țara de-sus și Joimirii, Cazacii lor stătură și în Putna, poruncind și jăcuind. După plecarea lor, la 1099, biserica rămase iarăși derăpănată, ca și turnurile și toate clădirile din prejur, unde trăiau în ticăloșie câțiva călugări. Atnci, prin anul 1750, Iacov I-iu, Mitropolitul Moldovei, care fusese episcop de Rădăuți și avea către Putna o veche și firească evlavie, se făcu al treilea, al patrulea ctitor. El nu înoi nimic în arhitectură, nefiind dintr'o vreme când aceasta mai era cu puțință. Dar ridică tot ceia ce căzuse, înlocui tot ceia ce lipsia și făcu 'oată zugrăveala cea nouă, din care se văd câteva urme în pridvor, nu prea strălucite, ce e dreptul.

În fața mormântului lui Teoctist, din acel pridvor (alt ierarh moldovenesc, Teofil de Rădăuți e îngropat afară lângă zid, ca și un Mitropolit bucovinean de dăunăzi), el își ridică sieși mormânt și, lângă piatra ce-și săpase din vreme, puse rămășițele, aduse dela Rădăuți,

ale părinților săi, călugării Andrian și Mariana. Odăjdiile și odoarele fură adause, o icoană de pe catapeteasmă argintată, și podoabele nouă, mult mai sărace și mai de puțin preț, se văd încă lângă ripidele în filigrană cu heruvimii, lucru de Veneția, lângă greoaiele cărți manuscrite, legate în plăci de argint bătute cu ciocanul și în platoșe de lanțuri de argint, ale lui Ștefan, lângă aierele, ce trăiesc până astăzi; ale ctitorului darnic.

Așa a fost a patra Putnă moldovenească, a Mitropolitului Iacov, pe care o înlocui dăunăzi a cincea, a arhitectului Romstörfer, supt stăpânirea Împăratului austriac Francisc Iosif I-ii, stăpân al Bucovinei și al multor altor țeri. Morții stau supuși în morminte ca și în vremile neamului lor, și numai tidva fetei lui Ștefan, Domnița Cneajna sau Maria, e bătută în cuie pe o bucată de mucava, și, când e scoasă din dulapul cu podoabe dezgropate, strânse în clopote de sticlă, ea lasă să cadă frânturi din osul așa de sfânt pentru noi, care se calcă în picioare. Ce nu pot suferi morții, când... când sufăr cei vii!

*

Călugării se gătesc de slujba Învierii. Sunt vre-o cîhsprezece oameni, Români cari știu românește, Români de peste Prut, ca un a-nume Scraba, cari se zic Ruteni și vorbesc limba noastră în tönul moale și cleios al ca-icilor rusești de pe pe la hramuri, și Ruteni

cară știu românește și se zic Români. Ștefan n'are să se laude de păzitorii și slujitorii de astăzi ai mormântului său. Unii se dau în vânt pentru o sticlă de bere și beau câte cinci păhare pe nerăsuflăte, alții sunt bieți orbi cu limba încălțită și mîntea copilărească, cutare e un slăbănog cu căutătura poncișă, altul suferă de *nevoie*, altul a ieșit abia dintr'o casă de nebuni. Frumosul arhimandrit bătrîn, vrednic în înfățișare și iubitor de neam, bucuros de oaspeți și de sfat, părintele Pătraș, fost preot de mir și fiu de țeran din Tereblece, pare căzut din cer între atâția stricați și atâția nevoiași.

Până la căderea serii văd chilia de piatră. Drumul trece prin cherestelele Companiei de Evrei care e adevărata stăpână a Putnei, sau se strecură prin prundișul râului care freamătă pe prund, târînd cu dînsul spre Suceava apele Putnișoarei și Vișăului, pârâiașe de munte, ce fac din Putna un râu, măcar pentru acest timp de bielșug al primăverii. La dreapta stă tâmpla în care sunt înfipti brazii deși, și pe un pripor se vede chilia. E săpată într'o peșteră, pe care lovituri răbdătoare de ciocan au lărgit-o și potrivit-o. E mai mult un parclis în munte, cu ferești și altar; ba odată ea a avut și zugrăveli, ale căror urme tot se mai văd încă. Dar închipuirea poporului l-a prefăcut în chilia, boltită în chip minunat, „cu ajutorul lui Dumnezeu“, a sfântului românesc din vremea lui Ștefan, sihastrul Daniil.

Aici, pe un timp când nu era Popper și bușteniul lui nu cădeau din munte sfărâmând îngrăditura de lemn a chiliei, sihastrul ar fi îndeplinit acest lucru greu, care uimește. Uite colo unde se vede ca o bancă de piatră și-a căznit el oasele în somn scurt și plin de gemete, în altaraș a stat el în genunchi, cu carnea strivită și înghețată de piatră umedă; prin aceste ferești l-au bătut asprele vânturi de dimineață, care cutreieră văile pentru a goni negura sau a chema norii. Iar jos, unde se cască ochii de pivniță, acolo și-a lăsat sireapul Ștefan. însuși, venit să se sfătuiască în această pustie cu sfântul.

E noapte, noapte de stele, de murmure, de freamăte, de visuri, de patimi în singurătatea văii; — noapte de armonice, de ciocniri debile, de păbare de bere, de strigăte străine, de schiăunări de prunci evreiești dincoace, în ulicioarele satului industrial al lui Popper; — noapte de așteptare cu pași ușori, lumini sfi-oase, în mănăstire, unde se pregătește taina de noapte a Învierii.

Ea nu se face în Bucovina la miezul nopții, „după Scripturi“, ci, după întâmplare, după datină sau după dorința și nevoile sătenilor, la deosebite ceasuri de către ziuă. Nu aud ca în copilăria mea, — când, în hainele noi de primăvară, nu puteam închide ochii de bucuria așteptării, — clopotul de chemare, cu dangătul puternic, prelung, cu ecouri surde,

pare că ar veni din adâncile morminte unde se va coborî acum vestea Învierii, a Învierii Dumnezeului făcut om, a Învierii oamenilor cu viața adormită până la judecata judecăților. Nu scânteie nici luminile fugare, ci fereștile cele trei ale lui Rareș sunt oarbe de întunerec. Numai sus cerul și a aprins de Înviere toate luminile stelelor fără de număr. Nu e o șoaptă de vânt măcar; străinii zgomotoși ai Putnei dorm, apa nu se aude vînd de vale, călugării, cei câțiva țerani cari vin aici, și nu la biserica din sat, nu fac niciun zgomot. De și s'au aprins câteva lumini, poate prea multe, vălurile negre, sumanele întunecate se desfac nelămurit în largul cuprins în care sunt sămănate. La mormântul lui Ștefan, unde, dacă nu sunt oasele, se sălăsluiește simbolul—și ce sunt chiar acele oase pierdute în pământ decât un simbol?—, cununile nouă și cele vechi, urna de argint goală, porumbelul de argint, atârnat, tricolorele păturite, marginile dulapului de sticlă, toate aceste lucruri multe, greoaie și foarte ordinare, foarte trecătoare, cu totul nevrednice pentru acela care nu poate fi încununat cu destul aur și cu destule pietre scumpe de neamul pe care el l-a scăpat dela peire,—mormântul acela, acoperit de noapte, aruncă numai scânteieri și raze.

Călugării nu-și știu rostul, se încurcă, nu se rușinează, așteaptă îmbold și îndreptare. Îi mână un cantor mustăcios, care se zice a fi un Rutean unit. Orbul dă din cap, se împletește în vorbă, cântă cu un glas de copil

bolnav și rostogolește groaznic ochii morți în fața bortilită de rănile vărsatului. Din când în când, pe buze rusești, rugăciunile vechi, așa de frumoase, sună ca în batjocură.

A ieșit cu Învierea: unii țerani stau în față cu lumânările în mână; altora li se dau dela mănăstire lumânări mari de ceară albă fără nicio podoabă de poleială, de flori, de bucurie, ca în Moldova mea. De mult încă fiecare și le a aprins când a vrut, și nu văd acea îngrămădeală râvnitoare către lumânarea pe care o întinde din ușa altarului preotul aducător al veștii celei bune. Câteva țerance care au rochii de oraș, negre, albastre, au ieșit înainte în strana femeilor, în stânga; vre-o două cu ștergare se ascund în întunec; câțiva copii de tot cumiși stau cu piciorușele goale pe piatra foarte rece. Acestea nu vor fi apăsând greu pe Ștefan Vodă, acoperit cu tăblițele galbene ale d-lui Romstorfer.

Alaiul Învierii se face. În frunte, arhimandritul cu cârja în mână, o cârjă nouă fără aurării și scumpeturi, un băț negru cu căpătâiul de argint; poartă comănac și vâl negru și are o bună înfățișare cuvioasă. Apoi, îmbulzindu-se și cotindu se, ieromonahii, „călugării-preoți“, în odăjdii de mătăasă, argint și aur, nouă-nouă, călugării negri cu păcatele lor în spate, noi cei câțiva în haine nemțești, țerani în cojoace și sumane, femeile cu polcuțe și cele în portul din vechime. Ușa se închide în urma alaiului, și prin porțile pridvorului întreg șirul se înfundă în noapte.

Eu aşteptam pe Ştefan să învie, să învie o clipă în inimi, cu solie de viitor, cu solie bună de strămoş şi părinte, încunjurat de heruvimii nădejzii cu aripile aurite. Să iasă o clipă, fără sabie, fără paloş, cu mânilor bătrâne întinse pentru binecuvântare şi să curăţe toate temerile, toate nesiguranţele, toate sfielile, deschizând floarea de aur a idealului. Şi el nu se ridica din mormânt unde-l apăsau aceşti călugări, aceşti oameni cu grija somnului şi a mâncărilor bune, unde-l ţintuiau cu piroane de fier rugăciunile pentru „Împăratul nostru Francisc Iosif întâilea“.

Când însă nu se mai văzu din toate decât întunerecul, mişcarea neagră a mulţimilor, fâl-fâirea prapurilor ca şteagurile de umbră ale oştirii morţilor, când nu mai străluci nimic pe lume decât sus stelele sigure, iar jos luminile fugare, fluturate de vântul înaintării, când toate glasurile, ale orbilor şi ale celor ce văd, ale vrednicilor şi ale nevrednicilor, ale celor credincioşi şi ale celor fără de credinţă, se topiră în acelaşi cântec de biruinţă asupra morţii, când arama clopotelor, clopotelor celor vechi de tot, prinse a vui în geamăt lung, în hohote de plâns risipite asupra munţilor şi văilor, zguduind ziduri, morminte şi suflete, atunci se săvârşi minunea. Aici, în noaptea care-i poate fi mantie, el era cu noi, Ştefan, Ştefan al nostru, Voevodul, Împăratul nostru cel drept, el şi nu „Francisc-Iosif întâilea“. Mergea cu noi în umbra nopţii, între luminile cerului şi luminile pământului, ducând după.

dânsul întreg întunerecul, pe aripile lui care atingeau munții zărilor și depărtarea hotarelor noastre sângerate. Sfânt și Împărat al tuturor țărilor, al tuturor oamenilor Românmii, al tuturor celor ce cuminecă în această limbă! Și cântările sunau, și clopotele vuiiau, și el ducea în fruntea tuturor vestea Învierii lui Dumnezeu, vestea Învierii dreptății. Și prin ușa încuiată a bisericii goale el trecu înaintea tuturor și se odihni în credința viitorului nostru.

Eram acum în pridvorul luminos ca o încăpere din raiu. Un Român pletos, cu fața arsă de soare, ținea în mână, răzimat de prîvazul ușii, un prapur roșu cu aur pe dânsul. Stătea cu ochii crunți, și părul îi încunjura sălbatec grnmazii, negru ca abanosul; cojocul alb lucia ca o platoșă, opinca stătea ca înfiptă în pământ. Între Teoctist Mitropolitul și Mitropolitul Iacov, egumenul arhimandrit al Putnei cânta înaintea zăvoarelor trase, cerând lui Dumnezeu să se spulbere „vrăjmașii ca fumul în vânt și ca ceara înaintea focului”.

Și sufletul meu înseninat zicea în tăcerea buzelor: «Amin»!

«Adevărat a înviat!»

VII.

Argeşul

de N. Iorga.

— — —

Târgul Curtea de Argeş, — ceia ce înseamnă, în limba de astăzi, reşedinţa domnească de pe Argeş — e o adunătură mai curând sărăcăcioasă de case cu câte unul sau două rânduri, altfel destul de curate, şi de livezi, pe care o străbat străzi cu pietrele ieşind pretutindeni la iveală, răzvrătite. În stânga se vede pe o înălţime o biserică destul de mare, sprijinită în pârgii: ea poartă în limba poporului, pe care istoricii au încercat apoi s'o tălmăcească prin ipoteze silite, numele lui „Negru-Vodă“. E curioasă această răspândire — dacă este o adevărată răspândire — a poveştilor despre închipuitul întemeietor: şi aici, la Curtea-de Argeş, ea s'ar lămuri poate prin amestecul în graiul unor oameni ce nu par a-şi deschide gura tocmai bucuros, a numelui acestui Voevod Negru din timpurile întunecoase cu acela, ce e vrednic a se pomeni totdeauna în aceste părţi, al binefăcătorului, iubitorului de frumos, evlaviosului Voevod Neagu, Neagoe.

*

Pe altă înălţime apare, părăsit, dar trezitor de vechi amintiri, care nu se mai pot desluşi

de nimeni, turnul dela Sîn-Nicoară. Dacă — și presupunerea nu pare fără temei — Nicolae-Vodă, zis și Alexandru, de la care până astăzi s'a strecurat mai mult decât jumătate de mileniu, e acela care a sfințit ca biserică nouă, pentru iertarea păcatelor sale, pietrele ce se dărăpănează acum supt picăturile ploilor, în bătaia vânturilor reci de iarnă și în munca veșnic reînnoită a buruienilor de ruine, — atunci acest străbun al șiragului Voevozilor mai noi se preface din slavoneasca moartă a epitafului său din biserică dela Câmpulung într'un viu Nicoară, Voevod și *gospodar* pentru Sârbii și Bulgarii din cancelaria lui, dar pentru ai săi, dregătorii și arcași și țeranii, Domnul Nicoară, Nicoară-Vodă.

* |

O șosea prăfuită, între mici căsuțe urâte. În fund se vede un coperiș ce se încovoie în arcade spre patru stâlpi albi, iar mai departe, în dreapta, niște turnuri ce par galbene și nu se deosebesc prin nimic. Arată a fi ale unei biserici destul de mari.

Dar iată că priveliștea se deschide. Trăsura se oprește înaintea unei bariere de lemn alb. Mă cobor, înaintez puțin, — și în față mi se desface supt cerul albastru, între înalte dealuri acoperite de păduri, printre care curge apa Argeșului, mănăstirea dela Argeș (nu dela Curtea-de-Argeș, cum se zice greșit astăzi).

Patru turnuri: două drepte, mai mari urmându-se în lungime, pe când în lat se apleacă

Vechea biserică domnească din Curtea-de-Argeș.

unul spre altul încă două, strâmbe. Împărţită în patru registre, osebite prin brăuri sculptate, biserica, spre intrarea căreia duce o scară îngustă, e de un desăvârşit echilibru al frumuseţii. Aşa au croit-o pentru Neagoe-Vodă şi Doamna sa Despina, vlăstarea de Crai sârbeşti, meşteri de ţară şi străini la începutul veacului al XVI-lea, toată din frumoasă marmoră albă.

Astăzi, după restaurarea d-lui Lecomte de Noüy, spre luminile şi gustul căruia s'a dus stângăcia noastră barbară şi veşnicul despreţ de noi înşine, se văd pretutindeni fonduri de azur şi flori de aur, păsări care ar fi să sune din clopoţei când bate vântul (dar nu sună), coperişuri verzi de-asupra turnurilor. La lumina soarelui, clădirea pare a se scălda într'un aur, care, când norii răpesc razele, se arată pe multe locuri negriu ; pe alocuri şirloaiiele ploii au luat cu ele albastru şi aur, lăsând dungii întunecate până şi în inscripţia aurită-aurită a lui Neagoe-Vodă.

Armonia deplină stăpâneşte şi înăuntrul clădirii. Stâlpi înalţi se ridică sprijinind bolta ; în faţă, catapiteasma închide intrarea sfântă a altarului. Chipuri de sfinţi se înalţă sus, în aurul fondurilor ; jos se înşiră ctitorii, ale căror pietre de mormânt sunt acoperite, după nu ştiu ce obicei, cu coperte de catifea roşie cusută cu aur, în etichete a căror slovă nu e, adese ori, nici latină, nici cirilică, ci un fel de gotică apuseană. De o parte şi de alta se văd : Regele Carol, care nu samănă de loc şi n'are

atitudinea smerită a unui ctitor aducându și darul înaintea lui Dumnezeu, și Regina Elisabeta, al cărei talent poetic e simbolisat printr'o atitudine de extas care nu întră iarăși în norme, bine statornicite, ale picturii bizantine sau bizantino române. Un înger stă lângă Regele ; lângă Regina o madonă *catolică*, purtând pe Isus în brațe, pe când jos se văd crini. Nori înconjoară pe cele două ființi cerești, nori, cari, drept spuind, nu samănă a nimic.

Și cu aceasta orice cunoscător al vechii noastre arte, orice iubitor al frumosului și adevărului istoric vine dela sine la aprecierea puțin admirativă a *restaurării*. E deosebire într'un lucru care se învață, care se studiază și altul care se depune pe încetul în minte prin vederea neconținută a aceluiași obiecte. Întipărirea în cazul d'întâiu poate fi mai conscientă, dar în celalt e mult mai adâncă, mai trainică. Pentru a reface o biserică de la care vremuri rele au răpit mult în desfășurarea lor, trebuie familiarisarea deplină cu biserici de acest fel, și mai trebuie o legătură intimă de amintiri, ce merg până în fundul copilăriei, cu sufletul care locuiește în aceste clădiri de smerenie și de închinare. Și, fiindcă o artă adevărată se adaptează pretutindeni, se traduce în limba sufletească a fiecărei rase, se cere iarăși ca arhitectul învățat și meșter care îndrăznește să învie din rămășiți și potriviri o frumuseță vestejită, să fie unul din copiii cei mai plini de iubire fiască ai pământului pe care se va ridica a doua oară minunea.

Cred că la noi în țară se găseau și atunci când am adus pe arhitectul francez oameni cari, măcar strângând cu toții cunoștințele lor într'un mănunchiu, puteau să ni dea îndărăt, cu toată priceperea și cucernicia, vechea mănăstire a lui Neagoe-Vodă. În locul Caselor din Viena, se puteau afla meșteri de-ai noștri cari mai încet (dar nu mai scump) ar fi dat podoabele d'inăuntru, delicatele lucrări de zugrăveală, de săpătură și chiar de turnătorie. În acest cas, n'ar mai fi nici catapetează cu flori, nici vulturi heraldici apuseni, nici slove care nu sunt nici buchi, nici litere ; n'ar mai fi mai ales acea bogăție cam sălbatecă, aș zice: orientală, de aur și de colori puternice. Ai noștri ar fi lăsat, ca niște duioase amintiri dintr'un trecut care a fost numai odată și nu se poate comandă, cu orice sacrificii budgetare, în făcătoarea de minuni străinătate, acele stângace icoane și sculpturi vechi, al căror graiu de cinci sute de ani, venind din depărtările credincioase și eroice, ni spune cu cât mai mult decât jargonul internațional al momentului. Și ar fi fost mai bine.

Acestea nu sunt de almintrelea singurele priveshti triste ce se pot culege aici, în umbra mănăstirii modernisate și înstrăinate. Mai sunt și altele tot așa de triste: acei stâlpi crăpați, mergând spre ruină cu toată tinereta lor, acei stâlpi de cărămidă acoperită cu moluz cari încunjură nevrednic biserica de marmoră ; acel palat episcopal, prefăcut acum

în palat regal, clădire monumentală, bine chibzuită și de un stil ales,—aparținând altui Ținut românesc și altei epoci—, dar ale cărui odăi par încă pustii, nesfârșite, în căutarea unei destinații definitive. În „biserica veche”, la restaurarea atât de distrugător radicală, s’au găsit chipuii de sfinți, în cari meșterii altor timpuri și-au zugrăvit adevărata, nemărgenita evlavie, s’au găsit colane de argint greu cu stângace săpături de slove, ieșite din întrebuițare, s’au găsit potire și odăjdii pe care au scânteiat pietrele în care se adună ’n cel mai mic spațiu cea mai mare lumină și cea mai mare bogăție ; s’au găsit sfinte stofe care au învălit oase domnești ce s’au făcut cenușă. Unele din aceste comori de artă au fost aduse la București pentru a face parte dintr’un Museu abia orânduit și abia deschis. Celelalte se trec la catastif acum, când noua Casă a Bisericii trebuie să știe ce stăpânește ; apoi ele vor rămânea uitate în dulapuri, închise în lăzi. Și te gândești atunci la acele *fabriche* care se găsesc în apropierea marilor, frumoaselor biserici ale Italiei ; ateliere și musee, în care se păstrează ceia ce a dat jos vechimea de pe clădirea măiastră, iar alături meșterii lucrează, în măsură ce se simte nevoia, la desăvârșirea, la ținerea în bună stare a monumentului. Da, însă acolo nu se încredințează grija lucrurilor întreit respectabile, fiindcă sunt vechi, sunt frumoase și sunt scumpe, unor mâni străine, ci arhitectul de talent și de știință, ca și umilul lucrător ce-i îndeplinește gândul, simt

că lucrează la ceia ce face mândria și cinstea țerii lor. Și sunt acolo și alți factori, cari la noi se cred nedreptățiți de lumea laică, își lasă ogorul nelucrat și rătăcesc pe unde nu e chemarea lor, lăsând subalterni fără direcție și o turmă fără păstor. Unde ni sunt oamenii de râvnă, oamenii de jertfă, binefăcătorii și gospodarii. aceia cari sunt „sarea pământului“, dacă înțeleg ce trebuie să fie?

(*Adaus :*)

Alături, în oraș jos, între casele de toată mâna, ce smerită pare Biserica Domnească, asupra căreia nu s'a întins un patronagiu regal, dar de care nu s'a atins ambiția unui mare și neînțelegător meșter străin, stricând și prefăcând !

Supt turnul de ieri de alaltăieri al unei clopotniți fără stil întri în curtea care încunjură armonioasa clădire de cărămizi și de bolovani prinși în ciment, alternând. Un singur turn se ridică de-asupra acoperișului în marginea căruia o sprinceană de zidărie amintește, în așa de puțin, galeriile vastelor basilice. Ca și acestea, ea e împărțită înlăuntru, după pronaosul cu mormintele Brătienilor, în trei părți. Aceasta e zidirea cea d'întăiu pe care Dpmnii munteni, de pe la 1350, au ridicat-o întru slava lui Dumnezeu. Până aici nimic deosebit, dar dacă treci pragul ușii fără alt cadru decât al pietrei smulse unui vag mormânt, descoperi cele trei minuni succesive, care i-au creat un loc de cinste între toate lăcașurile de închinare ale Românimii.

După ce gustul ales al arhitectului Cerchez a scăpat „biserica lui Negru-Vodă“ de dărâ-marea ordonată de Lecomte de Noüy, care și ridicase șchelele pentru crima plănuită, s'a găsit, căutându-se supt o onestă zugrăveală de pe la 1820 și peste un strat dintr'o vreme mai veche, strălucita pictură a meșterilor veacului al XIV-lea. Și aceasta, cu splendoarea colorilor rămase vii, cu libertatea mișcărilor și expresia figurilor, cu naivul ei dramatism, e din ce a dat mai prețios întreaga artă a Răsăritului în acest veac.

Stăruința și norocul d-lui Virgil Drăghiceanu au dat la iveală supt lespezi mormintele dinastiei întemeietoare a Țerii-Românești. În greoiul sarcofag de piatră, al cărui capac s'a ridicat ca prin minune la ceasul când provinciile românești se uniau în sfârșit, s'a găsit, înfășurat în mătasă roșie, smăltat cu mărgăritare, încins cu aur, vechiul Basarab-Vodă, a cărui moarte la Câmpulung se înseamnă pe una din cărămizi în stânga. Iar în juru-i, purtând pe frânturile de oase rămășițe din juvaiele lor, o întreagă Curte de prinți și princese.

În sfârșit, descoperitorul a ridicat țerna multă care astupa casa de locuință a Voevozilor și au ieșit la iveală, cu frânturi de frumoasă ceramică, bucăți de piatră sculptată, una purtând un vultur de cea mai frumoasă execuție.

Prin aceasta Argeșul a devenit loc de închinare pentru oricine-și simte legătura lui cu cel mai depărtat trecut al nostru și cu pioasa lui artă.

VIII.

Câmpulungul muntean (în 1857)

— bălciul —

de A. Pelimon

O mulțime de prăvălii, țerani, femei, copii, cercelari, negustori, mămulari, copăieri și oameni de-ai poliției și de ai Cărmuirii cari pribegiau !...

Uităiu a spune că, mai în centrul târgului, marfa dela Lipsca și marșandele dau lustru acestui bazar ce ține două săptămâni, până după ziua Sfântului Pantelimon ; și, fără a o spune aceasta, nu trebuie a vă îndoii că, pe lângă câte un ciorbagiu grăsuliu, băcan sau brașovean, ce se vedea șezând cu ciubucul în mână d'inaintea șatrei sale și care se plângea mereu că nu este vânzare, se vedeau o sumă de boieri, dame, domnișori, atât de aici din oraș, cât și din alte părți, veniți de ziua Sfântului Ilie ; și aici, lângă surtucul de modă, mănuși glacé și fracuri cu coadele lungi, lângă capela de modă a domnișorului, cu șapca și paltonul negustorului, lângă cojocul și căciula de oaie a țeranului, peșchirul sau mărâma

albă, conciu și o îmbrăcăminte ce Româncele purtau și în al treisprezecelea secol, nu puțin făceau un contrast ciudat câteva dame ce purtau pălării amazone cu horbotă neagră priu prejur și arătând cochetăria cea mai excentrică ; — dânsese păreau mai mult ca și cum s'ar fi aflat în doliu, cu' acea horbotă neagră, pe care însă, ținând o cu mâna deasupra feței, îi ascunde frumuseța obrazului, care, cu toate acestea, trebuia lăsată să se vadă, și care nu puțin intrigă pe cei mai mulți, cât și însuflă o nespasă gelosie și curiozitate printre celelalte dame... Acest fel era societatea ce o vedea cineva plimbându-se prin ulițele însemnatului târg ! Dar, ca să nu îngreuiem prea mult pe cetitor și ca să nu supărăm pe cineva care s'ar crede atacat prin descrierea ce facem, lăsăm unele și altele la o parte, ce mai văzurăm, și revenim la ceia ce ne trase mai cu deosebire luarea aminte.

Veți ști însă că era cam la toaca popilor când sosiu, și eu n'aveam căpătâiu unde să trag, fiindcă, din ceia ce am cunoscut, nu prea era mare dispoziție la nimeni să voiască a mă primi, măcar pentru două trei zile ; — și apoi, printr'o piază rea, se vede, toate camerele de pe la hanuri se aflau prinse...

Mă învârtiam de colo până colo, uitându-mă pe la unii și pe la alții, observând pe la negustori mărfurile ce le aveau... Aci unul vindea funii și păcură, dincolo altul vindea coase, opinci, lulele și brânză în coșulețe ; — cârciumele își aveau tarabele întinse și cafenelele

erau numai stosărie... Dar, în mijlocul acestora, se aflau așezați câțiva negustori cu ruleta, cum am zice: cu jocuri de noroc pe bani, cari și aceia își aveau prăvăliile lor, la care se grămădiau mai mulți oameni și țerani, uitându-se în gura unui asemenea negustor coțcar, ce sta d'înaintea unei mese cu dichisurile sale, cum am zice: niște păhare, sticle, sfeșnice de bacfon, și în mijlocul a toate acestea era pusă ruleta, cu un petec de mușamă alături, pe care se aflau imprimate niște numere de noroc mari, roșii și albastre; iar acela ce știa să dea la noroc chema lumea, fiind în mână un săculeț cu niște bile înăuntru, pe care le scutura mereu și striga pe cât îl lua gura: „la un gologan cinci!.., la un gologan cinci!..“.

Mirându-mă prea mult că văd asemenea jocuri ce le știam oprite în toate părțile lumii, și la noi le oprește însăși condica penală de a se mai juca pe la târguri, rămăseiu absorbit de cugetări și de mirare.

Puțin mai îndărăt, la spatele mieu, se face de odată o larmă, însoțită de chiote, râsuri și tot felul de huiduiri.

Mă întorseiu să văd ce este.

Dar un spectacol prea curios se înfățișă ochilor mei. Văzuiu o grămadă de Evrei, niște mămulari și până și băieți dela prăvălii, cari cu toții dădeau năvală și huiduiau cu o nespusă larmă pe un biet țeran, care, din păcatele lui, nu știa ce să facă și cum să fugă mai curând, ca să scape de această rușine...

Întreb ce este ?

Îmi spuseră atunci că acest țeran, care tocmai vânduse o păreche de junci în trei galbeni, îi pierduse pe câteși trei la coțcăria „uite popa !.., nu e popa !“....

IX.

Suceava (în 1905)

de N. Iorga.

— — —

Apa Sucevei se trece pe un pod de lemn, mic, șubred și fără podoabe ; „țineți trăsurile“, zice una din multele înștiințări tipărite, și în adevăr murgii Evreului merg cu toată conștiința că sunt într'un loc unde zburdăciunea, pripa nu se îngăduie. Alătura, un alt pod, mai mare, mai tare și mai frumos, e dungat de linia de fier a trenului ce vine din Ițcani și duce la Suceava. Și eu îmi aduc aminte de un pod, mare, acoperit, negru pe dinuntru și pe din afară, prin care de demult, când eram copii cu ochii abia deschiși asupra minunii acestei lumi, am trecut cu mama, recunoscătoare pentru minunile Sfântului din Suceava, ca să sărut moaștele negre, uleioase ale lui Ioan cel Nou, culcat în mirodenii. Aud încă, după treizeci de ani, huruitul roatelor prin marele întunec umed, văd piața mare cu făcliile și iconițele, biserica înaltă, racla de argint cu chipuri săpate, falca întunecată și dinții albi ai ajutorului la toată nevoia..

Jos, Suceava curge iute, mânioasă, bogată din prisosul ploilor primăvăratece ; e mare cât o ramură a Moldovei. În luncă iarăși pasc vite albe. Câmpii se gunoiază, și pluguri cu cai, duse de țerani cu căciula mare, rup țarina slăbită de ploaie. Boini se îngrașă și se vând cu prețuri bune.

Pe mal sunt multe case, ceva mai departe. Și tocmai de-asupra lor se cinchește supt cope-rământului de șindrilă neagră bisericuța dela Ițcanii-Vechi, galbenă-deschis, cu un pridvor liber. Frumoasă mică locuință a călugărițelor de odinioară pentru care ea fusese clădită în veacul al XV-lea ! Abia dacă se slujește astăzi la hramul ei. Ițcănenii din căsuțele dese de pe lângă râu vin la alte serbări sus, în orașul lăcașurilor mari și bogate.

Încă o bucată de vreme ne urcăm printre case de modă moldovenească, în care stau de mai multe ori străini. Dar, ici și colo, fete se dau în *scrânciob*, în leagăn. E adevărat că astăzi, a doua zi de Florii, la catolici — deci aici Nemții, Polonii — e a doua zi de Paști.

Am ajuns tocmai sus. Suntem în cuprinsul vechiului oraș, precum arată grămădirea bisericilor, așa de aproape una de alta, încât în câteva clipe ai făcut drumul dintre ele. Lasă deci la o parte strada care se zice „evreiască“ și strada mare, care e și ea aproape numai a Evreilor, lasă urmarea ei înainte, pe lângă o grădină goală și rău ținută, pe lângă o biserică a catolicilor, mare, albă, urâtă, în care

scânteie acum luminile Învierii, chemând puținii credincioși. Lasă prăvăliile Evreimii, care nu sunt altfel decât cele dela Folticeni noștri, lasă scârboasele cafenele, în care se tolănesc în caftane murdare stăpânii de astăzi ai târgului, lasă îngrămădeala, harhătul germano-semitic, duhoarea și necurătenia, lasă uricinea răpareță. Nu te uita la lumea ce trece în hardughiile nemțești care sunt trăsurile de aici: une ori ai vedea un *honorator* cu cilindru, iar cele de mai multe ori unul, doi, trei, mulți Evrei, de modă nouă și de modă veche: eu am zărit chiar într'o cupea, având în locul geamului dela spate o scândurică, un *Herrchen*, un domnișor, oacheș, cu fața prelungă, cu ochii mari visători, cu perciunii fiului lui David și cu pălăriuța de catifea, cu lungul caftan al Galițianului neprihănit de civilizație. Pe ici, pe colo vei vedea strecurându-se câte un creștin sau o creștină, funcționari, meșteri cari-și petrec Paștile, soldați în concediu pentru serbători, domnișoare elegante cu moșii în zestre, ferindu se cu dibăcie de atingeri care pătează de murdărie rochiile.

Dar toate acestea nu te privesc, călător român pe pământuri ce sunt înstrăinate și în ceia ce privește oamenii chiar, printre cari zărești așa de rar țeranul după datină, cu sumanul și căciula lui ca în Moldova, cu variante de căciulă, mici și ieftene, pe care le-a născocit jidovimea, sau în haina modestă a Neamțului din burghesia cea mică. Ție-ți pasă în acest pământ al tuturor neamurilor, în cari al lui Is-

rael a căpătat biruința deplină, ție îți pasă de biserici cu chipuri de bour și frumoase litere bătrâne de-asupra ușilor, de pietre șterse de-asupra mormintelor cu cenușa spulberată, de frânturi de cetate pe culmea frământată cu sânge, spre care ni se înalță recunoștința și ni fumegă tămâia visurilor evlavioase și sfinte. Ferește-te de prihană, lasă hanurile, prăvăliile, stradele, grădinile și furișează-te spre locurile pe care privighează crucea ta veche răsăriteană, unde vorbesc în glas de aramă clopotele tale turnate prin vremi ce nu se vor mai întoarce, și în care în bronz ni s'a turnat și mărirea, numele cel bun, păstrat până astăzi, datina curată, pe care o uită prea mulți, în toate. Fii aici ca un hagiucucernic în Ierusalimul din vremea prigonirilor: el nu mergea la cadiu, la nazir, la căpeteniile ienicerilor, el nu se grămădia printre cumpărătorii bazarurilor, el nu aștepta la poarta moscheilor, ci, fiind umila lui făclie în mână, el se ducea de-a dreptul, cu o grabă înfrântă de simțul sfințeniei, către mormântul în care odihnise, o clipă omenească de moarte, Domnul și Dumnezeuul său

Întâiu ți se va înfățișa Sf. Dimitrie, mare și puternică zidire pe care Petru Rareș o închină, precum a făcut și în Hârlău cu o clădire ceva mai mică, „sfântului purtător de mir“, biruitor în luptele care plăceau sufletului focos al fiului lui Ștefan-cel-Mare. Clădirea n'a suferit reparațiile acelea la care Austria ține mult, ca să arăte că știe păstra moștenirea moldovenească, ca să încurajeze știința și arta

și ca să dea de lucru la atâția domni din Viena, cari găsesc că Moldovenii acei de demult erau oameni stimabili, ale căror lucrări în cărămidă, piatră și penel sunt vrednice de o luare aminte curioasă și de o îngrijire răsplătitoare. Ba Sf. Dimitrie a fost reparat și el acum câțiva ani, dar întru atât numai că l au tencuit și văpsit cu o tencuială și o vâpseală care cad. Și iarăși clopotnița pe care e întipărită pe partea de către Răsărit, cunoscutul bour cu gâtul gros, cuprins într'o floare purtând inscripția, clopotnița aceasta a fost de atâția ani preschimbată pentru a se face, la înălțimea ei trainică, paza de foc.

Încolo, Sf. Dimitrie-i cum l-a lăsat ctitorul. Fațada largă e străbătută de trei ferești gotice și se sprijină pe două contraforturi. Fereștile gotice se urmează și pe laturi, ca și contraforturile. Zidirea se rotunjește la strane și în fund, la altar. Ocnite mici sus, ocnite mari jos, lungărețe, până la temelie, îi împodobesc pereții. Zugrăvelile frumoase, pe fond albastru dulce, care se vedeau odinioară, s'au sfărâmat, s'au ascuns supt poșpăiala tencuielilor mai târzii.

Înăuntru, chipurile de sfinți sunt în parte cele vechi, precum dovedește inscripția numelor, în lungi și suptiri slove din vremea, bună pentru scrisoare, a urmașilor lui Ștefan-cel-Mare. Un foc însă a mistuit catapetasma, odoarele vechi s'au stricat. afară de jalnice rămășițe, aruncate într'o cămară a turnului, unde putrezesc în praf cununile morților din

zilele noastre și fel de fel de lucruri fără chip și fără nume, care duhlesc a muced. Pietrele de mormânt, între care un învățat străin a crezut că găsește pe a lui Bogdan fiul lui Ra reș, nu se mai pot ceti cu siguranță ; nicăiri nu le-am văzut mai ticăloșite. Vremea de peste un veac în care Suceava a fost un maldăr de ruine, unde câinii fără stăpân băciuiau prin pivnițele de piatră ale caselor ce se dărâmaseră, pe când săteni pașnici arau pământul în margene, vremea de astăzi a primăriilor evreiești, a preuțimii de Stat, cu învățatură mireană, vremea de egoism și fără niciun avânt, fără nicio amintire și fără nicio nădejde au adus această păcătoșire a bisericilor. Rar să-ți vie preotul spre a-ți arăta cu mândrie biserica, pentru că e în sama lui și pentru că e moaște din trecutul neamului lui ; nu biet paracliser bătrân, nespus de murdar și de îndobitocit, chior, bubos, va orbecăi cu tine prin praful și neorânduiala, prin sărăcia desprețuită a lăcașurilor în care Mitropoliți au slujit înaintea Domnilor, Doamnelor, Domnițelor, boierilor în veșminte de aur, de catifea și mătăsuri.

De departe, mănăstirea Sf. Gheorghe se vedește prin turnul greoiu al porții și prin scânteierea ciudată, prin lucirea sticloasă a țiglelor nouă roșii închis, cu dungi nesăbuite de albastru și de galben, ceia ce pentru o biserică e o împoțonare, iar pentru colorile noastre naționale e, când te gândești cine a reparat și cu ce simțire față de noi, o *profanare*. Biserica

Mitropoliei de odinioară a fost clădită în foarte vechi timpuri, îndată după Ștefan-cel-Mare, și supt Ștefan-cel-Tânăr a luat locul vechii Mitropolii, care e astăzi biserica Mirăuților. De sigur iarăși, marele ziditor Petru Rareș i a dat proporțiile cele mărețe pe care le are astăzi, plătind astfel datoria sa de biruitor și față de celălalt mucenic ostaș al legii creștine. Petru Șchiopul, blând Domn cuvios, a dres clădirea, ce suferise pe urma luptelor din vremea lui Despot ; de la dânsul vine zugrăveala de astăzi, foarte frumoasă, cu sfinți mari și icoane bogate, întinse pe un fond albastru, stropit cu largi stele de aur. Petru-Vodă, încă tânăr, cu barba lungă roșcată, Ștefan-cel-Mare, Petru Rareș, Ștefan, copilul lui Petru cel Nou și poate Vlad, fratele lui,—căci capetele acestora s'au șters, iar nu s'au tăiat la o închipuită deschidere a fereștii, care e veche,—aceștia se văd foarte bine, ca și pisania cu litere de aur arătând data lucrărilor precum și aceia când s'a născut, a primit semnele Domniei de la „Împăratul turcesc“ și a fost uns în această biserică, de Mitropolitul Gheorghe Movilă, copilul Ștefan cel frumos cu dulcii ochi albaștri, care s'a stâns ca tânăr în munții, așa de depărtați, al Tirolului.

Biserica e întocmai ca a Sf. Dimitrie, dar aici reparația și-a făcut isprăvile. Coperemântul e cum am spus, pietrele de mormânt sunt prinse în zidul de împrejmuire ; în clădirea fără slujbă sunt așezate la pământ fel de fel de stâlpi și podoabe de piatră săpată, nouă-

nouțe, care rămân să fie puse la locurile lor după ce artiștii din Viena vor spoi din nou toți pereții. De alminterea, ești asigurat, totul se va face cu rânduială științifică. Săpăturile sunt numai în stil vechiu. Zugerăveala va fi întocmai ca aceia a meșterilor lui Petru Șchiopul. Se va înlătura numai praful, fumul, urmele de focuri și nenorociri, urmele urâte și duioase, urmele negre și mișcătoare, urmele sfinte... Atât. Și biserica triumfătoare va pomeni prin scânteieri și colori nouă bunătatea unei cârmuiri cu care cea veche n'are nicio legătură, a unei civilizații care nu înțelege pe cea de altă dată, a unei epoce de înălțare a acestui colț moldovenesc prin Evreu și prin funcționarul de carieră.

Într'o bisericuță făcută de Mitropolitul Anastasie Crimca, ctitorul Dragomirnei, e așezat, până la sfârșitul lucrărilor de restaurație, trupul Sfântului Ioan cel Nou, pe care, acum cinci sute de ani în capăt, Alexandru-cel-Bun, întemeind aici Mitropolia lui Iosif I-ii, l-a adus din locul muceniei lui, Cetatea-Albă a Genovesilor, în care el suferise pe la 1330 de cruzimea Tatarilor, stăpânii de pe atunci. Din vremea veche i se va fi dăruit, în locul raclei de lemn sculptate de Genovesi, astăzi la Putna, greoiul sicriu de argint aurit pe care se desfac, în minunat lucru răbdător cu ciocanul, privesți din suferințele mucenicului.

Apoi regele polon Sobieski, venind să scape pe Moldoveni din lunga robie a Turcilor, a

furat pe sfânt pentru evlavia Ruşilor din țara sa, și numai Austria, după împărțirea Poloniei, a dat înapoi Sucevei răpite de la Moldova vechiul ei sfânt ocrotitor, spre care și astăzi vin închinători din multe locuri românești și ortodoxe, cerându-i minuni și hărăzindu-i lumina făcliilor de ceară.

Și mai tăcută de cât Sf. Gheorghe e acea biserică a Mirăușilor. Țigle scânteietoare, piatră rasă, sfinți de Viena. Ți se strânge inima când întri în lăcașul de minunată, răbdătoare și costisitoare parodie, din care au fost gonite toate amintirile. Altfel, forma e cea veche, din vremea strălucirii moldovenești și a decăderii de până mai dăunăzi, când dobitoacele și oamenii răi se strecurau vara prin bălării și se opoșiau în cuprinsul zidurilor. Alexandru cel-Bun e, fără îndoială, ctitorul d'întâiu al acestei mici zidiri, iar al doilea a fost Ștefan, care a ridicat pe ruinele vechii bisericuțe o clădire mai nouă, având ca semn deosebitor, în loc de pridvor, turnul clopotniței împărțit în două rânduri, turn care strică armonia liniilor. Dar o nouă prefacere în veacul al XVII-lea i-a schimbat vechile linii.

Sf. Ioan al lui Vasile Lupu, mică, nălțuță, cu ferestuiți mărunte și multe șiruri de brâie, cu un fin bour săpat pe o lespede de piatră ; Sf. Nicolae al Prăjeștilor, clădită încă în stilul lui Rareș, foarte bine alcătuită, cu turnul ei suptiratec, — întregesc șirul bisericilor moldovenești pe care le păstrează încă Românii pen-

tru preoții teologi și paracliserii bătrâni cu ochii roșii și mânilor râioase. Lângă cea din urmă, se vede o biserică armenească din veacul al XVI-lea, cu inscripția păstrată și cu turnurile hâd văpsite în verde. Biserița Elenei, văduva lui Rareș, închinată, la 1551, pentru pomenirea soțului mort și mântuirea sufletului ctitoarei, a trecut în mâna Rutenilor uniți, cari au spălat-o, au curățit-o, au văpsit-o și i-au spânzurat clopotele de o foarte ciudată zidărie.

Dincolo de zidul de împrejmuire al Sf. Gheorghe, se întinde un vechiu cimitir sălbatic, din pământul gropos al căruia, printre pietrele crăpate și monumente risipite și mâncate de mușchiu, printre bolți sparte lăsând să se vadă sicrie putrede fărâmate de bulgări, cresc viorelele cele d'întâiu ale primăverii în iarba mică, și se strecoară, luători aminte, copii de limbă nemțească, poate și copii ai Evreilor, cari le culeg. Cu uimire găsești aici pietre latinești dela 1580, dela 1600, puse pe locurile de odihnă ale unor femei dintre catolicii Sucevei celei vechi: soțul uneia a fost sutașul polon al lui Ieremia Movilă. Alte lezezi, cu pisanie frumoasă slavonă, sunt din același timp. Lumea această nouă străină, așa de străină, le-a lăsat de mult în părăsire, printre monumentele dela 1800 încoace; dar, în fiecare primăvară, firea duioasă îngroapă în mușchiu piatra supt care cu durere de inimă și multe lacrimi s'au îngropat morții aceia de demult.

În față, ai o râpă de lut, ruptă mai dăunăzi. Gârla noroioasă de jos e Căcaina Sucevei. Dincolo de dânsa zdrențele gălbui ale zidurilor Sucevei se ridică înaintea ta, vorbindu-ți de Petru-Vodă al Mușatei din 1380, de Alexandru-cel-Bun orânduitorul, de Ștefan-cel Mare, care a părăsit-o desnădăjduit înaintea Turcilor lui Mohammed al II-lea, pârjolitorii cetății în 1485, care a apărat-o de Polonii trufași ai lui Ioan Albert, venit pentru a-și cuceri aice rușinea și moartea înaintea de vreme, de Petru Rareș, gonit de boierii lui, cari au lăsat lui Soliman al II-lea drumul deschis spre Scaunul domnesc al țerii, unde el și-a scris cântarea de biruință pe o placă de marmură ce se păstrează astăzi la Muzeul orașului; apoi de Vodă Despot străinul, care a stat luni de zile închis aici, în cea mai chinuitoare din așteptările morții, până ce boierii răsculați ai lui Tomșa, Ștefan-Vodă cel mai nou, l-au răzbit prin foame și l-au silit să iasă, în haine domnești, împărătești, încoronat și înveșmântat în aur, în jos spre Areni, la podul din vale, spre Zamca și Sântilie, unde l-a lovit topuzul odată cu muștrările, și Tatarul, care s'a învoit la o astfel de faptă, i-a desfăcut capul strivit înaintea boierimii fără de milă. Ele îți spun de frumoasa Doamnă cerchesă a lui Vasile Lupu, de zglobiul ei fiu, Ștefăniță, de întunecatul și grosolanul ginere căzăcesc Timuș și de minunata lui soție tânără, Ruxanda, cari au fost încunjurați aice de Unguri, de Munteni și de Moldovenii lui Gheorghe-Vodă Ștefan, până ce

genunchiul lui Timuș a sărit de lovitura unei ghiulele și viața grozavului flăcău peri în chinuri, până ce Cazacii plecară cu trupul, lăsând în robie și rușine pe Doamna și fiul de Domn. Ele își amintesc de pată stăpânirii polone de până la 1699, când de sus, din cetatea odinioară apărătoare, se coborau ostași bețivi, desfrânați și batjocoritori, cari-și scrijălau numele pe pereții bisericilor și împungeau cu sabia ochii sfinților credinții noastre.

Vremea acoperise de mult cetatea supt un giulgiu de țernă din care ieșiau numai colțuri de piatră destăinuitoare. Un arhitect german, Romstorfer, a vrut să știe ce este acolo și a lucrat ani de zile cu multă râvnă, mare folos și puțină cheltuială pentru desfacerea din pământul lutos a Sucevei noastre de demult. Pe rând au răsărit șanțurile adânci, pline de apă în zilele grele ale apărării, zidul puternic din afară, întărit pe o temelie veche de către Ștefan, vulturul acestui cuib al ulilor și șoimilor d'inaintea sa, apoi zidul d'înăuntru, cămărilor de locuință, încăperile Domnului, beciurile de arme și de ostași, gropile pentru robi, curțile cele mari din mijloc, unde puteau încăpea mii de apărători, turnurile de strajă și bisericuța în care zilnic se cerea fără sunet de clopot îndurare și sprijinul lui Dumnezeu, nădejdea cea mai tare și apărătorul cel mai statornic. S'au găsit oase înfrățite în același praf fără nume, hârburi de smalt cu frumoase împiestriri, care n'au fost încă cercetate, unelte și săpături, bani, lemnării, inscripții de piatră.

Unele se află astăzi jos, la Museul dintr'o mare casă pustie, pe celelalte ți le arată paznicul, un gropar de cimitire, hârnîc și călduros ajutor al lui Romstorfer, în chiar cuprinsul zidurilor. El știe să-ți spuie despre fiecare colț, să te poarte prin toate rîpîle și coclaurile, pe toate crestele și prin toate infundăturile, și, cînd îți vorbește de mormanul de pietre asupra cărora plînge sufletul său, el vede cetatea, din care tu nu cunoști decît apărătorii pe cari el nu-i știe și de cari lui. Neamțului, n'are de ce să-i pese. Și abia mai ascuți cuvintele lui îmbielșugate de lămurire cînd de pe culme, lângă ferestruica deschisă în gol, străbătută de vîntul care cîntă și de vîntul care urlă, privirea ți se întinde asupra șesului verde al Sucevei, asupra dungii de argint a râului, asupra turnului dela mănăstirea Todirenilor, asupra Burdujenilor noi ai României. Aripile vulturului sunt sfărmate și jos croncănesc corbii, jos în Suceava, jos în Burdujeni, pînă departe, foarte departe, în târguri ce au fost lăcașuri slăvite ale străbunilor: corbi, tot corbi, mulți corbi, croncînindu-mi în limbi străine a pustiu, a iarnă, a moarte.

X.

Târgoviştea (în 1904)

de N. Iorga.

De la Titu, aşezat la vre-o două ceasuri de Piteşti, în şesul dunărean acum, o linie de drum de fier se desface spre Nord, paralelă cu linia Slănicului şi cu marele drum internaţional din valea Prahovei. Dar această cale din valea Ialomiţii nu urmăreşte nici o legătură cu străinătatea, care e şi aici Braşovul, ce se atinge prin Predeal. Ea nu poartă, ca linia Slănic, bogăţii din adâncul pământului României. E o linie locală, care uneşte cu centrul capitala judeţului Dâmboviţa, o linie de folos militar, fiindcă atinge, mai departe, fabrica de pulbere dela Lăculeţe şi, vara, o linie pentru bolnavii ce se duc la băile Pucioasei.

Şi în sus, străbaţi tot şesul, un şes fără daruri deosebite ale naturii, aşa încât satele ce-şi împlântă casele în pomii livezilor păstrează mai toată vechea căciulă de sărăcie a stuhului şi cocenilor. Ici şi colo se văd risipite poteci de pădure sau întinderi de desişuri încâlcite.

Biserica Stelea din Târgoviște.

Turnul de la biserica Radu-Vodă din București.

De-odată o linie albastră se înalță la stânga supt cerul nehotărât al sfârșitului de toamnă, o linie dințată de vârfuri. Undeva în fund vor fi Carpații, pe cari aierul nu e destul de limpede ca să-i arăte. În față sunt însă muncelele; a căror împărăție de vii și livezi începe aici. Din ce în ce, ele se deslușesc, goale, scrijelate de dungii, sau păstrând încă frânturi roșii și galbene din velința lor, până dăunăzi verde de o puternică viață,

Iarăși o vârcă de arbori în jurul înălțimilor. Ea nu pieră însă înaintea vederii, pripite de mersul trenului. După micile căsuțe, vine un turn de biserică mare, apoi altul și altul. Ele se grămădesc apoi împreună la un loc cu clădiri orășenești învâlmășite. E Târgoviștea, foasta capitală pe care o acopere giulgiul de aur învechit al amintirilor, e Suceava Terii-Românești, dormind în umbra bisericilor sale, care-i sunt strălucite monumente funerare.

Când te cobori însă dela gară, în mijlocul multor călători, între cari cu deosebire țerani, pe cari-i aduce trenul de dimineață, n'ai crede că te afli pe pragul mausoleului. Un bulevard lung, drept, bine pavat, peste care atârnă, între stâlpi, lămpi moderne,—iar, de o parte și de alta, vaste locuri goale, grădini, livezi bine împrejmuite, vile foarte cochete. S'ar părea că această stradă curățică inaugurează un oraș nou al viitorului.

Strada duce mai departe, între clădiri cu două rânduri, unele nouă, altele refăcute: câ-

teva case arată limpede un trecut care e însă cel de alaltăieri abia. Aici sunt prăvălii, aproape numai românești; câteva berării. Mai încolo, pe lângă o mare școală ajungi într'un cartier de oameni bogați, cu case care au o bună înfățișare: întocmai precum Calea Victoriei, comercială în cea mai mare parte, se mântuie cu vilele boierești dintre Calea Griviței și Șosea.

Acesta e însă numai salonul de primire actual, locul de primblare, sediul autorităților: o Primărie, o Prefectură și un Tribunal care ar șede bine oriunde, — și taraba negustorilor de astăzi. Oriunde te-ai uita însă, în dreapta ori în stânga, vezi rămășițele, umile sau glorioase, întregi sau ruinate, ale vechii cetăți.

În dreapta urmele sunt mai rare și mai puțin însemnate. Vezi totuși biserici din al XVII-lea veac, cu turnuri de zid ale căror ferești înguste, tivite cu brâne săpate, arată o înrudire cu minunea dela Curtea-de-Argeș sau cu aceia, mai puțin scumpă, dar nu mai puțin frumoasă, care se află aici, în vecinătate. Casele parohienilor de altă dată ai acestor biserici au rămas pe alocurea în picioare, Cooperemintele țuguiate, de veche șindilă neagră, se razimă pe stâlpii suptirateci ai pridvoarelor umbroase, pe când o prelungire ca un sfârșit de coif ocrotește camera și bucătăria.

În dreapta, încă din vecinătatea gării, răsare, în haina strălucitoare a unei reparații absurde,

trandafirie și albă, Mitropolia Târgoviștii, cu pridvorul ei așezat pe șese stâlpi, cu turnul prea supțire, ridicat pe o temelie înaltă. În față, e un turnuleț stricat, și o poartă de lemn, petrecută cu numărul unui ordin al Ministeriului, închide intrarea prin vechiul zid de cărămidă. Un atelier e în coasta bisericii, a cărei reparație e oprită în loc de lipsa de bani și de lipsa, mai puțin sensibilă, de socoteală. În față se desfășură, mărgenită de mici prăvălii urâte, o piață nespusă de murdară.

*

Iată, într'o strădiță transversală, armonia simplă în proporții vaste a bisericii Stelea, pe care Vasile Lupu a înălțat o, în ceasul împăcării, pe pământul Capitalei muntene, unde nădăjduise atâta vreme să între ca dușman biruitor. Pe acest loc trebuie să fi fost însă înainte o clădire mai veche, căci la o poartă lângă zidul turnului masiv, străbătut de două ferești de pază, văd o piatră care pare să fie de supt Radu-Vodă Șerban (1601—11), și ruinele de case ce se ridică din pajiștea cimitirului sunt, după tradiție, rămășița locuinții celor mai vechi Vlădici târgovișteni. Dar biserica de astăzi e întreagă a lui Vasile-Vodă și a isteșilor lui meșteri moldoveni, cari au făcut stâlpii, liniile șerpuitoare și îndrăznețe ale brâielor de podoabă din fațadă, cari au încunjurat turnurile cu cingătoarea de boabe de smarald a frumosului smalt verde.

Mai departe, după desfășurarea Stradei Dom-

nești, curată și cu casele cuviincioase, apare Biserica Domnească, o clădire adese ori arsă și prefăcută, păstrând însă vechiul stil în această ultimă înfățișare a ei și acoperită cu trei turnuri mari ce se îndeasă unul în altul. Apoi, chiar lângă dânsa, cuprinsă parte în curtea bisericii, parte în a noului spital, Curtea Veche.

Acum, se văd, din acest rar monument al arhitecturii noastre laice, încăpătoare, trainice și modeste — după însăși firea poporului nostru, — numai pivniți adânci, unde, în puterea unui contract cu Primăria, bragaii sârbi și au făcut ghejăriile, odăi mari și mici, care n'au niciodată mai mult decât trei pereți și cărora li s'a spulberat de multă vreme acoperișul și li s'a năruit fruntea pereților ; apoi o culme prin care se crapă două ferești moarte. Un mare turn rotund, al Chindiei, de unde se pândește focul, arată în mijloc zidurile-i prefăcute în veacul trecut. Iar în dreapta și în stânga, despărțind curți, intrând în case mai nouă, cu sau fără spoiala varului, boltindu-se peste strade urâte, strâmte, noroioase sau plângând în singurătatea pustie, acele ziduri de cărămidă trainică, pusă în lung și în lat, îmbinată cu bolovani, înaintea cărora Seimenii turbați de bielșug au oprit pe bătrânul patriarh Matei, stăpânul lor și Domnul țerii.

De atunci înainte, de la uciderea sftnicilor de căpetenie ai Domnului care zăbovisse prea mult între ai săi, de la închiderea porților cetății înaintea celui ce se cuvenia să-i aibă cheile, de la moartea lui Matei în mijlocul pă-

rerilor de rău, — ca un blăstăm apasă asupra vechiului Scaun de Domnie. În 1655 tot aici Seimenii seceră ca grâul copt capetele celor mai mulți dintre fruntașii țerii: lăcomia lor despoaie casele și pângărește bisericile, care rămân cu pereții goi. Peste trei ani, Preda Brâncoveanu e tăiat tot în «casele domnești», de Armașul păgânului Mihnea-Vodă. Peste câteva luni, beșliii turcești ai aceluiași tiran aruncă pe ferestrele care s'au făcut țărnă pe urmă, trupurile zugrumate ale multora dintre cei rămași în viață, și dorobanții le calcă în picioare, pe când odăile răsună de cântecele de triumf, ascuțite, ale muzicii turcești.

Apoi calăii se duseră și ei, spre pribegie și nenorocire. Străjile părăsiră locurile lor de pază. În curtea măcelurilor se făcu liniște, liniște. Șindila putrezî, și cărămizile căzură în sălbateca împleticire a buruienilor, crescute din pământul frământat cu sânge.

Dar iată că sosește Domnia de bielșug și strălucire a lui Constantin Brâncoveanu. Pompa stăpânirii se întoarce iarăși în odăile cu totul prefăcute. Sunt din nou sfaturi, serbători, muzici; cu toate că, în vremea de înjosire și supunere, zidurile, ajunse zădarnice, nu se mai apără. În toamna anului 1713 vin încă la Târgoviște, în vremea culesului viilor din deal, bătrânul Voevod, Doamna, coconii, nurorile și micii nepoței, împreună cu obișnuitul alaiu. Dar, la Paști, aceiași oaspeți veseli pornesc, cu cenușa pe cap, spre temnițele și piețele deucidere ale Constantinopolei.

Curțile domnești se înmormântară iarăși, și an de an încheieturile lor de piatră se desfăcură. Spiritul plecase de pretutindeni, și nu mai era nicio milă pentru amintiri. Poeții romantici veniră numai, la începutul regenerației noastre, să cheme umbre prin cântecele lor și, pentru dânșii, glasuri tainice, răsunetele durerilor și bucuriilor, șoptiră prin spațiile goale. Bibescu-Vodă, căruia-i plăcea să se îmbrace ca Mihai Viteazul, dură din nou Chindia, întru pomenirea trecutului și — pentru locuința pompierilor. Și apoi iarăși geniul distrugerii se puse la lucru, îngropând, răbdător, casele celor ce s'au îngropat.

În cutare unghiu apoi, la Sf. Nicolae din oraș, se înalță încă bolți înegrite de focul lui Sinan-Pașa¹.

La Sf. Constantin, care e altfel întreagă, solidă și frumoasă, cad ploile și se îngrămădesc zăpezile iernii prin coperișul sfărâmat, pentru refacerea căruia lipsesc de o potrivă banii tuturora și ai fiecăruia.

Lângă bisericile mari, altele mai mărunte, cu turnuri de lemn și tablă și cimitire înflorite cu cruci proaspete. O nouă biserică a catolicilor, într'un ungher de mahală puțin locuită, o biserică fără venituri, făcută pentru credincioșii ce au fost altă dată mai mult decât pentru săracii ce sunt acuma.

¹ Biserica s'a reparat apoi prostește și nu mai are astăzi (1926) farmecul de atunci.

Din stradele ce merg alături cu cea mare, una străbate printre două şiruri de căsuţe mici şi se ridică pe platoul unde stau căsărmile de la Teiuş. De jur împrejur privirea se opreşte în păretele albastru al înălţimilor roditoare, al muncelilor împădurite Trăsuri, breakuri, cară se urmează neconţinut pe pietrele şoselei ; companii trec în sunetul goarnelor, grupe de ţerani cu faţa rotundă, aspru tăiată—şmintind chipul caracteristic al lui Eliade Rădulescu,— căruia i s'a înălţat un monument lângă gară, sau de urâţi Țigani, din sălaşele de robi ale mănăstirilor de odinioară, vin din toate părţile sau se odihnesc pe marginea drumului ori lângă carele desjugate.

Apuc în dreapta, pe lângă linia căii ferate. Jos, într'o luncă de arbori deşi, trece Ialomiţa, ruptă în şuviţi ce scânteie albicios supt cerul nehotărât al dimineţii de toamnă. De-o parte mărgeneşte o râpă înaltă, de alta, patul pe pietriş răscolit se înfundă în tufişuri uscate. Vite rătăcesc printre moşunoaiele malurilor, şi chiotele păstorilor caută să le adune de pe cărările lor de rătăcire. Câţiva muncitori îşi fac de lucru prin porumbişti care se înfăţişează brune ca sumanele acelor ce în primăvară o să le aibă în grijă.

Dela un mare pod de fier prin care se mântuie strada ce vine dela Curte, o şosea se desface în sus, spre dealul de vii, în fruntea căruia se ivesc din cea mai mare depărtare frontoanele galbene ale caselor mănăstirii Dealul. De amândouă laturile drumului bine pie-

truit bătrânii copaci își apleacă ramurile spre o înfrățire dătătoare de umbră binecuvântată în lunile de arșiță. Câte un canton, câte o berărie părăsită acum în toamnă, o casarmă pentru călărași cu schimbul. Apoi șoseaua prinde a șerpui în linii largi printre viile despărțite cu garduri de nuiete și spini, sămănate de căsuțe. Acestea sunt «viile» boierilor mari și mici de altă dată, și biserica de pe culme e «Sfântul Nicolae din vii».

De odată îi vezi numai vârful turnului celui mare, precum și o bună parte din turnul de intrare făcut din nou, în forma apuseană de la Tismana, pe vremea Domnilor Regulamentului Organic. Clădirile din față, foarte bine îngrijite, cuprind școala copiilor de trupă, viitori sergenți, și micii soldați se adună tocmai pentru a primi mâncarea de amiazi în vechi chilii de unde au plecat călugării, cu hrana și băutura lor îmbielșugată. Sunetele de trâmbițe se răsfrâng lovindu-se de zidurile galbene ¹.

În mijlocul curții interioare vezi în sfârșit biserica de îngropare a Domnilor vechimii.

Lespezi mari de piatră prinse cu scoabe de fier alcătuiesc pereți de o putere neobișnuită în grosime și în înjghebarea lor de stâncă. Două turnulețe octogonale în față, unul mai mare la mijloc. Cele mai delicate și mai felurite horbote de piatră încunjură pisania îm-

¹ Acum acolo e Liceul Militar creat de Nicolae Filipescu.

părţită la dreapta şi la stânga uşii de intrare sau împodobesc basa, tivesc fereştile turnurilor. Gustul cel mai ales s'ar opri fermecat înaintea acestei armonii durate pentru o mie de ani.

Radu-Vodă, mare prin credinţa sa şi prin felul regal cum îşi înţelese Domniâ, voise să facă din această minune a artei orientale locul de veşnică odihnă, domnescul sepulcru al său şi al familiei sale. Dar norocul n'aduse împlinirea visurilor lui de trăinicie întemeiată. Războiul hotărî asupra moştenirii lui, şi urmaşii pe cari i-i dădură luptele, se stânsură între străini sau de moarte silnică. Alţii ţinură, ca Neagoe, noul Basarab, să-şi aibă mormântul în ctitoria lor. Doi singuri coborâtori ai lui Radu, doi tineri Voevozi nenorociţi, sunt ascunşi supt lespezile dela Dealu, pe când capul, desgropat, al întemeietorului chiar, un craniu fin, de formă lungăreaţă, stă astăzi pentru privelişte, «împodobit» cu slove lămuritoare, într'o meschină cutiuţă de sticlă.

Lângă el, purtând pe luciul său de fildeş aceeaşi naivă batjocură, se vede o altă hârcă. Fruntea fuge puţin spre creştet, clădind o înaltă boltă pentru gânduri neobişnuite, al căror zbor s'a curmat de trei sute de ani. Gro-pile ochilor sunt largi. Rădăcina nasului porneşte într'un unghiu mic. Oasele obrazului răsar înspăimântător de ieşite. Bărbia e mică însă, blândă. Acest cap a fost desfăcut cu sabia de pe un trup hăcuit cu barda. El a stat aruncat pe câmp într'o zi ticăloasă. Sus inima !

È singura rămășiță ce se poate vedea din Mihai Viteazul, și neamul românesc n'are destule bogății pentru a răsplăti printr'un strălucit mormânt cinstea ce i-a făcut-o acest om¹.

De pe terasa înaltă de piatră, supt care se zice că ar trece un mareț drum boltit supt pământ se văd, în lumina blândă a amiezii de toamnă, largul șes, străbătut de dunga sclipitoare a Ialomiței, casele, turnurile albe ale Târgoviștii și, mai aproape, vârfurile, râpile dealurilor acoperite cu verdeața uscată din care răsar arborii golași ai livezilor ce încep a-și dormi iarna.

¹ Recunoștința națională i l-a dat prin sepulcrul de marmură sculptată care stă în fața aceluia al lui Radu-cel-Mare. După pribegia în Rusia a moaștei lui Mihai, după dăvoasa pomenire de Sf. Mihai în lașul pribegiei la 1918, mormântul a cuprins scumpa rămășiță, adusă cu onoruri regale, și Ferdinand I-iu a coborît în adăpostul veșnic al gloriosului său înaintaș crucea lui Mihai Viteazul ce și-a desfăcut-o de la gât.

XI.

Bucureștii (în 1904)

de N. Iorga

Începutul orașului de astăzi e cetățuia pe care Mircea-Vodă o întemeie în secolul al XIV-lea pe locul unde sunt astăzi Arhivele Statului, de sigur pentru a supraveghia ce se petrece în largul șes băltoș ce merge până la Dunăre. Celelalte Curți domnești, dintre care cea din urmă, a lui Alexandru Ipsilanti, a dat temelii și fragmente de ziduri și palatului, ce se ridică astăzi, al Arhivelor, după ce ruinele din secolul al XVIII-lea adăpostiseră încă de la crearea instituției rămășițele documentare ale trecutului, — se vor fi urmat pe același pământ, cum era obiceiul. În acest cas, biserica lui Mihai-Vodă va fi înlocuit o alta mai veche, mergând până la timpurile depărtate ale întemeierii.

Acest vechiu sâmbure al Bucureștilor se desvoltă întâiu către Sud. Alexandru-Vodă ridică, în al XVI-lea veac încă, o nouă biserică, pe un al doilea deal, acea biserică ce primi, la

restaurarea ei de nepotul de fiu al întemeietorului, numele de Radu-Vodă, după acest Radu Mihnea, un bun creștin și un om cu apucături mari. Apoi, în împrejurimi, alți Domni ai aceluiași veac dădură lupte și înfipseră în pământ mari cruci de amintire. Pe când orașul trecea Dâmbovița, el înfloria până departe în lungul apei, aruncând tot ramuri nouă de mahalale. Prin anii 1650, Constantin Șerban clădi pe vârful dealului celui mai înalt, dar cel mai depărtat de râu, Mitropolia, care putea fi socotită pe acea vreme ca o clădire frumoasă. În ultimul șfert al acestui secol al XVII-lea, Șerban Vodă, care, ca prigonit al Domniei, căutase mântuirea în colțul de vechiu codru ce rămăsese la Cotroceni, își făcu mica, dar armonioasa mănăstire, socotită pe atunci ca o minune a artei, într'o curățitură de pădure. El însuși, când moartea l smulse înainte de vreme, și ai lui găsiră odihna lor aici. Cu mănăstirea Cotrocenilor și cu mahalalele tăbăcarilor din capătul opus, vechiul București își ajunsese hotarele la Miazănoapte și Miazăzi. La Răsărit, el n'a fost niciodată foarte întins, ci s'a pierdut îndată în șesul sămănat de căsuțe.

Viața s'a depărtat astăzi de acest ținut, al cărui rost samănă, oarecum, cu al Iașilor. Începând dela creațiunea lui Șerban-Vodă Cantacuzino, șoseaua care se ridică dela Dâmbovița, despicănd un teren mlăștinos, pe care l-au curățit aici canalele de scurgere, are la dreapta

întinderile cu boschete, straturi, sere și pavilioane, vastul parc științific al Grădinii Botanice, cu înălțările și scufundările lui. De cealaltă parte, se îndesesc arborii bătrâni ai parcului princiar, cari duc la frumosul castel nou, cu fațada primitoare. Pe lângă el, biserica, dreasă în ultimele luni, a Cantacuzinilor, apare ca o capelă de Curte, iar turnul de intrare, pe care se amestecă stema domnească veche și cea nouă, stă ca o curiositate istorică mărunță, cruțată încă. Căci în chiliile călugărilor și-a făcut loc întâiu reșea lința princiară de vară a lui Vodă Cuza și Vodă Carol, care a avut de urmași în clădirea, astăzi așa de deplin prefăcută, pe principii moștenitori¹, și în toate se simte eleganța aleasă, iubirea de artă și de natură, simțul pentru originalitate, pentru culoarea locală și culoarea istorică, ce deosebesc pe Principesa Maria.

În fața castelului e o mică gară, care-l deservește. Apoi, mai sus, șoseaua desparte cașarmii și stabilimente militare mai ales, cu care sunt în legătură și casele de locuit din mica mahala, înaintea căreia se oprește, lângă râu, linia tramvaiului electric

Știința e vecină cu arta din palatul și parcul princiar. Pe un nou bulevard, încă aproape gol de clădiri, care duce dela Dâmbovița la poarta sudică a parcului, ea a clădit Facultatea de Medicină, înaintea căreia se ridică

¹ Regele și Regina de azi.

acum statuia inițiatorului învățământului medical român, doctorul Davila. Și apoi pe mal se înșiră: Școala de Veterinărie, cu fațada luată după a Imprimeriei Statului, marele Institut Bacteriologic, unic în Europa, al d-rului Babeș, Institutul de Chimie al d-rului Istrati. La doi pași de Facultatea nouă, clădirea mai veche, din vremea lui Cuza, a Asilului Elena Doamna, astăzi școală normală de fete și internat, desfășură fațada i severă.

Într'o a doua linie vin acum casărmile: casărmile lui Cuza, ce se văd dela Dâmboviță, păzind singuratece în câmpie, casărmile nouă din Dealul Spirii, care se încheie jos cu zidurile Arsenalului Armatei, după ce înfățișează eleganta siluetă de bronz pentru pompierii căzuți la 1848, luptând fără scop și mai mult într'un năcaz, contra Turcilor veniți ca suzerani și prieteni

De la acest cartier militar înainte, pornește altul, care cuprinde atâtea rămășițe istorice, dintre care multe sunt adeptate nevoilor vremii nouă. Palatul lui Ipsilanti, pe deal, e acum — am spus-o — Archivele Statului, clădire masivă, puternică și sigură, al cărui coperiș de țigle roșii se vede de departe, pe malul celălalt. Biserica lui Mihai-Vodă își are și astăzi slujba, în curtea Archivelor. Biserica Domnița Bălașa, în minunata ei grădină, Spitalul Brâncovenese au ca interminabil vecin Palatul Justiției, în măreția căruia lipsește numai măsura. Prin singura stradă mare a Bucureștilor vechi, Calea Rahovei, se ajunge la cea mai mare bi-

serică din București, înaltul Sf. Spiridon al Ghiculeștilor. Mitropolia lui Constantin Basarab e încă Mitropolia noastră, pe atât de strălucitoare înăuntru, pe cât de fără strălucire se înfățișează în afară. O clădire nouă lângă dânsa adăpostește Camera Deputaților¹, și o aleie de stâlpi cu vulturi de stuc (nu de piatră, nici de marmură) duce, nu atât la Mitropolie, cât la locul unde se face gălăgia care întovărășește munca de toate zilele a Statului. Cealaltă coastă a dealului, pe unde nu vin trăsurile miniștrilor și deputaților, e, prin urmare, cu totul părăsită, năpustită de arbori, în cari se pierde micul palat metropolitan. Mai departe din vechea biserică a Radului-Vodă a scăpat de o reparație fără socoteală, făcută totuși, în vremea mașilor, învățatelor restaurări științifice, numai splendidul turn greoiu, care amenință să se dărâme; bise ica însăși a fost nevrednic de prefăcută, și cine o știe cu câțiva ani în urmă n'o mai recunoaște astăzi; vederea ei de la Dâmbovița e ascunsă printr'o mare clădire fără stil, care e Internatul Facultății de Teologie. La doi pași de aceste prefaceri regretabile, bisericuța din veacul al XVIII lea a lui Bucur, în care mulți au văzut pe presupusul cioban ce ar fi întemeiat Bucureștii (numele însă vine de la un Bucur *strămoș* de sat), se năruie în împrejurări de părăsire și murdărie orientale². Din pietate și din simț

¹ Înlocuită cu o masivă și pretențioasă clădire.

² Comisiunea Monumentelor Istorice a reparat-o delicat pe din afară.

pentru frumos, vechiul oraş merită o soartă mai bună pentru monumentele lui.

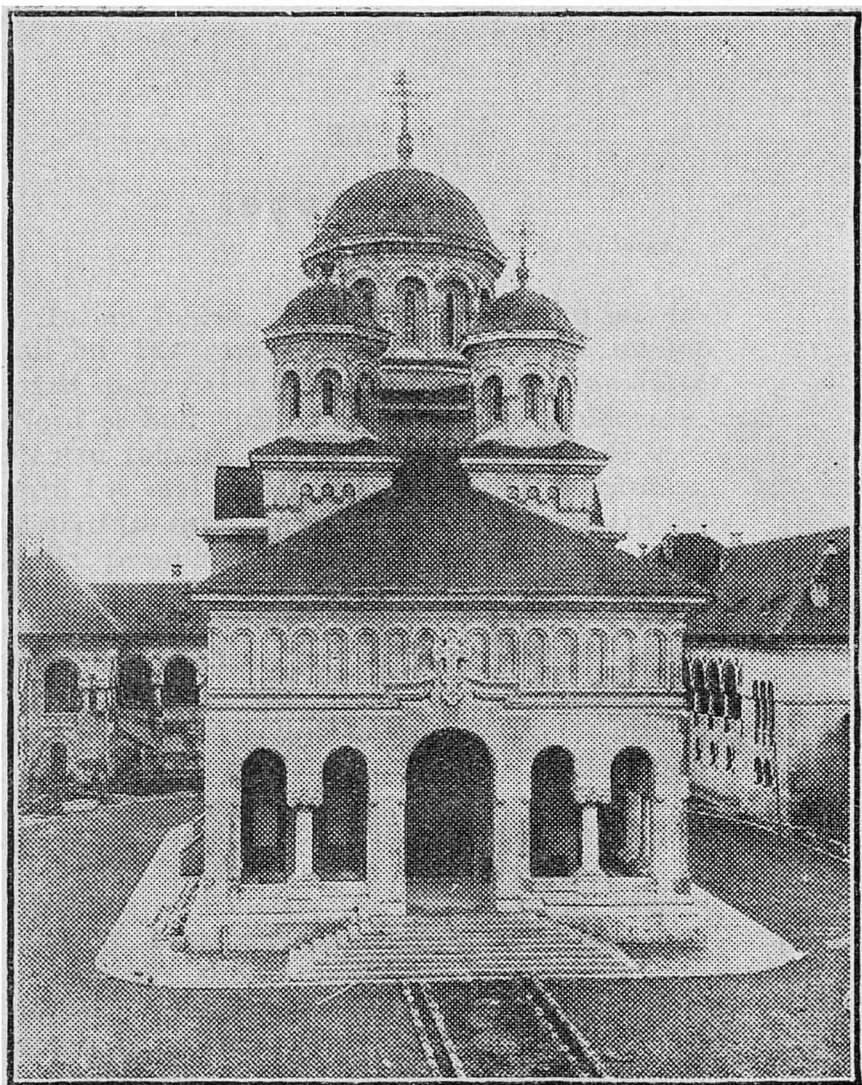
Aceştia sunt Bucureştii, mari ca întindere, ca populaţie, ca silinţ-zilnice, ca bogăţie a edificiilor publice şi a locuinţilor particulare privilegiate, ca rost politic şi cultural, dar amestecând mărimea lor cu meschinărie la fiecare pas, şi încă mai mult cu o lipsă de gust care e din partea Statului un adevărat sistem. Natura nu li-a dat nici o apă mare, nici adevărate înălţimi, nici împrejurimi în totul frumoase, căci une ori şi prin sate de Țigani şi Bulgari trebuie să răsbaţi ca să ajungi, în şesul pătat de bălţi şi păduri, la mănăstiri, care mai aproape ar fi o fală (ca, pentru Iaşi, mănăstirile din margenea lui).

Şi, pe lângă acestea, norocul n'a dat încă oraşului un om care să aibă şi gust, şi putere de muncă, şi entusiasm, şi răgaz, pentru a stârpi locurile virane, pentru a nimici cocioabele, pentru a distruge necurăţenia, pentru a restrânge raza oraşului, a-l complecta în cuprinsul ei capabil de o bună gospodărie, a mască neajunsurile şi a scoate la iveală însuşirile, care există, şi a da astfel României o capitală de care să poată fi mândră, *cu totul mândră.*

Biserica Trei-Ierarhi din Iași a lui Vasile Lupu.

Noua biserică a Încoronării de la Alba-Iulia.

XII.

Iașul (la 1904)

de N. Iorga.

Întâiu fusese, aici, între dealuri, un sat, satul lui Iaș sau al Iașului, așezat la un loc păzit și în calea negustorilor ce treceau între Nord și Sud prin văile râurilor moldovene. Pentru folosul, ajutorul și odihna lor se așezară tot mai mulți meșteri, hangii și cărăuși, și mărfuri fură oprite aici în bolte pentru nevoile țeranilor din vecinătate, vinuri se păstrară în pivniți pentru drumeți și oaspeții săteni ai Duminecilor și serbătorilor. Și, iată, în vânătorile, plimbările și războaiele lui, Vodă, împărțitorul de dreptate și află sălaş în Iași îmbogățiți prin negoț. Biserici mai mari se înalță: în colțul despre Bahlui, frumoasa bisericuță a Sfântului Neculai Domnesc, sora lăcașurilor de închinare din Botoșani și Dorohoiu, pomeneste o biruință a lui Ștefan-cel-Mare; în preajma ei e casa care așteaptă pe eroicul Voevod. Peste vre-o trei șferturi de veac, după ce Suceava sufere împresurarea-i îndelungată de către dușmanii lui Despot-Vodă, Lăpușneanu, Alexandru, care se întoarce iarăși ca Domn, se deprinde a sta mai adese ori la Iași, unde-i poate și veni mai lesne ajutorul epi-

tropilor săi, Turcii de peste Prut. Este acum aici un Scaun statornic al Domniei, și Moveștii, iubitori ai vechii Suceve, nu vor putea întoarce vremile înapoi. În locul Curților de lemn, caselor de lemn și lângă micile clădiri bisericesti ale trecutului un Radu-cel-Mare, Domn cu apucături de Împărat, un Vasile Lupu vor încerca să strămute în Iași ceva din frumuseța trainică a orașului Sultanilor, după care, în toate, ei își ieau îndreptarea. Răsar Bârnova. Bărboiul, Trei-Ierarhii, Golia și atâtea clădiri de evlavie ale boierilor ce se ieau pe urma stăpânilor. Fanarioții găsesc un oraș de piatră și întind în el poduri, stradale pavate ale timpului, pun străji și felinare, întemeiază grădini; la Frumoasa, la Copou, *rădiuri* de primblare și chioșcuri de odihnă și priveliște; ei aduc apă prin suiulgiu gospod și o revarsă prin fântâni care chiamă binecuvântările săracilor. Modele apusene pătrund: calește de Viena trec cu Arnăutul în coadă și Țiganul în livrea cu brandeburguri pe capră; musici nemțești cântă în odăile îmbrăcate ca în «Europa», în care părechi cu rochii de Paris, pieptănături moderne și fracuri se învârt în danțuri nouă la lumina făcliilor de ceară. Domnișoarele merg la pansion, feciorii de boier călătoresc în străinătate; pianele răsună în saloane, și averile se pierd la faro; străini ambulanți sau fețe boierești chiar dau cele d'întâiu represințații de teatru, de operă. Mai trece puțin timp, și în saloanele unei fine și nobile doamne, vrednică de a con-

duce gustul în orice țară luminată, poeți ca Alecsandri cetesc versuri la care se cristalizează gândul, simțirea tuturor, și reviste literare, ziare de propagandă culturală și națională împodobesc masa oricărui Moldovean cu inimă românească și iubire de propășire. Această societate alege pe Vodă Cuza Domn al Moldovei pentru ca să facă Unirea, închinând capitala Moldovei înaintea capitalei Țerii-Românești.

Atunci, prin 1860, erau la Iași boieri luxoși și strălucitori în vorbe, faptele și purtările lor, erau mahalagii plini de viață încă și cu oarecare avere, și erau Evrei, tot mai mulți Evrei noi, pe lângă cei vechi. Dar viața politică a României unite scoase din cuibul lor strămoșesc pe boierii Moldovei, setea de plăcerile Apusului înstrăină pe atâția dintre dânșii; alții se așezară pe mult timp din an la moșiile lor, supuse unei culturi mult mai întinse și mai grele de supraveghiat. Din fii de mahalagii trecuți prin școli se făcură funcționari pentru toate colțurile țerii. Rămaseră numai funcționarii locali și Evreii, pe lângă rămășiți fără putere ale trecutului.

Dar drumurile nouă trecură pe aiurea și cursul cel mare al bogățiilor apucă în lung valea Siretiului: de la 1812 încă Prutul formă față de Basarabia rășluită de Ruși o graniță moartă, un sfârșit de lume. Evreii n'aveau nici ei puțința de a se înălța spre bogăție. Totuși se înmulțiau tot mai mult. Iașul devenia un ghetto miserabil.

Însă conștiința mândră a trecutului cerea ca vechiul oraș, bogat în amintiri și monumente, să fie scăpat. Se clădiră atunci școli, multe și felurite școli. Ele aduseră câțiva funcționari și un număr de școlari, mai mult săraci, pe urma lor. Dar o mișcare de cultură nu prinde decât unde e și altă viață decât a școlilor. Această-laltă viață lipsia în Iași. Și, pe când împrumuturi împovărătoare dădeau capitalei sărace a Moldovei pieți meschine — ca piața Traian, strâmbă, colțuroasă, — bulevarde, — ca acel dela Copou la gară, unde nu se clădește nimic (ca pretutindeni), — ultima rațiune de a fi a Iașului românesc se stingea cu încetul.

O înmulțire a populației nu mai e de așteptat ; Evreimea chiar va pleca sau va muri de foame. Iașul scăzut ca putere de viață va trebui atunci curățit de ramurile-i sărace, mărgenit într'un cerc mai restrâns. Dar într'acest cerc, cuprinzând școlile și cele mai multe dintre monumente, va trebui să se întemeieze ordine și curățenie desăvârșită, ca într'o Upsală, o Ravenă a României. Căci, dacă nu ne am arăta în stare a ni păzi cenușa morților ce dorm în acele biserici, a încunjura de liniște și sănătate institutele noastre de cultură întemeiate în umbra lor plină de șoapte sfătuitoare, am fi cu adevărat vrednici de oșanda lumii civilizate.

XIII.

Cetatea Albă (în 1926)

de N. Iorga.

— — —

Întăia grijă e să vedem Cetatea, aceia despre care în vremea fără speranțe și fără încredere — și cine ar fi putut prevedea minunea, Nemesis pedepsitoarea? — o cercetăm în trecutul ei, adunând fapt de fapt din cursul veacurilor pentru a-i lega povestea schimbătoare, dar totdeauna măreață și tragică.

Nefiind pe o înălțime, cum o înfățișează unele stampe vechi, de construcție imaginativă, trebuie să fii aproape de dânsa ca s'o vezi de pe uscat. Cătina și buruienile, scarii și spinii acopăr zidurile exterioare, de o construcție care se pare a fi mult mai nouă. Dincolo de risipa lor, șanțul, foarte adânc, taie până în argilă stratul superior de nisip fin. Șuviți de apă se mai încolăcesc în profunzime. În dosul acestei brazde largi, piatra galbenă, solidă, scoasă din malurile Nistrului, clădește straturile ei acumulate până la mari înălțimi, isprăvindu-se prin dantelele crenelelor dărăpănate.

Răsăritul n'are o așa de formidabilă operă de apărare. Trei civilizații au trebuit să luereze pentru a o lăsa, cu neputință de distrus, celei de a patra, a Turcilor otomani, cari, afară de urâta moscheie și de unele mici detalii, n'au făcut decât să păstreze ce era necesar unei mici garnisoane, menită să dispară la cele d'întăiu ciocniri cu o Rusie organizată european. Avem a face cu un milenar proces de tehnică militară, absolut impunătoare și, în același timp, de un perfect echilibru artistic, întregul apărând ca un coronament de stânci palide al malului blond.

Din maiestoasa poartă veche, de mult s'a smuls stema, găsită în dârâmături și mutată la Odeșă, a vechilor Domni moldoveni, cari veniseră să restaureze clădirea bizantină, refăcută de comandanții genovesi în Marea Neagră. Undeva numai, sus, în stânga e frontonul sculptat al unei ferești.

Soldații noștri, comandați de un colonel, marinarii „Basei navale“ stau astăzi de pază între zidurile, — între „muri“, zice vechea pisanie — cari cuprinseseră pe pârcălabii și ostașii urmașilor lui Alexandru-cel-Bun și ai lui Ștefan-cel-Mare. În cele trei curți pecetluite'n colțuri cu formidabile bastioane, în parte numai sfâșiate de ghiara distrugătoare a vremilor, buruiana coaptă, răspândind pulberea-i fină, galbenă, e însă singura locuitoare. De pe palidele pietre în cimentul cărora e prinsă toată rămășița sfărâmată a ruinelor antice, mortier înroșit, ca de sânge, de fragmentele

mărunte ale amforelor elenice, s'a șters, afară de slabe urme ale unui înveliș roșietec, turcesc poate, tencuielile de odinioară: nimic din încadrările de uși și ferestre așa de bine păstrate pe alocurea la Hotin. Porțile au fost smulse din țâțânile care ele înseși, roase de rugină, au căzut; s'au tăiat în atâtea locuri groasele bârne de stejar, sprijinitoare. Dar pe alocurea resturile de lemn închise între pietre au frânghii prinse cu piroane a căror destinație nu apare limpede.

Într'un colț, d. Avakian și comitetul pentru conservarea cetății, care i-a restituit glacisul și a înlăturat postul de tragere la țintă și cisterna de petrol, au făcut de-asupra pivniților fără fund, supt bolțile rotunde, de evidentă construcție bizantină, o odăiță de muzeu ale cărei ferestre se deschid asupra albastrului liman, larg ca o Mare. Alături zace o frântură de cadru, cu liniile deosebit de elegante.

Jos, apa linge ultimele pietre rostogolite din ziduri și puternica proptea nouă adausă de zelul păstrătorilor de astăzi. De sus cad necentenit măcinăturile de var roșii și negre, așchiile de sticlă antică irisată. Colo iese din mal o bucată din greceasca Tyras — de unde pentru Turanici numele de Turla al Nistrului —, în simple linii de piatră indigenă. Marmura a fost cărată aiurea, ca la pragul «bisericii grecești». Monede pare că se mai culeg numai cu greutate:

După cățărutul pe muchi acoperite cu iarbă

lunecoasă, pe capricioase puncte de sprijin aș pietrei ruinelor, suntem sus la nivelul porții pe care la 1484, după ce ultimii pârcălabi isprăviseră toate mijloacele de împotrăvire și trupurile zăceau îngrămădite topindu-se de căldură în ziua de vară, Turcii lui Baieșid al II-lea înțără, inaugurând o stăpânire care trebuia să ție mai mult ca trei sute de ani. Nici de aici, de pe laturea cealaltă, enorma îngrămădire de pietre îngrijit tăiate nu face impresia măreției sale incomparabile.

* * *

Numai din luciul golfului pe care-l străbatem cu șalupa pusă binevoitor la dispoziție de Basa navală, cetatea apare în toată puterea și frumuseța ei fără păreche. Liniile se desfășoară atât de depline încât ai ideia că nimic n'a căzut din zidurile ei gălbui-sure, că ea e păzită și locuită de oamenii ei din vremuri, că în curțile netede străjerii Moldovei lui Ștefan stau sprijiniți în sulite, că guri de tunuri sunt prinse în deschizăturile rotunde, că pârcălabii comandă în cămările bastioanelor și în paraclis preotul se roagă pentru norocul creștinătății, că steagul ce fâlfâie în vânt e acela, cusut cu aur, al Sfântului Gheorghe luptătorul.

□ □

XIV.

Hotinul (văzut în 1905)

de N. Iorga.

— — —

În cuprinsul din alte vremuri al cetății se intră prin dărâmăturile unor porți ale Turci-ldr. Ici și colo stau în picioare bucăți mari de ziduri făcute din bolovani pătrați. Colo la dreapta s'a clădit, după anexare, o biserică pravoslavnică, tărcată și vărgată după obicei. În stânga se înalță, lângă părății ruși ai moscheii, minaretul, căruia, de vechime — în 1913 el va împlini în acest hal două sute de ani —, i-a căzut numai vârful. Turnul se avântă încă puternic și îndrăzneț; ne suim cu greu pe scări întunecate, care se încolăcesc îngust, și, cu picioarele fărâmate de oboseală, ajungem la o fereastră deschisă în gol, aproape de vârf. De acolo privirea prinde Nistrul ce curge în vale, malul polon de altă dată, cu grupele lui de arbori, căsuțele lui bune, drumul ce merge la stânga spre dușmanca statornică a Hotinului, vestita Cameniță a Podoliei, biserica rusească de astăzi și locuința,

de minune așezată, a unui proprietar, adecă — în coloarea locală — a unui *purăf*. Aur de lumină, verde al primăverii, albastru al apei puternice și al cerului ce se gătește de sară. O mare liniște curată, prin care plutesc, pentru mine, înălțându-se de pe aceste ziduri, fantasmе în turbane albe, cu lungi haine țesute în aur, cu hangere cuprinse în teci de pietre scumpe, luptători îndărătnici pentru o lege care s'a stâns aici, pentru o limbă care s'a dus, pentru o stăpânire care a perit, mucenici ai Islamului ale căror morminte s'au spulberat de cucerirea necredincioșilor și a căror țărână se calcă în picioare de „domnul Șimen“ și de „purăfii“ lui, pe când minaretul, gol de rugăciune, înalță o gură de mort, neagră și mută, spre cerul serii albastre.

Către apă, zidul turcesc e încă deplin, și numai o mare poartă s'a rupt pentru trecere ; în cadrul negru, înalt ea cuprinde o icoană de veselie verde pe un fond albastru, o icoană care nu pare un adevăr viu al naturii, ci o zugrăvire măiastră pe porțelan.

Acuma, după bolovanii pătrați și cărămida Turcilor vine o altă cetate, pe care cea de-a doua a cuprins-o în ea. de și nu era vrednică de aceasta. În adevăr, când la 1713 Abdî-Pașa, șerascherul, care avea chemarea de a face rege în Polonia pe Stanislav Leszczyński, prietenul lui Carol al XII-lea, se opri aci la Hotin, amânând pentru totdeauna expediția sa peste Nistru, el găsi o cetate întregă, puternică și frumoasă. Din aceasta voiă să facă el, cu ajuto-

rul salahorilor moldoveni și munteni ai lui Nicolae Mavrocordat și lui Constantin Brâncoveanu, Domnii noștri de atunci, platoșa Nistrului împotriva neastâmpărului rusesc, răspins cu doi ani în urmă la Stănilești. În câteva luni de zile se făcură reparațiile de nevoie și însemnate adausuri, se dădu lui Allah casă de rugăciune și Pașei celui nou case de locuință, se destupară șanțurile, se curățiră odăile ostașilor și se așezară tunurile.

Dar cetatea cea veche se desface astăzi foarte bine din cârpelile și înădirile grăbite și grosolane de la 1713 prin chibzuiala formei sale, frumuseța podoabelor, bunătatea materialului.

Lumea o crede genovesă, pe temeiul unor povești ale Tatarilor, cari numiau „cetate genovesă“ orice clădire uriașă a trecutului. De fapt, isteții și bogații negustori italieni n'aveau ce să caute aici, atât de departe de Marea Neagră, în locuri sărace, pustii și barbare.

Înainte de Moldovenii Mușaiilor, lui Alexandru-cel-Bun și ai lui Ștefan-cel-Mare au mai fost, ce e drept, stăpâni în Hotin, dar aceia nu se poate să fi fost alții decât Polonii din Podolia și Rușii din Haliciu, pe cari i-a supus abia după 1350 în aceste părți Craiul leșesc. Acea cetate de la început era însă, de sigur, alta, una foarte mică și sălbatecă, un fel de Țețină, căci Țețina de lângă Cernăuți, Hotinul și un Hmilov, despre care nu mai putem ști unde se afla, au avut neconținut aceiași soartă.

Meșteri din Podolia sau Italieni au lucrat Hotinul cel nou, pe la 1400. Ei au făcut din piatră bine potrivită și amestecată cu linii de cărămidă, pentru podoabă, un masiv rotund de zidărie strașnică, ce se ridică drept pe malul Nistrului puternic. Turnuri se umflă pe la colțuri, tot așa de uriaș plănuite și aduse la îndeplinire. În centru se făcură încăperi de rugăciune și locuință, și printre năruiturile de acum, printre multele schimbări care au pierdut astăzi mai orice înfățișare, rămâi uimit când vezi semnele deosebitoare ale arhitecturii din veacul al XV-lea a Moldovei. Casele acestea care au fost spoite cu roșu pentru haremul vre-unui Pașă, au ferești de piatră albă, în arcuri sfărâmate, și o ușă de biserică în care se taie trei rânduri de linii împodobite, ca la ușa bisericii din Scânteia, clădită de Ștefan-cel-Mare. Colo sus, pe zidul acela măreț, ferești mai mici au ciubuce de piatră săpată, care se taie în unghiuri drepte și se vede chiar prin spărturi o poartă cu șapte-opt arce în cadrele ei îndrăznețe, care e de sigur cea mai frumoasă din toate vechile clădiri românești. Ea e sfărâmată în parte, drumul la dânsa s'a rupt, și ar trebui să te cațări prin bolovanii risipiți ca s'o vezi mai bine.

Trecem acum pe malul Nistrului. Malul nu e tocmai înalt aici ; apa, largă de tot, se strecură sticlind de ultimele raze ; pe o lotcă, doi lucrători și o fată cu tulpă stau pe gânduri, tăcuți. Nu se aude decât glasul lui Șimen,

care știe toate și le spune la „purăți“. Iar cetatea cea veche, cu ziduri gălbii și pătate de cărămizi tari ca piatra, râvnește să atingă uriașă cerul însuși cu zimții ei de ruină.

Eu nu chem trecutul și nu-l mai aștept în viitor. Știu că au murit pârălabii lui Ștefan, că e supt lespede de la Pobrata Petru-Vodă Rareș, care a înfruntat cu Hotinul său puterea Polonilor și ar fi voit să ascundă aici nenorocirea sa din 1538 ; n'am uitat că s'au risipit de mult rămășițele lui Bogdan-Vcdă Lăpușneanu, căruia i-a plăcut mult de Hotin și a plecat dese ori de aici după fetele frumoase din Polonia, înainte de a muri ca tânăr pribeag cu mințile pierdute. Nu mai caut cu gândul nici locul unde, în sângeroasa înfrângere a Turcilor de către Sobieski la 1673, au stătut corturile Domnilor noștri cari trădară trecând la creștini: Ștefan Petriceicu Moldoveanul și Grigorașcu din neamul de Arnăuți al Ghiculeștilor. O îndoită pângărire a trecut pe aici: a Turcilor și a Evreilor. Locul pe care stă cetatea e robit la străini, și tocmai un elegant ofițer primblă pe ziduri niște doamne foarte bucuroase de curtea ce li se face. Dar mă plec jos, și ridic o fărâmă de piatră neagră, pe care o ascund de întrebările lui Șimen, și, ducând-o acasă la Români liberi, voiu păstra-o ca pe o moaște din oasele sfinților.

Și, când ne întoarcem spre trăsură, care așteaptă lângă biserică împopoțonată, pentru ca să străbatem Jidănimea gătită de sabăș, ci-

neva-mi spune parcă la ureche un cântec vechiu care pornește așa :

Hotine, Hotine,
Păzește-te bine,
Căci Muscalul vine
Cu oaste spre tine...

Așa cântau Moldovenii acum o sută, două de ani Turcilor din cetate. Dar ei nu s'au păzit bine. În 1739 Muscalii au venit și s'au dus. O clipă, pârcălabii moldoveni înțără iarăși în Hotinul pierdut ; însă dărnicia turcească nu ținu mult. Iarăși, în 1769 malul pietros fu roșit de mult sânge, și Hotinul fu rusesc a doua oară. Și iarăși cuceritorii se dușeră în zăre la încheierea păcii.

Tot așa în 1788.

Numai, în 1812, ei rămăseră.

XV.

Craiova (în 1904)

de N. Iorga.

Craiova văzută noaptea la sosire. Ce e vrednic de laudă, e pavagiul, solid și bine întreținut, strada larg tăiată. Casele nu se potrivesc între ele, ca de obicei la noi, — unde orașele se desvoltă din sat, care, acesta, are bordeiele sau căsuțele țeranilor, cârciuma neîngrijită a Evreului sau a Grecului și fâlnicele curți boierești ale proprietarului, pe lângă care se adaugă la oraș splendoarea clădirilor publice înălțate sus și încăpător din adevărata nevoie sau și din risipa împrumuturilor și setea de a părea. Deci și aici, biete căsuțe locuite, vile nelocuite (lumea e încă la băi), grilajuri de fier, garduri care cad, cârciumi cufundate în pământ; un admirabil Palat Administrativ, mai impunător ca aparență, dacă nu ca soliditate, decât cutare palat princiar străin (ca să nu-l compar cu modesta căsuță albă a reginei Wilhelmina din Haga).

Centrul, luminat electric, face o mare im-

presie. Se văd cartiere de case înalte, lipite una de alta, ca „Lipscanii“ Bucureștilor. În fața unui admirabil otel ce se termină acum — gust ultra-modern, faianțe colorate, proporții mărețe — mă opresc la unul mai vechiu, dar tot așa de încăpător, unde petrec noaptea constatând că orașul Craiova are pe străzile sale bine pavate, care răsună puternic, până la ceasuri înaintate și apoi des de dimineață, o circulație destul de apreciabilă pentru cine ar voi să doarmă și nu poate. Din județul de țerani și moșneni — de țerani mai mult moșneni și moșneni mai mult țerani — al Gorjului, am venit iarăși într'o reședință a boierimii, ca Bucureștii, ca Iașii.

Văzută ziua, Craiova e cum mi o închipuisem. Două mari strade se taie cruciș. Cea mai mare cuprinde prăvăliile mai însemnate (nu oficiile publice, care nu sunt toate impunătoare și se află, cele mai multe, răspândite, după răul nostru obicei, prin unghiuri puțin văzute și cercetate de călători). Sunt pe dânsa și case particulare de toată frumuseța, în genul vilelor cochete, cu grădiniță în față, pe care și le dorește tot Românul și care nu sunt decât floarea bogată, de seră, a umilei floricele de câmp — casa țeranului. Între ele se ivește, veselă în mijlocul arborilor, o frumoasă biserică roșiatică, una din cele trei mari biserici, toate modernisate cam în același fel, ale Craiovei.

De la un loc caracterul elegant, european

al stradei slăbește, cu toate că pavagiul îngrijit merge și mai departe. Aici se văd case mici, risipite, magherniți pe maidanuri goale, locuinți cufundate în pământ, praf (o! e destul în Craiova șeasă!), — ba chiar o râpă cu puțină apă înăbușită de un gunoiu care nu miroase frumos. Dar, dincolo de podișul peste această gărlă, lucrurile se dreg.

La capăt e ceva ca o grădină, care nu pare să fie mare. Când însă străbați mai adânc prin aleile — din care cu timpul, firește, va dispărea praful inherent începuturilor, — atunci îți dai seamă de bogăția elegantă a acestei grădini, de sigur unică, desemnată de un meșter străin cu idei proprii. Fondul era o veche livadă, cu totul părăsită, — cam ca partea nedeschisă publicului din zăvoiul de la Târgu-Jiiului. Din acest fond bătrân vin înalții, frumoșii arbori. Dar între ei și între multele plantații nouă s'au deschis drumuri mari, cărări, poteci; s'au sămănat chioșcuri și case de țară, care puteau fi românești în loc să fie svițeriene, s'au ridicat podoabe romantice, s'au deschis perspective. Grădina se înfundă de nu i vezi capătul, în câmpia undulată a Jiiului, în care e așezată Craiova: ea trece peste un lac limpede, peste râul ce pornește din acesta; și, departe, se găsește chiar un frumos pod peste o adâncitură a terenului. Rămâne, acum, ca această podoabă să fie îngrijită după cuviință, ca drumul spre dânsa să fie de o frumuseță mai uniformă, rămâne

ca gîrla să piară. Lucruri ușoare pe lângă cele grele ce s'au făcut.

Și iarăși rămâne ca lumea din Craiova (nu „lumea bună“ din Craiova, ca unitate ome-nească deosebită) să se deprindă cu utilizarea parcului, care va fi înzestrat cu tot felul de distracții. Deocamdată copiii rătăcesc prin alei, „partii fine“ mi s'au părut că-și află lăcașul prin pavilioane, ca în cine știe ce colț dubios al Parisului, iar oamenii bogați, cu însemnătate, vin, se plimbă și se duc cu trăsura într'o grădină făcută pentru a fi gustată pe jos. Trăsurile sunt, ce e dreptul, bune, distanța face să apară naturale colorile așternute pe obraz cu pufurile, ighemoniconul strămoșesc are drepturile sale; în sfârșit, la București lumea se primblă cu trăsura.

Da, dar în București e șosea, pe când aici e. parc, grădină, — deci altceva.

Una din stradele transversale merită atenție și procură o mare bucurie cui își studiază țara cu interes și dragoste. Pe ea se întind, de o parte și de alta, prăvălii numai românești, ținute, pot zice, de țerani pentru țerani. Ce curățenie, ce hărnicie, ce înțelegere și ce cuviință! Meșterul cojocar își coase cinstit și răbdător, cu gust, cojoăcele albe împodobite cu cusături; meșterul căciular tunde pe formă mițele căciulei. Negustori de același fel stau uuul lângă altul fără inimă rea, fără să caute a-și smulge mușteriii, cu gura mare. Cumpără cineva de unde-i place. Și calfele, curite-cu-

rate, băieți de țeran, voinici, voioși, cu o uitătură așa senină, așează în lăzi isprăvile meșterului. Întăia oară mi-a fost dat să văd aici o industrie, un comerț românesc izvorâte din vechi timpuri, din și pentru viața satelor, înaintând în vremi moderne și prosperând. Cine n'a fost în Oltenia nu-și poate da samă de armonia ce se poate îndeplini numai prin puterile noastre, fără nicio infiltrație străină, și de caracterul senin în care se îmbracă această armonie.

E curios că în această veche reședință a Banilor aproape Domni, cu steagul lor — *grapa*, — cu Divanul lor, cu pecetea lor poruncitoare, că în această semi-capitală timp de trei sute de ani, în care trăiește și până astăzi un mândru spirit de conștiință locală, în acest loc de adunare și petrecere a unei boierimi dârze și aplecate la împotrivire și turburări, trecutul s'a șters cu totul, îngropat în temeliiile vilelor de stil bucureștean, sau ale masivelor edificii publice. Bisericiile par făcute ieri alaltăieri și amintesc numai grija gospodărească de dăunăzi a episcopilor; casele bogate în streșini, bătrânicele cu ochi de ferestre mărunte, răzimate pe brațele pridvoarelor, s'au dus, și numai prin cutare stradă pustie, strâmtă, și mai ales foarte strâmbă, care aburcă de la Jiu către centrul bine pavat și luminat, cu otelurile, cofetăriile, teatrul și prăvăliile sale, se vede, între căpițele de frunze ale copacilor, crescând în voie câte o casă boierească, cu-

geamlăcuri multe între privazuri astăzi veștede, — așa cum se făceau pe la 1830. Avântul de întrecere cu capitalele mari a strivit acum cu totul moștenirea șubredă a strămoșilor, în care, de altfel, tăiasse de atâtea ori negre dungi de distrugere câte o raită prădalnică a vecinilor Turci din Vidin, prin șesul îngenunchiat totdeauna în calea năvălitorilor.

XVI.

Dunărea la Giurgiu (văzută în 1858)

de A. Pellimon.

În fine dimineața pornirăm pe întunec. Vântul și ploaia încetase de cu sara. Făcându-se dar ziuă bine și ridicându-se ceața de pe Dunăre, care atunci era mai lină și navigarea mai pașnică, răsări de odată soarele mareț și strălucitor, după mai multe zile de nor și vijelie.

La ivirea soarelui se luminează tot orizontul și toate parcă fură încununate dinaintea ochilor noștri. Toți pasagerii ieșiră de-asupra pe copertă ca să admire frumoasele și întinsele perspective zărite de departe pe ambii țărmuri ai Dunării: bălțile strălucind ca niște oglinzi revărsate pe marginile țării noastre, acele ostroave acoperite cu păduri, câmpiile cele așternute cu sămănături și care erau aproape de culesul lor, satele și orașele de pe margini, malurile cele ridicate spre partea dreaptă, mareașă panoramă a Balcanilor ce începe câte-

puțin a fi zărită ; câteva orașe înfățișate de odată și vasele staționate la țărmuri: un nemărgenit tablou, un deosebit spectacol ni se înfățișa, variind unele după altele, când ne aflam aproape de a ne opri la șchela Rusciucului.

Și acest oraș, este situat pe țărmul drept al Dunării și e în față cu Giurgiul: locuit de creștini și de Musulmani, având un mic port unde se aflau țărmuind mai multe vase mici și mari, vre-o trei canoniere țurcești cu un mic număr de tunuri: de-asupra malurilor, spre dreapta, fortăreața fortificată cu mai multe lucrări de pământ de spre Dunăre, cu o mulțime de tunuri vechi sfărâmate și aruncate supt mal, lângă apă, iar altele bune, de un calibru mare, așezate pe baterii. Orașul acoperit de-asemenea cu șanțuri și fortificații până la celălalt capăt, unde sunt viile, toate acestea fiind ca niște rămășițe ale războaielor trecute, și mai cu deosebire ale celui din urmă. Înăuntrul orașului aceiași neregularitate și necurătenie, aceleași înfundături și ulițe încurcate ; casele sunt învelite cu olane și cu trestie, împresurate cu garduri lipite cu pământ și cu baligă ; câteva moschei, câteva cafenele ce se zăresc de departe, — cele mai multe se văd sfărâmate și în rea stare.

Îndată ce intri în port, se găsesc grămădiți fel de fel de oameni, cu deosebite fisionomii și costume, unii vânzând hogace și seminți, alții lulele, fructe sau icre de morun. Iată tot ce poate vedea cineva în faimosul oraș Rusciuc.

Pornirăm în fine de la Rusciuc, și, după câteva minute de o navigare mai lină, ajunserăm d'inaintea Giurgiului.

Giurgiul, care, lângă toate aceste orașe orientale, este un bulevard european, crește și se mărește din zi în zi.

XVII.

Ocnele (în 1858)

de A. Pelimon.

La gurile Ocnei se află niște obloane care se ridică și se lasă după cum cere trebuința. Alături de acestea se află așezat un sul pe care se înfășoară un odgon de o grosime colosală, și acest sul se învârtește prin puterea a vre-o trei cai, cari sunt înhămați și trag de niște bârne groase ce țin de sul. Căpătâiele acestui odgon, pătrunzând prin mijlocul obloanelor dela gura minei, se lasă înăuntru sau se ridică cu poveri de sare, cu oameni sau cu orice va fi încărcătura. Iar, mai cu samă când întră oameni, se așează la capătul odgonului un fel de sac, format din sfori groase, precum e făcută plasa, cu frânghii tari la gură și prin prejur, care se numește praștie: pe aceasta încalecă cineva când se lasă în fund sau când iese afară; — și așa, aceste căpătâie, desfășurându-se în chipul mai sus arătat, pe niște scripete, se potrivește că o parte se ridică în sus, când cealaltă se lasă în jos.

Mă aplecăiu să mă uit în fund ; dar ce să vezi, capul mi se învălui la adâncime, și de sunetul cel sinistru produs de mulțimea oamenilor cari lucrează în fund, — o mare parte dintre ei fiind cu fiarele de picioare, iar suțele acelea de lumini care ard în fund, ca să se poată vedea cine ce lucrează, păreau a formă supt picioarele mele un nou firmament sămănat cu stele.

Cu toate acestea funia cea groasă se ridică în sus pe scripete, obloanele se deschiseră și se închiseră, iar, după ce ieși afară povara cea de sare, pe care o deteră într'o parte. d. Budeanu și eu, după ce ne îmbrăcarăm cu câte o îmbrăcăminte groasă și luarăm câte o pălărie mare pe cap, încălecarăm pe marginea praștiei. Căii începură a mișca mecanismul mai sus descris și sulul se învărti, obloanele se deschiseră supt pașii noștri, scripetele începu a țipa, și, după ce ne ridicarăm întâiu ceva mai sus din fața obloanelor, intrarăm pe gura ocnei, înfiorându-mă, și, așa, ne lăsarăm încet până în fund.

Mă văzui de-odată strămutat într'o lume ca din vis...

Atâtea ființe condamnate la lucru forțat, acei oameni cu fețele fioroase și cari, la puțină lumină produsă prin atâtea scânteii risipite până în fundul galeriilor subterane, abia putea deosebi cineva de sunt în adevăr ființe care viază sau niște arătări nocturne. Acei oameni cari taie sarea și sunt expuși a răsufla recea și năbușitoarea atmosferă care este acolo,

fiecare cu câte un muc de lumânare d'înaintea lui, unii pe jumătate desbrăcați de hainele lor, având pe frunte scris păcatul sau crima ce au săvârșit-o — aceste ființe cu părul zburlit, care fac să se umple aierul de gemetele și loviturile ciocanelor și ale maiului, de scrâșnirea dinților și de fiorosul răsunet ieșit din fiarele pe care le poartă la picioarele lor... O, Doamne, oricare va fi fost crima pe care ei au săvârșit-o, mai de multe ori remușcarea inimii lor li se arată prin niște fețe umile, într'o neodihnă a sufletului, în niște căutături și niște cugetări pe care numai lucrarea le poate întrerupe, atestând parcă singure că merită această soartă. Ei nu ascund aceia ce e adevăr, mărturisind că fapta săvârșită de dânsii a fost tot așa de crudă și infiorătoare ca și locul unde se osândiră. . Oameni ce săvârșiră vărsare de sânge, călcări, jafuri și tot felul de crime sunt grămădiți aici, afară de cei cari pe nedreptate fură condamnați ; cât despre unii, ca aceia vor da sama înaintea lui Dumnezeu acei cari i au judecat și li-au subscris sentința....

Subterana aceasta, care e o capodoperă, prin sistemul cu care e începută și lucrată, face onoare inginerului ce a condus lucrarea. Ea formează un spațiu împărțit în mai multe galerii și susținut de câteva coloane mari, pe care se lasă și se sprijină boltiturile cele de sare. Cercetând cineva înăuntru-i, află câteva ulițe, toate cu numirile lor, care acestea, fiind paralele, sunt tăiate prin altele în cruciș.

Cioplirea sării e pretutindeni netedă ca în marmoră, conservând cea mai frumoasă formă păreții, boltiturile și coloanele destinate în plan. Ea are mai multe pasagii, pe unde întră cineva și iese dintr'însa. Afară de acele guri pe care joacă odgoanele, pe unde se scot bolovanii și sarea cea mărunță, mai are și altă gură, formată din scări și din trepte. Totul însă este sistematic, totul este o lucrare de geniu aici. Și, pentru ca umezelile și izvoarele pământului să nu o înece, care aceasta ar slăbi-o prea mult sau ar produce mare rău, are prin prejurul ei niște tunele și galerii, în care se adună aceste izvoare și umezeli, și de aici printr'un mecanism și ajutorul oarecăror mașini se scoate apa afară.

După toate probabilitățile dar, ocnele sistematice sunt totdeauna mai sigure și durează înzecit timp cât cele nesistematice.

Așa dar străbătui toate galeriile, mă oprii d'inaintea a mai multor lucrători ce taie în parte-și bolovani de sare, și pentru care se ține o exactă contabilitate.

Aierul e rece înăuntru și atmosfera cam năbușitoare.

Mulțimea acelor osândiți, sălbătăcia și înfiorătorul lor aspect, greutatea și lucrul forțat mă fac trist, sufletul meu fiind cuprins de atâtea cugetări dureroase ca și nenorocita soartă la care este condamnată omenirea...

XVIII.

Brăila (în 1904)

de N. Iorga.

După ce, prin tratatul din Adrianopol, la 1829 — nu e nicio sută de ani de atunci, și Brăila mai are timp să se desvolte până ce va ajunge să-și serbeze centenariul, — locul pe care se ridicase cetatea, pentru totdeauna dăruată, a Brăilei, fu încredințat Țerii-Românești, din care fusese deslipit, buna gospodărie a lui Alexandru-Vodă Ghica întemeie cu socoteală și pricepere portul unde corăbiile Europei erau să vie de acum înainte în voie ca să caute rodul muncii locuitorilor principatului. Se desemnă mărețul centru al pieții, se traseră liniile bine croite ale stradelor, se fixară hotare, care fură însă adesea ori întrecute.

Cele d'întăiu case fură mici clădiri, în gen oriental, acoperite, ca la Balcanul turcesc sau în părțile Greciei, cu oale ruginii. Astfel de case se mai văd încă destule, unele culcate spre moarte în lături, prin ceia ce aiurea ar

fi mahalaua, dar aici formează numai ultima prelungire a stradei largi, începută cu palate. Și pe costișele ce coboară spre port și pe linia din fața Dunării se văd magazine și magazine, al căror coperiș, ale căror proporții și ferești le arată că sunt din vremea înființării,— biete băbuște pe care moda le-a lăsat în urmă cu îmbrăcămintea lor ruinată.

Statul n'a făcut mult aice, — și o gazetă locală vorbește cu durere de banii luați din Brăila pentru a ajuta înaintarea rivalei de la Marea-Neagră, Constanței de curând cucerite. Docurile însă, imensa clădire de la capătul cheiului, au înghițit mulți bani, nu fără să aducă totuși un folos potrivit cu cheltuiala. Dar, afară de docuri și cheiul însuși, pe care localnicii l-ar dori mai mare, mai încăpător, afară de liceu apoi, clădirile administrației nu se deosebesc prea mult. Vama, poliția portului n'au nicio înfățișare: cea din urmă e grămădită în vre-o două odăițe murdare, cu geamuri sparte, într'o casă urâtă oarecare (sergenții de oraș sunt, de altmintrelea și ei, dintre cei mai păcătoși ce se pot închipui: Țigani murdari, bătrâni obosiți și alții cu fel de fel metehne¹). Prin case și prin oameni, Cârmuirea nu se vede mai de loc, cu toate că s'ar cădea să se vadă mai mult decât aiurea la această poartă larg deschisă a țerii.

Încă de la început, Grecii înțelesesă viitorul ce aștepta noul port și-și opriră locurile cele

¹ Măcar asta s'a schimbat, în toată țara.

mai bune. Printre cele mai vechi ziare ale noastre, e unul tipărit aici, mai mult pentru dânsii. Levantini de limbă italiană se așează și ei în Brăila, și cea d'întâiu publicație a lui Arturo Graf, cunoscutul filolog și finul poet italian, niște preludii în versuri, poartă pe copertă, ca loc de tipărire, Brăila noastră. De atunci numărul Grecilor, armatori, comisionari, negustori de grâne, n'a scăzut; și lângă acești fruntași bănești și-au găsit locul alții mai săraci, negustori de tot felul, până și vânzători ai ziarelor noastre, funcționari de comerț, meșteri și marinari. La două-trei firme se cetește un nume grecesc, și aici Evreul, care n'a uitat însă nici el Brăila, nu joacă în negoț rolul cel d'întâiu. O minunată biserică în stil rococo și cu o cupolă orientală, clădire puternică de piatră, cu stâlpi de marmură în fațadă, e biserica grecească: o vezi în curtea ei bine pietruită și îngrijită ca un salon, în fața sucursalei Băncii Naționale, în unghiul de Sud al pieții. Lângă port, un mare edificiu ca trei rânduri, bine lăcățuit și cu totul tăcut, e un institut „elen” de băieți. Ziarele grecești din țară: „Patris”, iar din această patrie însăși, amintită în titlul ziarului bucureștean: «Hestia», se văd pe toate mesele cafenelelor, unde găsești și ziarele vieneze, *Figaro* și *Corriere della sera* pentru alți oaspeți. Grecește se aude vorbindu-se ici și colo pe stradă, dar cele mai multe din cafenelele întunecoase și murdare ale portului, ale căror firme sună „Ithaca”, «la Atena», „la Panhellenion”, sunt

ținute de Greci. În tramvaiul electric te găsești lângă domni ale căror nasuri lungi par a fi niște adăugiri de carnaval. La cutare papeterie, regele din fereastră nu e Carol I-iu, ci Gheorghe I-iu. Pe perețele unei brutării din Calea Călărașilor e zugrăvită marca Eladei.

Mulți dintre Greci participă, fiind naturalizați, la viața noastră politică. La viața noastră culturală însă, nu ; și aceasta împiedecă mult o sinceră și desăvârșită romanisare. Sunt apoi atâția cari sunt în Brăila numai pentru a face bani din binecuvântata „Vlahie” pentru Elada săracă, pentru Constantinopolul Patriarhiei, unde sunt rude, unde se caută gineri, unde rămâne toată inima și se duce tot banul. Și *aici* se vede însemnătatea, pe care n'o văd politicianii miopi, a culturii naționale: o înflorire puternică a acesteia ar impune, ar câștiga și ar desnaționalisa, — ceia ce nu se poate face prin alte mijloace.

De un timp mult mai scurt, de pe când s'au strâns mai tare legăturile noastre cu România din Ardeal, o imigrație de muncă, de hărnicie, de spirit strângător și îndrăzneț ardelenesc s'a produs în Brăila. Pe când înainte vreme venia numai Mocanul în, sau din drumul său spre pășunile Ialomiței sau ale Dobrogii, acum vezi numele Săceleanului, Brașoveanului îmbogățit desfăcându-se în litere de aur deasupra ferestrelor atâtor mari prăvălii și case de comerț: Perlea, Grozea, Panțu, — spun numele ce le-am cules mai întâiu. Unii, ca d. Sasu, se amestecă în politica locală și își fac

influența puternic simțită. Otelul frumos și restaurantul foarte scump din mijlocul pieții sunt pe jumătate în arenda unui Ardelean. Moșiile de prin prejur, care erau odinioară în cea mai mare parte ținute de Greci, folosesc astăzi acestor oaspeți din sângele nostru, cari aduc energie românească și dau exemple de biruință pe terenuri în care se părea altfel că Românul nu se găsește bine și nu poate ținea piept străinului. În tren auziiu de la un Grec lauda Ardeleanului Ghiță Găitan, a cărui agricultură, bine condusă, e mai cu noroc decât a tuturor, dacă se scoate doar la o parte gospodăria-model pe care o face Nicolae Filipescu pe moșia sa de aici.

Români din țară sunt mulți și săraci, — căci boierime brăileană veche n'a fost, firește, niciodată. Îi vezi în cojoace sau în zdrențe, unde e munca mai grea, mai grosolană și mai puțin răsplătită, biet substrat indigen, autohton, al unei civilizații economice pestrițe. Pe când armatorul, bancherul grec sau italian își iea mândru masa supt lumina electrică, în sălile luxoase ale Otelului Frances sau Splendid, el, fiul pământului, mână, spre port sau de la port, cărucioara lui trasă de căluțul înjugat rusește, ducând sacii de grâu și sacii de făină, cuceriți de alții ca dânsul sau cărând bogății de supt alte ceruri, care lui n'o să-i fie de niciun folos.

Dar, în lungul șir de prăvălii pentru cumpărători cu bani pe fundul pungii, care sfârșește spre câmp frumoasa, larga Cale Rega-

lă, vezi adese ori negustori români, cari, la mica lor tejghea, fac bani și se înalță, spre binele lor și al nostru, cari avem atât de multă nevoie de mici «burghesi» ca aceștia.

Românii localnici mai sunt și pescari la Dunărea bogată în daruri. Ei au însă concurenți întru aceasta, și hala peștelui e hrănită și de pescarul lipovean cu gâtul gros, coada ochiului ridicată în sus, părul lung, uns și nasul pitic. Lipovenii au o stradă a lor, de-asupra căreia se văd turnurile văpsite în galben, în verde, în roș, ca niște pene de porumbel, ale bisericii lor shismatice.

Nu e o stradă aproape care să nu mulțamească prin câte ceva privirea. Sărăcăciosul bulevard Carol cu căsuțele mici face să se zărească însă aici și colo colțuri de veche viață patriarhală. Cutare strădiță, cu case ieșite dincolo de aliniere, cu prăvălii evreiești întunecoase și murdare, cuprinde totuși înalta, greoaia biserică românească, pe care puține în toată țara ar întrece-o în dimensiuni. Aiurea vezi cu curiositate afișe de teatru de varietăți pe o clădire cu două rânduri (teatrul de căpetenie e însă teatrul Ralli, unde joacă foarte adese ori, în treacăt, trupe românești, și mai ales trupe străine). Prin Strada Bolintineanu, deosebit de bogată în solide case particulare, ajungi în splendida grădină publică, de pe terasa căreia ochiul cuprinde coperișurile roșii, de oale, ale magaziilor, catarturile pe care se țese funii și gurile negre ale vapoarelor ce

se odihnesc de drum pe Dunărea îngustă, albă ca argintul, ostrovul din față, cu verdeța-i deasă și încă veselă, iar, tocmai la capăt, culmile albastru închis ale dealurilor Dobrogii, tăindu-și linia șerpuitoare în cenușiul norilor greoi de ploaie.

Calea Regală, Strada Galașilor și Strada Călărășilor sunt însă liniile mari ale orașului, prin care fulgeră vagoanele tramvaiului electric, instalat și exploatat de Casa Helios din Colonia. Pe cea din urmă mergi întâiu printre case mari, apoi mai mici, — cărciume mai mult goale, în care cumetre stau la taifas și câni se tolănesc, lătrând —, în fine prin câmpie, la *Monument*.

XIX.

MOLDOVA DE ACUM VRE-UN SECOL.

Folticenii (la 1855)

de Gh. M. Melidon.

Când după o călătorie de mai multe oare prin locurile goale ale văii Bahluiului, ne aflarăm pe cea mai de pe urmă înălțime ce formează râpa stângă a Moldovei, o frumoasă privire se înfățișă ochilor noștri. Un pământ zimbitor așternut cu o vie verdeață, brăzdată de ape ogîndite, culmi acoperite cu dumbrăvi stufoase, șesuri smăltate cu flori, o cultură mănoasă, un orizont întins, închis cu frumoși munți albaştrii, un cer senin și de un azur fără pată, un aier curat și liniștit, o lume cu totul nouă de ceia pe care o văzusem până atunci. Noi intrăm în cea d'întăiu regiune a acelei pitorești lumi de munți care face cea mai frumoasă și mai romantică parte a Moldovei. Mergeam pe o bună șosea, ce se întindea netedă și uniformă înaintea noastră ca linia unui drum de fier, agățată pe spinarea unei culmi, al cărei coaste erau acoperite de

ambele părți cu frumoase sămănături aurite. În stânga se întindea un șes bogat în verdeață în care șerperia ca o cordea albastră încântătoare apă a Moldovei; mai încolo un șir de munți se desvălia în semicerc convex, între cari Pleșul răsflira cu mândrie unduloasele lui poale, acoperite cu o groasă învălitură de tufăriș verde-închis. În dreapta, culmi grațioase se ridicau unele peste altele ca în decorul unei scene. În fine, la picioarele noastre, în mijlocul acestei naturi fermecătoare, se desfășura pe o coastă, scaldându-se la o margine în apele cristaline ale unui iaz, frumosul Folticeni, ce sămăna o zină la ieșirea din scaldătoare, cu picioarele încă în apă și storcându-și frumoasa coamă de plopî la cele mai de pe urmă raze ale soarelui apuind.

Folticeni e una din polițiile cele mai frumoase ale Moldovei. Aceia ce-l caracterizează mai mult e acel aier de curățenie și de simplitate, ce te lovește la cea d'întâiu privire. De departe el înfățișează unul din tablourile cele mai fericit dispuse. Grămădirea compactă de acoperișuri a târgului vechiu formează ca o basă condensată de o culoare închisă, pe care se înalță oarecum în formă de obelisc orașul nou, cu zidiri strălucind de albeață și frumos întretăiate de verdeață și de numeroși plopî, printre vârfurile cărora se ivesc câteva turnuri de biserici cu cruci poleite, ce scilipesc la razele soarelui

Un iarmaroc, cel mai mare din ambele princi-

pate, numit al Sf. Ilie, și care ține în tot anul mai bine de douăzeci de zile, înlesnește tranșacțiile comerciale ale negustorilor de diferite nații cu Moldova. Iarmarocul acesta e unul din cele mai înfloritoare în Orient ; lumea aleargă la el din cele mai îndepărtate locuri. El se bucură de o mare considerație pe lângă casele comerciale din Europa și toate daraveriile mai însemnate nu poartă altă dată sau alt termen decât *Iarmarocul Sf. Ilie*

Mihail-Vodă Sturza voi să lipsească Folticeni de avantajile acestui iarmaroc, în folosul Mihăilenilor, fundați de el. Un „ofis“ domnesc strămută ținerea iarmarocului anual al Sf. Ilie din Folticeni la Mihăileni. Această de pe urmă politică, așezată asemenea pe graniță, la gura drumului celui mare de la Lemberg și Cernăuți, înfățișa în adevăr însemnate înlesniri comerțului străin, însă aceasta însemna a tulbura tot rostul negustorilor, și ei nu voră a-și schimba obiceiurile. O încercare de trei ani dovedi îndestul nesocotința acestei măsuri, și iarmarocul fu întors Folticeniilor, care, supt alte raporturi, e un al doilea Galați, portul de uscat al Moldovei.

Orașul e mic, însă regulat zidit și bine așezat pe coasta unui deal, la desfundătura văilor Bucovinei. Partea cea nouă se deosebește mai cu samă prin ulițele largi, curate și bine șoseluite. Mahalalele sunt deschise, casele rari între ele, zidite de piatră într'un stil nou și plăcut, și încunjurate cu grădini. Nu e locuință care să nu aibă plopi frumoși

înșirați în fața caselor sau a ogrăzii, și mai toate au la uliță grilaje sau balcoane frumoase.

Partea cea veche e mai îndesită, mai puțin curată, lipsită de arbori și verdeață, și nu cuprinde nicio locuință de frumoasă aparență. Evreii își au în ea mai cu samă vetrele lor. Pentru a se recunoaște vecinătatea sa cu Austria o parte a orașului se numește târgul Nemților. În Folticeni sunt trei biserici, dintre care una, așezată în partea veche, de un caracter istoric.

XX.

Piatra Neamțului

—supt ocupația austriacă din 1857 de o femeie („Doamna L“, în „Omul Muntelui“, roman.)

Bistrița este locul de întâlnire pentru toți, Români și străini, Muscali și Greci, Nemți și Turci, mari și mici, bogați și săraci. Pe partea cealaltă a podului ce unește orașul cu munții, este un colnic dominat de o movilă încununată cu brazi. După culmea movilei, la care ajunge cineva printr'un suiș dulce, ochiul vede cu plăcere Bistrița cea răpede albind cu spumele ei creștetul stâncilor ce scot capul din sânul ei, și care, privite din unele locuri, samănă a fi un lanț de cascade. De cealaltă parte se vede orașul Piatra cu casele cele albe și cu învelișurile lor de fier alb, scânteind. De aici privirea cade până în fundul văii și se odihnește cu plăcere pe culoarea violetă pe caee cerul cel curat al Orientului o aruncă după culmile învecinate.

Acolo Duminecile cântă lăutarii cântecele naționale, atât de mult plăcute inimilor ade-

vărat românești, doinele, suspine înecate ale naturii, viersuri plângătoare ale munților, răsunete depărtate alê Patriei, amintiri de amor și de glorie venind atât de departe din trecut, încât abia că le mai aude cineva. Cu toate acestea, de câte ori acest murmur trece peste munții sau peste câmpiile vechii Dacii, bătrânul fiu al lui Traian se oprește mișcat, încântat, pătruns de un sentiment nedefinit, cum s'ar opri un călător în pământuri străine auzind accentele iubite ale țerii ce-i lipsește. Când aude cântecele țerii lui, Românul pare că-și aduce aminte de gloriile trecute, de libertățile lui de mai înainte. El ascultă neștiind bine de unde i vin acele aduceri aminte ce deșteaptă gândirea lui amorțită și speranțele lui zdrobite supt jugul sclăviei și al nenorocirii.

Astăzi însă nu se vor mai cânta armonioasele doine, nici horele. Musica militară austriacă, în uniforma cea mare, va cânta ariile lui Donizetti și ale lui Verdi ecourilor obișnuite a răsună numai de plângerile Patriei, și boierese din toate treptele sosesc vesele și voioase, căci vor avea să arăte toaletele și grațiile lor străinilor. Fete tinere în rochii ușoare și cu pieptul aproape gol se plimbă în sus și în jos cu mamele lor, aruncând, mame și fete, în dreapta și în stânga ochiri amoroase lungilor ofițeri, cari și le arată unii altora cu aceiași nepăsare cu care și-ar arăta în grădinile lor actrițele cafenelelor încântătoare din Viena. Tânăra coconiță însă nu se

crede ofensată, pentru că mamă-sa nu i-a insuflat acea mândrie de sentiment al căreia izvor stă în măreția sufletului, și care este cunună virtuoasă pe fruntea unei femei. Ea nu și-a învățat fiica nimic altceva decât a plăcea, arătându-i că aceasta ar fi misiunea femeii, de a-și stinge toată vlaga tinereții sale pentru ca să ajungă a plăcea, și a plăcea cu orice preț. De aici și vine că la noi tinereța și frumuseța femeilor se stinge îndată ce intră în vara vieții; aceasta este cauza că vedem adesea ochii cei mai tineri și mai frumoși luminându-se numai prin iubirea plăcerilor și a vanității, întocmai ca giuvaiericalele false ale căror ape nu vin decât din răsfrângerea unei frunze ascunse supt ele de mâna omului. Și astfel chiar: câteva licăriri numai, și s'a stins.

XXI.

Galaşul (în 1904)

de N. Iorga.

Câteva ceasuri de drum în noaptea neagră și rece. Două lungi balustrade de poduri vâjîie pe lângă fereştile cernite ale vagonului. Avem Galaşul, care se recomandă întâiu prin larga lui gară, desăvârşit luminată.

Birjile care aşteaptă sunt conduse de Muscali ce nu se lasă mai pe jos decât tovarăşii lor din Iaşi și Bucureşti, mândri ca și dânşii de caii lor, aşteptând plata mai mare, nu pentru câştig, ci ca o recunoaştere a însuşirilor lor superioare, familiari și glumeţi: minunata trăsură răsună pe un pavagiu cel puţin tot așa de bun, ca al Brăilei. Dar aici nu ai ea dincolo locuri goale și cârciumi mărunte sau căsuțe modeste de sat. Frumosul bulevard înaintează mândru printre curți boierești cum nu se găsesc decât în cele mai bune strade ale Iaşului, și încă nu cu aceeași înfățişare curată, cu aceeași egalitate a bogăției, liniștite, ferite de orice amestec cu vulgaritatea, cu

zgomotul, cu murdăria locurilor unde muncește din greu multă gloată săracă. Sergenți păzesc în mijlocul stradei, în altă atitudine decât a bieților nevolnici pe cari i-am zărit ici și colo în Brăila.

Dar ceia ce uimește mai mult, e frumoasa lumină albă pe care lămpile Auer, în vârful stâlpilor de bronz, o revarsă asupra grădinilor, caselor și pavelelor bine măturate.

Șirul felinarelor se înfundă mereu înainte în zarea încunjurată ca de o aureolă. Strada se face tot mai frumoasă. Acum vitrine strălucitoare adaugă lumina lor: cofetăria centrală, berării, oteluri, cafenele, prăvălii de tot felul, băcăni. Aleia luminoasă urmează încă o bucată de loc, până ce se despică în strade mai sărace, mai întunecoase, prin care trece un masiv tramvaiu electric. Printre arborii unui frumos parc se văd mijind departe alte lumini, pe dealul ce se ridică într'acolo. Birjile luxoase se mișcă în toate părțile.

Acesta e Galațul de noapte, care-și datorește în mare parte farmecul său luminii îmbielșugate ce se desface în el sau în care i se scaldă clădirile de eleganță îngrijită. Suntem, în adevăr, în Moldova, în țara cheltuielilor fără socoteală, vechiului obicei al luxului ales, iubirii pentru plăcerile scumpe, poesiei unei vieți ușoare. În Moldova, pe care au împodobit-o și au sărăcit-o cea mai fină din aristocrațiile risipitoare ale Orientului.

Ziua, mai ales așa o zi fără soare, cu cerul

apăsător de cenușiu, din care se desfac, în această întâie săptămână a lui Octombre, fulgiri de zăpadă, înlătură o bună parte din cocheta iluzie. Fără îndoială că Strada Domnească, acea lungă aleie de grădini și vile care duce de la gară până în centru și care cuprinde în ea și mărețul palat episcopal al Dunării-de-jos, încunjurat de parcul și grădina lui, că această stradă de căpetenie nu-și găsește, prin lungimea ca și prin egalitatea luxului ei de bun gust, părechea în niciun alt oraș din țară. Dar neajunsuri se vădesc pretutindeni aiurea, și chiar aici.

Prăvăliile centrului au une ori un singur rând, de și chiar atunci ele nu se coboară așa de trivial de jos ca maghernițele din Strada Lăpușneanu a Iașilor sau acelea din partea Căii Victoriei ce este în fața Ministeriului de Finanțe ; cele ce numără două rânduri, n'au niciun fel de socoteală adesea și sunt spoite în colorii urâte sau prea bătătoare la ochi.

Abia ai ieșit din acest salon, care ține în oarecare măsură locul piețelor, ce lipsesc cu totul, și dai în mahală. Strada rămâne tot dreaptă, dar e rău îngrădită de căsuțe și prăvălioare, ținute de Români săraci (găsesc un deposit de vinuri al omonimului „Neculai Iorga“). Apoi și aceste moșunoaie se răresc, și către vârful dealului zărești începutul unei câmpii goale, acoperită de buruieni veștede.

Stradele laterale se urcă de cele mai multe ori cotind, și răspândesc dnhori scârboase. Lumea e puțină pe întinderea răsfățată a vechiu-

lui oraș. Evreii se văd în mare număr, alături de Greci. Dacă aceștia au băcăniile, cafenelele, cofetăriile, locurile unde se mănâncă și de unde se cumpără ale mâncării, tainițele în care lucrătorii oboșiți își învâluie năcazul vieții cu fumul țigărilor ieftene și aburii vinului prost,—Evreii stăpânesc toate celelalte ramuri ale negoțului. Galațul vechiu, cari începe și el de la origini împodobite de fabule și falsificații, cotropit de Turc, care se și așezase în o parte a orașului, decăzuse, și atunci orașul nou începu prin voința lui Mihai Sturdza și descoperirea târgului de grâne al principatelor de către corăbierii Apusului. Mihai-Vodă acesta, Sturdza, înseamnă, prin aplecările lui și prin zodia timpului, căderea norului de lăcuste al Evreimii. Ei veniră deci și la Galați. Dar nu în același număr ca în părțile înecate de apropierea șivoiului galițian, ca în Botoșanii cu totul pierduți, ca în Iași, în care pecinginea a cuprins și mahalalele. Aici părțile necomerciale ale orașului au rămas încă pe deplin curate, și numai strada centrală e în cea mai mare parte a Evreilor, dintre cari, apoi, mulți sunt locuitori vechi, și vorbesc foarte bine românește, așa de bine încât unora nu li-ai putea descoperi originea.

Orașului, care, mulțămită stăruinții episcopului Partenie, are un palat episcopal fără păreche, îi lipsesc bisericile mari. Vezi numai clădiri nouă sau cu totul înnoite, fără niciun stil. Turnurile nu sunt de zid puternic, precum e obiceiul în Moldova, ci sunt făcute,

ca în Muntenia, din lemn și tinichea văpsită cenușiu. Cea mai însemnată clădire religioasă ar fi poate biserica catolică.

Galațul e, în adevăr, un centru al propagandei catolice, și ziarele au vorbit adesea de cuceririle de suflete și cuceririle de averi și de moșteniri săvârșite de răpărețele călugărițe ale Maicii Domnului de pe Sion (Notre Dame de Sion). Pe Strada Domnească, de care sunt despărțite prin înalte ziduri și porți ferecate, se văd clădiri puternice cu ferestrele oarbe, împodobite une ori cu vitralii colorate; sunt școlile: internatele și externatele călugărițelor. Acolo se dau lecții, în cea mai mare parte slabe, nefiind un personal bine pregătit, îndemnuri morale în formă naivă, și ațâțări ale sufletului către beția monomaniei religioase, de care sunt așa de ușor atinse femeile cărorora li s'a smuls rolul lor de frumuseță, binefacere și fericire pe lume. Dacă „surorile“ captează averi, multe din școlărițele lor vin însă cu gândul să le exploateze pe dânsese, în numele unor declarații sau unei convenții fățarnice. Ce e rău, stă mai mult într'aceia că din această cetățuie de aleasă gospodărie monacală se împrăștie și mai mult ispite de înstrăinare națională, dar, în căsătorie, influența bărbatului poate totdeauna să recâștige pe cele pierdute pentru neamul lor.

Spre port te cobori prin strade urâte. Colozos Dunărea e largă, cuprinsă între maluri dintre care cel vechiu românesc e mai înalt decât cel dobrogean. De o parte, numai co-

răbii cu pânze îşi răsfiră funiile. Dar mai sus vapoarele stau unele lângă altele, pe când, pe ţerm, movilele de cărbuni aşteaptă cumpărătorii şi căruţe se grăbesc spre încărcare cu butoaiele de vin din recoltele anilor trecuţi. În docuri, sacii cu grâu trec pe scândurile altor vapoare, care-şi aşteaptă povara hrănitoare.

Dar nu e aici, ca în Brăila, cu tot numărul acestor oaspeţi plutitori din depărtata străinătate, orânduială în clădiri, vălmăşag de căruţaşi, mişcare în zecile de magazii cu adâncimile întunecoase şi acel răsunet de ciocane, acel bocănit laborios de fiare, care formează ca răsuflarea neîncetată a zilelor de muncă, de schimb roditor în marele port muntean. Aici căruţele se coboară deosebit din multele strade tăiate fără socoteală ; în aceste strade se văd ruine, case părăsite, colţuri de buruiană murdară, bălţi cu apă clocită. În această întindere mai mare nu e vioiciune, nici veselie. Şi bătrânul oraş, care şi-a pierdut trecutul, nu are destulă încredere în viitor.

De pe o stradă laterală văd, peste gropi şi mîncături de maluri gălbii, pânza de sîdef mişcătoare a Brateşului, marelui lac de bielşug, de care legenda a legat numele lui Petru-Vodă pescarul, care prinse în undiţă, fără să prevadă, inelul de Domnie al lui Ştefan-cel-Mare, uriaşul său părinte. Marea întindere de apă se odihneşte, fără lunturi, supt recele cer de plumb, pe când în gropi femei foarte sărace, în polcuţe şi rochii de cit, culeg buruiene.

XXII.

Babadagul de azi

de D. Aldan.

Căldura se lasă tot mai grea, coboară ca o pătură peste tot întinsul. E din ce în ce mai cald. Fiecare casă își închide molesită ferestrele și nădușește acolo înăuntru, în tihnă. Salcâmi obosiți pleacă frunzele spre pământul ars; prăvăliile, cu ușile umbrite, căscate ca niște găuri, desfac la soare suluri de pânză și saci de marfă; cafenelele își întind antenele lor de mese, pe trotuarul încins. Și, în timp ce băieții stropesc de zor, în „opturi“ regulate, pietrele încălzite — de pretutindenii din aier, dintre frunze, de pe acoperișuri... curge căldură multă, tot mai multă și mai mare. Șoseaua albă și prăfuită se pierde în tremurături de foc pe după case. Totul doarme.

Numai în cafenea, viață. La o masă joc de cărți, dincolo table, apoi domino, biliard... și vorbă rară, plictisită peste tot. În fund un galantar fără geam păstrează câteva prăjituri a căror cremă s'a împestrișat; în aier muște

multe. Patronul moșăie după teighea, sprijinindu-și falca dreaptă pe mâna răsucită.

Cald grozav.

La o masă, taifas între bătrâni. Cuvântul pare că-l are unul mai spătos cu părul alb colilie, obrajii roșii, barba nerasă și mustața îngălbenită de fumul tutunului; e scurt și gras. Cu un rar talent, își răsucește țigara, o aprinde și trage mereu din ea pe nerăsuflătele; când e cătră sfârșit, o lipește de marginea scaunului, răsucește alta, o iea pe cea lipită și aprinde pe cea nouă. Și așa mereu până seara... Un altul învârtește de zor șiragul de mătâni adus tocmai din Stambul, însoțind fiecare boabă cu o mișcare a buzelor... Și ce nu vorbesc? Țara e dată gata, Europa de mult, cu America s'a isprăvit, și dacă ar ști ei ce-i Universul...

Ca o chemare grăbită din lumea veșnic viată, se aude un sforăit de motor. Mare emoție: *vine șeful*. Cu toții sar grăbiți în prag, iar, când mașina oprește brusc, într'un nor de praf, se răpăd la ușă, o deschid, sprijină pe cei cari coboară.., Apoi cafele, țigări apă rece. Și ei, sfătoșii, cari până mai adineaori orânduiseră lumea pe calapodul priceperii și intereselor lor, de acolo, din cafeneaua Babadagului, acum ascultă, cu răsufllarea întreruptă și fără a clipi, marile evenimente de la Tulcea. Domnul cu mătâniile se duce afară și servește șoferul... că doar e al șefului. Și astfel vara toată și iarna toată, ani la rând, și după ani generațiile...

Viața Babadagului se scurge fără emoții, fără zbucium. Înghesuit în vale — lung și îngust — casele lui mici și albe par a fi pietre rostogolite de pe Coiun-Babă. E atâta pietrărie acolo și atâtea ruine, încât se pare că vibrațiile zbuciumului omenirii s'au oprit stăvilite, dincolo de păduri —, iar aici e numai trecut, numai amintiri..

Sunt astăzi orășele în Apusul îndepărtat, cu străzi strâmte, pardosite cu lespezi mari, case dese și legate prin balcoane, cu arcade sau ogive, cu acoperișuri țuguiate și bolți răsunătoare, cu gratii în ferestre și porți grele de fier sau stejar. Acestea închid în ele un trecut misterios și păstrat numai prin forma lui exterioară. Ele trăiesc anume pentru a fi pomenite în romane și se manifestă ca organizații sociale la câteva decenii, când își aleg primarul, care abdică din cinste cu sfârșitul vieții. Încolo liniște, liniște deplină ; numai pe 'nserate clopotele bătrânei biserici trimit peste case zvonul rugilor. Rar câte-odată, serbătoarea, gospodinele, înfășurate în nelăsatele lor șaluri, pornesc spre biserică cu mânilor încrucișate pe piept, cu ochii în jos — și atât. Se închid apoi în case pentru ani de zile. Nu sunt zile naționale, nu sunt evenimente care să aducă pe acești pașnici oameni la realitate. Totuși au un singur contact modern, extravagant, cu restul lumii: diligența săptămânală. Când la capătul orășelului se aud clopoței cailor, bărbații iese în poartă, femeile deschid ferestrele

și printre gratii privesc la prăfuiții cari trec legănându-se în acea corabie de uscat..

După mine, în mic, așa este Babadagul. În mic și în alt mediu: casele lui vechi, gardurile de zid acoperite cu olane, prăvălii cu tarabă înainte (care se întinde ziua peste trotuare, iar seara se ridică în chip de oblon), străzile pardosite cu piatră mare, ferestrele cu gratii, dealurile împădurite dimprejur și liniștea trecutului. De pildă (ca și în cele pomenite mai sus), într'o casă cu „un rând și jumătate“, cu balcon roș, cu poartă mare încuiată printr'un drug imens, stă farmacistul. Când vre-un bolnav vine grăbit și bate în poartă — atunci o fereastră se deschide și apare scufia farmacistului. Fereastra se închide, se aude zgomot, scârție o ușă, țipă treptele unei scări de lemn, se aud pași și în sfârșit poarta se deschide, Bolnavul intră, poarta se ferecă iarăși ; bolnavul urcă scara, ferindu-se să se sprijine de balustrada veche, se odihnește puțin pe o platformă, pătrunde într'o marchisă văpsită înăuntru verde și mobilată cu scaune de paie, dă apoi într'un „antreu“ și nemerește în farmacie. Aci, farmacistul îl întreabă ce-l doare și — după cum se pricepe — caută în stânga, trage un sărtar, scoate un borcan, scoate un altul, face, drege. Laboratoriul e unic. O canapea, un scaun, două mese și nenumărate „ustensile“. Cântarul are greutate făcute din sticle, buline, bani. Și dă ceva bolnavului să bea și apoi: „Să mai vii“.

XXIII.

Constanța (în 1904)

de N. Iorga.

— —

Peste câțva timp, armătura podului răsună, vuieste, se cutremură, pe când din adâncul negru se ivesc ochii de foc roșu ai uriașului drumeț, ce gâfâie fără să se obosească. Cu dânsul împreună ne înfundăm în noapte, care ascunde totul. Megidie. Gara e asediată de poloboace și albiu lucrute în împrejurimi. Încă o stație, și avem Constanța.

Va fi un târgușor turcesc, la care să se alipească rău portul nostru costisitor, sau feeria orientală pe care o cântă cronicarii *mondeni* ai ziarelor pentru lumea suptire ce-și caută aici de sănătate și petreceri două luni pe an?

Lămpile de petrol și globurile electrice atârând din înălțimea pârghiilor lor arată și-ruri drepte de clădiri, printre care înaintează o stradă bine pietruită. În stânga se desfac alte drumuri, tot drepte, tot bine pietruite și curate. Când ai ajuns jos, te afli într'o piață cu prăvălii, cofetării, berării, cafenele lumi-

nate. Apoi, în dreapta, un drum pe lângă case de odihnă și orânduială, într'un cartier de „Jume bună“. La capăt, Otelul Carol se desfășură larg și înalt în fundul unei grădini. Din față, unde plutesc lumini nesigure, răsună ca un zgomot de trăsuri fugărindu-se neconținut pe un pavagiu răsunător de piatră, — Marea.

A doua zi, descopăr de pe fereastă o „Bancă Națională“ și, în toate părțile, căsuțe, nouă și vechi, acoperite cu olane trandafirii peste care vremea a trecut une ori tonuri negre. Aici nu e îndreptare, nici perspectivă și, cu toată primblarea de noapte, întrebarea rămâne încă nedeslegată.

La ieșire întâlnesc iarăși stradele pe care am venit, și ele-mi zimbesc prietenos în dimineața senină și caldă. Descopăr palate ca al Administrației domeniilor țerii. În piață, un Ovidiu de bronz, făcut pentru noi de un sculptor italian, amintește pe versificatorul elegant care a vorbit de rău Sciția sălbatecă, cu gândul la piețele luxoase și la frumoasele femei ale Romei împărătești. Aiei în piață e mișcare; lume stă înaintea cafenelei și cofetăriei, lume europeană, pe când Turci trec cu panere de precupeți, sau mână sacalele cu apă de la Anadachioiu ori, iarăși, birje, care, de hatârul stațiunii băilor, samănă cu cele din București, având pe capră Muscali uitați de vară și Turci cu fes.

Dacă apuci acum în sus, la deal, dai de o stradă de prăvălii ce n'au nimic turcesc sau

dobrogean în ele. Drumuri se deschid în dreapta și ele se mântuie une ori în albastru. Când ajungi până la capătul lor, te oprești cuprins de recunoștință înaintea unei mărețe frumuseți.

De pe malul lutos, mâncat de valuri, care-și aruncă în zilele de mânie până foarte sus stropii de spumă, vezi o nemărgenire albastră ca piatra scumpă a safirului. Din fund, zorește vântul, și rânduri de valuri lunecă înainte, se tivesc cu alb în cale, se ciocnesc de țerm și pier în adâncimi. Nu se vede nicio corabie, nicio luntre. Numai păsări albe, păsări negre vâslesc din aripi spre depărtări, de-asupra adâncului care nu le înspăimântă. Ca mici picturi de cortină la cele două capete ale scenei grandioase se văd: un Tatar căutându-și drumul prin ierburile uscate ale râpii și două fete în haine de Duminecă, privind spre Mare, ce li zimbește azi și le înspăimântă mâne, din unghiul unei porți tănuite.

În fâșăituri ritmate, suspine de ușurare după avânturi învinse, valurile ating țermul de lut scorburos și dispar în spuma lor risipită.

Mai departe, strada înfățișează o grădină de tot nouă, desemnată, lucrată și îngrijită de un grădinar din Abazzia. De aici drumul duce peste câmpi uscați, cu pământul de nisipuri și luturi ușoare, spre Anadalchioiu, care dă Constanței apa de băut: un sat turcesc, cu coperemintele de olane. În dreapta, Marea se ivește din nou, și încă odată ea vădește, în

locul neprietenosei fețe „negre“ pe care i-o dăruiește porecla, cel mai adânc și mai rar albastru în care natura a înveșmântat fața apelor mari.

Se văd acum, în rătăcirea peste acest câmp pe care într'un viitor apropiat îl vor străbate șine de tramvaiu, pe când tuburile de fontă vor purta în adâncimea pământului apa curată a izvoarelor din sat către orașul vecin, căruțe cu cai mărunți, care duc Bulgari cu fruntea îngustă și craniul păros, Mocani cu căciula pătrată și figura energică, Munteni cu fața deschisă, prietenoasă, Tatars cu ochii oblici și zbârcituri pe obrazul galben. Străbatem o lungă stradă cu totul orientală, la capătul căreia lucrează potcovari și fierari cu fesuri. Apoi vii, acum despoiate de struguri, mărgenesc malul foarte sus, și în ele se ridică frumoase vile boierești.

Căci, prin acest încunjur al trăsurii, te-ai întors iarăși la Mare, și de aici poți privi orașul în întregime. Cu biserica în frunte—o clădire în felul „Doamnei Bălașa“ din București—el chiamă la sine de pe culmea pe care o încunună cu palatele, casele și căsuțele lui, corăbiile lumii ce vin cu puterea aburului din strâmtorile fermecate ale Constantinopolei sau merg să caute înapoi Răsăritul, după ce au încărcat roada câmpiilor noastre și ni-au adus pentru dânsa mărfurile Apusului născocitor și harnic. Pentru a primi bine pe acești oaspeți, România a dat portului său de mare ceia ce-i trebuie pentru a-i oferi siguranță și apărare.

Două brațe de zăgaz prelungite până departe închid adăpostul corăbiilor ; o limbă terminată printr'un far stă în calea vânturilor și ocrotește intrarea. Printr'un nou drum, tăiat adânc și împietrit trainic, printr'un lung tunel ce se boltește supt țerm și se deschide în port, prin platforma care în curând va da loc îndestulător pentru mișcarea trenurilor în raza aceleiași port, circulația bogățiilor poate funcționa în voie între uscat și apă. Milioanele cheltuite aici au întemeiat un viitor, și din cimentul, din granitul acesta va răsări aceeași roadă ca din câmpiile cele mai mănoase.

Și orașul înțelege să fie vrednic de acest port, cucerit prin muncă îndelungată și prin mari jertfe, asupra Mării. Micul bulevard de astăzi se va coborî până jos, unde un nou zid se înalță, gonind apele din cuprinsul lui, și supt paza acestui zid, ce se va prelungi până la Otelul Carol și, poate, de aici la Anadolchioiu cu minunata lui priveliște, vor alergera tramvaie la băi nouă, vor sorbi aierul de mare, în diminețe limpezi și în dulci amurgiri de vară, oaspeți ai Constanței înfloritoare, se vor învârti danțuri vesele în Casinul petrecerilor, — pe când, lângă sunetul musicilor din salele sclipitoare, Marea va înalța, spunegând de pietrele ce au gonit-o din cucerire, ritmurile ei grave în noaptea neagră.

XXIV.

Balcicul

de G. Vâlsan.

Balcicul, cu întreagă Coastă de Argint, au un trecut impresionant de 2.500 de ani, pe care-l putem urmări destul de bine până la năvălirea Turcilor. Aceștia, peste ruinele trecutului, au ridicat civilizația lor, ajunsă la noi supt înfățișarea săracă și pitorescă actuală. Ca la unele biserici, supt zugrăveala păstrată până acum, care e veche, frumoasă, și trebuie numai restaurată, dedesupt se află altă zugrăveală mult mai prețioasă, fiindcă e de la începutul civilizației omenești, e de o frumuseță și o distincție infinit superioară și e mult mai apropiată de sufletul nostru latin. Una din datoriile noastre în acest ținut — datorie pe care nu aveau cum să o simtă Bulgarii — e de a învia tot ce se poate învia din acest trecut, de a readuce ceva din sufletul și aspectele clasice, în singurul cadru de munți, de mare, de lumină și de amintiri, care i convine într'un ținut românesc.

Căci regiunea păstrează multe amintiri antice. Lângă Șabla actuală se pomeneste de un *Caron Portus*. Pe promontoriul ascuțit ca un ghimpe de la Caliacra a existat localitatea *Tirisis*, despre care Strabon spune că era cetatea întărită unde Lysimachos își păstra tezaurul (300 în. Hr.).

De-a lungul veacurilor, acest castel și-a păstrat menirea de reședință a stăpânitorului coastei și de punct pe care s'a sprijinit apărarea întregii coaste. În timpul cuceririi turcești se pare că tot aici a fost ultimul punct de rezistență. Importantele urme de ruine și legendele păstrate (stânca de pe care s'au aruncat în Mare, legate de cozi, patruzeci de fete, ca să nu cadă în mâna păgânului biruitor), întăresc această presupunere.

Și mai vechi erau orașele Bisone, pe locul portului actual al Cavarnei, și Dionysopolis, identificat cu Balcicul, colonii milesiene, care existau în secolul al V-lea înainte de Hristos. În urma unui cutremur — și azi regiunea Varnei e zguduită de cutremure — Bisone s'a cufundat în apele Mării și probabil același lucru a suferit și o parte a orașului Dionysopolis, unde și azi relieful e foarte frământat. Dionysopolis a fost totdeauna centrul Coastei de Argint, devenind oraș însemnat și cel mai adăpostit port, cu intensă mișcare comercială. În trecut pare a fi fost mai important decât Varna, și, dacă i se vor da legăturile de comunicație necesare, curând va putea regăsi strălucirea antică. Se mai cunoaște localitatea

Krounoi, pe râul Ziras, care nu poate să fie decât Ecrene, unde s'au găsit ruine de oraș și care în adevăr se află pe o apă curgătoare, azi Ecrenè.

În întregul ținut, care e plin de peșteri, ar fi trăit Troglodiții.

Din celelalte știri istorice voiu alege numai pe cele privitoare la neamul nostru.

Cu o sută de ani înainte de Hristos, Boe- rebista stăpânia tot țărmul Mării de la Dunăre până la Balcani, și o inscripție plină de amănunte dă știri asupra aceste stăpâniri. Unii autori pretind că acest rege și-ar fi avut reședința de vară pe Coasta de Argint. După stăpânirea dacă, Imperiul roman continuă legătura între Carpați și ținuturile Mării. De altfel suntem siguri că populația geto-dacă înainta în masă compactă până la Mare, așa că stăpânirea politică corespunde unei realități etnice. Când năvălirile încep, dacă hotarul se retrage la Dunăre, neamul nostru nu părăsește Coasta de Argint. «Vlahii dela Mare» ai scriitorilor bizantini, „Vlahia lui Asan“, și în aceste părți se aflau, și primele încercări de principate române tot în aceste ținuturi se fac. Balciul pare a-și trage numele de la Balica, pe care d. Iorga îl socotește Român. Țara lui Dobrotici — de la acest despot vine numele Dobrogii — și a fiului său Ivancu, al cărei centru era Coasta de Argint, e moștenită de Mircea, care insistă în titlul său asupra stăpânirii «până la Mare». Numai năvăli-

rea turcească ne smulge de la această Mare, care revine stăruitor, ca o amintire vie, în balade populare, descântece și proverbe.

Dacă, după venirea Turcilor, un contact oficial cu Marea nu a mai fost, legăturile efective au continuat. Ciobanii, atât Poienari cât și Țuțuieni, cunoșteau de secole văile fără iarnă, și un tânăr geograf ardelean a putut face chiar harta cu numiri ciobănești a drumurilor oilor până pe Coasta de Argint.

XXV.

Sibiul (în 1905)

de N. Iorga.

Încă din timpuri destul de depărtate se întâlnesc Români în acest Sibiiu care, la începutul începuturilor, trebuie să fi fost un sat al lor, împrejmuit cu ziduri și ridicat la înălțimi de bogăție și lumină de către oaspeții germani. În curtea bisericii din noul cartier al lui Iosif al II lea, *Josephstadt*, se află pe latura cimitirului bușit de morminte o frântură de piatră albă pe care slove frumoase înseamnă anul 1631, numele Vlădicăi romănesc Ghenadie al Bălgradului și al lui Stan ctitorul. A fost deci în Sibiiu încă de atunci, undeva pe la margene, o așezare de Români, săteni cu case mărunte și șubrede, pentru cari s'a simțit și nevoia de a se înălța o biserică. Poate să fi fost pe locul acelei în umbra căreia se află astăzi inscripția, poate, iarăși, să fi trăit și căzut în ruine aiurea. Dar mărturia ei netăgăduită rămâne, veche amintire de viață între multele amintiri ale morții, risipite aicea.

De jur împrejurul cetății, dincolo de platoșa zidurilor, se întindeau livezi și câmpuri. În mijlocul lor se așezaseră muncitori din neamul nostru, cari erau folositori Sașilor și puteau fi suferiți în acest loc ce nu era sfințit prin privilegii și nu ridica la nicio înălțime de drept pe locuitorii lui. Nemțește această cingătoare de verdeață se chiamă *Meiereien*, iar românește i s'a zis *Maieri*, Maierii Sibiiului: cine stătea aici era *Măierean*. Harnicii Măiereni n'avea niciun preț și nicio cinste, și trecutul lor n'a prea lăsat urme.

Încă de pe la începuturile veacului al XVII-lea, îndată după Mihai Viteazul, negustori greci, bulgari, armeni și români se deprinseseră a cutreiera, ducând mărfuri răsăritene, de bumbac, mătasă, piper, saftian, lămâi și mirodenii, văile și câmpiile Ardealului și Ungariei, până departe la Tokaj și Seghedin. Gheorghe Rákóczy cel d'întâiu li dădu dreptul de a-și face singuri judecățile și orice alte acte de drept printr'un birău sau staroste și doisprezece jurați. Alți Crai ardeleni ocrotiră pe acești musafiri „turcești“, și Casa de Austria recunoscă bucuroasă privilegiile negustorilor străini.

La început, *Compania* Grecilor Sibiiului, care a ținut până după anul 1850, era într'adevăr cu mult mai grecească. Dar pe încetul Români străbătură în ea, mai ales pe vremea stăpânirii de către Austrieci a Olteniei vecine. Scrisorile românești se îngrămădesc în archiva Companiei. Acuma Sibiiul avea negustori români statornici, cari priviau foarte de sus pe

Măiereni hotarului de ogoare, oameni bogați, ale căror femei încărcate cu aurării și pietre scumpe se certau între ele în privința dreptului de a merge mai înainte la slujba bisericească.

Dintru întâiu, Grecii nu fură îngăduiți a-și face biserică în cetate sau la margene măcar, și ei mergeau la liturghie sau își duceau morții tocmai în Bungard, unde cu multă greutate își clădiseră un lăcaș de piatră, ajutând și Maria Bălăceanu, fiică de Domn pribeagă. Când însă Unirea cu Roma dădu legii românești o formă nouă, plăcută Cărmuirii, Românii din Maieri căpătară voia de a-și face o biserică pe locul Iesușilor. Politica lui Iosif al II-lea, îngăduitoare pentru toate religiile, lăsă apoi să se înalțe biserica din suburbiul iosefin și capela Grecilor din cetate.

Cea d'întâiu, mai nouă cu zece ani decât biserica Uniților, era în afară de ziduri, așa încât putu să se întindă mai mult, să se încunjure cu un cimitir și să înalțe turn. Ea fu clădită așa trainic și frumos, în fel nemțesc firește, cum se vede astăzi, prin dărnicia unui Grec din Companie, Hagi Constantin Pop, al cărui fiu, mare patron al bisericii părintești, a fost vestitul bancher Zenovie Pop, unul din directorii Băncii Austriace. Cea de-a doua a fost la început numai o casă de rând în mijlocul unei curți mari: biserica schismatică se ascundea, ca aiurea, pe pământurile turcești, înaintea intoleranței Sașilor stăpâni și a Guvernului,—a luteranilor și a catolicilor.

Când se văzu că nu se poate ținea în Unirea cu Roma întreagă Românimea ardeleană, *neuniții* căpătară un episcop, sau mai bine o jumătate de episcop, căci Dionisie Novacovici primi titlul de Vlădică ardelean fără a pierde pe acel sârbesc de episcop al Budei și câmpilor Mohaciului. Dionisie stătu în căsuța țerănească a preotului din Rășinari, dar veni și prin Sibiiu, iar urmașul lui și mai des decât dânsul Când, după Sârbi, un Român, Vasile Moga, ajunsese, cu începutul veacului al XIX-lea, episcop neunit, el se așeză în oraș. Aici și-a trăit el toată viața smerită, până ce la adânci bătrânețe îl ajunse o moarte blândă, și rămășițele lui fură așezate lângă perețele din dreapta al bisericii din suburbiul iosefin. Tot aici îi fu îngropată ruda, harnicul director de școli românești și protopop Moise Fulea.

Numai într'un târziu, Moga căpătă un urmaș în fiul de negustor macedonean, crescut în cultură sârbească, Andrei Șaguna. Acesta se găsi într'o anume clipă de prefacere în fruntea poporului său și făcu din episcopia sa o Mitropolie prin voința Împăratului recunoscător pentru neclintita credință a Românilor. Baron al Imperiului, nobil în cuvinte și apucături ca orice urmaș de veche familie aristocratică, darnic și strălucitor, mădru și mărinos, el a cuprins în lumina persoanei sale întreaga Biserică pe care o înfățișa. Capela grecească trecu în mâinile Românilor la desființarea Companiei, care cuprindea la urmă un singur membru, Român și acela, fără cunoștință de

grecește, și la moartea bunului arhimandrit Meletie, venit din București, de alminterea, cel din urmă paroh grecesc. Aici se sluji de acum înainte românește, în mijlocul cetății, de Mitropolitul însuși sau supt ochii lui.

Șaguna visa pe acest loc o strălucită clădire potrivită cu însemnătatea tot mai mare a Românilor din Sibiiu și a Mitropoliei ortodoxe. El și lasă pentru aceasta un fond care stă la temelie clădirii de astăzi Prin îndemnul și munca lui se făcu tipografia, librăria, ziarul românesc al archidiecesei, acel „Telegraful Român“, care astăzi tânjește așa de jalnic, cu biata lui prosă miloagă. Noul avânt economic al Românimii așeză în vecinătatea Reședinții—o casă ca oricare alta — birourile băncii „Albina“, care se ridică destul de răpede, mulțămită mai ales d-lui Partenie Cosma, foarte sus. Tot prin aceste locuri o impunătoare clădire cu trei rânduri se înalță pentru școala de fete, în orașul unde băieții însă n'au decât alegerea între gimnaziul Sașilor și al Ungurilor (acesta și cu un curs de limba românească). Seminariul lui Șaguna se organizează ca o școală-model pentru preoțimea ortodoxă și ca un focar al noului spirit național. Strada Măcelarilor, care pleacă de lângă Bretterul căsărmilor și panoramelor pentru ca să ducă la locul ridicat și deschis unde se văd albăstrind aproape munții înalți ai Făgărașului, amenință să ajungă marea stradă a Românilor Sibiiului, clerici, profesori, advocați, negustori chiar, de și puțini.

Învățătura acestor profesii dădu Românilor din Sibiiu un caracter distins, aristocratic, cum nu se întâlnește aiurea în același grad. Cuvorbirile alese, iubirea pentru literatură o deosebire spre cinstea ei. Scăderea prestigiului Mitropoliei supt Sârbul Ivaciovici, situația ei atacată supt Mitropolitul Miron, om fără îndoială mândru și vrednic, dar sfios politicește și fără însemnătate culturală, gospodăria pașnică de supt Mitropolitul Ioan Mețianu, care poate chivernisește prea mult acolo unde ar trebui să cârmuiască, toate aceste îndelungate neajunsuri n'au slăbit această însușire a societății românești din Sibiiu. Românul venit din alte părți se simte bine în acest mediu viu și fin, unde se înțelege foarte bine aluzia și gluma. Dacă n'ar fi dușmănia care desparte familiile fruntașe și oarecate predominare a spiritului german, dacă iubirea pentru literatură ar ieși din pasivitate și ar da o gazetă bună, o librărie vie, șiruri de conferinți folositoare, stările culturale din Sibiiu, cu 5.000 de Români (a patra parte din locuitori) ar mulțami și mai mult.

Înaintarea noastră se vede însă, chiar și astfel, zi de zi. O masă comună, ținută din fondurile *Albinei*, strânge la un loc pe școlarii români ai înaltelor școli străine. Visul lui Șaguna de mândră Mitropolie românească s'a îndeplinit: dacă pe locul capelei grecești dărâmate se înalță o ciudată clădire cu un trup bunduc, imitat după al Sf. Sofii din Constantinopol, și cu două brațe deșirate de turnuri

ce zducnesc în față ca doi plopi, această mare zidire cuprinde în ea cea mai frumoasă pictură bisericească ce se poate închipui la noi, opera lui Octavian Smigelschi, care va avea poate bucuria de a duce la capăt o lucrare întreruptă din nevoi materiale¹. Dăunăzi, în August 1905, s'a inaugurat un palat național românesc, cu Museu și Teatru, altfel numai o mare zidire prosaică, și cu acest prilej s'a strâns o astfel de mulțime românească de amândouă părțile munților, cu căpeteniile culturii și politicii în frunte, încât Sibiul românesc și-a trăit fără îndoială cele mai frumoase din zilele sale și cele mai pline de binecuvântare pentru viitor.

¹ S'a făcut. Dar Smigelschi abia i-a supraviețuit.

XXVI.

Blajul (în 1905)

de N. Iorga.

La început e un sat ca oricare altul, poate cu case mai bune și mai strânse. Câteva familii de Unguri, cari au și o biserică bună, și mulți Români locuiesc în el. Suim în tină, printre îngrăditurile de lemn. Apoi iată o stradă de târgușor, largă, cu copaci de bulevard și locuințe mărunte. Din ea poți trece în ulicioare mai strâmte, unde la cutare clădire din colț se văd afișe albastre, de teatru, și o firmă de cafenea. Case cu mai multe rânduri se descopăr ici și colo. Apoi te afli deodată într'o piață neobișnuit de mare, fără pavagiu, fără lumină, împrejmuată cu un șir de gospodării orășenești bunicele, peste care se ridică palate școlare într'un stil simplu, solid și cam trist și o mare biserică făcută după cele apusene din veacul al XVIII-lea. Mai înlături e un castel, o curte boierească mare în care până târziu se mai văd lumini.

Un străin, rătăcit aici, n'ar, înțelege nimic

din toate aceste nepotriviri. E această întinsă aşezare întunecoasă de la împreunarea Târnavelor argintii un sat sau un târguşor, şi de ce târguşorul să aibă această înfăţişare neobişnuită?

Sat a fost aici, din vechi timpuri, sat de Unguri cari au fost înlocuiţi, în parte, de Români sau prefăcuţi în Români: satul lui Balász — Balászfalva — sau al lui Blaj, al lui Vlasie. În curtea aceia cu luminile au stat mult timp, lungi veacuri, Domni unguri răi şi dregători ai Crailor ardeleni. Dar o mare parte din Românimea ţerii se uni cu Biserica Romei, şi episcopia unită se putu răzima pe Stat, pe uoua cârmuire împărătească a Austriecilor, în nevoile şi străduinţile ei. I se dădură moşii, în locul celor luate înapoi de Vodă-Brâncoveanu, pentru părăsirea legii vechi, dar i se luă reşedinţa din Bălgrad, unde aceiaşi Austrieci aduseseră alt episcop, *curat* catolic, pe *pişpecul* încărcat de onoruri. Biserica unită pribegî la Făgăraş. Apoi un gând al Vlădicăi mucenic, al înviersunatului luptător pentru drepturile româneşti, Inochentie Clain, îi căpătă prin schimb alte moşii mai potrivite, pe Târnave, şi atunci el o şi strămută, pe această nesigură episcopie a Făgăraşului, aici, în unul din satele domeniului, la Blaj. Biserica răsări, castelul fu prefăcut şi îmbogăţit, cea d'întăiu şcoală pentru preoţi, cea d'întăiu şcoală mai înaltă pentru mireni îşi căpătară pe rând sălaşuri umile; o mănăstire a Sf. Treimi, alta

a Buzei Vestiri cuprinseseră în ele călugări învățați, dascăli de școală, dintre cari mai târziu, supt Vlădica Bob, răsări ceata aleasă a canonicilor. Episcopia se făcu Mitropolie supt Șuluțiu, după acea zi mare din anul 1848 când pe acest câmp din marginea Târnavelor iobăgimea românească de amândouă legile, supt ochii amânduror episcopilor, înfrățiți o clipă, ceruse lui Dumnezeu să coboare din ceruri Libertatea asupra unui neam nenorocit. Și mai aproape în sfârșit, hărnicia Mitropolitului Vancea așeză școlile în aceste clădiri așa de mici și goale pentru puterea Statului, așa de mari pentru nevoile și jertfele noastre.

*

Petrec noaptea la bunul și vechiul meu prieten, istoricul cel mai priceput al Ardealului, canonicul Augustin Bunea¹, colo în marginea acestei pieți pustii și negre, în șirul de căsuțe unde mulți ani de zile a licărit neîntrerupt ca o veșnică stea a învățaturii românești ferestuica lui Timoteiu Cipariu.

La amiazi vizitez pe Mitropolitul Mihályi, asupra căruia trec anii fără a slăbi vioiciunea mișcărilor și a privirilor, fără a-i lua acea frumuseță aristocratică a feței fine, supt calota viorie². Castelul unguresc din vremuri are o curte înverzită, o frumoasă grădină mare și trei rânduri de odăi fără niciun lux. Mitropo-

¹ Mort peste câțiva ani în plină putere, spre marea pagubă a neamului său.

² Și el trecut de mult dintre cei vii.

litul primește, prânzește și locuiește în cele din mijloc.

*

De la Blaj înainte sunt, pe dealuri și în vale, tot moși ale Bisericii unite, posesiuni ale Mitropolitului însuși sau ale școlilor. Prietenul Bunea mă poartă prin ele. Pe dealul din dreapta se urmează, în dări albe, lungi, sătucene: Petrifalăul, de Unguri pe cari i-a adus „domnul“ din vremuri, Iclodul, numai de Români, și Sâncelul.

Satul din urmă are într'o biserică obișnuită picturi de Smigelschi, plătite din fondurile unei societăți de femei, Căsuțele se înșiră apoi pe întortochiate drumuri de tină. La capăt e via Seminariului, și se lucrează tocmai la culgerea ei. Flăcâii dănuiesc în buși, iar printre butuci desfac struguri femei și fete cu carințele înfocate și mari legături de cap cu vârfuri fluturându-li pe iile albe. La facerea nopții, se împart struguri fiecăreia și chipurile albe se pierd răpede, pe toate drumurile, peste care se cerne acum cenușa umbrelor.

*

Întrebuințez ziua ca să văd bisericile Blajului și acele școli de preoție și de învățătură a mirenilor, care, venind tocmai la ceasul lor, când se închideau izvoarele de lumină mai umilă ale mănăstirilor, au dus mai departe grija pentru cartea românească și, statornicind legături nouă cu cultura conștientă a Apu-

sului, au deschis largi orizonturi cugetării neamului. Aici e pământul sfânt al Blajului, în locurile unde au scris cu sângele inimii lor și au învățat pe alții cu toată căldura credinții ce stătea într'înșii acei înainte-mergători ai culturii naționale românești cari au fost blânda călugăr Samuil Clain, asprul muncitor fanatic Șincai și cumintele alcătuitoare de teorii Petru Maior. Acești trei oameni mari ai unui popor mic trăind în împrejurările cele mai grele au plecat pe rând din această reședință episcopală unde nu puteau fi înțeleși pe deplin, și nici măcar îngăduiți, cu întregimea firii lor, dar asupra Blajului fără recunoștință din timpurile Vlădicăi Bob se întoarce totuși o rază din marea lumină ce se înalță necontenit de-asupra mormântului lor.

Biserica din piață era odată mult mai mică decât astăzi; de-asupra păreților înalți se ridică un singur turn. Vlădica Leményi, din anii 1830-40, e acela care a înădit fațada lată cu cele două turnuri. Din trecut i-au rămas numai puține lucruri acestei zidiri care, de altminterea, n'are nici două sute de ani. Nu sunt odoare ale vechimii, nici cărți rare, nici —, afară de splendidele scene din cupolă, așa de fin lucrate, — zugrăveli pe păreții cari sunt mângâliți provisoriu cu colorii șterse, care dau însă tricolorul scump inimilor. Inscripția din față e nouă și redactată în latinește. Numai în boltă se văd picturi bune, din timpurile naive, și ar fi un mare păcat ca ele să fie înlocuite pentru cine

știe ce motive de moralitate fricoasă. Iar capiteasma e de sigur cea mai impunătoare prin întindere și bogăție din toată Româניה ; de sus până jos e o singură desfășurare de săpături aurite, a căror strălucire e umbrită delicat de vreme. Icoanele prinse în acest măreț cadru poartă iscălitura unui zugrav sârb de la Arad, din anii 1760, dar nu e nicio îndoială că acesta n'a fost și sculptorul ce a dat bisericii blăjene podoaba ei de căpetenie.

Lângă biserică, la dreapta, era mănăstirea cea mare a Sfintei Treimi. Și astăzi te plimbi încă prin coridoarele ei boltite, fără mult aier și lumină, în care se deschid uși de chilie. Dar, afară de un singur Basilitan, vechii monahi ai rugăciunii neconținute s'au dus, și în alt fel se face astăzi în mănăstirea Blajului închinarea către Dumnezeuul lumini. Gîrnasiul ce s'a dezvoltat din învățămîntul călugărilor de odinioară a luat în stăpînire odăile celor două rînduri ale clădirii, și pentru el s'a alipit și o aripă nouă, zidită supt Mitropolitul Ioan Vancea. O grădină botanică mărișoară își întinde copacii deși spre acel țerm al Târnavelor unde o cruce, oropsită de Cîrmuirea străină, arată și astăzi locul unde miile de mii ale țerănimii noastre s'au strâns în acea zi de Maiu a anului 1848 pentru a primi soția de libertate și chemarea la lupta prin care ea se întărește și rămîne. Este un mic Museu și o bibliotecă destul de bună:

În față, aceiași copii puternici, cuviincioși și harnici ai satelor noastre au un întèrnat,

ținut cu o deosebită îngrijire Și el e o zidire nouă, de și tocmai prin acele locuri au făcut școală pentru mireni vechii apostoli ai culturii blăjene. În același șir se află preparanția de învățători și școala «normală» sau primară a băieților.

La stânga catedralei vine, la rând Seminarul, în care intră tineri cari au făcut gimnaziul întreg și au dat examenul de „maturitate“, asemenea cu bacalaureatul nostru. Ei au odăi curate, bune săli de studii și o frumoasă grădină de primblare unde cutare frasin bătrân amintește pregătirile, în convorbiri aprinse, de tinerei visători, a întâmplărilor de la 1848. Crescuți în cultul unui trecut cultural care a fost mare. însufleteți de reminiscențe înălțătoare pe care le deșteaptă aici oricare unghiu, amintind de oameni săraci și prigoși cari au cheltuit toate puterile lor pentru trezirea și înaintarea unui biet popor desprețuit, teologii aceștia nu pot fi decât niște adevărați râvnitori ai neamului lor, niște închinători călduroși ai idealelor românești și niște cetitori plini de înțelegere și de iubire ai scrisului nostru. Ce inimi bune și cinstite bat supt lungile reverende negre ale viitorilor preoți de sate, aici ca și dincolo la frații lor de altă lege din Sibiu! Numai de nu i-ar cuceri pe încetul, coborându-i spre o bărbăție luptătoare pentru agonisită și spre o nevrednică bătrâneță închinată plăcerilor lumii mediul, de multe ori foarte trist, în care vor fi chemați să lucreze, sfaturile rele și îndemnurile spre rătăcire pe

care le vor afla de atâtea ori și în atâtea locuri! Cum sunt astăzi, ei nu pot fi însă decât o binefacere pentru frații lor săteni, către cari vin cu o misiune creștinească și cu o misiune națională.

Tot pe timpurile lui Vancea s'a întemeiat și institutul de fete de lângă Seminarium. El n'are nici pe departe instalația celui din Sibiu, dar nimeni nu poate tăgădui marea bunăvoință ce domnește și aici, multa stăruință ce se cheltuiește zilnic, în cele mai grele împrejurări, pentru a da Românii din Ardeal femei luminate și de oarecare distincție.

Palatul Mitropolitului s'a format, prin cârpeți, înădări și prefaceri, dintr'un castel sau „coșteiu“ de vânătoare înălțat puțin timp după 1500 și care a fost și adăpostul unora din principii ardeleni veniți în călătoriile lor de cercetare și petrecere până aici. Se mai vede încă inscripția latină care pomenește această obârșie străină. Astăzi, fără niciun lux, el dă o locuință cuviincioasă Mitropolitului unit. În rândul de sus, are și o capelă particulară, și într'una din odăile de lângă dânsa se înșiră pe pereți chipurile arhierilor uniți, între cari deosebești energia întunecată a lui Ioan Inochentie Clain, luptătorul pentru drepturile neamului, cuvioșia stoarsă a lui Petru Pavel Aaron, întemeietorul școlilor, frumuseța cam șireată a lui Atanasie Rednic și greutatea fără expresie a bogatului Bob cu păstoria lungă, supt care fruntașii literaturii românești și-au luat toiagul în mână și au părăsit, cu vorbe as-

pre, acest Blaj în care nu mai era loc pentru dânșii. Un Șuluțiu cu liniile fine stă lângă chipul de tinereță, cu mitra scumpă peste fața rasă, săpată de hotărâre, a lui Vancea.

În curtea castelului birourile și arhiva sunt așezate'n încăperile foastei mănăstioare a Bunei Vestiri, o ctitorie a Vlădicăi Aaron. Aici și-a așezat el seminariul, și aici a început să lucreze iarăși tipografia episcopală, oprită încă de supt înaintașul lui Aaron, Atanasie.

Biseriçuța de alături, cu turbul alb, care se vede de departe, a fost întâiu un lăcaș de închinare al calvinilor din castel. Odată cu aceasta, ea și-a schimbat rostul. Astăzi în cuprinsul ei îngust se văd icoane de catapiteasmă lucrate frumos. pe la 1760, de un zugrav craiovean, și un chip al Maicii Domnului adus de la mănăstirea dărâmată a Prislopului. Supt lespezi se deschide cripta în care zac rămășițele episcopilor Bisericii Blajului, până la Mitropoliiții ultimelor timpuri.

Parohia are în sfârșit o altă biserică, tot așa de micuță, cu o catapiteasmă bună, împoțlobită cu zugrăveli din anii 1770. Cea mai mare podoabă pentru dânsa sunt însă mormintele ce c încunjură și între care se deosebesc ale lui Timoteiu Cipariu și lui Șuluțiu Mitropolitul.

Dacă adaugi o școală tröbeliană și o casină, un medic al reședinții și un avocat. ai înfățișarea întregii vieți românești a locului neobișnuit și în atâtăa privinți scump nouă care e Blajul.

XXVII.

Alba-Iulia (în 1905)

de N. Iorga.

Pe aici au intrat în timpuri foarte depărtate regii unguri, cari au găsit o cetate românească cu numele de Bălgrad, „Cetatea-Albă“, în limba Slavilor, ce o zidiseră înaintea noastră. Bălgradul acesta, botezat Fehérvár, prin traducere, de stăpânitorii cei noi, ajunse astfel cetate crâiască, puternică și mândră, bine întărită și apărată. În ea își află Scaun episcopul catolic de curând creat, al pământurilor „de peste munte“, ardeline; aici stătea mai mult decât aiurea Voevodul țerii, care era pus acuma de purtătorul Coroanei ungurești. Pe deal sus, de-asupra apei tulbure a Murașului, era viața, puterea și strălucirea, pe când de vale vindeau câțiva negustori săraci și lucrau din greu la holde străine României, feciorii brazdei hrănitoare.

Când Ardealul se desfăcu de Ungaria ciopârțită, ajungând un adăpost pentru stăpânirea ungurească gonită de aiurea, principii săi

încercară să și facă o reședință la Cluj, în castelul apropiat al Gilăului. Dar amintirile trecutului îi aduseră la această „Fehérvár“ a regiilor, pe înălțimea căreia păzia, în vechea biserică latină a episcopilor, prigoșiți acum de o stăpânire calvină, din mormântul său, Iancu-Vodă Corvinul. Bălgradul nostru fu capitala principilor unguri din Ardeal.

Acești sprijinitori înfocați ai calvinismului căutară să silească și pe Români a primi „legea curată“. Un *superintendent* al bisericilor reformate pentru dâșii fu numit deci de la Curte. El rătăci un timp prin satele principelui și prin ale Sașilor, azi la Teiuș, mâine la Lanciăm, poimâne la Turdaș. Avea însă și o casă în Bălgrad chiar, unde venia pentru pocloanele și nevoile lui. Mihai Viteazul, ajungând Domn și tovarăș de arme împotriva Turcilor al lui Sigismund Báthory, luă asupra-și cheltuiala pentru a se face lângă cetate, acolo sus pe culme, o locuință potrivită, o mănăstire cinstită pentru Vlădica de legea sa. El nu credea s'o vadă vre-odată, dar, peste câțiva ani, Ardealul întreg îi zăcea la picioare, în pulberea sângeroasă a înfrângerii de la Șelimbăr. Atunci minunea care după trei sute de ani încheiați nu ni poate ieși din minte, cum nu ni va ieși cât vom dăinui pe lume¹, se îndeplini.. Prin porți care s'au dărâmat de mult, ca și izbânda noastră, un «Valah» intră în Bălgradul Craiilor Ardealului, îmbrăcat în hainele lor de pa-

¹ Așa, cu astfel de gânduri am pregătit noi, câțiva oameni, întregrea țerii, și nu cerem nimănui să ni mulțamească (192b).

radă și aducând după el oștile românești, mulțimile „ciobanilor“ cari biruiseră, și steagurile purtând crucea răsăriteană înălțată pe câmpul bătăliei câștigate. Și, în petreceri, și în gânduri triste, și în prevederi grozave, a stat luni de zile aici pe acest petec de deal ardelenesc Mihai, voinicul nostru, viteazul nostru, stăpânind din Sătmar până în Secuime, până în Nistru apoi, și din codrii Maramurășului până la Dunărea cântecelor străbune.

Apoi epepeia noastră se încheie cu viața aceluia care o deschisese. Iarăși principii unguri stăpâniră din capitala lor, curățită de pângărire. Noi n'avem nimic alta a face decât lucrul câmpului, rugăciunile din biserica lui Mihai-Vodă, cu hramul amintit al arhanghelilor Mihail și Gavriil și, de la un timp, alișverişul negustorilor Companiei grecești, mai mult de limba noastră din orașul ce se întemeiasă jos, pe malul Murășului. Negustorii au rămas până dăunăzi, iobăgimea s'a înmulțit tot mai tare, iar episcopia a fost gonită din Bălgrad tocmai la Făgăraș. S'au dărâmat până și zidurile mănăstirii, atunci când Austriacii, cuceritori ai Ardealului, făcură din nou o cetate puternică, o *Karlsburg*, în numele Împăratului Carol al VI lea.

Cetatea e vie și până astăzi, cu multele-î căsărmi pline, din care răsună trâmbițe, cântece, comande nemțești și chemările românești ale flăcăilor ce slujesc supt steagurile Împăratului rege. Militărima e aici stăpână; ea

merge pe toate drumurile, de la ziduri până la poarta în stil prost, din veacul al XVIII-lea, care, în capul suişului, printre arborii unui parc, duce la dânsule. Alături de oaste, trăind însă discret, ascuns, locuieşte Biserica latină, cu arhiepiscopul său, adus înapoi de Cărmuirea austriacă, cu canonicii săi, cu frumoasa bibliotecă, rău îngrijită şi, se poate zice, închisă, a contelui Batthyanyi şi cu acea clădire gotică în care sunt rămăşiţele Românilui adevărat care a fost Ioan Corvinul.

XXVIII.

În jurul Lugojului (la 1905)

de N. Iorga.

— —

Serbătoarea Sânmedrului a scos pe oameni pe lavițele d'inaintea porților, pe cărările de lângă drumul mare, în locurile horei, care sunt sau cârciuma — după datina ardeleană, care nu îngăduie hora în aierul liber, — sau curtea bisericii. Foarte puțiii oameni, grăbiți sau lipsiți de evlavie, mână carul sau aruncă sămânța pe brazde în veșmintele din toate zilele. Ceilalți toți s'au îmbrăcat de serbătoare, și e cu adevărat o strălucită desfășurare a celor mai bogate porturi românești ce se pot întâlni.

Bătrânii d'inaintea porților au aruncat pe umeri câte o mare mantie verde, une ori înflorită. Întinderea și culoarea ei sunt luate firește de la stăpânii cei vechi, Turcii, cari au schimbat aici cu desăvârșire îmbrăcămintea de serbătoare a raielei supuse. Flăcăii și oamenii tineri poartă cojocēle fără mâneci, cojoace scurte, cojoace lungi, pe care sunt cu-

sute cele mai îmbielșugate din desemnurile pe care le a născocit poporul nostru: și aici se vede iubirea pentru înfloritura a Răsăriteanului. Pulpa piciorului e prinsă în ciorapi de lână, roșii, albaștri, vineți, vârgați cu dungi de tot felul. Căciula singură, mare, boltită, e numai românească, iar pălăriuța cu marginile mici au dat-o Ungurii.

De departe, femeile însă par niște Turcoaice, gătite în cele mai cochete din fesurile, fermețele și papuceii lor. Pe cap, unele au numai legături mari de lână aruncate peste betița de altă culoare, care strânge sus fruntea, cum vălul impus de Coran strânge fruntea cadânelor. Fetele și-au cuprins însă capu 'ntr'o legătură de galbeni de aur, care cade pe umeri și se prelungeste de-a lungul urechilor. Peste cojocelul cusut cu de-amăruntul, în toată întregimea lui, cade o revărsare de taleri din timpurile vechi, cari-și rânduiesc în aceeași strălucire vulturii cu două capete. Fusta albă e foarte înfoiată, și ea se razimă de sigur pe adausuri de perinuțe. Peste dânsa este așternută o catrință îndoită, opregul, lucrată cu aceeași îngrijire și bogăție ca toate podoabele acestei părți din poporul nostru. Picioarele înfășurate cu ciorapi roșii se pierd în papuci mărunți și ușori de piele neagră. Pentru ca asemănarea cu o frumoasă din Răsărit să fie și mai deplină, albul și roșul sunt așternute gros pe față, pe când negrul încondeiază mai mult genele și arcuirea sprâncenelor lungi.

Cu astfel de locuinți și astfel de veșminte,

sănătoși, vloi, frumoși, vorbareți, în dialectul lor cu sunetele fugătoare, îndrăzneți și siguri, Bănățenii se pot lăuda cu dreptate că ei sunt între ceilalți „fruntea“, „fruncea“, cum zic ei, și cum repetă în batjocură cei de peste Murăș cari nu i pot suferi pentru lăudăroșia lor sudică.

XXIX.

Săliște (în 1905)

de N. Iorga.

Nimic nu întrece Săliștea. În vederea munților hotarului, supt culmea împădurită a Netedului, cu primblările multe și dulci și ținta răcoritoare a izvorului de apă bună, ea răsfiră în toate părțile ulițe și ulicioare întortochiate, cu livezi adânci și mari case gospodărești. Porțile de lemn săpat, care n'au însă niciodată frumuseța gingașă a celor din Gorj, încadrează Dumineca și serbătorile chipuri supțiri, albe, de bătrâni și bătrâne ca din vremurile patriarhilor: câte unul din acești vechi gospodari și „economi de vite“ are mai multă avere decât cutare care-și primblă la șoseaua din București caii focoși și cupeaua cu blason, dar, cât despre aceasta, el nu-și părăsește până la moarte frumosul port sprinten al păstorului ce a fost în tinereța lui. După această bătrânească privediște a porților mai că-ți vine a crede că în mândra și marea Săliște nu sunt flăcăi și fete, Dar îi afli la un loc zburdând de sănătate și voie bună în cele mai strălucite porturi, cu catrințele negre pe cere lunecă

gingaș firele de aur, la „pavilionul” danșurilor, lângă râu. Acolo se întind horele în care flutură fachieale și mâneci albe, pe când flăcăii cu floarea în piept scutură scândurile de tot praful din ele, la cântecul, prelungit duicsau aprins sălbatec, al Țiganilor. Ca o pată de *modernizare*, venită mai mult din legăturile cu România, se văd unele haine nemțești la câțiva feciori cari cer mai bucuroși și aici acasă valțuri și cadriluri.

Cea mai aleasă frumuseță românească se desfășură la lumina clară a muntelui. Săliștencele sunt vestite în tot Ardealul, și Săliștenii sunt de aceeași părere ca și străinii: nunțile se fac de cu vreme, și la danș vezi une ori codane abia răsărite, care mâne vor fi mirese.

Bogația și cultura stau însă și ele alături cu acest dumnezeiesc dar al frumuseții. Banca din Săliște, cu un local cum nu se poate mai bun și larg, e un solid și înfloritor așezământ, care se deosebește de celelalte prin aceea că-și dă tot venitul pentru școală. Școala aceasta are trei învățători, dintre cari unul dirige și corul, care e printre cele mai bune ale satelor din Ardeal. Directorul, un om de ispravă, e și unul din cei mai mari improvisatori umoriști pe care i-am auzit vre-odată, și e păcat că nu încearcă să-și scrie. *Nimeni nu lipsește de la școală*, și toată lumea cetește bine.

Biserica cea mare e numai din 1784, dar ea e vrednică de trecutul și de prezentul Săliștei. E făcută în cruce după felul clădirilor

muntene din vremea Brâncoveanului, dar brâul o taie numai sus, așa încât firidele de jos, rătăzite, sunt foarte mari, pe când cele de sus sunt numai cadre pătrate, mărunte pentru icoane. Coloarea sălișteană se vede din îngrijirea cu care de-asupra fiecărei icoane de acestea se scrie în frumoasă scriptură cirilică numele celui care e ctitorul ei, — frumoase nume de țerani. Pe bolta turnului săsesc greoiu, alipit la biserică, cântarea din „tâmpăne și horă“ e ilustrată printr'o horă românească, cu lăutari în tot avântul arcușelor suptiri. Tot așa e și bisericuța din Netedul, cu cimitirul răsfirat, ale cărui cruci, albastre, roșii, săpate bogat în fel de chipuri, par niște flori uriașe de lumânările sau de busuioc. Din loc în loc, se văd icoane supt coviltire de zid, ca niște fântâni de drumul mare. Și undeva în capăt, într'un fund de livadă, descoperi abia vechea biserică mărunțică, acum o capelă unită, unde am apucat încă la 1900 pe cel din urmă preot, îmbrăcat țerănește în această reședință de protopopie neunită, cu protopopul doctor în teologie de la Iena.

Afară de biserica cea mare, Săliștea mai are două, în sus către munte. Una a fost zidită dăunăzi, într'o neașteptată și uricioasă formă gotică, cealaltă e în calea spre pădure, la Gruiu. Aici erau odată de jur împrejur copacii sălbateci, și unde se văd ruine sau cămăruțe răzlețe, locuite de biete femei bătrâne, stăteau pe atunci călugării, meșterii de scrisoare frumoasă și de zugrăveală. Ei au format pictori

cari au lăsat acest meșteșug urmașilor lor, și până astăzi două fete care trăiesc singuratec fac cu sânguință și evlavie aceleași icoane de sfinți pe care le făcuse, atâția ani de zile, părintele lor. Biserica unită e astăzi pustie, și porțița bătută în cuie taie drumul la dânsa, pe când gardurile de lemn se apleacă tot mai mult în țerna nestatornică a cimitirului cu crucile căzute.

Uniți se poate zice că nici nu mai sunt aice, iar neuniții țin cu multă iubire la legea strămoșească. Comuna se îngrijește foarte bine de biserici, și celei mari i-a dăruit de curând frumoasele strane de stejar vechiu, luate la dărâmare din capela bogată a Grecilor din Sibiiu, al cării „fruntariu“ sau catapiteasmă a călătorit la Gura-Râului. Aici nu mai e ca în satele Făgărașului sau în cele care duc în jos la Turnu-Roșu, cu icoanele buboase de ceară, cu bucățile de lumânări zvârlite printre prescurile uscate, cu icoane sparte și foi de cărți mucedate și tot felul de sfărâmături și de zdrențe grămădite prin colțuri de întunec pe care de mulți ani nu le-a cercetat nicio mătură profană. Mormintele sunt nu se poate mai bine ținute, și e o adevărată plăcere duioasă să vezi cum în serile de serbătoare și chiar în celelalte lumina se aprinde în felinare la capătul unor morminte înflorite, care sunt une ori foarte vechi, ca un dar de puțină bucurie pentru aceia la cari nu se mai coboară acum altă rază decât a iubirii îngrijitoare.

XXX.

Făgărașul (în 1905)

de N. Iorga.

Ce nu trezește pentru noi numele acesta de Făgăraș? În ceața timpurilor celor mai depărtate vezi satul românesc de lângă pădure, care-și ia numele de la fagul ocrotitor, din care s'a făcut *făgăraș* spre deosebire de *făgaș*, precum locuitorii satului Vlădeni li se zice, în loc de acelaș nume, Vlădenii, — Vlădărenii. Satul crește, se înalță, în jurul lui se alcătuiesc altele. Este acum un adevărat ținut al Făgărașului. Un Craiu unguresc, care avea nevoie împotriva păgânilor de la Dunăre de ajutorul Domnului românesc de peste munți, — Ludovic-cel-Mare el însuși —, face din acest pământ oltean un dar de împăcare și de ispitire pentru acel Voevod al plaiurilor vecine, pe care-l creează *duce* al Făgărașului. După ducele Vlaicu-Vodă vin alții din același sânge și de pe același Scaun de stăpânire: Mircea, Dan, Vlad Dracul și fiul său, încă mai îndrăcit, Țepeș, apoi frumosul Radu, adus pe aripa Turcilor prieteni. Coroana ducală se păstrează apoi numai în titluri și în amintiri.

Ducii-Voevozi aduc dincoace de vârfuri boieri de-ai lor, cărora li încredințează moșii întinse în schimb pentru slujba de ostaș și în-

tâmplătoare daruri. Lângă nobilimea ungu-rească mai veche de prin vecinătate se ridică acum această nouă tulpină sfioasă a boierimii noastre, stăpână pe acest pământ ardelean al visurilor noastre. Chiar în mijlocul șesului, la o foarte mică depărtare de șerpuirea lată a Oltului, se lucrează o cetate de privighere, încunjurată cu ziduri trainice durate din cărămidă și holovani. Acolo stau, judecători de pace și fruntași de războiu, pârcălabii lui Vodă, mai mari peste toată această voinicime neastâmpărată ce se zbate în jurul lor.

S'a întâmplat însă că decăderea acestui însemnat așezământ românesc să vie foarte răpede. Domnii noștri nu mai avură nicio putere în aceste părți oltene de înaintea munților; regii unguri numiră aici castelani cari făceau parte une ori din cele d'întăiu familii ardeline și erau aduși să joace un mare rol în toată viața țerii. Și Báthoreștii, cari au dat mai mulți principii Ardealului și un rege, un mare și vestit rege, Poloniei, fură printre cei ce porunciră din cetatea Făgărașului. Boierii pășiră apoi ceia ce pășiseră frații lor moldoveni dăruți cu moșii de Ștefan-cel-Mare. Veni rândul copiilor mulți și săraci, cari, cu câtă moștenire li se venia, trebuiau să se coboare, să se întoarcă în rândurile harnice ale țerănimii. Ei mai păstrară numai unele rânduieli de judecată, în *Scaune* deosebite, unele scutiri nobiliare și mândria unor oameni însemnați anume în spițe întărite cu pecetea regilor și a principilor.

Apoi Mihai Viteazul cucerește Ardealul. Printre cele d'întâiu măsuri ale lui e și aceia de a se asigura despre Făgăraș, unde hotărăsc acuma dregători români. În cererile-i către Împăratul e și aceia, pentru el și toți urmașii lui, a străvechiului Făgăraș românesc. Când, învins, el e silit a-și da nevasta, mama, copiii în paza străinilor ce nu se încred în dorința lui de pace, aici, în cuprinsul zidurilor făgărășene, se închide durerea nemărginită a Stancăi Doamna cu ochii în lacrimi, copilăria urmărită de primejdie a plăpândului copil care s'a chemat o clipă Nicolae-Vodă al Țerii-Românești și nu mai e acum decât fugarul, robitul fecior de Domn „valah“ Pătrașcu. Spre acest Făgăraș cu zăvoarele trase asupra comorilor inimii lui, se îndreaptă, după biruința răsplătitoare de la Gorâslău gândul îngrijorat, înduioșat al lui Mihai. Era să plece într'acoace, când sulițile-i intrară în „cinstitul trup“ pe câmpia Turdei, într'o frumoasă dimineață din August, după Sântă-Mărie.

De acum înainte Făgărașul, care scade neconținut, nu prea este pomenit în paginile trecutului nostru. Un Domn al zilelor umilite, Grigore Ghica din 1672, cutează a-l cere iarăși, ca bunii înaintași de odinioară, pentru Țara-Românească. Dintre boierii Făgărașului se ridică pe rând un Șerban Tălabă, care tălmacește pentru pretendentul ungar Francisc Rákóczy și al cărui nume se întâmpină destul de adese ori în sfaturile din Iași, București și Constantinopol, ori acel Gheorghe Șincai din Șinca,

„răzeșul“ ardelean care, o viață întreagă, săpă din greu pentru a pune temelii istoriei neamului său. În breslele de meșteșugari din oraș, în *țehiurile* îngrădite cu privilegii, sunt mulți de ai noștri, ale căror nume se mai păstrează pe foile cărților bisericești.

În Țara Făgărașului, Constantin-Vodă Brâncoveanu avea două moșii: Sâmbăta-de-sus și Poiana Mărului; nepotul și, în curând, urmașul său Ștefan Cantacuzino cumpărase o a treia, la Recea. Brâncoveanu, marele clăditor de biserici, dăruiește una și Făgărașului, încă de la 1697, și o înzestră cu frumoase daruri de tot felul.

Unirea cu Roma tulburase viața religioasă a Românilor din Ardeal. Mitropolia din Bălgrad, împotriva tuturor făgăduielilor împărătești, zăcea la pământ. Guvernul însuși nu știa ce să mai facă din acea „episcopie“ românească închinată Papei, pe care el o întemeiasc. Vlădica Ioan Patachi fu scos din vechea reședință, ajunsă acum cea mai puternică din cetățile țerii, și aruncat aici la Făgăraș, între Români săi și în preajma bisericii brâncovenești, cu care nu se putea asemăna niciuna dintre ale Românilor din Ardeal. Vre-o douăzeci-treizeci de ani, Făgărașul fu Scaun vlădicesc, capitala acelei forme a legii românești pe care o recunoștea Cărmuirea.

Apoi Blajul îi răpi această cinste, și bietul orașel, despoiat de toate măririle, folosirile și rosturile, rămase numai ce este astăzi.

Braşovul românesc (la 1906)

de N. Iorga.

O tăbliţă în trei limbi — ca toate cele din Braşov — dă liniei de clădiri din faţă numele de „şira lui Şaguna“. Marele Mitropolit ortodox e în adevăr acela care a sfătuit şi ajutat în tot chipul, care a binecuvântat şcoala cea mare a Românilor din Braşov, gimnasiul, glorios astăzi prin numărul şi însemnătatea acelor cari au căpătat învăţătură şi creştere în odăile spaţioase cu ferestre mici ale trainicei zidiri în vechiu stil gospodăresc. Din faşada puternică, dar fără pretenşii, din toată alcătuirea acestei zidiri se desface un spirit de frăşie patriarhală, de bună muncă smerită, care rămân însuşirile de căpetenie ale acestei şcoli neîntrecute în felul său. Când vine luna lui Septembrie, care goneşte rândunelele şi adună şcolarii, din târgurile şi satele de aproape şi de departe, din parohiile unite chiar, şi până şi din România, unde sunt părinşii cari se tem de destrăbălarea liceelor de mici cetăşeni, vin cărduri de

băieţaşi şi băietani, în haine nemţeşti de fudulie şi în haine româneşti care ţin răcoare vara şi cald iarna, şi-şi pun aici pe cap şapcuţa moale, croită întocmai ca în România noastră. Atunci, pe băncile unde a învăţat Titu Maiorescu, se aşează în linişte plină de evlavie toată această mulţime de învăţăcei ai culturii române pe pământ străin, dintre cari nu e aproape niciunul a cărui prezenţă aici să nu însemne o jertfă adevărată, de multe ori o mare şi sfântă jertfă din partea familiei,

O şcoală „normală” sau primară, o şcoală reală sunt adăpostite în aceiaşi clădire a gimnasiului. Mai în lături, pe strădiţa din stânga, cu podeţe de lemn supt care gâlgâie apa, e şcoala comercială, de întemeiere mai nouă. O şcoală de gospodărie pentru fete se află în cealaltă parte, pe strada din dreapta, care urcă destul de răpede spre şcoală.

Odată, în acest sălaş al şcolilor unde se vede la dreapta movila pe care-şi uscau şi-şi usucă şi astăzi postavurile de casă femeile din Braşov, în această creştătură de vale, unde o fulgerătură de apă se pierde supt ruine în dosul caselor nouă, era capătul de sus al cetăţii Saşilor. Veniau, către munte, locuri goale, maidane fără locuitori. Spitalul cu faşada foarte păcătoasă şi atâtea altele s’au făcut numai târziu, în vremea noastră. Din vechime, abia sus în umbra muntelui, supt Tâmpa se răsăreau între pometuri căsuşele Şcheilor, cu crucea răsăriteană în frunte şi marile porţi de lemn

săpate după frumoasa noastră datină ȧerănească. Atăta era românesc în preajma Braşovului, acele înguste ulicioare pietruite, pe care hodorogiau carele cu marfă, căci locuitorii erau cărauşi, când nu şi câştigau pâinea prin slugăria negustorilor sau din culegerea de ştafete peste munte. De la început încă, au fost Români aceia cari au înlocuit pe Slavii, pe Şcheii cei vechi pe acest povârniş al Tâmpiei. Că ar fi Bulgari, nu dovedeşte nici chipul lor, nici datinele, cu acea frumoasă primblare din zilele Paştilor a „junilor“ cu căciuli ȧurcăneşti cari sună din surle, nici portul, nici limba, nici sufletul. O asemenea obârşie a fost născocită de cărturari cari credeau că e ruşine să se coboare cineva din buni lucrători ai ogorului românesc. Nu, nu sunteţi Bulgari, voi, fraţilor din Şcheii Braşovului, cari aveţi o minte isteată, aşa de bine rânduită, aşa de aplecată către învăţătura luminoasă şi către fapta îndrăzneată, neam cînstit, harnic, omenesc şi mândru.

Odată Şcheii nu însemnau mai mult în Braşov decât ȧiganiii din bojdeucele de la Blumenu, „pajiştea cu florile“, care s'a românit ȧigăneşte, în: Blumăna. Ei s'au înălţat abia în veacul al XVIII-lea, când negustori comparişti s'au aşezat în mijlocul lor, cu bogăȧia şi trecerea de care se bucurau. Atunci răsăriră, pe Prund, pe Tocile, pe Cacova, casele trainice şi frumoase de astăzi, clădite ca pentru zeci de generaţii muncitoare şi modeste. Atunci biseriçuȧa Sfântului Nicolae, făcută de însuşi

Basarab bătrânul și împodobită de Petru Cerceș, acea biserică în strana căreia a stat în anii săi de mărire Mihai Viteazul însuși cu mâna pe sabia cuceritoare, s'a prefăcut în mare, umflându se, schimbându-se, pocindu-se și încornorându-se cu turnuri multe și ascuțite, care o fac să samene astăzi cu un uriaș cocoș de hârtie. Atunci începură luptele cele mari pentru alegerea popilor și diaconilor, a *gocimanilor* sau epitropilor, care urmează până astăzi supt conducerea camenilor de acuma ai bisericii, cu broșuri roșii și gazete negre. Atunci se deschiseră școlile mici care duseră la cele mari de astăzi. Atunci se încălcară drepturile *fehiurilor*, ale breslelor săsești închise, și Șcheii cărauși se făcură meșteșugari, în ciuda „cinstitului Sfat“. Astfel se pregăti întrarea lor deplină în cetatea cea modernă a drepturilor egale pentru cei ce muncesc cu adevărat, și de mai multe generații, pe același loc, apărat adesea cu sângele lor.

Meseriașii din cealaltă lature a Braşovului, din *Braşovechiu*, își ieau și ei parte în înceata și sigura noastră luptă pentru căpătarea luminii și puterii, și nu se poate să vezi, în rândurile oamenilor săraci, foarte împovărați de muncă, mai multă tragere de inimă, mai multă bună înțelegere și pricepere firească decât la reprezentațiile de teatru pe care le dau în iarnă meșterii și calfele din această suburbie braşovenească plină de Români.

Astăzi Românimea din Braşov, care înaintază răpede peste cifra de 10.000, pe care a

ajuns-o, înfățișează un element însemnat din viața neamului nostru în Ardeal. Și de sigur ar fi mai însemnat dacă preocupările nobile pentru cultură, închinarea deplină către scopurile înalte ale poporului nostru ar înlocui netrebnicia și desgustătoarea ceartă pentru profesorul X și pentru profesorul Y, pentru popa Alfa și pentru popa Omega, — care sunt astăzi o pată rușinoasă pentru Românii brașoveni. Cu cât va fi mai puțin călduroasă împărțirea la asemenea dușmăanii care nu folosesc nimănuia, cu cât va veni mai multă lume din toate stratele societății la *șezătorile* femeiești care s'au alcătuit de câțva timp, în așteptarea conferințelor care au cam zăbovit, cu atât vom putea privi mai sigur la viitorul ce ni așteaptă neamul aici, la Brașov.

XXXII.

Sarmisagetuza (în 1905)

de N. Iorga.

— —

Ieșind din Peștiana, ai crede că ai și ajuns la Grădiște, așa de aproape e linia munților și dunga copacilor ocrotitori. Dar mai străbați încă timp de peste o jumătate de ceas lunga șosea din marginea lanurilor, și numai pe urmă, dincolo de bisericuța frumoasă de la Breaza, ce-ți răsare în stânga, ești pe locul unde s'a hotărât, acum două mii de ani, care e limba pe care vom vorbi-o, care e sufletul ce se va sălășlui în trupul nostru tracic, care vor fi prietenii și dușmăniile noastre față de multele neamuri ale lumii.

Aici iarăși duhul străbunilor celor mai vechi stăpânește singur, în marea liniște a munților care pare a nu cunoaște desfășurarea acelor nimicuri de închipuire omenească ce sunt veacurile. Uite ciobanul acela bătrân, cu fața bojită, vicleană, cu părul lung pieptănat în mițe suptiri unse, cu sarica grosolană și cu șaltea căciulă pe care și-a întors-o pe dos:

acela trebuie să fie unul din *pileații*, din căciularii nobili ai lui Decebal, care merge în tabăra romană ascunsă între arbori pentru a cere cruțare Împăratului străin, în numele atâtor mii de *comati* din popor, cu pletele lungi atârnând a supunere. Pe un car ce lunecă în neștire, dus de boii cu coarnez lungi, boii „sarmatici“ ai lui Ovidiu, o femeie cu velitoare peste coarne, alt vechiu semn de nobleță de sigur, toarce lin din furcă, simbol al unei zeițe dacice. Săteni cu pălăriile mari, cu cămașa albă largă, dar cu ițarii strâmți, calcă brazda supt opinca lor cu multe nojițe aspre, arând. Copii cu fața hotărâtă dau în lături vitele de pe marginea ogorului umed. Și, cu cât înaintăm spre locul luptei celei mari și jertfei sfinte a vieții frunțașilor cari au bătut otrava înainte de a se mistui în flacări înaintea Cesarului nemilostiv de peste munți, Dunăre și Mare, în cerul însuși se săvârșește o prefacere. Zimbetul de soare se stânge tot mai mult în neguri triste, grele. Vântul de munte suflă aspru, încărcându-se parcă de o veche amărăciune nepotolită în trecerea lui asupra mormintelor neamului îndărătnic, cu soarta aspră.

Lângă cârciuma unui Evreu, plină de fețe palide, galbene, cu ochii mici și umerii obrazului ieșiți în afară, o sârmă pusă cu multă cheltuială, de arheologii Ungariei stăpâne, încunjură un câmp de gropi din care răsar numai ici și colo dinți de piatră sură, grămădită strâns în legătura unui ciment ca fierul.

Pe ulicioare triste se înșiră case în care lemnul negru pornește de la clădiri mari din aceeași piatră cenușie. Curțile n'au alte împrejurări decât aceleași grămezi pietroase. Trăsura face hopuri pe un amestec de bolovani. Din șanțurile de pe margene, din movilele tăiate de drum iese la iveală tot colți de aceștia — aproape e cetatea Colțului sau a Colței, — după altă ruină — cari pătrund, răzbat, sfășie pretutindeni. Ici și colo înălbește piatra unui stâlp ca să sprijine cerdacul unei cocioabe. Ești ca într'un mare cimitir răscolit, în care morții sunt două neamuri străvechi, care s'au încăierat, s'au zbuciumat de moarte, s'au frânt, s'au ucis și s'au ars, pentru ca la urmă, după o sută de ani de trecătoare stăpânire a celui mai puternic, să rămâie acel vâlmășag de pietre pe care le atingi cu sfiata ce te cuprinde când calci pe osul omenesc.

Aici a fost Sarmisagetuza, apoi Ulpia Traiană, cu palate, cu basilici, cu băi și amfiteatru, oricât de scăzute în barbarie, dar întipărite cu pecetea de mărire a neamului roman. Acuma ai această risipire cenușie, câte o așchie de marmură care se duce la Museul ungiuresc din Deva, al „comitatului Hunyad“, sau la episcopia românească din Lugoj, câte un ban colclit, câte un mosaic ieften, stâlpi în cerdace supt stuf.

Și tot Dacii au învins, stăpânii vechi cari s'au zvârcolit supt lanțe și au sângerat de săbii. Tot ei prin puterea neînfrântă a vitejiei lor și a sfintei lor răbdări!

Căci, iată, Daci adevărați Daci noi de peste două mii de ani, Daci purtând ca un trofeu graiul Romei spulberate, Daci sunt acești săteni de aici, cu fața așa de aspră și de închisă, cu firea așa de tăcută, cu deprinderile vechi de a întoarce oricui cu ceia ce ți a făcut: plată dreaptă, și nu răsbunare, „ochiu pentru ochiu și dinte pentru dinte”. Iată opincile, iată ițarii sprinteni, iată cămașa albă, zeghile grele, saricile mițoase, căciula greoaie, înaltă, umflată, ca o cunună. Iată avântul cu zgomot, până și la acei copii cari, strânși laolaltă în curtea școlii, înalță la fiecare trecere a noastră un „sărut-mâna”, care sună ca un strigăt războinic. Față de Roma a cărei eternitate a perit în pulbere, ciobanul dac s'a ridicat din ținută, și-a durat iarăși bordeiul de lemn, s'a așezat în el cu datinile sale neatînse și stăpânește până astăzi în umbra uriașă a Rătezatului.

XXXIII.

Prin Maramurăș (în 1905)

de N. Iorga.

Între frumoase dealuri line curge Iza albastră, care se păstrează curată până la vărsarea ei. Șesul ei e lat, și cu ajutorul gunoierii se fac pe dânsul sămănături sărace de grâne și de porumb. Soarele străbate un cer fără nori și lucrează harnic la topirea depărtatelor pâlcuri de ninsoare. Să fie în sfârșit mult dorita vară a Sânmedrului, când firea întreagă mai răsuflă odată slobod, pe priporul morții?

La satul Vadului Iza primește în sine râul Marei, și în acesta se varsă mai sus încă o apă, a Cosăului, de a lungul căreia se înșiră altă vale. Pe Iza în sus satele românești se înfundă în munte, copleșite de Jidovime, aproape ca în părțile Vișăului; Sătcelul stă la poalele muntelui, românesc și el, cu toate cărțile rusești ce s'au găsit în biserica lui, având și însemnări în această limbă. Pe râul cel mic, e un alt rând de așezări, locuite de ai noștri.

Noi însă apucăm drumul cel mai scurt spre Gutin, care urmează scurgerea răpeziată a Mării.

E, de la izvorul ei până la vărsare, o apă de viață, de vioiciune și de frumuseță. Valurile verzi se zdrumecă de bolovanii muntelui, fășâind cântece de îndemn și de biruință ; ele se frâng în rotocoale spumegătoare și aleargă în șivoaie verzi, late, pe șesul unde și află sfârșitul. Se pare că odată i se zicea Maramurăș, nume care a fost prescurtat pe urmă, cum se face adesea, în forma nouă de Mara. Ai noștri au cunoscut întâiu această parte de țară în legătură cu Ardealul, în ea au locuit ei la început bucurându-se de ogoarele mai largi și de pământul mai bun, și numai pe urmă ei au înaintat până în sălbătăcia muntelui, pe care au împoporat-o mai târziu Rușii Galiției. Astfel s'a numit Maramurăș acest Ținut de multe culmi și de puține văi, care a fost odată o țară, ce a pus temelie la o altă țară și care nu era, ieri, decât unul din atâtea comitate ale Ungariei.

XXXIV.

O stână în Macedonia (pe la 1860) de L. Heuzey.

Casa din ramuri și frunze, care cuprindea abia câteva picioare de teren, era compusă din două apartamente: unul acoperit și celălalt descoperit. Întâiu fuiu poftit să mă așez lângă cămin, într'un vestibul încunjurat numai de o înaltă despărțitură de ramuri; acesta era locul de predilecție unde stătea familia. De acolo se puteau auzi glasurile confuze, de oameni și de animale, care se ridicau din colibe adunate; puteai să găcești, fără să vezi, toată mișcarea din stână. O legiune de câni teribili, simțind pe străin, dădea târcoale, mărând, în jurul ocolului. Cealaltă parte a locuinții, unde nu erai mai în larg, avea un acoperiș de ramuri, învelit cu bucăți mari de stofă care servesc la cort.

Când se înoptă, mă instalară în această cocioabă. Pe de o parte, eram lângă războiul de țesut, lângă depositul de lână toarsă, pe care o deapănă în gheme mari cât capul unui co-

pil ; pe de altă parte, mă atingeam de lăptărie, de șirurile mari de brânzături, mă loviaam de străchini și de vasele lungi de lemn în care se bate untul.

Gazda mea se îngriji să-mi prepare un pat din frunzar de stejar, tăiat proaspăt, nu fără să-mi laude înainte această delicată atenție de ospitalitate aromânească. E adevărat că am dormit mai plăcut decât aș fi crezut, și îmbălsămat de un miros sănătos și sălbatec de pădure.

Tradus de C. I.

Român din Macedonia.

Româncă din Macedonia.

XXXV.

Acasă la Rominii macedoneni
(Ostrov) (în 1858)

de D. Bolintineanu.

— —

O cină simplă și curată mă așteaptă în altă cameră. Cinăiu împreună cu stăpânul casei. Acesta era un om de cincizeci de ani cu părul cărunt și împutinat de pleșuvie. O fisio-nomie înțelegătoare ; o privire vie și plină de răspundere. El îmi spuse că este om de cinci sute de de mii de lei ; că este văduv ; că are două fete, din care una, ce nu o văzusem încă, este logodită cu un Român ; că în satul lor femeile sînt foarte frumoase ; că au vinuri bune, și, la această din urmă mărturisire, turna mereu în paharul său. Îmi recomandă să trec negreșit pe la satul Florina, unde o să iau o idee de *mușițeta* femeilor lor, *albe cu costița laie* ; îmi spune că nevasta lui era din acel sat ; că o luase din dragoste. Apoi reveni asupra fetelor sale. Îmi spuse că aceia care îmi adusesese dulceața avea o voce frumoasă.

Îl rugăiu să o facă să cînte, și mai ales

ceva cântece românești ce sunt acolo. El zise unuiservitor să cheme pe Șiana sau Jiana : Șiana sau Jiana nu voia să vie. Ea păru sfioasă, dar avea sfiata prefăcută ce ține de ipocrisie și pe care creșterea femeilor în Orient o naște. Șezu pe un scaun. Trebui un pătrar de oră până să se hotărască a cânta. Tată-său, care voia să ție isonul, își drese voacea de mai multe ori ; începu câte un cântec și se opri. În sfârșit, frumoasa noastră cântă cu o voce fragedă cântecul ei.

Timpu trece răpede când cântă o gură frumoasă de fecioară. După cină, cântă iarăși. Era miezul nopții și trebuia să se retragă fiecare la ale sale. Aflăiu de la stăpânul casei că Ostrovul avea două școli ; dar că aceste școli erau grecești. Nicio școală românească ; copiii Românilor, dacă nu învață în acele școli carte, învață cel puțin să desprețuiască nația lor : cel puțin acesta este scopul celor ce fac școlile. Tot acest patriot îmi spuse că în biserica lor se cetește grecește, cu marea nemulțumire a femeilor care nu înțeleg această limbă.

V.

TRECUTUL NAȚIEI

de N. Iorga.

I.

Cucerirea lui Traian

Un pod se făcu peste Dunăre, însă nu la vadul care fusese întrebuințat întâia oară, ci mai jos pe râu, acolo unde se ridică astăzi, de pe la 1830, orașul Severin și unde în evul mediu a fost o cetate ungurească a Banilor Severinului. Un mare arhitect de pe vremuri, de loc din Asia, *Apolodor*, făcu podul acesta, care a fost așa de trainic clădit, încât și astăzi, când scade apa, se văd urmele picioarelor lui. Data aceasta, Romanii intrară în cuprinsul Olteniei noastre, îndreptându-se către însuși cursul Oltului, pe care-l urmară apoi până la una din trecătorile care duc în Ardeal.

Acuma Dacii nu se încumetară să dea o luptă ; totuși Sarmisagetuza, lângă care ajunse Împăratul după multă greutate și cu multe pierderi, nu voi să-și deschidă porțile. Aici, în cetatea regală, muriră frunțașii Dacilor, bând venin din cupele cu care petreceau la masă dnpă biruință. Deeebal se pierdu în văile muntelui ; Romanii nu-l putură prinde viu, ci găsiră numai trupul marelui lor duș-

man, care-și făcuse singur sfârșitul. După moartea lui nimeni nu se va găsi pentru ca să ducă mai departe împotrivirea, care ar fi fost zădarnică. În anul 106 dela Hristos, Dacia era acum provincie romană.

Ultima încercare a barbarilor din Răsăritul Daciei de a-și apăra neatârhnarea a fost zdrobită în văile granitice înguste ale Dobrogii. În amintirea acestei biruințe s'a ridicat un mare monument de pomenire, împodobit cu chipuri de barbari îmbrăcați în haine sarmatice, care stătea până mai dăunăzi, acoperit de pământ, lângă satul Adam-Clisi (turcește: Biserica Omului, după chipul pe om, de Împărat, care se vedea de-asupra movilei). Tot în Dobrogea s'a întemeiat o cetate menită să veșnicească numele cuceritorului: *Trofeul lui Traian*. Iar întru amintirea luptelor de aproape patru ani de zile purtate împotriva Dacilor și pentru nimicirea regatului acestora, s'a ridicat la Roma, de cei d'întâiu meșteri ai timpului, pe temelul povestirii luptătorilor, un mare stâlp de marmură, înfășurat de jur împrejur cu scene din cele două războaie dacice: *Columna lui Traian*, acel monument al Împăratului Traian care se vede și astăzi într-o piață ce se înfundă mai jos decât stradele moderne. Dar chipul Cesarului care a hotărât pentru totdeauna soarta acestor pământuri și a creat viața noastră nu mai stăpânește de-asupra columnei, ci a fost înlocuit în timpuri mai nouă cu statuia Apostolului Petru.

II.

Din luptele lui Ștefan-cel-Mare cu Turcii

Turburând pe Domnul Țerii-Românești¹, Ștefan săvârșia o faptă de dușmănie împotriva Sultanului. Acesta se hotărî să-l înlătore. Ca de obicei, i se ceru ce nu putea să deie, adică tributul rămas în urmă și stăpânirea cetăților de Miazăzi ale Moldovei, Cetatea-Albă și Chilia. Ștefan răspinse cu mânia astfel de pretenții, și, așteptându-se la o lovitură din partea Turcilor, se așeză într'un loc foarte bine apărat, nu departe de acela unde tatăl său Bogdan câștigase biruința lui cea mare asupra Polonilor, în același Ținut de dealuri înalte, de văi înguste și păduri nestrăbătute al *Vasluiului*. Se ascunse, cu boierii țerii și ostașii săi de Curte, având pe lângă acești țerani și câteva sute de *Secui*, chemați de-a dreptul de dânsul, în *margenea drumului celui mare* care mergea de la Bârlad la Vaslui și

¹ Radu-cel-Frumos.

de la Vaslui la Iași, iar de aici către părțile de Miazănoapte: pe acest drum mare de negoț erau să vie Turcii.

Aceștia sosiseră aici în a doua săptămână a anului 1475, puține zile după Bobotează. Aveau în fruntea lor pe *beglebergul Rumeliei, Soliman Hadâmbul*. Basarab, Domnul muntean, arăta drumul. Când puterile turcești ajunseră în marginea pădurii, lupta se începu între Moldoveni și cetele care putuseră pătrunde înlăuntru. O apă săracă curgea pe acolo, și de-asupra ei fusese clădit, pentru nevoile negoțului, un pod de lemn; iarna era blândă, zăpada se topise, și apa se răvărsase până departe, în bălți. O negură deasă se ridicase în faptul zilei.

Astfel, în noroiu, în întunec și în cea mai mare neorânduială și necunoaștere a locului, se zbuțuie Turcii câteva ceasuri, până ce fură puși pe fugă (10 Ianuar). Moldovenii îl urmăriră multă vreme, petrecându-i până la vadul de la *Isaccea* sau *Oblucița*, al Dunării dobrogene. Pe lângă atâția morți, mulți prinși se găsiră în mâinile lor: Ștefan puse să-i ucidă. La cererile de răscumpărare, el răspunse nemilostiv: „dacă sunt așa de bogați, ce au venit să mai caute în țara mea săracă?“. Trei zile oastea stătu pe loc, postind și mulțămind lui Dumnezeu cu rugăciuni. Așa era datina lui Ștefan în războaiele lui.

Într'o scrisoare, lipsită de orice trufie el arată apoi tuturor stăpânilor lumii, până și depărtatului Uzùn-Hasan din Răsărit, cum

Ștefan-cel-Mare.

Întrearea lui Mihai Viteazul în Alba-Iulia.

că el, cu ajutorul lui Dumnezeu, a izbutit să înfrângă cu desăvârșire oastea cea mare a Sultanului turcesc.

Lupta aceasta se cheamă: lupta de la *Podul Înalt*, după locul unde u fost începută. I se mai zice: lupta de la *Racovăț*, după apa ce curgea pe acolo, ori lupta de la *Vasluiu*.

Dintre toți vecinii, unul singur trebuia să-l ajute, acela care era amenințat și dânsul de cotropirea turcească, anume regele unguresc Matiaș. Acuma, în vara anului 1475, se făcu în toată forma o împăcare: Craiul făgădui să sprijine pe Ștefan cu toate puterile sale. Îi dădu ca loc de adăpost — dacă ar avea nenorocirea să fie învins — două cetăți în Ardeal: *Ciceul*, așezat lângă apa Someșului, în părțile Bistriței, și *Cetatea-de-Baltă*, pe Târnavă, în mijlocul șesului ardelean. Se luă hotărârea de a se înlătura Basarab Munteanul și de a pune în loc, fie pe *Basarab-cel-Tânăr*, care se îndreptase și el împotriva Turcilor fugari, fie pe *Vlad Țepeș* însuși, scos acum din închisoare.

Din partea lui, Sultanul primise cu mânia ce se poate înțelege ușor vestea înfrângerii din Moldova. Precum în 1462 plecase pentru a izgoni din Țara-Românească pe tributarul său răzvrătit, așa se hotărî să facă, în vara acestui an 1475, cu Moldova. Corăbii turcești, din flota care se alcătuiseră îndată după cucerirea Constantinopolului, plecară asupra *Chiliei* și *Cetății-Albe*, fără să izbutească însă a le lua, pe când, la Răsărit de dânsese, în

peninsula Crimeii, *Caffa*, marele oraş de negoţ al Răsăritului, apărat şi de Români din amândouă ţerile noastre, era cucerită şi, în acelaşi timp cu supunere către Turci a *Hanului Tatarilor*, se nimicia şi stăpânirea creştină a domnilor din *Mangup*.

Pe uscat, însă, Mohammed nu putea să înainteze, fiindcă, încă de pe atunci, îl chinuia reumatismul de picioare sau podagra.

Astfel anul acesta trecu în linişte pentru Ştefan. Nici regele Matiaş nu avu să sufere din partea Turcilor. Ba încă el trimise în Bosnia pe moştenitorul sârbesc *Vuc* şi pe *Tepeş*, cari pătrunseră adânc în această provincie turcească şi săvârşiră — mai ales cel de-al doilea, fireşte, — cruzimi care abia se pot spune prin cuvinte.

Atacul lui Mohammed împotriva Moldovei trebuia să se săvârşească. El fu zăbovit însă de boala Sultanului până târziu, în *vara anului 1476*. Ştefan, văzând că oştile împărăteşti nu se mişcă în primăvară, crezu că a fost uitat sau iertat, cu toate că, nici într'un chip, el nu se învoise a se pleca înaintea Turcilor, a-i despăgubi şi a li se plăti haraciul, rămas în urmă. Când Sultanul ajunse la Dunăre, Ştefan n'avea în jurul lui decât oastea obişnuită, fără niciun ajutor din partea vecinilor. Trebui deci să treacă din părţile vasluiene *dincolo de Siretiu*, cu toate că primise vestea că *Tatarii* se răpăd asupra *Sucevei*. Străbătu Ținutul Romanului şi se înfundă în *codrii Neamţului*, nădăjduind să poată apăra în felul a-

ceastă cetatea sa de Scaun împotriva Sultanului însuși.

Acesta veni, aducând cu dânsul pe *Basarab*, Domnul muntean, care știa sau era în măsură să afle toate cărările Moldovei. Oastea turcească, obosită întru câțva de calea îndelungată, și rău hrănită, dar în stare să facă drumuri lungi, să poarte lupte învierșunate, ajunse către sfârșitul lui *Iulie*, în ziua de 26, aproape de codrul unde stătea ascuns Ștefan. Acesta n'avea acum decât prea puțini țerani, căci celorlalți li îngăduise a se întoarce pe la satele lor ca să le apere împotriva urgiei tătărăști; boierimea era însă toată, tineri și bătrâni laolaltă, în jurul Domnului.

Cu dânsa împreună, acesta stătea lângă un curs de apă nu mai mare decât acela lângă care se câștigase lupta din Ianuar 1475: pârâul se zice *Valea Albă*, pentru că undele lui vin albicioase, străbătând pământuri de lut. Într'această adâncime de pădure, lângă acest pârâu se luptară ceasuri întregi, cu îndărătnicie și învierșunare fără păreche, Turcii, furioși de împotrivire, și Moldovenii, cari știau că fac cea din urmă încercare pentru a-și apăra Suceava. Până și ienicerii, cari nu se clintiau din loc niciodată, se zguduiră data aceasta, și Sultanul însuși, bătrân și bolnav cum era, trebui să se arunce asupra Românilor cu buzduganul în mână.

Ștefan avea și acuma tunuri, care fură destul de bine întrebuințate; la urmă, când lupta

se hotărî în folosul Turcilor, rămăseseră numai frânturi din oastea boierească a lui Ștefan. Aceia a fost ziua când s'a prăpădit boierimea cea vitează a Moldovei. Ștefan, scăpat prin jertfa ei, alergă în munți să-și caute oaste nouă. Țeranii fuseseră îngăduiți a pleca pentru ca să-și apere casele amenințate de Tataari.

Dar campania moldovenească din 1476 n'a avut pentru Mohammed același rezultat ca aceea din 1462 în Țara-Românească ; el nu putu să lase un alt Domn așezat în Scaun De și încunjură Neamțul și arse Suceava, trebui să ducă înapoi cu dânsul pe fiul lui Petru Aron, pe care-l adusese pentru a înlocui pe Ștefan. Oastea lui se întoarse cu greu, și mulți dintre jăfuitorii Moldovei fură secerați de bolile rele care se iscară în oastea ruptă de oboseală și hămesită.

În toamna anului 1476, peste câteva săptămâni de luptă, Ștefan se afla iar în fruntea unei oștiri ; el era sigur și de ajutorul Ardelenilor, cari se adunaseră, cu Voevodul în frunte, pentru a păzi hotarele țerii lor, și, întâmplător, a-l ajuta pe dânsul. În sfârșit, în toamnă, el pătrunsese în Țara-Românească, ducând cu sine ca Domn în locul lui Basarab pe însuși *Vlad Țepeș*; *Bucureștii* căzură în stăpânirea Domnului celui nou, și Ștefan veni însuși să se împace și să se unească pentru toate timpurile cu dușmanul său de odinioară. Voevodul Moldovei se întoarse în curând acasă cu călăreții săi, dar

nu peste multă vreme, înainte de a se sfârși anul 1476, el avu durerea de a primi vestea că Vlad, călărind în preajma Bucureștilor, fusese întâlnit de o ceată de Turci — poate la *Bălteni* — și ucis. Și astfel *Basarab* intrase iarăși în stăpânirea țerii sale.

III.

Cucerirea Ardealului de Mihai Viteazul

Dacă Imperialii ¹⁾ puteau să rabde o astfel de politică a prințului ardelean Andrei Báthory, nu-i era cu puțință lui Mihai s'o îndure; viața și moartea lui atârnau dela situația politică în care se găsea Ardealul. Deci, fără să mai întrebe pe cei din Viena și Praga, el își strânse toată oastea din țară și, îndreptându-se spre pasul *Buzăului*, trecu în Ardeal.

Avea vre-o 10.000 de oameni. Cu dânșii înaintă până la *Brașov*, unde fu întâmpinat de căpeteniile Sașilor și primi jurământul de credință în numele Împăratului, al cărui *locțiitor* se zicea. Se îndreptă apoi către Sibiiu, unde trebuia să se unească și cu ostașii olteni, veniți prin Turnul-Roșu, cu *Banul Udrea*, cu *Baba-Novac*, căpetenia Sârbilor din slujba sa, și cu unul din *Buzești*, *Radu*.

Cardinalul-principe Andrei nu era gătit de luptă: el se smulse însă din răgazul său și, cu

¹⁾ Nemții lui Rudolf al II-lea Impăratul.

câte puteri îi stăteau la îndemână, porni răpede spre tabăra românească din Sibiiu. În marginea acestui oraș, cum se coboară cineva către Turnul-Roșu, înainte de-a ajunge la satul săsesc Schellenberg (*Șelimber*), locuit astăzi și de Români, se vede, î tr'o câmpie roditoare, o movilă rotundă. Toată lumea știe că supt această movilă se odihnesc oasele ostașilor români și unguri cari s'au luptat pentru stăpînirea Ardealului.

Lupta s'a dat la *18 (28) Novembre 1299*, și călărimea lui Mihai, alcătuită din Poloni, Cazaci și boieri, hotărî soarta ei. Cardinalul Andrei fugi, găsi drum deschis până'n Secuime, nemeri aici între păstori, și aceștia-l uciseră, crezând să primească o bună răsplată de la Mihai pentru această dovadă de cruzime. Domnul românesc însă, cuceritor al Ardealului, primi cu durere vestea morții învinsului; el făcu să se îngroape după cuviință capul prințului Andrei, în mausoleul pe care acesta însuși și-l pregătise în Alba Iulia, și urmă chiar sicriul, ținând în mână, după obiceiul românesc, lumânarea.

IV.

Unirea Principatelor

— — —

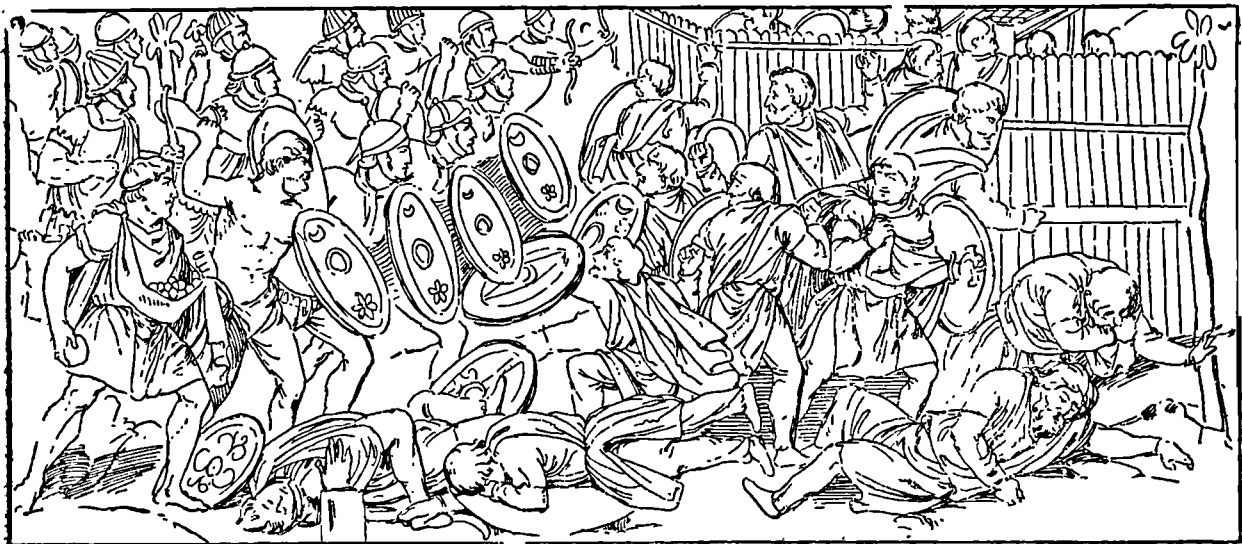
La 1853, pe urma încurcăturilor produse în chestia *Locurilor Sfinte*,¹⁾ oștile rusești trecură Prutul și luară în stăpânire amândouă Principatele. Domnii fură îngăduiți o bucată de vreme în Scaunul lor, dar, pe urmă, trebuiră să plece.

Ocupației rusești îi urmă ocupația *austriacă*, și aceiași Domni²⁾ fură chemați din nou pentru a stăpâni alături de generalii împărătești. Austria se gândia la anexarea Principatelor; de aceia și trimese la noi comandanți de origine italiană (feldmareșalul Coronini). Nici planul Austriei nu ajunse la îndeplinire însă. Puterile europene se amestecară în războiul Crimeii, biruiră pe Ruși și li împuseră *pacea de la Paris*.

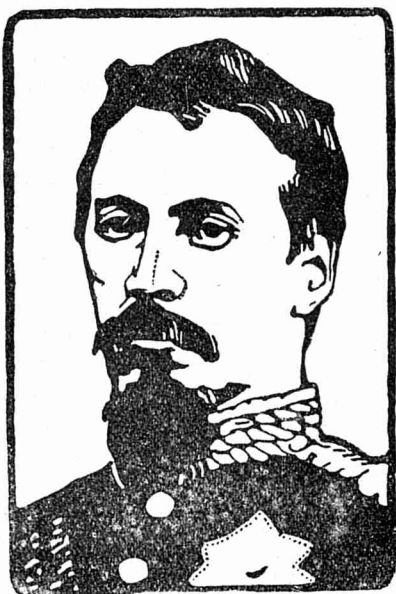
În actul de pace (*18/30 Mart 1856*), care *dădea Moldovei înapoi cele trei județe de jos*

¹⁾ Pentru care se certau la Ierusalim călugării ortodocși sprijiniți de Rusia, și cei catolici sprijiniți de Franța.

²⁾ Barbu Știrbei în Țara Românească și Grigore Ghica în Moldova.

Luptele Romanilor cu Dacii.

Cuza-Vodă.

*ale Basarabiei (Cahul, Bolgrad și Ismail), se prevedea o nouă orânduire a Principatelor, care erau să scape definitiv de supt protectoratul apăsător al Rusiei. Această orânduire rămânea să și-o deie ele însele prin câte o *adunare* chemată anume și care primi numele ciudat, prin împărecherea unui cuvânt turcesc cu unul latinesc, de *Divan ad-hoc*.*

Alegerile pentru acest Divan ad-hoc trebuiau să se facă supt supravegherea unui *Caimacam*, și Caimacami fură numiți: în Muntenia *Alexandru Ghica*, blândul Domn de odinioară, iar în Moldova un Grec de obârșie bulgărească, tânărul fiu al Caimacamului Moldovei din 1821, *Nicolae Vogoridi*, care ținea pe fata poetului Conachi, dar era un om cu totul ușuratec, incapabil și dușman hotărât al scopurilor noastre, ca unul ce însuși vâna Domnia.

Astfel alegerile se făcură în Țara-Românească așa cum doria partidul național, iar în Moldova așa cum voise Vogoridi. Se ridicară plângeri energice împotriva sistemului de terorizare prin administrație care fusese întrebuițat. Tinerii Moldoveni cari luptau pentru libertate și unire păstrasera legăturile lor în Franța; alegerile fură cassate, se făcură altele și, data aceasta, ieșiră cu o mare majoritate *unioniștii*, partizanii Unirii Principatelor.

Desbaterile Divanurilor ad-hoc ținură mai multe luni de zile; ele sunt de cea mai mare însemnătate, fiindcă, atunci pentru întâia oară, se vorbea, într'o Adunare aleasă liber, despre

interesele cele mai mari ale neamului. Și *țeranii* se înfățișară bine în Adunarea moldo-venească și arătară frumos plângerile lor. Țerănimea voia, în amândouă Principatele, să înlăture *boierescul* sau *claca*, lucrul impus pe pământul proprietarului, și să i se dea voie a-și răscumpăra, printr'o plată făcută în orice condiții, locul de casă, livezile, fânețele, pășunile și ogorul care era de trebuință pentru viața fiecărei familii. Dorințele Principatelor fură înfățișate înaintea forului european, căruia ele i erau supuse prin tratatul din Paris (1857).

Între dorinți era și aceia a *Unirii Principatelor*, pe lângă altele care corespundeau ideilor celor mai liberale. *Conferința*, adunată, potrivit cu tratatul de pace, în *Paris*, discută mai multă vreme aceste dorinți; ea dădu, la urmă Principatelor un regim nou, al Convenției (7/19 August; ratificată la 2 Octombrie st. n. 1858), regim mult mai bun decât acel al Regulamentului Organic. Dar, îngăduind Moldovei și Țerii-Românești să se numească de acum înainte *Principatele Unite*, Convenția hotăra că ele vor avea *doi Domni* deosebiți și că singura legătură între dânsele va fi *comisiunea* de optsprezece membri ce va discuta la *Focșani*, legiuirile potrivite pentru amândouă țerile. În același timp se prevedeau măsuri umilitoare, d. ex. ca înțelegerea Porții cu Apusenii, așa-numitele *Capitulații*, să aibă mai departe valoare și la

noi (deci consuli) păstrau dreptul să judece pe supușii lor).

Acum se trecu la alegerea Domnilor, supt o *Căimăcămie de câte trei boieri*, care înlocuise pe cea precedentă.

În Moldova erau doi partizani ai Unirii, și anume: *Anastase Panu*, din Huși, vestit cuvântător, și *Vasile Sturza*, pe lângă cari rămânea fără putere Ștefan Catargiu. În Țara-Românească fură numiți oameni mai puțin cunoscuți, dintre cari doi boieri mari, cari nu iubiau pe tineri și idealele lor.

Candidații erau mulți. În Moldova se înfățișa fostul Domn *Mihai Sturza* și fiul său cel mai mare, *Grigore*. Mulți alții trăgeau și ei nădejde de Domnie, și printre ei se aflau și fruntașii tineretului, ca *Vasile Alecsandri*, pe care dușmanii Unirii îl acoperiră atunci cu cele mai grosolane insulte.

La urmă însă, toți oamenii cu sentimente patriotice se uniră asupra persoanei unui prieten al lui Kogălniceanu și lui Alecsandri, care fusese prin Paris, unde-și făcuse studiile, și prin Ardeal, la 1848, și apoi, întors în țară, întrase în oaste și înaintase foarte repede, ca pe vremea lui Vogoridi, până la gradul de colonel. *Alexandru*, fiul lui Ioan *Cuza*, rupsesse îndată cu ocrotitorul său, Caimacamul, și, fiind cârmuitor la Galați, arătase sentimente foarte frumoase. Era un om înzestrat cu înalte însușiri, hotărât, gata de jertfă, lipsit de patima banului: dacă-i plă-

ceau petrecerile, și i-au plăcut și ca Domn, el n'a nenorocit, cum spune un biograf al său, nicio familie. Ceia ce-l ridică însă mai presus de cei mai mulți contemporani ai lui e popularitatea, iubirea pentru cei mulți și săraci și lipsa de orice despreț și măreție în legăturile cu dânșii.

Doamna Elena, născută Rosetti († 1909), a lăsat amintirea unei sfinte, care n'a cunoscut lumea decât pentru ca să ajute și să ierte. După moartea soțului ei, a căutat bolnavii în spitale și a dat averea ei săracilor, murind supt acoperemânt străin cu amintirea marelui Domn în inimă.

Însușirile arătate au făcut ca Alexandru Ioan Cuza, ales ca Domn al Moldovei (5 Ianuar 1859) și, în curând, al Țării-Românești (24 Ianuar 1859), să fie iubit de mulțime încă dela început. Era un semn bun: parcă se prevedea că noul stăpânitor al ambelor Principate, îndeplinitorul Unirii, va fi în același timp și desrobitorul țăranilor.

Domnia lui Cuza a ținut dela 1859 până în Februar 1866, șapte ani în capăt. Rare ori s'a văzut o stăpânire mai plină de fapte. Alexandru Ioan I-ii avea înaintea lui o țară care nu era deprinsă a trăi unită și în care, pe lângă atâtea deosebiri, une ori dureroase, între *Moldoveni* și *Munteni*, erau și motive de neînțelegeri și de gâlceavă între deosebitele *clase* și *partide personale*. Multă vreme se pierdu în discuții zădarnice, atât în cele două Camere, cât și în Comisiu-

nea de la Focșani, până la Unirea definitivă din 1861-2. La administrație, la îmbunătățirea finanțelor, la alcătuirea unei oștiri vrednice de acest nume nu putea să se gândească Domnul atunci când avea înaintea lui trei probleme mari: *recunoașterea de către Europa, și mai ales de către Poartă, a Unirii Principatelor* supt același Domn, adică problema întemeierii Statului care, de la 1861, se chema, cu un singur nume, *România*, al doilea, *rezolvarea chestiei mănăstirilor închinat*e și, al treilea, *împroprietărirea țeranilor*.

Pe toate trei le-a dus la bun capăt înainte de răsturnarea lui printr'un complot de oameni politici și, din nenorocire, și de militari.

V.

Războiul de independență (1877)

Ministrul-președinte de la 1877 al lui Carol I-iu, Ioan Brătianu, care reprezintă partidul *revoluționar*¹, merge la *Livadia*, în Crimeia, pentru a vorbi cu miniștrii Țarului. De acolo se întoarce cu dureroasa siguranță că ni se va smulge Basarabia². Totuși trebui să se încheie o *convenție de trecere* cu Rușii, fiindcă altfel ei ar fi trecut și fără convenție.

De alminterea Rușii nici nu așteptară ratificarea de Corpurile Legiuitoare a Convenției și intrară în țară, îndreptându-se prin proclamații către „locuitori“, ca și cum s'ar fi intrat în cine știe ce colț de Turchestan fără organizație, fără Guvern, fără suveran legitim.

Căile noastre Ferate fură puse la dispoziția lor și toate înlesnirile fură făcute unor aliați cari, totuși, nu voiau să știe de sufletul și dreptul nostru național.

¹ „Roșu“, liberal.

² Județele Cahul, Bolgrad, și Ismail, redată nouă la 1856 (v.-mai sus).

La ¹⁰/₂₂ Maiu 1877 Camerele proclamară independența României, pe care nu înțelegeam a o primi în dar, ca alții, dela puternica Rusie. Prin aceasta credeam că am putea scăpa, ne mai având a face cu Turcia, de pierderea județelor basarabene, pe care Țarul nu le putea reclama de la un prieten. Rușii trecură Dunărea și începură un războiu care-i duse răpede la *Plevna*; aici întâlnește însă eroismul și priceperea tactică a lui *Osman-Pașa*, care-i ținu în loc; a fost o clipă chiar temerea că întreaga oștire ar putea fi aruncată spre Dunăre și nimicită.

Carol I-iu oferise dela început, în chip leal, alianța *armatei românești*, care în scurtă vreme fusese adusă în stare să poată lupta. Oferta fu refuzată întâiu cu cel mai mare despreț. Acum însă, când primejdia strângea de aproape pe Ruși, Marele-Duce Nicolae, fratele Țarului, comandant al oștirilor de peste Dunăre, ceru telegrafic ajutorul nostru; el i se dădu fără întârziere.

Românii trecură pe la *Corabia*, și regimentele românești se adăuseră la cele care se aflau supt *Plevna*. De la început, ai noștri dădură dovadă de eroism, atacând cu o învierșunare admirabilă redutele *Griviței*, care apărau târgul, ascuns în adâncime, al *Plevnei*, unde se afla *Osman*. Mulți ostași de ai noștri periră acolo, fără ca soarta războiului să fie hotărâtă prin aceasta.

Atunci Rușii, încredințați prin aceste ultime jertfe, recunoscără dreptatea planului pe care-l

formase Domnul României, care întovărăşise trupele sale şi fusese numit comandant al oştirilor aliate: acela de-a încunjura pe Osman în Plevna până la neapărata lui predare. Aceasta se şi întâmplă în *Novembre 1877*: colonelul român Mihail Cerchez primi sabia viteazului învins. În cursul războiului României încercară să ia cetatea *Vidinului*, nădăjduind poate s'o păstreze la pace. În apropierea Vidinului, prin locul acela care este plin de sate româneşti, strămutate din părţile oltene, s'a dat lupta dela *Smârdan* şi cea dela *Opanez*, în care s'a distins strălucit cavaleria românească. *Vidinul* fu ocupat, însă Austro-Ungaria ne înştiinţă că în niciun chip nu ne-ar îngădui acolo. Dar şi nesiguranţa în comandamentul local făcu să nu se poată atinge aici scopul dorit.

Ruşii trecuseră acum dincolo de Balcani; ei mergeau asupra Adrianopolului: Turcia nu mai avea oaste pe care s'o poată opune. Se încheie deci, în apropiere de Constantinopol, tratatul dela *San-Stefano*, care crea o *Bulgarie Mare* dela Arhipelag până la Dunăre. Se ştie că acest tratat a fost revisuit de marele congres european adunat la *Berlin* tot în *1878*.

Ruşii trecuseră cu vederea drepturile noastre în tratatul încheiat de dânşii, fără să uite a-şi lua înapoi Basarabia-de-Sud. La Berlin, atât Ion Brătianu, cât şi Kogălniceanu, care era pe atunci ministru de Externe, îşi dădură foarte silinţile pentru a ni cruşa

această pierdere: totul fu în zădar. În special Bismark, cancelariul german, ni-a fost un neîmpăcat și desprețuitor dușman.

În schimbul Basarabiei, ni se oferi *Dobrogea*, țară pe atunci foarte puțin cultivată și ale cărei foloase pentru economia națională nu le puteam bănuși încă.

Aveam drepturi asupra ei, pentru că în Dobrogea erau, pe malul drept al Dunării, *sate românești* înfloritoare și pentru că, odinioară, cetățile ce stăpânesc Dobrogea: *Silistra* la Sud și *Chilia* la Nord, fuseseră ale noastre. Ea era legată cu noi pe vremea lui Mircea-cel-Bătrân. Biserica ei fusese atârânătoare mai mult de Vlădica din Brăila. Bâlciul ei cel mare era la Piuș-Pietrei. *Mocanii* ardeleni aveau cele mai multe turme. Și ea ni era numai decât necesară, fiindcă țerile nu mai pot trăi astăzi fără un țărm de Mare.

Rușii ținură să nu fim asigurați în Dobrogea prin stăpânirea cetății Silistra. Când oștile românești, în timpul discuției despre hotar, ocupară *Arab-Tabia*, lângă cetate, Rușii amenințară formal cu un războiu, și astfel furăm siliți a ne retrage.

Nu odată ni s'a pus în perspectivă prelungirea ocupației României, și nicio jignire n'a fost cruțată Statului, oștirii și particularilor.

VI.

Războiul de unitate națională (1916-18)

Tratatul din *August 1916* prevedea că, *odată cu intrarea noastră în Ardeal, Brusilov, din Galiția, va porni, pe la Vatra-Dornei, o puternică ofensivă contra Austriecilor și că trupele franco-englèse ale generalului Sarrail, care, după neizbânda, de la Galipole, a acțiunii contra Constantinopolului, se aflau pe frontul balcanic, având basa la Salonic, vor lua drumul, prin Monastir, spre Dunăre.*

Dar Sarrail n'a putut, și Brusilov n'a vrut. Iar Germanii au desfăcut, supt un comandant de valoarea lui Falkenhayn, o întregă armată, înzestrată cu toate mijloacele tehnice, pentru a o arunca în contra ostașilor noștri, *ale căror coloane, intrate în Ardeal, nu se putuseră încă reuni formând un front de rezistență.*

Și, pentru a rechema forțele din Ardeal, se înjghebă o armată bulgărească — Bulgarii păruseră a făgădui că nu se vor mișca —, comandată de mareșalul Mackensen și cu material german, și o făcură să răsară prin surprindere înaintea Turtucaii, ale cărei fortificații nu fuseseră, din nenorocire, isprăvite și care

era apărată de trupe numeroase, ce e drept, dar inferioare prin pregătirea lor. După o împotrivire eroică, isprăvită printr'un cumplit măcel, populația bulgărească ajutând pe asasinii în uniformă, orașul a fost luat, și birui-torii se grăbiră a înfățișa această surprindere izbutită ca un rezultat militar de mâna întâia. Apoi, luându-se și Silistra, insuficient apărată, se năvăli în *Dobrogea*, pe care n'am dat o decât pas cu pas, reușindu se chiar, la începutul lui Septembrie, când generalul Averescu comandă aici, să se răspingă armata lui Mackensen Cu slabul ajutor nesincer al Rușilor, însă, rodul unor lupte îngrozitoare fu pierdut, și retragerea, neapărată, atinse linia Cernavoda-*Constanța*. 'Cu o nespusă durere se află ocuparea de dușman a frumosului port, în crearea căruia pusesem atâta muncă, atâția bani și atâta dragoste, cum în podul dela Cernavoda, pe care trebui să-l distrugem în parte, închideam atâta mândrie. Flota rusească nu ajutase apărarea Constanței

Peste puțin, la apariția Germanilor, în Octombrie, luptele de *lângă Sibiiu*, de *lângă Făgăraș* și *din Brașov* ne siliră, după pierderile cele mai simțitoare, să părăsim pământul stropit cu sânge al Ardealului, în care, pe lângă vechii morți ai răscoalelor înăbușite și ai năvălirilor de mult răspinse, zeci de mii dintre ai noștri se coborâseră, așteptând întoarcețea răsplătitoare a camarazilor lor.

O încercare de a strămuta războiul în țara dușmanului, trecându-se Dunărea la *Flămânda*,

nu putuse continua: și, din cauza situației în Ardeal, generalul Averescu fusese rechemat.

Toată armata germană din Răsărit era acum liberă să înceapă cucerirea României înseși, care trebuia să-i deie petrol, grâu, bogățiile adunate prin munca atâtor generații și, tot odată, ceia ce doria Berlinul, care nu mai credea în marea victorie strivitoare asupra Înțelegerii, faima unei noi țeri năvălite, unei Capitale ocupate, unei oștiri distruse.

Un apreciator frances scrie: „Stoarcerea forțelor franco-englese pe frontul Sommei și apropierea iernii în Rusia dădeau toată libertatea de acțiune Austro-Germanilor ca să încerce a sfârși cu mica Românie. Aceasta, totuși, ar fi putut să scape de desastru, dacă, numai, comandamentul rus, făcând să alunece, la rândul său, spre Sud, rezervele enorme de care dispunea, le ar fi întrebuițat cu putere pe acest nou teatru de operații“.

Apărarea trecătorilor noastre, în Octombrie 1916, de soldați fără arme care să poată răspunde armatelor dușmane, va rămânea una din faptele mari ale istoriei morale a omenirii. La Olt, la Jiu, la Câmpulung, la Predealul scâldat de sânge. în pădurile muntelui la Brațocea, ca și la pasurile Vrancei, la Oituzul glorios, la toate drumurile prin Carpații moldoveni până la Dornele prinse de Austrieci supt ochii nepăsători ai Rușilor, s'au dat lupte de care cei mai mari dintre strămoșii noștri ar fi putut să se mândrească.

Aceia pe cari comunicatele germane îi în-

fățișau „*apărând îndărătnic pământul patriei*“ trebuiră să facă loc pe încetul apăsării. Totuși numai la *Jiu*, și aceasta după *nimicirea unei întregi divizii bavarese*, care crezuse că poate înainta în siguranță, se putu răzbi: încheștarea în munții acoperiți cu zăpadă costă pe dușman multe pierderi, între care a unui general și a unui prinț dintr'o dinastie domnitoare (pe altul l-am ucis în Dobrogea).

Eram la capătul sforțărilor noastre. *Năvălitorii se răpeziră la Târgu-Jiului, la Craiova, la vadul Oltului, pe când Mackensen, după o lungă pipăire a terenului, îndrăznia în sfârșit să-și strecoare ostașii germani și bandele de Bulgari, cărora li era întru nimica averea, cinstea și viața sătenilor noștri, pe la Zimnicea, spre Alexanoria.*

Afară de sfaturile, așa de prețioase, ale Misiunii franceze, în frunte cu *generalul Berthelot*, de care nedespărțită va rămânea inima noastră recunoscătoare, nimic nu venise în sprijinul României martirisate. Chemați cu desperare, Rușii, foarte numeroși, stăteau la spatele Bucureștilor fără nicio voință de a lupta, pe când frații lor *evacuau liniștit Dobrogea*, unde singură *divizia sârbească a făcut, frățește, alături de noi isprăvi ca acelea din legenda lor națională, perind aproape întregă.*

Totuși Regele, urmând și îndemnul venit de la generalul Berthelot, se hotărî să apere Bucureștii, într'o *ultimă luptă pentru onoarea națională.*

Această mare bătălie de *pe Argeș*, supt ve-

chile ruine de la Comana, părea că va aduce izbăvirea. Sforțarea supremă a ostașilor noștri sfărâmați de oboseală răzbi pe Bulgari și pe Turci. Puțin, și o linie de apărare se fixă dincolo de București. Dar *planurile luptei fuseseră prinse de dușman*, din întâmplare se zice, și el își schimbase așezarea potrivită cu intenții pe care le cunoștea acuma deplin. Într'un punct, nepriceperea comandai cedă. Bătălia era pierdută. Rușii nu luaseră parte la dânsa decât ca privitori.

Dușmanul intră în Bucureștii părăsiți în aceea zi de 3 Decembre st. n. care ar trebui păstrată ca o zi de doliu, chemând neamul întreg la tristele amintiri prin care se întăresc și se înviersunează puterile de rezistență ale națiunilor. La Berlin sunară toate clopotele a biruință ca să se știe că totuși Forța brutală poate răpune Dreptul

Dar nu l răpune pentru totdeauna, căci izvorul de unde Dreptul își trage puterea e fără sfârșit.

După retragerea grozavă, — căci iarna, care zăbovise, pare că ar fi vrut să ajute pe dușman, cădea acum așa de greu asupra fiilor înșiși ai țării —, retragere care aduse bolile fără număr de care periră și sute de mii din populația civilă, *primăvara găsi, multămită-silinților, conduse și de Francesi, ale tuturor, o nouă oaste românească dincolo de Siretiu. Cu lacrămile în ochi, Regele și Regina o treceau în revistă în cea mai duioasă zi de Zece*

Maiu pe care o cunoscuse inima noastră. Era cu minunea unei învieri din morți.

Cine a văzut aceste lucruri poate spune cu ce nerăbdare se aștepta de la o asemenea oaste minunată răsbunarea, pedeapsa acelor cari făcuseră din România ocupată un loc de jaf zilnic, de petrecere infamă, de bătaie și batjocurire, de stoarcere până la moarte a învinsului, tratați de o potrivă cu indigenii Americii la intrarea „cuceritorilor” spanioli din veacul al XVI-lea. Cu cât dor se aștepta întoarcerea acasă a pribegilor, așezarea din nou în Scaunul de stăpânire a Domnului țerii, a tovarășei sale și a copiilor lor, cari se ofiliau în biete locuinți improvizate, regala mamă vărsând în taină lacrimi pentru copilașul mort în vremea catastrofei înseși și părăsit supt lespeda de la Cotroceni...

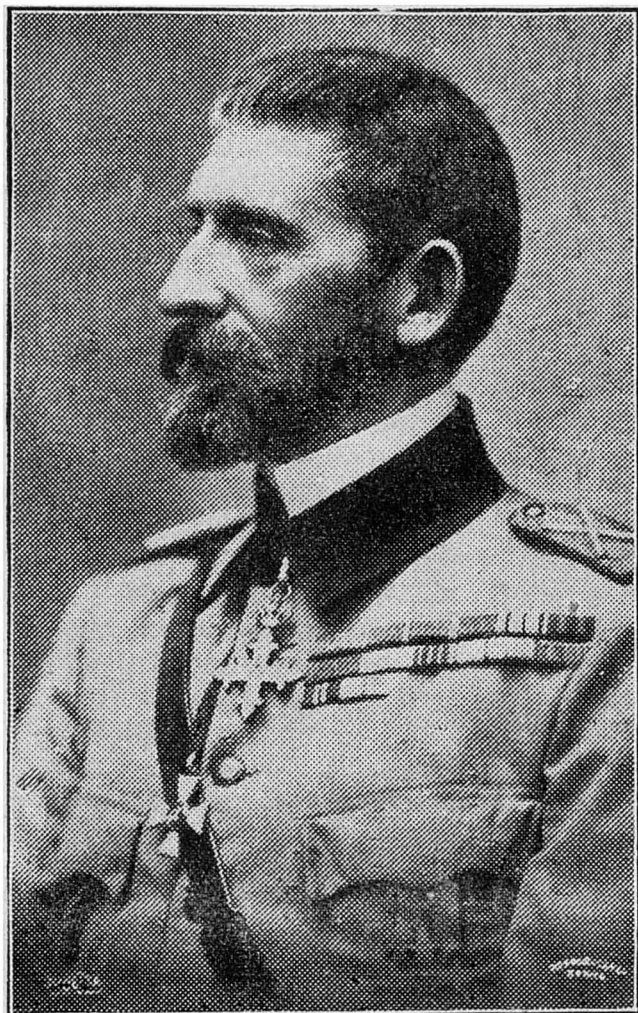
Un uriaș avânt, soldații țerani luptând în cămăși, supt soarele nemilos de Iulie, dădu' supt comanda generalului Averescu, biruința de la *Mărăști*, în Putna (25 Iulie 1917) În același timp când *armata II a izbia fulgerător, armata I-a, după o puternică pregătire de artilerie, sta să treacă Siretiul.*

În această clipă, veșnica piază rea, Rușii, cari, din Februar, răsturnând Monarhia, erau în stare de Republică socialistă anarhică, încercând să infecteze și pe ai noștri, soldați și populație și amenințând, în April, pe Regele însuși în palatul lui, fugiau din Galiția, unde fuseseră siliți la o ultimă ofensivă. *Mișcarea întregă se opri.*

Atunci *Mackensen* veni cu unsprezece divi-
sii să caute la *Mărășești* și drumul Iașului și
drumul Odesei. Era sigur să le aibă pe amân-
două. După o împotrivire în care zecile de mii
ale ostașilor noștri muriră zi de zi bucuroși
că-și pot da viața pentru ca această ultimă
fărâmă de Românie liberă să nu fie pângărită
și ea, el se dădu învins. Armata lui fusese
redușă pe jumătate, *Siretiul* era o graniță de
netrecut a energiei românești. Lupta, condusă
de generalul *Cristescu*, apoi, cu o hotărâre
fără exemplu, de generalul *Ieremia Grigorescu*
(† 1919), ținuse două săptămâni.

Toamna acestui an văzu *lichidarea oștirii
rusești din România*, prefăcută în cete de tâlhari
cari și viudeau ori își părăsiau armele și a
lene se îndreptau spre *Basarabia*. La *Folti-*
ceni și la *Galați* câte un regiment de-al nos-
tru a ținut piept biruitor la o divizie întreagă,
lacomă de prada orașelor noastre mult încer-
cate.

Basarabia însăși era în plină anarhie. So-
cialiștii de cea mai „înaintată” speță, *maxi-*
malistii sau *bolșevicii*, ajunseseră stăpâni și aici.
Cum noi aveam provisiile cumpărate peste Prut,
trimeserăm soldați pentru a le păzi. Se ajunse
apoi la asigurarea liniei ferate. Și iată că, altă
minune, *Românii basarabeni*, cu dd. *Inculeț*,
Ciuhureanu, *Halipa* în frunte, întemeiară, pen-
tru a se apăra de turbarea străinului desmă-
țat, o *republică moldovenească*, având ca Par-
lament un *Sfat al țerii*, strâns cum s'a putut
în grabă. Peste câteva luni, la 24 Ianuarie st.

Ferdinand I-iu, Regele tuturor Românilor.

v. 1918, acest Sfat era să aibă cinstea de a proclama unirea Basarabiei cu România.

Rămași singuri, cu o Rusie dușmană, care ni declarase războiul și trimetea neconținut bandele ei peste Nistru (la Bender-Tighinea a fost o adevărată luptă cu bolșevicii furișai), fără legătură cu Aliații, ni se impuse, când Rușii hotărârau încă pe frontul român, un armistițiu. Iar, când Rusia apuseană, desfăcută, ca Ucraina, din fostul Imperiu, apoi Rusia moscovită ajunseră la păcile de la *Brest-Litovsc*, trebui să bem și amărăciunea acestui pahar. Guvernul Brătianu-Take Ionescu se retrase, și negocierile, începute cu generalul Averescu, duseră la capăt numai supt Ministeriul lui *Alexandru Marghiloman* († 1924), privit cu mai multă favoare de Germani.

Tratatul din București ni lua toată marginea munților, toată Dobrogea, din care partea de jos era predată pe loc Bulgarilor, asupra celeilalte trebuind să se facă felurite târguieli între cuceritorii înșiși. Ni se smulgea, în forme viclene, toată averea în grâne, în alte producții, în petrol. Ni se interzicea să mai vorbim de frații noștri. Ni se impunea demobilizarea armatei. *Istoria n'a cunoscut o așa de meșteșugită și de crudă tâlhărie.*

Pedeapsa însă era aproape, căci se umpluse vistierii răutăților. Nu trecu decât o jumătate de an, și *frontul din Macedonia era rupt prin înfrângerea Bulgarilor*. În același timp *generalul Foch, zdrobind ultima cutezătoare lovitură germană contra Parisului*, bombardat

de la o distanță enormă în chiar Săptămâna Patimilor, urmăria pe năvălitori, fără a li lăsa o clipă de odihnă, îi scotea, cu turma nimicitoare a uriașelor tankuri, din tainițile lor de supt pământ și, amenințând Rinul, *silia Germania la o rușinoasă capitulare.*

Peste câteva zile Francesii treceau Dunărea, și generalul Berthelot comandă în Bucureștii liberați.

În ziua de 1-iu Decembre st. n. 1918 Regele Ferdinand, Regina Maria, copiii lor intrau în Capitala curățită de dușmani și nebună de bucurie că vede din nou trecând supt steaguri oastea României restabilite.

CUPRINSUL

CUPRINSUL

Pagina

I.

NATURA

1. Cerul	3
2. Infinitul	6
3. Atomi și Corpuri	9
4. Lumina și simetria	12
5. Materia	16
6. Moartea lumilor	17

II.

RELIGIA

1. Nașterea Domnului	21
2. Serbători fericite	22
3. Anul Nou	23
4. Săptămâna Patimilor	25
5. Învierea	27
6. Hristos a înviat!	29
7. Învierea nevinovăției și a dreptății	31
8. De Paști	34
9. Și voi veți învia!	36
10. După Paști	40
11. Să ne înălțăm cu sufletele	42
12. Cum se ține liniștea în biserică	44
13. O sfințire de biserică	46
14. Ce ni mai trebuia? Adventiștii!	48
15. Ce sunt posturile?	51

III.

ȚERI STRAINE

1. Viena	57
2. Praga	74
3. Veneția de azi	79
4. Roma	89
5. Florența	94
6. Neapole	103
7. Geneva	105
8. Berlinul	107
9. Munchenul	117
10. Parisul	121
11. Londra	127
12. Oxford	131
13. Bruxelles	136
14. Haga	145
15. Copenhaga	153
16. Stockholmul	155
17. Petersburgul	17
18. Varșovia	162
19. Liovul (Lembergul)	163
20. Eladele	178
21. Belgradul	183
22. Sofia	187
23. Constantinopolul	191
24. Grenada	194
25. India	195
26. Zidurile Chinei	202
27. Iaponia de azi	211
28. Canada	214
29. Statele Unite	219

IV.

ȚARA ȘI NEAMUL

1. În munții Sucevei	227
2. Mănăstirile de lângă Iași	239
3. Mănăstirea Văcărești	247
4. Hurezul	251
5. Bistrița olteană și Arnota	254
6. Mănăstirea Putnei	258

	<u>Pagina</u>
7. Argeșul	271
8. Cămpulungul muntean	279
9. Suceava	283
10. Tărgoviștea	295
11. Bucureștii	307
12. Iașul	313
13. Cetatea-Albă	317
14. Hotinul	321
15. Craiova	327
16. Dunărea la Giurgiu	333
17. Ocnele	337
18. Brăila	340
19. Folticeni	347
20. Piatra Neamțului	351
21. Galațul	354
22. Babadagui de azi	360
23. Constanța	364
24. Balcicul	369
25. Sibiul	373
26. Blajul	380
27. Alba-Iulia	389
28. În jurul Lugoșului	393
29. Săliștea	396
30. Făgărașul	400
31. Brașovul românesc	404
32. Sarmis getuza	409
33. Prin Maramurăș	413
34. O stână în Macedonia	415
35. Acasă la Românii macedoneni (Ostrov)	417

V.

TRECUTUL NAȚIEI

1. Cucerirea lui Traian	421
2. Din luptele lui Ștefan-cel-Mare cu Turcii	423
3. Cucerirea Ardealului de Mihai Vi eazul	430
4. Unirea Prîncipatelor	432
5. Războiul de independență (1877)	438
6. Războiul de unitate națională (1916-8)	442

